

**T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

**AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİNİN 10.
MADDESİ IŞIĞINDA ÇEVİRİMİÇİ BİLGİ ÇARPITMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Oğuzhan YEŞİLTUNA

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Özen ÜLGEN ADADAĞ

ŞUBAT 2023

ÖNSÖZ

Çok kısa bir süre öncesine kadar çalışmanın bu aşamaya, bir önsöz yazma evresine, geleceğini hayal etmemiştim. Zira çalışmanın hazırlık ve yazım süreci planladığımdan geniş bir zaman dilimine yayıldı. Bunda yazmayı gerektirecek kadar okuduğuma emin ve yazdıklarımdan tatmin olmama gibi kişisel nedenlerin yanı sıra konu seçimimden kısa bir süre sonra başlayan ve hız kesmeden devam eden ulusal ve uluslararası düzeydeki düzenleme girişimleri ve hatta küresel bir salgın gibi kontrolüm dışında gelişen olaylar da etkiliydi. Tüm bu sürecin en önemli kazanımı da sanıyorum ki bunlara rağmen yazmayı sürdürebilmeyi öğrenmek oldu.

Çalışmayı ortaya çıkaran uğraşlarımda doğrudan ya da dolaylı olarak desteğini aldığım birçok isim oldu. Öncelikle danışmanım olmayı kabul ettiği ve hiçbir zaman desteğini esirgemediği için değerli hocam Doç. Dr. Özen Ülgen Adadağ'a teşekkür ederim. Tez jürimde yer almayı kabul ederek beni onurlandıran kıymetli hocalarım Doç. Dr. Didem Yılmaz'a ve Doç. Dr. Elif Küzeci'ye teşekkürlerimi sunarım.

2020'nin Şubat ayında Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı'nda başlayan araştırma görevliliğimde akademik yaşamda bir aileye sahip olmanın olanaklı olduğunu gösterdikleri için Doç. Dr. Elif Küzeci'ye, Ar. Gör. Mert Nomer'e ve Ar. Gör. Ecem Çoban Bilici'ye minnettarım.

Ayrıca yazım sürecinin en yakın tanığı ve klavyemin gelişigüzel kullanıcısı olduğu için Odin'e, ailem oldukları ve koşulsuz desteklerini her daim hissettirdikleri için şanslı olduğum Mustafa Erkam Yeşiltuna, Özer Yeşiltuna, Özden Yeşiltuna ve Öznur Kantarcı'ya, dostluğuyla güç olan Halil İbrahim Yayla'ya, yaşamı çekilebilir kılan arkadaşlarım Bahriye Günsu Karacaoğlu, Beril Çetin, Deniz Güneri, Dila Erol, İlkin Demirtaş ve Furkan Baca'ya ne kadar teşekkür etsem azdır. Hepsini iyi ki varlar.

Yüksek lisans eğitimimi yurt içi yüksek lisans burs programı kapsamında destekleyen TÜBİTAK'a ve hiçbir kaynak talebimi geri çevirmeyen Bahçeşehir Üniversitesi Barbaros Kütüphanesi'ne de çalışmanın imkanları konusunda sağladıkları katkı için teşekkürü borç bilirim.

Çalışmanın ilgililerine yararlı olması dilekleriyle...

Kadıköy, 1 Şubat 2023

Oğuzhan Yeşiltuna

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	vii
RÉSUMÉ.....	viii
ABSTRACT.....	xiv
ÖZET.....	xix
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM: ÇEVİRİMİÇİ BİLGİ ÇARPITMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	6
I. Tanımları, Araçları ve Aktörleri Açıklığa Kavuşturmak.....	6
A. Bilgi ve Bilgi Düzensizliğine İlişkin Kavramsal Zorluklar.....	6
1. Bilgi Üzerine Üç Soru.....	7
a. Bilginin Tanımı Nedir?.....	7
b. Bilginin Kaynağı Nedir?.....	11
c. Bilginin Sınırları Nereye Kadar Uzanır?.....	13
2. Bilgi Düzensizliği.....	15
a. Bilgi Suistimali (<i>Malinformation</i>).....	17
b. Bilgi Kaydırma (<i>Misinformation</i>).....	18
c. Bilgi Çarpıtma (<i>Disinformation</i>).....	19
3. Bilgi Çarpıtmanın Benzer Kavramlarla İlişkisi.....	25
a. Uydurma Haber (<i>Fake News</i>).....	25
b. Propaganda.....	28
c. Hakikat-Sonrası (<i>Post-Truth</i>).....	29
B. Bilgi Çarpıtmanın Yaratımı, Dağıtımı ve Etkisi.....	31

1. Ortam ve Araçlar.....	31
a. Ortam: İnternet ve Sosyal Medya.....	31
b. Araçlar: Teknik, Taktik ve Yöntemler.....	37
2. Aktörler.....	43
a. Bilgiyi Çarpıtanlar.....	44
b. Çarpıtılmış Bilgiyi Taşıyanlar.....	50
3. Etki.....	55
a. Demokrasiye Etkisi.....	56
b. Temel Hak ve Özgürlüklere Etkisi.....	58
II. Çevrimiçi Bilgi Çarpıtmayı İfade Özgürlüğü Bağlamına Oturtmak.....	63
A. İfade Özgürlüğü Kuramı ve Çevrimiçi Bilgi Çarpıtma.....	63
1. Korkusuz İfade Özgürlüğü: <i>Parrhesia</i>	64
2. John Milton ve <i>Areopagitica</i>	65
3. John Stuart Mill, <i>Düşünce ve Tartışma Özgürlüğü Üzerine</i>	68
B. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Çevrimiçi Bilgi Çarpıtma.....	70
1. İfade Özgürlüğünün Kapsamına, Kullanılmasına Yönelik Sınırlamalara ve Yüklediği Görev ve Sorumluluklara Çevrimiçi Bilgi Çarpıtma Ölçeğinde Bakış.....	72
a. İfade Özgürlüğünün Kapsamı.....	72
b. İfade Özgürlüğünün Kullanılmasına Yönelik Sınırlamalar ve Yüklediği Görev ve Sorumluluklar.....	75
2. Mahkeme'nin Çevrimiçi Bilgi Çarpıtmayla İlişkilendirilebilir İçtihadı.....	78
3. Hakları Kötüye Kullanma Yasağı ve Çevrimiçi Bilgi Çarpıtma?.....	87

İKİNCİ BÖLÜM: ÇEVİRİMİÇİ BİLGİ ÇARPITMAYLA MÜCADELE.....90

I. Çevrimiçi Bilgi Çarpıtmayla Mücadeleye Yönelik Düzenleyici Yanıtlar ve Alternatif Çıkış Yolları.....90

A. Çevrimiçi Bilgi Çarpıtmayla Mücadeleye Yönelik Düzenleyici Yanıtlar...91

1. Uluslararası Örgütlerin Çevrimiçi Bilgi Çarpıtmayla Mücadeleye Yönelik Attığı Adımlar.....91

a. Birleşmiş Milletler.....91

b. Avrupa Birliği.....97

c. Avrupa Konseyi.....105

2. Çevrimiçi Bilgi Çarpıtmayla Mücadeleye Yönelik Ulusal Düzenlemelerde Ortak Yaklaşımlar.....108

a. Çevrimiçi Ortama veya İçeriğe Erişimin Engellenmesi.....109

b. İçerik Düzenlemeleri Kapsamında Servis Sağlayıcılara Yükümlülük Getirilmesi.....112

c. Bilgi Çarpıtmanın Suç Olarak Düzenlenmesi.....114

3. Sosyal Medya Platformlarının Çevrimiçi Bilgi Çarpıtmaya Yönelik Yanıtları.....116

B. Alternatif Çıkış Yolları.....119

1. Doğrulama (*Fact-Checking*) Uygulamaları.....120

2. Sayısal Medya ve Bilgi Okuryazarlığı.....123

3. İçerik Temelli Yasaklamalar Yerine Şeffaflığın ve Hesap Verebilirliğin Yükselişi.....125

II. Türkiye’de Çevrimiçi Bilgi Çarpıtmayla Mücadeleye Yönelik Hukuksal Çerçevenin Değerlendirilmesi.....127

A. 5651 Sayılı Kanun Çerçevesinde Çevrimiçi Bilgi Çarpıtmayla Mücadele131

1. 5651 Sayılı Kanun’un Amacı ve Kapsamı.....131

2. 5651 Sayılı Kanun’da Tanımlanan Aktörlerin Yükümlülük ve Sorumlulukları.....	134
3. 5651 Sayılı Kanun’da Öngörülen İçerik Düzenlemeleri.....	140
B. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu’nun Çevrimiçi Bilgi Çarpıtmayla İlişkilendirilebilir Düzenlemeleri.....	148
1. Halkı Yanıltıcı Bilgiyi Alenen Yayma Suçu (TCK m. 217/A).....	149
2. Fiyatları Etkileme Suçu (TCK m. 237).....	153
3. Savaşta Yalan Haber Yayma Suçu (TCK m. 323).....	155
SONUÇ	159
KAYNAKÇA	164

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.k.	: adı geçen karar
AK	: Avrupa Konseyi
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
BM	: Birleşmiş Milletler
BTK	: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu
C.	: Cilt
ESB	: Erişim Sağlayıcıları Birliği
ESKHUS	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Bildirisi
MSHUS	: Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
S.	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu

RÉSUMÉ

La thèse se concentre sur la désinformation en ligne, qui a des effets perturbateurs sur la démocratie et les droits et libertés fondamentaux et est devenue l'un des problèmes les plus importants à résoudre dans l'écosystème de l'information actuel. Dans cette étude, le cadre conceptuel de la désinformation est tout d'abord défini. Les définitions actuelles du concept, son environnement, ses outils, ses acteurs et son impact sont examinés. On essaie de déterminer où il se situe dans le contexte de la liberté d'expression. Les réponses réglementaires existantes à la désinformation en ligne et les réponses alternatives qui pourraient être moins restrictives sont ensuite examinées. Enfin, le cadre juridique de la Turquie est évalué.

L'objectif de l'étude est d'examiner comment lutter contre la désinformation en ligne sans ingérence illégale avec la liberté d'expression. La principale question à laquelle on cherche à répondre tout au long de la thèse est la suivante: Comment lutter contre la désinformation en ligne sans porter atteinte à la liberté d'expression? Afin de répondre de manière adéquate à cette question principale, les sous-questions étudiées sont les suivantes: Qu'est-ce que la désinformation en ligne? Quels acteurs sont impliqués dans la création et la diffusion de la désinformation en ligne et quels outils sont utilisés? Quel est l'impact de la désinformation en ligne sur la démocratie et les droits de l'homme? Les informations déformées bénéficient-elles de la protection de la liberté d'expression? Quelles sont les mesures prises et qui pourraient être prises aux niveaux international et national dans la lutte contre la désinformation en ligne? Quel est le statut juridique dans notre pays en matière de lutte contre la désinformation en ligne?

Il y a plusieurs raisons différentes de considérer la Convention européenne des droits de l'homme dans l'étude. Tout d'abord, bien que la désinformation en ligne soit un sujet de plus en plus abordé dans la littérature juridique universitaire, les études portant sur le sujet dans ce contexte sont relativement peu nombreuses. Bien que la désinformation en ligne n'ait pas encore été directement abordée par la Cour européenne des droits de l'homme, la jurisprudence actuelle de la Cour en matière de liberté d'expression et sa conception de la Convention comme un document vivant qui doit être interprété à la lumière des conditions actuelles rendent opportun d'examiner le sujet dans ce contexte. En outre, l'Union européenne, qui est le principal acteur politique dans la lutte contre la désinformation en ligne, fait référence à la Convention lorsqu'elle détermine la norme en matière de liberté d'expression, et le fait que la Convention fasse partie de notre droit national sont d'autres raisons qu'il convient de mentionner. Toutefois, l'étude ne se limite pas à l'article précité de la Convention et à la jurisprudence de la Cour sur cette question. D'autres normes internationales relatives aux droits de l'homme, des réglementations nationales et des politiques d'entreprise sont également mentionnées, notamment dans les explications sur la lutte contre la désinformation en ligne.

Il convient de mentionner les points suivants concernant la portée et les limites de l'étude de la thèse: Dans la revue de la littérature liée à l'étude, l'intersection de la "liberté d'expression" et de la "désinformation" est mise en avant. Les activités de désinformation à un seul niveau visant des personnes sont hors du champ de l'étude, car elles sont actuellement traitées dans des contextes tels que la diffamation. Les ouvrages turcs, anglais et français répertoriés à la suite de recherches dans les bases de données universitaires sont utilisés. Les sources secondaires sont référencées en termes de réglementations nationales et de décisions judiciaires qui ne sont pas originellement dans une de ces langues. En outre, il convient de noter que les développements liés à la désinformation en ligne progressent à un rythme qui les rend difficiles à suivre et à analyser. Ce n'est qu'au cours du processus de rédaction de cette étude que les textes consultatifs des Nations unies, de l'Union européenne et du Conseil de l'Europe ont été mis à jour, que de nouvelles réglementations contraignantes ont été introduites, que les politiques des plateformes de médias sociaux ont été renouvelées, que les sanctions pénales ont été réglementées dans des dizaines de pays, dont la Turquie, et que la loi n° 5651 sur la réglementation des publications sur Internet et la lutte contre les crimes commis au moyen de ces publications, qui est la principale réglementation sur le contenu d'Internet dans notre pays, a été modifiée à trois reprises. Pour cette raison, il convient de souligner que la thèse reflète la situation actuelle à la date de la soutenance.

Cette étude de thèse intitulée "La désinformation en ligne à la lumière de l'article 10 de la Convention européenne des droits de l'homme" se compose de deux parties principales: "Cadre conceptuel de la désinformation en ligne" et "Lutter contre la désinformation en ligne". Dans la première partie de l'étude, la définition, les outils et les acteurs de la désinformation en ligne sont clarifiés. Il se concentre sur les aspects de la désinformation qui diffèrent des autres types de désordre de l'information, sur les personnes qui la pratiquent, à quelles fins et par quelles méthodes, et sur son impact sur la démocratie et les droits et libertés fondamentaux. Dans la deuxième section de la première partie, la désinformation en ligne est examinée dans le contexte de la théorie de la liberté d'expression et des normes de liberté d'expression de la Convention européenne des droits de l'homme. La deuxième partie, intitulée "Lutter contre la désinformation en ligne", se concentre sur les réponses réglementaires actuelles à la lutte contre la désinformation en ligne. Dans ce contexte, il est tout d'abord question des mesures prises par les Nations unies, l'Union européenne et le Conseil de l'Europe, des approches communes dans les réglementations nationales et des réponses des plateformes de médias sociaux sur le sujet. Des voies alternatives sont incluses, donnant la priorité à l'élimination des problèmes structurels de l'écosystème de l'information et à la construction d'un écosystème sécurisé. Dans la deuxième section de la deuxième partie, le cadre juridique actuel en Turquie est abordé.

La première partie se compose de deux sous-sections, "Clarifier les définitions, les outils et les acteurs" et "Placer la désinformation en ligne dans le contexte de la liberté d'expression". Il est possible de faire les remarques suivantes concernant la première section de la première partie: Les difficultés liées à la désinformation en ligne commencent au niveau de la définition. Bien qu'il n'existe pas de définition commune de ce concept, il est séparé des autres types de désordre de l'information, à savoir la mésinformation et la malinformation; on peut dire qu'il ne recoupe pas complètement les concepts de *fake news*, de propagande et de post-vérité en termes de portée. Bien

que l'approche de la Commission européenne, qui comprend la désinformation comme "la création, la présentation et la diffusion d'informations fausses ou trompeuses vérifiables à des fins de gain économique ou de tromperie intentionnelle du public, et qui peuvent causer un préjudice au public", puisse être adoptée comme définition, il est difficile de dire que cette définition seule est suffisante pour une réglementation juridique. L'environnement actuel de la désinformation est l'Internet et les médias sociaux. L'internet et les médias sociaux transforment les processus d'information en les accélérant, en les rendant moins chers et en les rendant publics. En plaçant l'utilisateur au centre, les applications Web 2.0 désintermédient et démocratisent la création de contenu. Toutefois, ces possibilités offertes par l'Internet et les médias sociaux en matière de création et de diffusion d'informations sont également des facteurs qui en font un support approprié pour la désinformation. En fait, ce qui rend la désinformation si perturbatrice, c'est l'utilisation abusive de l'environnement en ligne avec diverses techniques, tactiques et méthodes qui sont déterminantes pour créer des contenus déformés et accroître leur visibilité. Ces abus sont perpétrés par différents acteurs tels que des États, des gouvernements, des politiciens populistes, des partis politiques, des groupes idéologiques et des organisations terroristes. Le motif qui les pousse dans cette direction peut être des intérêts politiques, idéologiques ou financiers. Ce sont les individus qui sont exposés à ces informations et qui, intentionnellement ou involontairement, les diffusent à d'autres. Les pièges cognitifs de l'esprit humain et de la psychologie, tels que le biais de confirmation, le raisonnement motivé, l'effet de vérité illusoire et l'effet de retour, sont déterminants à cet égard. L'impact de la désinformation en ligne est particulièrement visible dans le domaine de la démocratie et des droits et libertés fondamentaux. La désinformation, aidée par les bulles de filtres et les chambres d'écho, sape les valeurs sur lesquelles repose la démocratie moderne, telles que la participation politique, le pluralisme et l'État de droit. De nombreux droits de l'homme tels que le droit à la protection des données personnelles, qui est garanti dans le cadre du droit au respect de la vie privée et familiale, le droit de participer aux affaires publiques et le droit de vote, la non-discrimination et le droit à la santé sont directement affectés par la désinformation en ligne. La désinformation en ligne est donc un problème auquel il faut s'attaquer. Cependant, les réponses réglementaires visant à lutter contre la désinformation en ligne risquent fort d'entraîner une ingérence illégale dans la liberté d'expression. La deuxième section de la première partie de la thèse se concentre sur ce point.

En ce qui concerne la deuxième section de la première partie de la thèse, on peut affirmer ce qui suit: La théorie, dont John Milton et John Stuart Mill ont été les pionniers, qui justifie la liberté d'expression par la découverte de la vérité, s'oppose à la suppression d'informations parce qu'elles sont fabriquées, fausses ou infondées. La vérité doit être autorisée à rencontrer de telles informations, car c'est elle qui gagnera en fin de compte. Dans la Grèce antique, la parrhésie implique également une position éthique et politique consistant à dire la vérité. L'article 10 de la Convention européenne des droits de l'homme, qui garantit la liberté d'expression, protège également en principe tous les types d'expression. Des facteurs tels que la véracité de la déclaration en termes de contenu ou le préjudice qu'elle a causé ne l'excluent pas catégoriquement de cette large protection. Toutefois, selon la Convention, la liberté d'expression n'est pas illimitée. Les ingérences qui sont prescrites par la loi, qui poursuivent un but légitime et qui sont nécessaires dans une société démocratique ne violent pas la liberté d'expression. Bien que la Cour européenne des droits de l'homme ne se soit pas encore prononcée directement sur la désinformation en ligne, la

jurisprudence actuelle en matière de liberté d'expression indique que le partage d'informations infondées entre dans le champ d'application de l'article 10. Les réglementations qui permettent des évaluations vagues, subjectives et arbitraires de ce qui constitue une fausse information ou qui limitent la désinformation en ligne sur la base de la simple fausseté sans poursuivre aucun objectif légitime violent l'article 10. Toutefois, il est moins probable que la Cour conclue à une violation fondée sur les critères "être prescrit par la loi" et "poursuivre un but légitime" dans les requêtes qui lui seront soumises. En revanche, lorsqu'elle examine si l'ingérence dans le cadre de la lutte contre la désinformation en ligne est nécessaire dans une société démocratique, la Cour prend en compte la présence de certains facteurs supplémentaires tels que la nature de l'information déformée (par exemple, déclaration factuelle, jugement de valeur, déclaration politique), sa pertinence pour le débat public, son audience, le devoir et la responsabilité du requérant de fournir des informations exactes, crédibles et précises, et la sévérité de la sanction appliquée dans le cas concret. Les ingérences qui érodent l'environnement de discussion pluraliste en supprimant les voix de l'opposition et qui criminalisent la liberté d'expression violent l'article 10.

La deuxième partie est divisée en deux sous-sections, intitulées "Réponses réglementaires et autres moyens de lutte contre la désinformation en ligne" et "Évaluation du cadre juridique de la lutte contre la désinformation en ligne en Turquie". Il est possible de faire les remarques suivantes concernant la première section de cette partie: En examinant les réponses réglementaires existantes pour lutter contre la désinformation en ligne, on constate que certaines d'entre elles sont données par des organisations internationales. Les organisations internationales mènent la lutte contre la désinformation en ligne avec des textes contraignants et consultatifs. Parmi eux, les efforts des Nations unies, de l'Union européenne et du Conseil de l'Europe occupent une place prépondérante. Les initiatives visant à lutter contre la désinformation en ligne au sein du Conseil de l'Europe et des Nations unies mettent l'accent sur une approche multipartite et un engagement en faveur des droits de l'homme.

L'Union européenne, quant à elle, est le principal acteur de l'élaboration des politiques en matière de lutte contre la désinformation en ligne, comme elle l'est pour de nombreux défis liés aux technologies de l'information. Rapport du groupe d'experts de haut niveau sur les fausses nouvelles et la désinformation en ligne, Plan d'action contre la désinformation, Code de pratique sur la désinformation, la législation sur les services numériques, la législation sur les marchés numériques, Code de pratique renforcé sur la désinformation en ligne 2022 et Déclaration européenne sur les droits et principes numériques, démontre la détermination de l'Union européenne à s'attaquer à la désinformation en ligne sans limiter la liberté d'expression. Selon l'approche de l'Union européenne, les plateformes en ligne doivent soutenir le libre débat démocratique en ligne. Compte tenu du rôle de l'environnement en ligne dans la formation de l'opinion et du discours publics, ces plateformes devraient atténuer les risques découlant du fonctionnement et de l'utilisation des services qu'elles proposent, tels que la désinformation en ligne, et protéger la liberté d'expression. Les autres réponses réglementaires existantes pour lutter contre la désinformation en ligne semblent avoir été introduites par les États et les plateformes de médias sociaux. Les États adoptent certaines approches communes dans leurs réglementations nationales. Il s'agit du blocage de l'accès aux contenus, de l'imposition de certaines obligations

aux fournisseurs de services dans le cadre de la réglementation des contenus et de la criminalisation de la désinformation. La fonctionnalité de ces approches est controversée. En outre, si un juste équilibre n'est pas trouvé entre des valeurs contradictoires, chacune d'entre elles risque de provoquer de nouveaux problèmes en matière de droits de l'homme. À ce stade, il n'est pas réaliste de concevoir une lutte contre la désinformation sans les plateformes de médias sociaux. Toutefois, le cadre dans lequel ces acteurs peuvent interférer avec la liberté d'expression dans le cadre de la modération du contenu doit être soigneusement déterminé.

En ce qui concerne la dernière section de la deuxième partie, qui évalue le cadre en Turquie, on peut noter ce qui suit: La Turquie porte l'empreinte des trois approches qui sont courantes dans les réglementations nationales des États pour lutter contre la désinformation en ligne. Les dispositions réglementant le blocage de l'accès aux contenus en ligne et imposant des obligations aux acteurs de l'Internet de la loi n° 5651 et certaines dispositions du code pénal turc n° 5237 (art. 217/A, 237, 323) peuvent être associées à la désinformation en ligne. La loi n° 5651 ne contient pas de disposition spécifique concernant la désinformation en ligne. Toutefois, si le contenu déformé est également couvert par l'une des dispositions permettant de retirer le contenu ou d'en bloquer l'accès en vertu de la loi n° 5651, il peut être possible d'intervenir sur le contenu déformé. Mais, comme le montre l'étude de la thèse, la loi n° 5651 et sa mise en œuvre actuelle présentent de sérieuses lacunes au regard des normes de liberté d'expression de l'article 10 de la Convention européenne des droits de l'homme et de la jurisprudence de la Cour en la matière. Par conséquent, bien qu'il soit possible d'intervenir sur un contenu contenant des informations déformées si ce contenu entre également dans le champ d'application de la loi n° 5651, nous sommes d'avis qu'une telle application renforcera les problèmes existants en matière de liberté d'expression. La légalité de l'article 217/A, intitulé "délit de diffusion publique d'informations trompeuses", qui a été ajouté au code pénal turc par la loi n° 7418, suscite également de graves préoccupations. Bien que l'objectif du législateur de combattre la désinformation soit légitime, sa criminalisation n'est pas la mesure la moins restrictive pour la liberté d'expression. Les dispositions de la loi n° 5651 et les règlements existants du code pénal turc visant à protéger la paix publique font que la présence d'un besoin social urgent d'introduire l'article 217/A est remise en question. La disposition prévoyant une peine de prison pouvant aller jusqu'à trois ans pour l'auteur des faits soulève la question de la proportionnalité de la sanction. En effet, dans aucun des pays tels que l'Allemagne, la France et l'Angleterre, qui sont censés être pris en exemple dans la justification générale de la loi n° 7418, aucune sanction pénale spécifique à l'acte de diffusion de fausses informations n'a été envisagée. Pour ces raisons, il est difficile de dire que la disposition susmentionnée répond aux normes de liberté d'expression de l'article 10 de la Convention européenne des droits de l'homme.

Au lieu d'introduire des interdictions fondées sur le contenu, il convient de veiller à ce que les points suivants présentent des moyens alternatifs de lutter contre la désinformation en ligne: L'efficacité des pratiques indépendantes de vérification des faits, l'augmentation de la maîtrise des médias numériques et de l'information de tous les citoyens, ainsi que l'introduction de réglementations garantissant la transparence et la responsabilité dans les activités de traitement des données personnelles, dans la publicité politique et dans les processus de conception et de gestion des systèmes algorithmiques, et leur stricte application. La lutte contre la désinformation en ligne

devrait donner la priorité à la résolution des problèmes structurels de l'écosystème de l'information et à la mise en place d'un écosystème sécurisé. Dans le cas de réglementations légales limitant la liberté d'expression, celles-ci doivent être prévues par la loi, poursuivre un but légitime et être nécessaires dans une société démocratique. Placer la liberté d'expression dans la dichotomie entre la vérité et les conséquences est une approche qui ne peut être justifiée ni sur le plan théorique ni sur le plan normatif.

ABSTRACT

The thesis focuses on online disinformation which has disruptive impacts on democracy and fundamental rights and freedoms and has become one of the most important problems to be tackled in today's information ecosystem. In the study, firstly, the conceptual framework of disinformation is drawn: The current definitions of the concept, its medium, tools, actors, and impact are discussed. It is tried to determine where it stands in the context of freedom of expression. Existing regulatory responses to online disinformation and alternative responses that may be less restrictive are then examined. Finally, the legal framework in Turkey is evaluated.

The aim of the study is to examine how to tackle online disinformation without unlawful interference with freedom of expression. The main question sought to be answered throughout the thesis is: How to tackle online disinformation without violating freedom of expression? In order to adequately answer this main question, the sub-questions investigated are as follows: What is online disinformation? What actors are involved in the creation and dissemination of online disinformation and which tools are used? What is the impact of online disinformation on democracy and human rights? Does distorted information enjoy freedom of expression protection? What are the steps taken and may be taken at the international and national levels in the fight against online disinformation? What is the legal status in our country in the fight against online disinformation?

There are several different reasons for considering the European Convention on Human Rights in the study. First of all, although online disinformation is a topic that is increasingly addressed in academic legal literature, studies focusing on the subject in this context are relatively few. Although online disinformation has not yet been directly addressed by the European Court of Human Rights, the Court's current case law on freedom of expression and its understanding of the Convention as a living document that must be interpreted in the light of current conditions makes it convenient to examine the subject in this context. In addition, the European Union, which is the leading policy-making actor in the fight against online disinformation, makes reference to the Convention when determining the standard for freedom of expression and that the Convention is a part of our domestic law are other reasons that should be mentioned. However, the study is not limited to the aforementioned Article of the Convention and the Court's case law on this issue. Other international human rights law standards, national regulations, and corporate policies are also referenced, particularly in explanations about tackling online disinformation.

It is appropriate to mention the following points regarding the scope and limits of the thesis study: In the literature review related to the study, the intersection of "freedom of expression" and "disinformation" is focused on. Single-level disinformation activities directed at individuals are out of the scope of the study as they are currently handled in contexts such as defamation. Turkish, English and French works listed as a result of searches in academic databases are used. Secondary sources

are referenced in terms of national regulations and judicial decisions that are not originally in one of these languages. In addition, it should be noted that developments related to online disinformation are progressing at a pace that makes it difficult to follow and analyze. Only during the writing process of this study, the advisory texts of the United Nations, the European Union, and the Council of Europe were updated, new binding regulations were introduced, the policies of social media platforms were renewed, criminal law sanctions were regulated in dozens of countries including Turkey, and Law No. 5651 on Regulations of Publications on the Internet and Combating Crimes Committed by Means of Such Publication, which is the main regulation on Internet content in our country, was amended three times. For this reason, it should be underlined that the thesis reflects the current situation as of the defense date.

This thesis study titled “Online Disinformation in the Light of Article 10 of the European Convention on Human Rights” consists of two main parts: “Conceptual Framework of Online Disinformation” and “Tackling Online Disinformation”. In the first part of the study, the definition, tools, and actors of online disinformation are clarified. It focuses on the aspects of disinformation that differ from other types of information disorder, by whom for what purposes and by which methods it is practiced, and how it impacts democracy and fundamental rights and freedoms. In the second section of the first part, online disinformation is considered in the context of freedom of expression theory and the freedom of expression standards of the European Convention on Human Rights. The second part, titled “Tackling Online Disinformation” concentrates on current regulatory responses to combating online disinformation. In this context, first of all, the steps taken by the United Nations, the European Union, and the Council of Europe, the common approaches in national regulations, and the responses of social media platforms on the subject are discussed. Alternative ways are included, prioritizing the elimination of the structural problems of the information ecosystem and the construction of a secure one. In the second section of the second part, the current legal framework in Turkey is addressed.

The first part consists of two subsections, “Clarifying Definitions, Tools, and Actors” and “Placing Online Disinformation in the Freedom of Expression Context”. It is possible to make the following remarks regarding the first section of the first part: The difficulties associated with online disinformation begin at the definitional level. Although there is no agreed definition of the concept, it is separated from other types of information disorder, namely misinformation and malinformation; it may be said that it does not completely overlap with fake news, propaganda, and post-truth concepts in terms of scope. Although the approach of the European Commission, which understands disinformation as “the creation, presentation, and dissemination of verifiably false or misleading information for the purposes of economic gain or intentionally deceiving the public, and which may cause public harm”, may be adopted as a definition, it is difficult to say that this definition alone is sufficient for legal regulation. The current medium of disinformation is the Internet and social media. The Internet and social media transform information processes by accelerating, cheapening, and making them public. Putting the user at the center, Web 2.0 applications disintermediate and democratize content creation. However, these opportunities provided by the Internet and social media in the creation and dissemination of information are also factors that make it a suitable medium for

disinformation. As a matter of fact, what makes disinformation so disruptive is the abuse of the online environment with various techniques, tactics, and methods that are decisive in creating distorted content and increasing its visibility. This abuse is carried out by different actors such as states, governments, populist politicians, political parties, ideological groups, and terrorist organizations. The motive that drives them in this direction may be political, ideological, or financial interests. It is individuals who are exposed to this information and who knowingly or unintentionally disseminate it to others. Cognitive pitfalls of the human mind and psychology, such as confirmation bias, motivated reasoning, illusory truth effect, and backfire effect, are decisive in this. The impact of online disinformation is particularly seen in democracy and fundamental rights and freedoms. Disinformation, aided by filter bubbles and echo chambers, undermines the values upon which modern democracy is built, such as political participation, pluralism, and the rule of law. Many human rights such as the right to protection of personal data, which is guaranteed under the scope of the right to respect for private and family life, the right to participate in public affairs, and the right to vote, non-discrimination, and the right to health are directly affected by online disinformation. Thus, online disinformation is a problem that needs to be tackled. However, regulatory responses to combat online disinformation are highly likely to result in unlawful interference with freedom of expression. The second section of the first part of the thesis focuses on this.

Regarding the second section of the first part of the thesis, the following may be stated: The theory, pioneered by John Milton and John Stuart Mill, which justifies freedom of expression through the discovery of truth, opposes suppression of information because it is fabricated, false or unfounded. Truth must be allowed to encounter such information as it will be the winner in the end. *Parrhesia* in Ancient Greece also implies an ethical and political stance on telling the truth. Article 10 of the European Convention on Human Rights, which guarantees freedom of expression, also protects all types of expression in principle. Factors such as the truthfulness of the statement in terms of content or the damage it caused do not categorically exclude it from this broad protection. However, according to the Convention, freedom of expression is not unlimited. Interferences that are prescribed by law, pursue a legitimate aim, and are necessary in a democratic society do not violate freedom of expression. Although the European Court of Human Rights has not yet made a decision directly on online disinformation, the current freedom of expression case law indicates that unfounded information sharing is within the scope of Article 10. Regulations that allow vague, subjective, and arbitrary assessments of what constitutes false information or that limit online disinformation on the basis of mere falsity without pursuing any legitimate purpose violate Article 10. However, it is less likely that the Court will find a violation based on the criteria of “being prescribed by law” and “pursuing legitimate aim” in the applications that will come before it. On the other hand, when examining whether the interference within the scope of combating online disinformation is necessary in a democratic society, the Court would consider the presence of some additional factors such as the nature of the distorted information (e.g. factual statement, value judgment, political statement), its relevance to public debate, its audience, the applicant’s duty and responsibility to provide accurate, reliable and accurate information, and severeness of the sanction applied in the concrete case. Interferences that erode the pluralistic discussion environment by suppressing oppositional voices and that criminalize the freedom of expression will violate Article 10.

The second part is divided into two subsections, titled “Regulatory Responses and Alternative Ways to Tackle Online Disinformation” and “Assessment of the Legal Framework for Combating Online Disinformation in Turkey”. It is possible to make the following remarks regarding the first section of this part: Examining the existing regulatory responses to combating online disinformation, it is seen that some of them are given by international organizations. International organizations lead the fight against online disinformation with binding and advisory texts. Among them, the efforts of the United Nations, the European Union, and the Council of Europe are prominent. Initiatives to combat online disinformation within the Council of Europe and the United Nations emphasize a multi-stakeholder approach and commitment to human rights. The European Union, on the other hand, is the leading actor in policy-making in the fight against online disinformation, as it is in many challenges related to information technologies.

Report of the High-Level Expert Group on Fake News and Online Disinformation, Action Plan against Disinformation, Code of Practice on Disinformation, Digital Services Act, Digital Markets Act, 2022 Strengthened Code of Practice on Online Disinformation and the European Declaration on Digital Rights and Principles, demonstrates the European Union’s determinedness to tackle online disinformation without limiting freedom of expression. According to the European Union approach, online platforms should support free democratic debate online. Given the role of the online environment in shaping public opinion and discourse, these platforms should mitigate the risks arising from the functioning and use of the services they offer, such as online disinformation, and protect freedom of expression. Other existing regulatory responses to tackling online disinformation appear to have been introduced by states and social media platforms. States adopt some common approaches in their national regulations. These are blocking access to content, imposing certain obligations on service providers within the scope of content regulations, and criminalizing disinformation. The functionality of these approaches is controversial. In addition, if a fair balance is not struck between conflicting values, each one carries the risk of causing new human rights problems. At this point, it is not realistic to design a fight against disinformation without social media platforms. However, the framework within which these actors may interfere with freedom of expression within the scope of content moderation needs to be carefully determined.

Regarding the last section of the second part, which assesses the framework in Turkey, the following may be noted: Turkey bears the stamp of all three approaches that are common in states’ national regulations to combat online disinformation. Provisions regulating the access blocking to online content and imposing obligations on Internet actors of Law No. 5651 and some provisions of the Turkish Penal Code No. 5237 (art. 217/A, 237, 323) may be associated with online disinformation. Law No. 5651 does not contain a specific provision regarding online disinformation. However, if distorted content is also covered by one of the provisions in which the content may be removed or access to it be blocked pursuant to Law No. 5651, it may be possible to interfere with the distorted content. But, as shown in the thesis study, Law No. 5651 and its current implementation have serious deficiencies in terms of freedom of expression standards in Article 10 of the European Convention on Human

Rights and the Court's case law on the subject. Therefore, although it is possible to interfere with content containing distorted information if such content is also within the scope of Law No. 5651, we are of the opinion that such an application will reinforce existing problems in terms of freedom of expression. There are also serious concerns about the legality of Article 217/A, titled the crime of publicly disseminating information misleading the public, which was added to the Turkish Penal Code by Law No. 7418. Although the legislator's aim to combat disinformation is legitimate, its criminalization is not the least restrictive measure to freedom of expression. The provisions of Law No. 5651 and the existing regulations of the Turkish Penal Code aiming at protecting public peace make the presence of a pressing social need to introduce Article 217/A be questioned. The provision of a prison sentence of up to three years for the perpetrator raises the question of the proportionality of the sanction. As a matter of fact, in any of the countries such as Germany, France, and England, which are implied to be taken as an example in the general justification of Law No. 7418, no penal sanction specific to the act of disseminating false information has been envisaged. For these reasons, it is difficult to say that the aforementioned provision meets the freedom of expression standards in Article 10 of the European Convention on Human Rights.

Instead of introducing content-based prohibitions, ensuring the following points present alternative ways to tackle online disinformation: The effectiveness of independent fact-checking practices, increasing digital media and information literacy of all citizens, and the introduction of regulations guaranteeing transparency and accountability in personal data processing activities, in political advertising, and in the design and management processes of algorithmic systems, and their strict implementation. Tackling online disinformation should prioritize resolving the structural problems of the information ecosystem and building a secure one. In the case of legal regulations limiting freedom of expression, such regulations must be prescribed by law, pursue a legitimate aim, and are necessary in a democratic society. Placing freedom of expression in the dichotomy of either truth or consequences is an approach that could neither be justified theoretically nor normatively.

ÖZET

Tez çalışması, demokrasi ile temel hak ve özgürlükler üzerinde yıkıcı etkileri bulunan ve günümüz bilgi ekosisteminin mücadele edilmesi gereken en önemli sorunlarından biri haline gelen çevrimiçi bilgi çarpıtmayı konu alır. Çalışmada öncelikle bilgi çarpıtmanın kavramsal çerçevesi çizilir: Kavramın mevcut tanımlamaları, ortamı, araçları, aktörleri ve etkisi ele alınır. İfade özgürlüğü bağlamında nerede durduğu belirlenmeye çalışılır. Devamında çevrimiçi bilgi çarpıtmaya yönelik mevcut düzenleyici yanıtlar ve görece daha az sınırlayıcı olabilecek alternatif yanıtlar incelenir. Son olarak Türkiye’deki hukuksal çerçeve değerlendirilir.

Çalışmanın amacı, çevrimiçi bilgi çarpıtmayla ifade özgürlüğüne hukuka aykırı müdahalelerde bulunmadan mücadele etmenin incelenmesidir. Tez çalışması boyunca yanıt aranan temel soru şudur: Çevrimiçi bilgi çarpıtmayla ifade özgürlüğünü ihlal etmeden nasıl mücadele edilir? Bu temel sorunun yeterli düzeyde yanıtlanabilmesi için araştırılan alt sorular ise şunlardır: Çevrimiçi bilgi çarpıtma nedir? Çevrimiçi bilgi çarpıtmanın yaratımı ve dağıtımında hangi aktörler rol oynar ve hangi araçlar kullanılır? Çevrimiçi bilgi çarpıtmanın demokrasi ve insan hakları üzerinde yarattığı etki nedir? Çarpıtılmış bir bilgi ifade özgürlüğü korumasından yararlanır mı? Çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadelede uluslararası ve ulusal düzeyde atılan ve atılabilecek adımlar nelerdir? Çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadelede Türkiye Cumhuriyeti’ndeki hukuksal durum nedir?

Çalışmada Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin göz önünde tutulmasının birkaç farklı sebebi bulunur. Öncelikle çevrimiçi bilgi çarpıtma akademik hukuk yazınında artan oranda ele alınan bir konu olmasına karşın meseleyi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bağlamında ele alan çalışmalar görece azdır. Çevrimiçi bilgi çarpıtma Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nce henüz doğrudan ele alınmamış olsa da, Mahkeme’nin mevcut ifade özgürlüğü içtihadı ve Sözleşme’nin günün koşulları ışığında yorumlanması gereken yaşayan bir belge olarak kavranması, konuyu bu bağlamda incelemeyi elverişli kılar. Ayrıca çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadelede politika üreten öncü aktör konumunda bulunan Avrupa Birliği’nin ifade özgürlüğü standardını belirlerken Sözleşme’ye atıf yapması ve Sözleşme’nin iç hukukumuzun bir parçası oluşu da belirtilmesi gereken diğer nedenlerdir. Bununla birlikte çalışmada Sözleşme’nin anılan düzenlemesi ve Mahkeme’nin buna ilişkin içtihadıyla sınırlı kalınmaz. Özellikle çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadele hakkındaki açıklamalarda diğer uluslararası insan hakları hukuku standartlarına, ulusal düzenlemelere ve kurumsal politikalara da başvurulur.

Tez çalışmasının kapsamına ve sınırlarına ilişkin şu hususlara değinilmesinde isabet bulunur: Çalışmaya ilişkin literatür taramasında “ifade özgürlüğü” ve “bilgi çarpıtma” kesişimine odaklanılmıştır. Bireylere yönelen tekil düzeyli bilgi çarpıtma etkinlikleri halihazırda hakaret ve iftira gibi bağlamlarda ele alındığından çalışmanın

kapsamı dışındadır. Akademik veritabanlarında yapılan aramalar sonucunda listelenen Türkçe, İngilizce ve Fransızca eserlerden yararlanılmıştır. Orijinali bu sayılan dillerde olmayan ulusal düzenlemeler ve yargı kararları bakımından ise ikincil kaynaklara başvurulmuştur. Ayrıca, çevrimiçi bilgi çarpıtmayla bağlantılı gelişmelerin takip ve tahlil etmeyi güçleştirecek bir hızda sürdüğü belirtilmelidir. Yalnızca bu çalışmanın yazım süreci sırasında Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi'nin konuya ilişkin tavsiye niteliğinde metinleri güncellenmiş, bağlayıcı nitelikte yeni düzenlemeler yapılmış, sosyal medya platformlarının politikaları yenilenmiş, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu onlarca ülkede ceza hukuku düzenlemelerine gidilmiş, ülkemizde İnternet içeriklerinin düzenlenmesine ilişkin temel yasa olan 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun üç kez değiştirilmiştir. Bu nedenle tez çalışmasının savunma tarihi itibarıyla geçerli olan durumu yansıttığı belirtilmelidir.

“Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. Maddesi Işığında Çevrimiçi Bilgi Çarpıtma” başlıklı bu tez çalışması iki ana bölümden oluşur: “Çevrimiçi Bilgi Çarpıtmanın Kavramsal Çerçevesi” ve “Çevrimiçi Bilgi Çarpıtmayla Mücadele”. Çalışmanın birinci bölümünde çevrimiçi bilgi çarpıtmanın tanımı, araçları ve aktörleri açıklığa kavuşturulur. Bilgi çarpıtmanın diğer bilgi düzensizliği türlerinden ayrılan yönleri, kimler tarafından hangi amaçlarla ve hangi yöntemlere başvurularak gerçekleştirildiği, demokrasi ile temel hak ve özgürlükler üzerinde nasıl bir etkiye bulunduğu odaklanılır. Birinci bölümün ikinci kısmında ise çevrimiçi bilgi çarpıtma ifade özgürlüğü kuramı ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ifade özgürlüğü standartları bağlamında değerlendirilir. “Çevrimiçi Bilgi Çarpıtmayla Mücadele” başlıklı ikinci bölüm ise çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadelede verilen mevcut yanıtlara yoğunlaşır. Bu kapsamda öncelikle Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi'nin attığı adımlar, ulusal düzenlemelerde ortaklaşan yaklaşımlar ve sosyal medya platformlarının konuya ilişkin yanıtları ele alınır. Bilgi ekosisteminin yapısal sorunlarının giderilmesini ve güvenli bir bilgi ekosisteminin inşasını önceleyen alternatif çıkış yollarına yer verilir. İkinci bölümün ikinci kısmında ise Türkiye'deki mevcut hukuksal çerçevenin değerlendirmesi yapılır.

Birinci bölüm, “Tanımları, Araçları ve Aktörleri Açıklığa Kavuşturmak” ve “Çevrimiçi Bilgi Çarpıtmayı İfade Özgürlüğü Bağlamına Oturtmak” başlıklı iki alt kısımdan oluşur. Birinci bölümün ilk kısmına ilişkin şu saptamaları yapmak mümkündür: Çevrimiçi bilgi çarpıtmayla ilgili zorluklar tanımlama aşamasında başlar. Kavramın üzerinde uzlaşılmış bir tanım yoksa da diğer bilgi düzensizliği türleri olan bilgi suistimalinden ve bilgi kaydırmadan ayrıldığı; uydurma haber, propaganda ve hakikat-sonrası ifadeleriyle de kapsam bakımından tümüyle örtüşmediği söylenebilir. Avrupa Komisyonu'nun bilgi çarpıtmayı, “ekonomik kazanç sağlamak veya kasıtlı olarak kamuoyunu aldatmak amacıyla oluşturulan, sunulan ve yayılan ve kamuya zarar verebilecek doğrulanabilir biçimde yanlış veya yanıltıcı bilgi” olarak kavrayan yaklaşımı bir tanım olarak benimsenebilecekse de bu tanımlamanın hukuksal bir düzenleme için tek başına yeterli belirlilikte olduğunu söylemek güçtür. Bilgi çarpıtmanın güncel ortamı İnternet ve sosyal medyadır. İnternet ve sosyal medya, bilgiye ilişkin süreçleri hızlandırarak, ucuzlaştırarak ve kamusalılaştırarak dönüştürür. Merkezine kullanıcıyı koyan Web 2.0 uygulamaları, içerik yaratımını aracsızlaştırır ve demokratikleştirir. Ancak İnternet ve sosyal medyanın bilginin üretimi ve yayılımı

konusunda sağladığı bu imkanlar onu aynı zamanda bilgi çarpıtma için elverişli bir ortam haline getiren hususlardır. Nitekim bilgi çarpıtmanın bu denli etkili olmasını sağlayan, çevrimiçi ortamın, çarpıtılmış bir içeriğin oluşturulmasında ve görünürlüğünün artırılmasında belirleyici olan çeşitli teknik, taktik ve yöntemlerle kötüye kullanımıdır. Bu kötüye kullanım, devletler, hükümetler, popülist siyasetçiler, siyasal partiler, ideolojik gruplar ve terör örgütleri gibi birbirinden farklı aktörler tarafından gerçekleştirilir. Onları bu yönde harekete geçiren neden, siyasal, ideolojik veya finansal çıkarlar olabilir. Bu bilgiye maruz kalan ve onu bilerek ya da farkında olmadan başkalarına taşıyanlar ise bireylerdir. Bunda özellikle doğrulama yanlışlığı, güdülenmiş muhakeme, yanıltıcı hakikat etkisi ve geri tepme etkisi gibi insan zihninin ve psikolojisinin bilişsel tuzakları belirleyicidir. Çevrimiçi bilgi çarpıtmanın yarattığı etki, özellikle demokrasi ile temel hak ve özgürlükler üzerinde hissedilir. Bilgi çarpıtma etkinlikleri, filtre balonları ve yankı odalarının da yardımıyla, siyasal katılım, çoğulculuk ve hukukun üstünlüğü gibi modern demokrasinin üzerinde yükseldiği değerlerin altını oyar. Aralarında özel yaşamın gizliliği kapsamında güvence altına alınan kişisel verilerin korunması hakkı, kamu yönetimine katılma ve oy hakkı, ayrımcılık yasağı ve sağlık hakkının başını çektiği birçok insan hakkı çevrimiçi bilgi çarpıtmadan doğrudan etkilenir. Dolayısıyla çevrimiçi bilgi çarpıtma mücadele edilmesi gereken bir sorundur. Bununla birlikte çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadelede verilecek düzenleyici yanıtların ifade özgürlüğüne hukuka aykırı müdahalelerle sonuçlanması hayli olasıdır. Tez çalışmasının birinci bölümünün ikinci kısmı da buna odaklanır.

Tez çalışmasının birinci bölümünün ikinci kısmına ilişkin olarak şunlar belirtilebilir: John Milton ve John Stuart Mill'in öncüsü olduğu ifade özgürlüğünü hakikatin keşfi üzerinden gerekçelendiren kuram, bilgilerin uydurma, yanlış veya asılsız olmaları nedeniyle baskılanmasına karşı çıkar. Hakikatin bu bilgilerle karşılaşmasına izin verilmelidir. Nasılsa sonunda kazanan o olacaktır. Antik Yunan'daki *parrhesia* da hakikatin söylenmesi konusunda etik ve siyasal bir duruşu imler. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ifade özgürlüğünü güvence altına alan 10. maddesi de kural olarak her türlü ifadeyi korur. İçerik bakımından ifadenin gerçeğe uygunluğu veya güttüğü zarar gibi etmenler onu kategorik olarak bu geniş korumanın dışına itmez. Bununla birlikte Sözleşme'ye göre ifade özgürlüğü sınırlandırılmaz değildir. Hukuken öngörülmüş olan, meşru amaç izleyen ve demokratik bir toplumda gerekli olan müdahaleler ifade özgürlüğünü ihlal etmez. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin henüz doğrudan çevrimiçi bilgi çarpıtmaya ilişkin verilmiş bir kararı bulunmasa da mevcut ifade özgürlüğü içtihadı asılsız bilgi paylaşımlarının 10. madde kapsamında olduğunu gösterir. Neyin çarpıtılmış bilgi olduğu konusunda belirsiz, öznel ve keyfi değerlendirmelere açık kapı bırakan veya çevrimiçi bilgi çarpıtmayı herhangi bir meşru amaç izlemeden yalnızca asılsızlığına dayanarak sınırlandıran düzenlemeler 10. maddeyi ihlal edecektir. Bununla birlikte Mahkeme'nin önüne gelecek başvurularda hukukun öngörülme ve meşru amaç ölçütlerinden ihlal vermesi daha az olasıdır. Öte yandan Mahkeme çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadele kapsamındaki müdahalenin demokratik bir toplumda gerekli olup olmadığını incelerken çarpıtılan bilginin niteliği (ör. olgusal açıklama, değer yargısı, siyasal ifade), kamusal tartışmayla ilgisi, alıcı kitlesi, başvurucunun doğru, güvenilir ve kesin bilgi sağlama konusunda görev ve sorumluluğu bulunup bulunmadığı, başvurucunun aldatma niyetinin ortaya konup konmadığı, uygulanan yaptırımın ağırlığı gibi bazı etmenlerin somut olaydaki durumunu değerlendirecektir. Özellikle muhalif sesleri

bastırarak çoğulcu tartışma ortamını yıpratan, ifade özgürlüğünün kullanımını suç haline getiren müdahaleler 10. maddeyi ihlal edecektir.

İkinci bölüm, “Çevrimiçi Bilgi Çarpıtmayla Mücadeleye Yönelik Düzenleyici Yanıtlar ve Alternatif Çıkış Yolları” ile “Türkiye’de Çevrimiçi Bilgi Çarpıtmayla Mücadeleye Yönelik Hukuksal Çerçevenin Değerlendirilmesi” başlıklı iki alt bölüme ayrılır. Bu bölümün ilk kısmına ilişkin şu saptamaları yapmak mümkündür: Çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadeleyle yönelik mevcut düzenleyici yanıtlar incelendiğinde bunların bir kısmının uluslararası örgütler tarafından verildiği görülür. Uluslararası örgütler, bazıları bağlayıcı bazıları tavsiye niteliğinde metinlerle çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadeleyle yön verir. Bunlar arasında Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi’nin çabaları öne çıkar. Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler bünyesindeki çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadeleyle yönelik girişimlerde sorunun çözümünde çok paydaşlılığa ve insan haklarına bağlılığa vurgu yapılır. Avrupa Birliği ise bilişim teknolojileriyle bağlantılı pek çok zorlukta olduğu gibi çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadele edilmesi konusunda da politika üreten öncü aktör durumundadır. Uydurma Haber ve Çevrimiçi Bilgi Çarpıtma Hakkında Üst Düzey Grup tarafından hazırlanan rapor, Bilgi Çarpıtmaya Karşı Eylem Planı, Bilgi Çarpıtmaya Karşı Uygulama Esasları, Sayısal Hizmetler Yasası, Sayısal Piyasalar Yasası, 2022 tarihli Çevrimiçi Bilgi Çarpıtmaya Karşı Güçlendirilmiş Uygulama Esasları ve Avrupa Sayısal Haklar ve İlkeler Bildirgesi, Avrupa Birliği’nin çevrimiçi bilgi çarpıtmayla ifade özgürlüğünü sınırlamadan mücadele etme yönündeki kararlılığını gösterir. Avrupa Birliği yaklaşımına göre çevrimiçi platformlar, çevrimiçi ortamda özgür demokratik tartışmayı desteklemelidir. Bu platformlar, çevrimiçi ortamın kamuoyu ve söylemi şekillendirmedeki rolü göz önüne alındığında, çevrimiçi bilgi çarpıtma gibi sundukları hizmetlerin işleyişinden ve kullanımından kaynaklanan riskleri azaltmalı ve ifade özgürlüğünü korumalıdır. Çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadeleyle yönelik mevcut diğer düzenleyici yanıtların, devletler ve sosyal medya platformları tarafından verildiği görülür. Devletler ulusal düzenlemelerinde ortak bazı yaklaşımlar benimser. Bunlar, içeriğe erişimin engellemesi, içerik düzenlemeleri kapsamında servis sağlayıcılara bazı yükümlülükler getirilmesi ve bilgi çarpıtmanın suç olarak düzenlenmesidir. Bu yaklaşımların işlevsellikleri tartışmalıdır. Ayrıca çatışan değerler arasında adil bir denge gözetilmediğinde her biri yeni insan hakları sorunlarını beraberinde getirme riski taşır. Gelineen durumda sosyal medya platformlarının yer almadığı bir bilgi çarpıtmayla mücadele tasarlamak da gerçekçi değildir. Fakat bu aktörlerin içerik denetim kapsamında ifade özgürlüğüne müdahale edebileceği çerçevenin dikkatle belirlenmesi gerekir.

İkinci bölümün Türkiye’deki çerçeveyi ele alan son kısmına ilişkin olarak şunlar belirtilebilir: Türkiye, devletlerin çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadeleyle ilişkin ulusal düzenlemelerinde ortaklaşan yaklaşımların üçünden de izler taşır. 5651 sayılı Kanun’un çevrimiçi içeriğe erişimin engellenmesini düzenleyen ve İnternet aktörlerine yükümlülükler getiren hükümleri ile 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun bazı hükümleri (m. 217/A, 237, 323) çevrimiçi bilgi çarpıtmayla ilişkilendirilebilir. 5651 sayılı Kanun, doğrudan çevrimiçi bilgi çarpıtmaya ilişkin bir hüküm içermez. Ancak çarpıtılmış bir içeriğin aynı zamanda 5651 sayılı Kanun uyarınca içeriğin çıkarılabileceği veya erişime engellenebileceği durumlardan birini oluşturması halinde, çarpıtılmış içeriğe müdahale edilmesi söz konusu olabilir. Bununla birlikte, tez çalışmasında gösterildiği üzere 5651 sayılı Kanun ve mevcut uygulaması, Avrupa

İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesindeki ifade özgürlüğü standartları ve Mahkeme'nin konuya ilişkin içtihadı bakımından ağır noksanlıklar içerir. Dolayısıyla çarpıtılmış bilgi içeren bir içeriğe, içeriğin aynı zamanda 5651 sayılı Kanun kapsamına girmesi halinde müdahale edilmesi mümkünse de böyle bir uygulamanın ifade özgürlüğü açısından var olan sorunları perçinleyeceği kanaatindeyiz. 7418 sayılı Kanun'la Türk Ceza Kanunu'na eklenen halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma suçu başlıklı 217/A maddesinin yasallığı konusunda da ciddi endişeler mevcuttur. Yasa koyucunun bilgi çarpıtmayla mücadele etme amacı meşruysa da bunun için bir ceza düzenlemesine gitmesi ifade özgürlüğüne en az müdahale eden seçenek değildir. 5651 sayılı Kanun'un hükümleri ve Türk Ceza Kanunu'nun kamu barışını korumayı amaçlayan mevcut düzenlemeleri, 217/A maddesini ihdas etme yönünde zorlayıcı bir toplumsal ihtiyacın varlığını sorguladır. Fail için üç yıla kadar hapis cezası öngörülmesi yaptırımın orantılılığını tartışmaya açar. Nitekim 7418 sayılı Kanun'un genel gerekçesinde örnek alındığı ima edilen Almanya, Fransa, İngiltere gibi ülkelerin hiçbirinde gerçeğe aykırı bilgiyi yayma eylemine özgülenen bir ceza yaptırımı öngörülmemiştir. Anılan düzenlemenin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesindeki ifade özgürlüğü standartlarını karşıladığını söylemek bu nedenlerle güçtür.

Bağımsız doğrulama uygulamalarının etkinliği, tüm yurttaşların sayısal medya ve bilgi okuryazarlığının artırılması, içerik temelli yasaklamalar yerine kişisel veri işleme etkinlikleri, siyasal reklamcılık ve algoritmik sistemlerin tasarım ve yönetim süreçlerinde şeffaflığı ve hesap verebilirliği temin eden düzenlemeler yapılması ve bunların sıkı bir biçimde uygulanması çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadelede alternatif çıkış yolları sunar. Çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadele, bilgi ekosisteminin yapısal sorunlarının giderilmesini ve güvenli bir bilgi ekosisteminin inşasını öncelidir. İfade özgürlüğünü sınırlayan hukuksal düzenlemelere gidilmesi durumunda ise bu düzenlemelerin hukukla öngörülmesi, meşru amaç izlemesi ve demokratik bir toplumda gerekli olması şarttır. İfade özgürlüğünü hakikat ya da neticeler ikilemine sıkıştırmak ne kuramsal ne de normatif olarak haklılaştırılabilecek bir yaklaşımdır.

GİRİŞ

Günümüzdeki yarışma programlarının ilk örneklerinden biri olarak kabul edilen *Truth or Consequences* (Hakikat ya da Neticeler), 20. yüzyılın ikinci yarısında Amerikan eğlence yayıncılığı sektörüne damga vurmuştur. Program temel olarak, sunucu tarafından sorulan bir soruya yarışmacı tarafından doğru cevap verilmesine, doğru cevabın verilmemesi halinde ise çoğunlukla utanç verici ve olağan dışı bir performansta bulunmasına, başka bir deyişle hakikati söylememenin neticelerine katlanmasına dayanır.¹ Ancak hem sorulan soruların tek bir doğru yanıtının olmaması hem de yarışmacılarla seyircilerin sıra dışı performansı görebilmek amacıyla sorunun yanlış yanıtlanması tercih etmesi, oyunun genellikle *neticeler* ile bitmesine neden olur.

Açıklamalarımıza *Truth or Consequences*'ı anarak başlamanızın nedeni yarışmanın çevrimiçi bilgi çarpıtma konusunda bir metafor olarak kullanıma elverişliliğidir. Nitekim detaylı bir şekilde inceleyeceğimiz üzere, çevrimiçi ortamda paylaşılan içeriklerin doğruluğunun göreceliliği, olgusal gerçekliğe açıkça aykırı içeriklerin en az gerçeğe uygun içerikler kadar etkileşim alması ve görünürlüğe kavuşması ile bu görünürlüğün doğurduğu neticeler, günümüz bilgi ekosistemini geçen yüzyıldan kalma bir eğlence programıyla benzer kılar.

Kısa sayılamayacak bir zamandır bilgi çağında yaşıyor ve kimi zaman, özellikle de bizden önceki kuşaklarla kıyaslara giriştiğimizde, bunu bir övünç kaynağı olarak kullanıyor olsak da çağında yaşadığımızı söylediğimiz bilginin güvenilirliğine ilişkin soru(n)lar düşünüldüğünde, bu durum, ışık fazlalığından görme yetisini yitirmiş birinin aydınlıkta olmakla iftihar etmesini andırır. Gerçekten de çarpıtılmış bilgi, günümüz bilgi ekosisteminin en önemli açmazlarından biridir.

¹ Wesley Hyatt, **The Encyclopedia of Daytime Television**, New York: Watson-Guption Publications, 1997, s. 444.

Bununla birlikte bilgi çarpıtma yeni bir eylem değildir. Gerçekten de tarih, Antik Çağ'da Octavianus'un Marcus Antonius aleyhinde gerçek dışı bir kampanya yürüterek Roma İmparatorluğu'nun başına geçmesinden Orta Çağ'da kilisenin etki yaratmak amacıyla seçici yalanlara başvurmasına, İkinci Dünya Savaşı'nı tetikleyen Nazi ve Sovyet propagandasından Facebook – Cambridge Analytica skandalına, bilgi çarpıtmanın türlü örnekleriyle doludur. Çarpıtılmış bilgiye maruz kalmaktan yakındığımızda, ismini bilmediğimiz bir kent devleti sakiniyle ya da 1569 yılında şu sözleri sarf eden bir İngilizle aramızda bir bağ kurulabilir: “Her gün birçok haber alıyoruz, bunlar bazen birbirleriyle çelişiyor, ama hepsi de gerçek diye veriliyor.”²

Bireylerin bilgi düzensizliğiyle ilişkisi çeşitli biçimlerde sanatın da konusu olur. Goya hakikat tanrıçası Veritas'ın ölümünü resmeder. 1938 yılında radyolardan duyulan Marşlıların gezegenimizi işgal ettiği yönündeki haber bazı Amerikalıların histeri krizleri geçirmesine neden olur. Oysa seslendirilen Orson Welles'in *Dünyalar Savaşı* uyarlamasıdır. George Orwell'in 1984'ünde hakikatin ne olduğunu Büyük Birader belirler. Aldous Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'sında gerçekler yasaklanmasa da bilgi bombardımanının içinde kaybolmuştur. Umberto Eco'nun 19. yüzyılda geçen *Prag Mezarlığı* ise asılsız bilgi yaymanın günümüze özgü olmadığını Simone Simonini üzerinden gösterir.

Bilginin çarpıtılması yeni bir eylem olmasa da araçları ve ortamı görece yenidir. Veri temelli ve etkileşim amaçlı teknolojiler ile çevrimiçi ortam, çarpıtılmış bilginin çok kısa sürede çok sayıda alıcıya ulaşmasına imkan tanıyarak etkisini güçlendirir. Bu etki, özellikle demokrasi ile temel hak ve özgürlükler üzerinde yoğunlaştığında, bazı yıkıcı sonuçlara neden olabilir. Bunların önlenmesi için çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadele büyük önem arz eder.

Öte yandan ifade özgürlüğü yalnızca doğru ve güvenilir bilgilere sahip olma, ulaşma veya bunları yayma özgürlüğünü içermez. Yanlış veya gerçeğe aykırı bilgiler

² Matthias A. Shaaber, **Some Forerunners of the Newspaper in England (1476-1622)**, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2016, s. 241'den aktaran Peter Burke, **Bilginin Toplumsal Tarihi**, çev. Mete Tunçay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008, s. 223.

de ifade özgürlüğünün korumasındadır. Dolayısıyla çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadelede verilecek düzenleyici yanıtların ifade özgürlüğüne hukuka aykırı müdahalelerle sonuçlanması hayli olasıdır. Bu müdahaleler, korunmak istenen değerlerin – demokrasi ile temel hak ve özgürlüklerin – daha da fazla yıpranmasına neden olabilir. Bu nedenle çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadelede ifade özgürlüğüne en az müdahale oluşturan yanıtlara başvurulmalıdır. İfade özgürlüğüne müdahale edilen hallerde de demokrasilerin çevrimiçi bilgi çarpıtmadan korunma gereksinimi ile bireylerin düşüncelerini açıklama özgürlüğü arasında adil bir denge kurulmalıdır. Çalışmamızın amacı çevrimiçi bilgi çarpıtmayı ifade özgürlüğü bağlamında değerlendirerek bu dengenin nasıl kurulabileceğini çözümlemektir.

Çalışma boyunca yanıt aranacak temel soru şudur: Çevrimiçi bilgi çarpıtmayla ifade özgürlüğünü ihlal etmeden nasıl mücadele edilir? Bu temel sorunun yeterli düzeyde yanıtlanabilmesi için araştırılacak alt sorular ise şöyle sıralanabilir: Çevrimiçi bilgi çarpıtma nedir? Çevrimiçi bilgi çarpıtmanın yaratımı ve dağıtımında hangi aktörler rol oynar ve hangi araçlar kullanılır? Çevrimiçi bilgi çarpıtmanın demokrasi ve insan hakları üzerinde yarattığı etki nedir? Çarpıtılmış bir bilgi ifade özgürlüğü korumasından yararlanır mı? Çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadelede uluslararası ve ulusal düzeyde atılan ve atılabilecek adımlar nelerdir? Çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadelede ülkemizdeki hukuksal durum nedir?

Konuyu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesi ışığında ele almamızın, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin veya Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ışık saçtığını varsaydığımız yönünde yorumlanmasını istemeyiz.³ Çalışmamızda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni göz önünde tutmamızın birkaç farklı nedeni vardır: Öncelikle çevrimiçi bilgi çarpıtma akademik hukuk yazınında artan oranda ele alınan bir konu olmasına karşın meseleyi bu bağlamda ele alan çalışmalar görece azdır.⁴ Çevrimiçi bilgi çarpıtma Avrupa İnsan Hakları

³ Tolga Şirin, bu çalışmada da çokça yararlanılan *Türkiye'de Düşüncenin Tutsaklığı*'nın "Sonuç" bölümünde, yakın tarihli hukuk eserlerinin sıklıkla "X kararları ışığında Y" benzeri başlıklar taşıdığına ve bu eserlerin yazarlarının belirli bir kavramın veya mahkemenin ışık saçtığını varsaydıklarına değinir. Tolga Şirin, *Türkiye'de Düşüncenin Tutsaklığı – 2: İfade Özgürlüğünün Yeşili*, İstanbul: Tekin, 2021, s. 523.

⁴ Bazı istisnai örnekler için bkz. Anamarija Primorac, **Fake News Legislation: A Human Rights Problem?: Assessing the Compatibility of Fake News Legislation with Article 10 of the European**

Mahkemesi’nce henüz doğrudan ele alınmamış olsa da, Mahkeme’nin mevcut ifade özgürlüğü içtihadı ve Sözleşme’nin “günün koşulları ışığında yorumlanması gereken yaşayan bir belge”⁵ olarak kavranması, üzerinde yürümeye elverişli bir düşünsel zemin sunar.⁶ Konuya ilişkin politika üreten öncü aktör konumunda bulunan Avrupa Birliği’nin ifade özgürlüğü standardını belirlerken Sözleşme’ye atıf yapması⁷ ve Sözleşme’nin iç hukukumuzun bir parçası oluşu⁸ da belirtilmesi gereken diğer nedenlerdir. Bununla birlikte çalışmada Sözleşme’nin anılan düzenlemesi ve Mahkeme’nin buna ilişkin içtihadıyla sınırlı kalınmamış özellikle çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadele hakkındaki açıklamalarda diğer uluslararası insan hakları hukuku standartlarına, ulusal düzenlemelere ve kurumsal politikalara da başvurulmuştur.

Çalışmamızın birinci bölümünde çevrimiçi bilgi çarpıtmanın kavramsal çerçevesi çizilecektir. Bu kapsamda öncelikle bilgi çarpıtmanın tanımı, araçları ve aktörleri açıklığa kavuşturulacaktır. Bilgi çarpıtmanın diğer bilgi düzensizliği türlerinden ayrılan yönleri, kimler tarafından hangi amaçlarla ve hangi yöntemlere başvurularak gerçekleştirildiği, demokrasi ile temel hak ve özgürlükler üzerinde nasıl bir etkiye bulunduğu odaklanılacaktır. Birinci bölümün ikinci kısmında ise çevrimiçi bilgi çarpıtma, ifade özgürlüğü kuramı ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin ifade özgürlüğü standartları bağlamında değerlendirilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümü, çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadeleye yoğunlaşacaktır. Bu kapsamda öncelikle Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi’nin attığı adımlar, ulusal düzenlemelerde ortaklaşan yaklaşımlar ve sosyal medya platformlarının konuya ilişkin yanıtları ele alınacaktır. İkinci kısımda bilgi

Convention on Human Rights, University of Amsterdam Faculty of Law Master’s Thesis LL.M. International and European Law, 2019; Alessio Sardo, “Categories, Balancing, and Fake News: The Jurisprudence of the European Court of Human Rights”, **Canadian Journal of Law & Jurisprudence**, C. 33, S. 2, 2020, s. 435-460; Monika Hanych, Marek Pivoda, “Disinformation and Fake News in Current Jurisprudence of the Strasbourg Court: An Unsolved Problem”, **Disinformation and Digital Media as a Challenge for Democracy** (der. Georgios Terzis, Dariusz Kloza, Elżbieta Kuzelewska, Daniel Trotter), Cambridge: Cambridge University Press, 2021, s. 265-267.

⁵ AİHM, Tyrer v. Birleşik Krallık, B. No: 5856/72, K.T. 25.04.1978, § 31.

⁶ Mahkeme’nin genel olarak yeni teknolojiler bağlamındaki konumuna ilişkin bkz. Thérèse Murphy, Gearóid Ó. Cuinn, “Works in Progress: New Technologies and the European Court of Human Rights”, **Human Rights Law Review**, C. 10, S. 4, 2010, s. 601-638.

⁷ Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, m. 52(3).

⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, m. 90(5).

ekosisteminin yapısal sorunlarının giderilmesini ve güvenli bir bilgi ekosisteminin inşasını önceleyen alternatif çıkış yollarına yer verilecektir. Son kısımda ise Türkiye’deki mevcut hukuksal çerçevenin değerlendirmesi yapılacaktır.

Çalışmaya ilişkin literatür taramasında “ifade özgürlüğü” ve “bilgi çarpıtma” kesişimine odaklanılmıştır. Bireylere yönelen tekil düzeyli bilgi çarpıtma etkinlikleri halihazırda hakaret ve iftira gibi bağlamlarda ele alındığından kapsam dışında bırakılmıştır. Akademik veritabanlarında yapılan aramalar sonucunda listelenen Türkçe, İngilizce ve Fransızca eserlerden yararlanılmıştır. Orijinali bu sayılan dillerde olmayan ulusal düzenlemeler ve yargı kararları bakımından ise ikincil kaynaklara başvurulmuştur.

Son olarak çevrimiçi bilgi çarpıtmayla bağlantılı gelişmelerin takip ve tahlil etmeyi güçleştirecek bir hızda sürdüğü belirtilmelidir. Yalnızca bu çalışmanın yazım süreci sırasında Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi’nin konuya ilişkin tavsiye niteliğindeki metinleri güncellenmiş, bağlayıcı nitelikte yeni düzenlemeler yapılmış, sosyal medya platformlarının politikaları yenilenmiş, aralarında Türkiye’nin de bulunduğu onlarca ülkede ceza hukuku düzenlemelerine gidilmiş, ülkemizde İnternet içeriklerinin düzenlenmesine ilişkin temel yasa olan 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun üç kez değiştirilmiştir. Bu nedenle açıklamalarımızın önsözün yazım tarihi itibarıyla geçerli olan durumu yansıttığı belirtilmelidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVİRİMİÇİ BİLGİ ÇARPITMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Yanıtlaması sorması kadar kolay olmayan sorular vardır. Bununla birlikte yanıt arayışımıza zemin oluşturacak kavramsal düzlemi belirlemek bu zorluğu bir nebze aşmayı sağlar. Bu düzlemin sınırları, sorulara vereceğimiz yanıtların anlaşılabilirliğini, akıcılığını ve tutarlılığını da ortaya koyar. Dolayısıyla birinci bölüm, çalışmamızın merkezinde bulunan kavramı farklı boyutlarıyla belirleme ve anlama çabasıdır. Bu kapsamda çevrimiçi bilgi çarpıtmaya ilişkin tanımlar, araçlar ve aktörler açıklığa kavuşturularak kavramın demokrasi ile temel hak ve özgürlükler üzerinde yarattığı etki ve ifade özgürlüğü bağlamında nerede konumlandığı değerlendirilmektedir.

I. Tanımları, Araçları ve Aktörleri Açıklığa Kavuşturmak

Çevrimiçi bilgi çarpıtmanın yarattığı etkiyi ve ifade özgürlüğü bağlamındaki konumunu değerlendirebilmek için öncelikle kavramın bilgi ekosistemi içerisinde nerede yer aldığı, ne olduğu, kim tarafından ve neden yaratıldığı ile nasıl dağıtımına sokulduğunun açıklığa kavuşturulmasına ihtiyaç vardır.

A. Bilgi ve Bilgi Düzensizliğine İlişkin Kavramsal Zorluklar

Belirtmemiz gerekir ki çarpıtılan bilgi, bilginin karşıtı değildir. Her şeyden önce o da bir bilgidir.⁹ Bilgi ise tanımı incelendiği bağlama göre değişkenlik gösteren ve sıkça başka terimlerle birlikte açıklanan “çok yüzlü bir kavram”dır.¹⁰ Bu kapsamda öncelikle bilginin ne olduğunun tanımsal ve kuramsal açıklamalar ışığında

⁹ Aksi yönde istisnai bir görüş için bkz. Fred Dretske, **Knowledge and the Flow of Information**, Massachusetts: MIT Press, 1981, s. 46; Fred Dretske, “Précis of Knowledge and the Flow of Information”, **Behavioral and Brain Sciences**, S. 6, 1983, s. 55-90.

¹⁰ Nazan Özenç Uçak, “Bilgi: Çok Yüzlü Bir Kavram”, **Türk Kütüphaneciliği**, C. 24, S. 4, 2010, s. 705-722.

belirlenmesi gerekir. Bu belirlemenin göstereceği üzere bilgi ekosistemini oluşturan bilgiler taşıdıkları ya da taşımadıkları nitelikler ölçüt alınarak çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulabilir. Bilgi çarpıtmanın da bir parçası olduğu bilgi düzensizliği bu ayrımlardan biridir. Bu doğrultuda başta bilgi çarpıtma olmak üzere bilgi düzensizliği türlerinin bilimsel çalışmalarda ve hukuksal metinlerde nasıl tanımlandığı ele alınmakta, bilgi çarpıtmanın benzer kavramlarla ilişkisi incelenmektedir.

1. Bilgi Üzerine Üç Soru

a. Bilginin Tanımı Nedir?

Paul Feyerabend'in ünlü eseri *Bilgi Üzerine Üç Söyleşi*'de karakterler Platon'un *Theaitetos* metni üzerine bir tartışma yürütürlerken aralarında şöyle bir konuşma geçer: “Dr. Cole: Sokrates, *Theaitetos*'tan bilgiyi tanımlamasını istiyor. Arthur: Bana saçma geliyor bu. Jack: Ne? Arthur: Bilgiyi tanımlamak.”¹¹ Bilgiyi tanımlamanın Arthur'a saçma gelmesinin nedeni bu eylemin zorluğu, hatta her daim geçerli bir bilgi tanımından söz edildiğinde olanaksızlığıdır.

“Bilgi nedir?” sorusunu yanıtlamak “Doğru nedir?” sorusunu yanıtlamak kadar zordur.¹² Ancak ikinci sorunun aksine birinci sorunun zorluğu bilginin tüm yaşamımızı kuşatmışlığından gelir. Gerçekten de bilgi yalnızca kütüphanelerin tozlu raflarında veya eğitim kurumlarının sıralarında değil insan yaşamının her yerinde ve her anındadır. Mahallemizde bulunan küçük bir kuaför salonu dahi durup düşündüğümüzde devasa bir bilgi mekanıdır: Kuaförün müşterisine aktardığı yerel söylentiler, kendisini izleyen çırağa saçın nasıl kesileceğini göstermesi, duvarda asılı bulunan ve işletmenin hukukiliğini gösteren resmi belgeler, arkaplanda çalan radyodan veya televizyondan yükselen son dakika gelişmeleri... Hepsi birer bilgidir. Bireyler, kurumlar ve devlet bilgiyi üreterek, edinerek, sınıflandırarak, ileterek, denetleyerek,

¹¹ Paul Feyerabend, *Bilgi Üzerine Üç Söyleşi*, çev. Cemal Güzel, Levent Kavas, İstanbul: Metis, 1995, s. 26-27.

¹² Peter Burke, *a.g.e.*, s. 13.

satarak, bilgiye güvenerek ya da ondan şüphelenerek bilgiyle etkileşir. Bu etkileşimin sonucunda dahi ortaya çıkan yine bilgidir.

Düşünce tarihi benimsenerek geliştirilmiş ya da eleştirilerek terk edilmiş bilgi tanımlarıyla doludur. Bilinen ilk tanım Platon'un yukarıda da bahsi geçen metninde “*gerekçelendirilmiş doğru inanç*” şeklinde yapılmıştır.¹³ Bilginin bu tanımı üç koşulu gerektirir: (i) *a* önermesi doğrudur, (ii) B, *a* olduğuna inanır, (iii) B, *a*'ya yönelik inancını gerekçelendirir. Peki, örneğin “İfade özgürlüğü yasayla sınırlandırılabilir” önermesi bir bilgi midir? Önermemiz işaret ettiği gerçekliğe uygundur (i), önermeyi zihinsel olarak kabul ediyoruzdur (ii) ve bu kabulümüzü gerekçelendirebiliyoruzdur (iii). O halde ifade özgürlüğünün yasayla sınırlandırılabilmesi bir bilgidir.

Bilginin bu üçlü tanımı uzun yıllar benimsenir, ta ki Edmund Gettier'in “*Gerekçelendirilmiş Doğru İnanç Bilgi Midir?*” isimli makalesine kadar.¹⁴ Gettier, üç sayfalık kısacık metninde verdiği örneklerle üçlü tanımın yetersizliğini gösterir. Bu tanım şans, yanlış kanıt, isabetsiz nedensellik gibi etmenleri gözetmemektedir. Dolayısıyla gerekçelendirilmiş doğru inanç her zaman bilgi olmayabilir. Gettier'in ortaya attığı bu problem, gerekçelendirilmiş doğru inancın şans, yanlış kanıt, isabetsiz nedensellik gibi bir etmenle bilgi olmasını engelleyecek dördüncü bir koşul ile aşmaya çalışılır. Bu kapsamda örneğin Robert Nozick bilginin doğruluğu izlemesi gerektiğini Simon Blackburn ise gerekçelendirilmiş doğru inanca hatayla erişenlerin bilgiye sahip olamayacağını önerir.¹⁵

Bilgi farklı disiplinlerden düşünürlerce de tanımlanmıştır. Örneğin enformasyon çağının ünlü sosyoloğu Manuel Castells meslektaşları Daniel Bell'in yapmış olduğu tanımı geliştirmeye gerek olmadığını söyler. Castells'in benimsediği bu tanıma göre bilgi, “*mantıklı bir yargı ya da deneysel bir sonuç sunan, başkalarına sistemli bir biçimde bir iletişim aracıyla aktarılan olgulara ya da düşüncelere ilişkin*

¹³ Platon, **Theaitetos**, çev. Birdal Akar, Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2017.

¹⁴ Edmund L. Gettier, “Is Justified True Belief Knowledge?”, **Analysis**, C. 23, S. 6, 1963, s. 121-123. Türkçesi için bkz. Sedat Yazıcı, **Felsefeye Giriş**, İstanbul: Alfa, 1996, s. 57-60.

¹⁵ Richard L. Kirkham, “Does the Gettier Problem Rest on a Mistake?”, **Mind**, S. 93, 1984, s. 501-513.

örgütlü ifadeler dizisi”dir.¹⁶ Enformasyon düşünürü Luciano Floridi’ye göre “iyi biçimlendirilmiş, anlamlı ve doğru veri”, bilgidir.¹⁷ Matematikçi Claude Shannon ise daha veciz bir tanım getirir: Bilgi, belirsizliğin azalmasıdır.¹⁸

Türk Dil Kurumuna göre bilgi, “*insan aklının erebileceği olgu, gerçek ve ilkelerin bütünü, bili; öğrenme, araştırma veya gözlem yolu ile elde edilen gerçek, malumat, vukuf; insan zekâsının çalışması sonucu ortaya çıkan düşünce ürünü; genel olarak ve ilk sezi durumunda zihnin kavradığı temel düşünceler*”i ifade eder.¹⁹ Bilişim açısından ise bilgi, “*kurallardan yararlanarak kişinin veriye yönelttiği anlam*”dır.²⁰

Bilgi tanımının bağlamsal değişkenliğini somutlaştırmak da olanaklıdır: Bir bilgisayar terimi olarak bilgi, “*anlamlı bir biçime sokularak, kullanıcısına güncel ve olası kararların alınmasında yardımcı olan veri*”dir.²¹ Bilgi edinme hakkı kapsamında bir hukuk terimi olarak ise kamu kurum ve kuruluşlarının kayıtlarında yer alan her türlü veriyi ifade eder.²² Ayrıca sözcüğün adli veya cezai soruşturma kapsamında öğrenilenleri ifade etmek için kullanıldığı da görülür.²³

Bilginin tanımlanmasıyla ilgili bir zorluk Türkçeye özgüdür: “Bilgi” sözcüğü dilimizde hem “*knowledge*” hem de “*information*” terimlerini karşılar biçimde

¹⁶ Manuel Castells, **Ağ Toplumunun Yükselişi (Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Birinci Cilt)**, çev. Ebru Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 20.

¹⁷ Luciano Floridi, “Information”, **The Blackwell Guide to the Philosophy of Computing and Information**, Luciano Floridi (ed.), Oxford: Blackwell, 2003, s. 40-62. Luciano Floridi, “What Is the Philosophy of Information”, **Metaphilosophy**, C. 33, 2002, s. 123-145. Luciano Floridi, “Is Semantic Information Meaningful Data?”, **Philosophy and Phenomenological Research**, C. 70, S. 2, 2007, s. 351-370.

¹⁸ Claude Shannon, “A Mathematical Theory of Communication”, **The Bell System Technical Journal**, S. 27, 1948, s. 379-423, 623-656.

¹⁹ **Türkçe Sözlük**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019, s. 338.

²⁰ **a.g.e.**

²¹ Faruk Çubukçu, **Bilgisayar Terimleri Sözlüğü**, Ankara: V Yayınları, 1987, s. 24.

²² Örneğin 4982 sayılı Bilgi Edinme Kanunu’nun 3. maddesinde bilgi, “*Kurum ve kuruluşların sahip oldukları kayıtlarda yer alan bu Kanun kapsamındaki her türlü veri*” şeklinde tanımlanır. Bilgi edinme hakkı bağlamında bilgi tanımının tarihsel gelişimine ilişkin olarak bkz. Anders Chydenius Foundation, **The World’s First Freedom of Information Act**, Kokkola: Art-Print, 2006.

²³ **Dictionnaire du Moyen Français (1330-1500)**, “Information”, <https://www.atilf.fr/>. [Bu bağlantı ve çalışmamız içerisinde yer alan diğer tüm sayısal (dijital) kaynaklar için son erişim tarihi 01.02.2023’tür]. **Lexis Larousse Fransızca-Türkçe Sözlük**, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2017, s. 1371.

kullanılır.²⁴ Türkçeden bağımsız olarak iki terim arasındaki ilişki özellikle bilgi kuramcıları nezdinde tartışmalıdır. Öğretide iki terimin birbiri yerine geçecek şekilde kullanılabileceğini savunan görüşler olduğu gibi iki terim arasında anlamsal bir farklılık bulunduğunu savunan görüşler de mevcuttur.²⁵ Hâlihazırda örtüşüp örtüşmediği tartışmalı olan iki terimin dilimizde aynı sözcükle karşılanması bu zorluğu pekiştirir. Böyle bir zorluğun olmadığı, “*information*” teriminin “*enformasyon*” sözcüğüyle karşılanabileceği söylenebilecekse de bu görüş Türk Dil Kurumunun tanımı esas alındığında zayıf kalır. Nitekim Türk Dil Kurumu “*enformasyon*” sözcüğünü, “*danışma, tanıtma; haber alma, haber verme, haberleşme*”²⁶ şeklinde tanımlar. Bu tanım doğru olmakla birlikte “*information*” teriminin karşılığı olarak kavrandığında eksiktir. Latince eğitime, biçimlendirme, yol gösterme anlamlarına gelen “*informare*” eyleminden türeyen²⁷ “*information*” günümüzde hem İngilizcede hem Fransızcada bir şey hakkında edinilen bilgi anlamında da kullanılır.²⁸ O halde sözcüğün dilimize daha sınırlı bir alana karşılık gelmek üzere devşirildiğini söylemek olanaklıdır. Dolayısıyla çalışmamız kapsamında “*bilgi*” terimini hem özne ile nesne arasındaki her türlü etkileşimin çıktısını hem de kurallardan yararlanarak veriye yöneltilecek anlamı isimlendirirken; “*enformasyon*” terimini ise açıklamalarımızın “*information*” ile “*knowledge*” arasında ayrımı gerektirdiği durumlarda ve Türkçedeki tanımının ötesinde “*information*” terimini karşılayacak biçimde kullanıyoruz.

²⁴ İngilizce “*knowledge*” terimi, Fransızcada “*connaissance*” ve Almancada “*Erkenntnis*” ile karşılanırken “*information*” terimi üç dilde de ortak. Terimlerin dilsel karşılıkları için bkz. Ahmet Cevizci, **Büyük Felsefe Sözlüğü**, İstanbul: Say, 2017, s. 284.

²⁵ Tartışma yalnızca “*knowledge*” ve “*information*” terimleriyle sınırlı değildir. Ek olarak “*wisdom*” ve “*data*” terimlerinin de anılan iki terimle örtüşüp örtüşmediği tartışmalıdır. Çalışmamızın kapsamı bakımından konu hakkında öne çıkan görüşlere atıf yapmakla yetiniyoruz. Örnekler için bkz. Russell L. Ackoff, “From Data to Wisdom”, **Journal of Applied Systems Analysis**, S. 16, 1989, s. 3-9. Jennifer Rowley, “The Wisdom Hierarchy: Representations of the DIKW (Data-Information-Knowledge-Wisdom) Hierarchy”, **Journal of Information Science**, C. 33, S. 2, 2007, s. 163-180. Wolfgang Lenski, “Information: A Conceptual Investigation”, **Information**, 2010, S. 1, s. 74-118. Min Chen, Luciano Floridi, “An Analysis of Information in Visualisation”, **Synthese**, S. 190, 2013, s. 3421-3438.

²⁶ **Türkçe Sözlük**, s. 800.

²⁷ Terim erken Fransızcada Latince anlamını korumuştur. Frédéric Godefroy, **Dictionnaire de l'ancienne langue française et de tous ses dialectes du 9e au 15e siècle**, Paris: F. Vieweg, 1881'den aktaran Pieter Adriaans, “Information”, **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**, ed. Edward N. Zalta, <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/information/>.

²⁸ Fransızca tanımlar için bkz. **Lexis Larousse Fransızca-Türkçe Sözlük**, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2017, s. 1371. Francis Balle, **Dictionnaire des Médias**, Paris: Larousse-Bordas, 1998, s. 124-125. İngilizce tanımlar için bkz. Collins English Dictionary, <https://www.collinsdictionary.com/us/dictionary/english/information>. Oxford Learner's Dictionary, <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/us/definition/english/information?q=information>.

b. Bilginin Kaynağı Nedir?

Bilginin ne olduğu, felsefenin temel sorularından biridir. Öyle ki bilgi, “felsefe” kelimesinin kökeninde dahi yer almakta²⁹, bilgi kuramı, felsefenin üç ana kolundan birini oluşturmaktadır.³⁰ Bilgi kuramı içerisinde yer alan her bir düşünce, “Bilgi nedir?” sorusuna verilmiş bir yanıttır.³¹ Bu yanıtların ise özellikle bilginin kaynağına, sınırlarına ve türlerine ilişkin açıklamalara yoğunlaştığı görülür.³² Bununla birlikte yapılan açıklamalar öyle kapsayıcıdır ki bizzat kendisini de içine alır. Örneğin bilginin ne olduğuna ilişkin bilgi, ne tür bir bilgidir? Bilginin ne olduğuna ilişkin bilginin temelleri nerededir? Bilginin doğruluğuna ilişkin bilgilerimiz doğru mudur? Yalın olduğu kadar zorlu olan bu sorular çalışmamızın sınırlarını aşar. Hukuksal bakış açısını temel aldığımız da düşünüldüğünde bilgi kuramına ilişkin açıklamalarımızın konumuzla sınırlı olduğu belirtilmelidir.

Bilginin üçlü tanımındaki önermemizi hatırlarsak, ifade özgürlüğünün yasayla sınırlandırılabilceğinin bir bilgi olduğunu belirtmiştik. Peki, ifade özgürlüğünün yasayla sınırlandırılabilceğine ilişkin bilğimiz nereden gelmektedir? Bir başka deyişle bu bilgiyi edinmemizi sağlayan kaynak nedir? Aklımızla insan doğasının tam özgürlük durumunda kötülüğe meyledeceği yönünde bir değerlendirme yaparak ifade özgürlüğünün sınırlandırılabilceğini ve bunun da yaptırım gücü olan bir kural ile yapılabileceğini zihinsel olarak kabul etmiş olabiliriz. Bununla birlikte sadece farklı ülkelerde yürürlükte olan yasalara başvurarak, ifade özgürlüğünün yasayla sınırlandırılabilceğini saptamış da olabiliriz.

Modern felsefe, bilginin kaynağının ne olduğuna ilişkin soruyu akıl ve/veya deney şeklinde yanıtlar. Akılcılık, bilgiyi akla dayandıran, bireyde doğuştan gelen düşünceler olduğunu savunan öğretilerdir. Akılcılar için bilgi *a priori* niteliktedir. René

²⁹ Eski Yunanca “*philosophia*”, sevmek anlamındaki “*philo*” kelimesi ile bilgi, bilgelik, hikmet anlamlarındaki “*sophia*” kelimesinin birleşiminden türemiştir. Bkz. **Online Etymology Dictionary**, <https://www.etymonline.com/>.

³⁰ Ernst Hirsch, **Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Dersleri**, Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 2001, s. 56.

³¹ David Pears, **Bilgi Nedir?**, çev. Abdülbaki Güçlü, Ankara: Bilim ve Sanat, 2004, s. 13.

³² **Türkçe Sözlük**, s. 338.

Descartes'a göre güvenilir bilgi, kesinliği şart koşar.³³ Kuşkuyla kesinlik asla birlikte bulunmadığından kesinliğe ulaşabilmek için kuşku araç olarak kullanılmalıdır. Kesin olan bilginin doğruluğu apaçık ortadadır. Kuşku testini geçen bilgilerin doğruluğu kesinleşir. Ancak Descartes bu yöntemi uyguladığında kuşku duyulamaz bir bilginin olmadığı sonucuna varır. Çünkü kesin olduğu apaçık olan bilgilerde dahi algı bireyi yanıltıyor olabilir. Algıladığımız şeyin kendisi değişmese de algımız mevcut koşullara bağlı olarak değişebilir. O halde kesin olan tek şey kuşkudur. Birey, kuşkulandığından kuşkulanyorsa dahi kuşku duymaktadır. Kuşku duymak düşünmeyi, düşünmek ise var olmayı gerektirir.³⁴ Descartes böylelikle apaçık doğru bilginin kökenini akılda bulur.

Akılcılığın karşısında duran deneycilik ise bireyin doğuştan herhangi bir bilgiye sahip olamayacağını savunarak, tüm bilgilerin temelini deneye dayandırır. John Locke ve David Hume gibi deneyci düşünürler için bilgi *a posteriori* niteliktedir. Locke'a göre insan zihni doğuştan bilgiler taşımayan boş bir beyaz kağıttır.³⁵ Bilgilerimizi deneyimle ediniriz. Zihin algılayarak, hatırlayarak, ayırt ederek, karşılaştırarak, birleştirerek ve soyutlayarak deneyimlerden edinilen bilgiye dönüştürür.³⁶

Locke'a göre şeylerin birincil ve ikincil nitelikleri vardır.³⁷ Birincil nitelikler değişmezdir. İkincil nitelikler ise algımıza bağlı olarak değişkenlik gösterir. Dolayısıyla birinci nitelikler nesnel, ikinci nitelikler ise öznel. Deneyisel bilgi birincil niteliklere ilişkin bilgidir. Locke bu ayrımla kuşkuculuğu sınırlandırmayı amaçlar.³⁸ Bir başka deneyci düşünür Berkeley ise kuşkuculuğun birincil nitelikler için geçerli olduğunu, Locke'un yaptığı bu ayrımın gereksiz olduğunu ileri sürer.³⁹ Ancak günümüzden bakıldığında ve bilimsel yöntemler düşünüldüğünde Locke

³³ Arda Denk, **Bilginin Temelleri**, İstanbul: Metis, 1998, s. 16.

³⁴ René Descartes, **Aklını İyi Yönetmek ve Bilimlerde Hakikati Aramak İçin Yöntem Üzerine Konuşma**, çev. Murat Erşen, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020, s. 37-45.

³⁵ John Locke, **İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme**, çev. Vehbi Hacıcadıroğlu, İstanbul: Ara, 1992, s. 85.

³⁶ Ahmet Cevizci, **Büyük Felsefe Sözlüğü**, s. 288.

³⁷ John Locke, **a.g.e.**, s. 338-353.

³⁸ Arda Denk, **a.g.e.**, s. 41-46.

³⁹ **a.g.e.**, s. 50. Ayrıca bkz. George Berkeley, **A Treatise Concerning to Principles of Human Knowledge**, 1710.

savunulabilir. Gerçekten de bir şeye ilişkin bilgilerimizin bir kısmının bilimsel yöntemlerle test edilebilir nesnel bilgiler kalanının ise algılama ve yorumlamamızdaki farklılıklara göre değişiklik gösterebilen öznel bilgiler olduğunu söylemek olanaklıdır.

Deneyciliğin diğer önemli ismi Hume da bilginin deneyimlerden geldiğini savunur: Düşünüre göre zihnin tüm algıları fikir veya izlenim biçiminde ortaya çıkar.⁴⁰ İzlenimler, fikirlere kıyasla daha canlı algılardır ve onlar üzerinde düşündüğümüzde fikirlere sahip oluruz. Fikirlerimiz benzerlik, zaman veya mekanda bitişiklik, neden veya etki şeklinde üç ilkeye göre birbirlerine bağlanır.⁴¹ Özellikle neden veya etki ilkesi bilgilerimizin edinilmesinde önemli rol oynar. İnsan zihni tam yetkin olsa dahi suyun boğucu ateşin yakıcı olduğu bilgisine nedenselliği kavratan deneyimle erişir.⁴²

Eleştiricilik ya da kriticizm adıyla bilinen üçüncü öğreti ise hem akılcılığı hem de deneyciliği eleştirir. Immanuel Kant'a göre ne akıl ne de deney tek başına bilgilerimizin kaynağı olabilir.⁴³ Bilgiyi dış dünyayı algılayarak ve bu algıyı akılla kavrayarak ediniriz. Dolayısıyla Kant, bilginin deneyimle başladığı hususunda Locke ve Hume'u izler.⁴⁴ Ancak bilgilerin tümüyle deneysel olduğu hususunda onlardan ayrılır. Kant'a göre deneyimle başlayan bilgi, aklın *a priori* kalıplarına uymakla anlaşılır hale gelir. Bu bakımdan Kant'ın bilginin kaynağı konusunda akılcılık ve deneyciliğin niteliklerini sentezleyen üçüncü bir yol açtığı söylenebilir.⁴⁵

c. Bilginin Sınırları Nereye Kadar Uzanır?

Bilginin kaynağına ilişkin tartışmalarla birlikte bilginin sınırları da artan oranda sorgulanmaya başlamıştır. Bilginin sınırlarına ilişkin ilk soru mutlak bilginin olup olamayacağıdır. Önermemizi hatırlatarak somutlaştırsak, ifade özgürlüğünün

⁴⁰ David Hume, **İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma**, çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020, s. 16.

⁴¹ **a.g.e.**, s. 22.

⁴² **a.g.e.**, s. 25.

⁴³ Immanuel Kant, **Pratik Aklın Eleştirisi**, çev. İoanna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Füsun Akatlı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1999.

⁴⁴ Arda Denkel, **a.g.e.**, s. 20.

⁴⁵ Ahmet Cevizci, **Büyük Felsefe Sözlüğü**, s. 288.

yasayla sınırlandırılabilmesine ilişkin bilginiz mutlak mıdır? Bu soruya dogmatikler, kuşkucular (özneciler ve göreciler) ve pozitivistler birbirinden farklı yanıtlar verir.⁴⁶ Dogmatikler için bilgi mutlaklıdır. Deneyle kanıtlanmasına, üzerinde tartışılmasına gerek yoktur. Düşündüklerimizden ve inandığımız öğretilerden çıkan kanılar hakikattir. Kökleri Antik Yunan düşünürü Pyrrhon'a kadar uzanan kuşkuculara göre ise mutlak bilgi yoktur. Bilgi, her şeyin ölçüsü olan bireyin öznelliğinden ve hatta içinde bulunduğu toplumdan ve zamandan bağımsız değildir.⁴⁷ O halde Pascal'dan uyarlayarak söylersek⁴⁸, göreciler için ifade özgürlüğünün yasayla sınırlandırılabilmesi bilgisi Pirene Dağları'nın bir tarafında doğru iken öte tarafında yanlış olabilir. Pozitivistler için bilginin sınırlarını belirleyen ise olgusalıktır. Bilimsel yöntemlerle kanıtlanabilen olgular kesin ve güvenilirlerdir.

Bilginin sınırlarına ilişkin diğer soru ise doğruluktur. Bilginin doğruluğunu belirleyen beş temel ölçüt vardır: Karşılıklılık, tutarlılık, tümel uyuma, apaçıklık ve yarar.⁴⁹ Karşılıklılıkçı doğruluk kuramına göre, bir bilgi ona karşılık gelen olgunun gerçek ya da var olmasıyla doğruluk kazanır. Örneğin 2016 yılında yapılan Amerika Birleşik Devletleri başkanlık seçimini Hillary Clinton'ın kazandığı bilgisinin gerçeklikte herhangi bir karşılığı yoktur. O halde bu bilgi yanlıştır. En azılı Demokrat Parti destekçileri dahi seçim sırasında bazı yolsuzluklar yapıldığı kanaatinde olsalar da seçimi Hillary Clinton'ın kazandığı bilgisinin yanlış olduğunu bilir. Tutarlılıkçı doğruluk kuramı, bir bilginin doğruluğunu gerçeklik yerine kendisinden önce kabul gören diğer bilgilerle çelişmemesine bağlar. Örneğin az önce elimizle su dolu bir bardağın içine koyduğumuz kaşığa bakınca onun eğri ya da kırık olduğunu düşünebiliriz. Ancak kaşığın eğri ya da kırık olmadığına ilişkin olarak dokunma duyumuzla edindiğimiz bilgi, görme duyumuzla edindiğimiz bu bilgiyle çelişir. Dolayısıyla kaşığın eğri ya da kırık olduğu bilgisi yanlıştır.⁵⁰ Tümel uyuma, bilginin

⁴⁶ Ernst Hirsch, **a.g.e.**, s. 60.

⁴⁷ Konuyla ilgili detaylı tartışmalar için bkz. Florian Znaiecki, **Social Role of the Man of Knowledge**, Londra: Routledge, 1986; Peter L. Berger, Thomas Luckmann, **Gerçekliğin Sosyal İnşası**, çev. Vefa Saygın Öğütle, Ankara: Atıf Yayınları, 2018. Ayrıca bkz. Alvin Goldman, Cailin O'Connor, "Social Epistemology", **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**, ed. Edward N. Zalta, <https://plato.stanford.edu/entries/epistemology-social/>.

⁴⁸ "Verité au deçà des Pyrénées, erreur au delà" – Hakikat Pireneler'in beri yanında, hata öte yanında. Blaise Pascal, **Pensées**, no. 60.

⁴⁹ Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul: Paradigma, 1999, s. 262-263.

⁵⁰ Kazimierz Adjukiewicz, **Felsefeye Giriş**, çev. Ahmet Cevizci, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1994, s. 21.

doğruluğu üzerinde herkesin uzlaşmasını, apaçıklık ise doğru bilginin kuşku götürmez olmasını gerektirir. Örneğin geceleyin bir ses duyar ve bu sesin bize öyle gelmiş olup olamayacağından emin olmak istersek yanımızdaki diğer kişilere bir ses duyup duymadıklarını sorarız. Tümel uyuşma kuramına göre, birlikte olduğumuz diğer kişiler aynı sesi duymadıysa, bir ses çıktığı bilgisi yanlıştır. Ancak bulunduğumuz odaya bir kedi gelir ve aynı sesi açık ve seçik gözlerimiz önünde çıkartırsa, bir ses çıktığı bilgisi apaçık doğrudur. Yirminci yüzyılda gelişen pragmatik doğruluk kuramı ise bilginin doğruluğunu sağladığı yararla ölçer. Belirtmemiz gerekir ki bu beş temel ölçütten en çok kabul gören bilginin doğruluğunu gerçeklikte var olmasına bağlayan karşılıklılıkçı doğruluktur.⁵¹

2. Bilgi Düzensizliği

David Pears'a göre bilmenin en dikkat çekici yönü bilinebilen şeylerin çeşitliliğidir.⁵² Sınıflandırmalar bu çeşitliliği kavramayı kolaylaştırır.⁵³ Örneğin bilginin kaynağına ve sınırlarına ilişkin açıklamalarımız doğrultusunda bilgiyi olgusal-olgusal olmayan, doğru-yanlış, öznel-nesnel, teorik-pratik, kamusal-özel gibi ikili ayrımlara tabi tutmak olanaklıdır. Nitekim bu sınıflandırmalarda bilginin konusu veya içeriği de ölçüt alınabilir.⁵⁴ Keza bilgi ekosisteminin parçası olan enformasyonlar da anlaşılabilirlik, doğruluk, eksiksizlik, geçerlilik, gerçeğe uygunluk, güvenilirlik, inandırıcılık, kapsamlılık, kullanılabilirlik, kullanışlılık, özgünlük, yansızlık,

⁵¹ Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, s. 262-263. Ayrıca bkz. Marian David, "The Correspondance Theory of Truth", **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**, ed. Edward N. Zalta, <https://plato.stanford.edu/entries/truth-correspondence/>.

⁵² David Pears, **a.g.e.**, s. 17.

⁵³ Örneğin felsefi gelenek üç tür bilgiyi birbirinden ayırır: olgulara ilişkin bilgi, tanıma yoluyla edinilen bilgi ve yöneme ilişkin bilgi. Bununla birlikte her düşünür kendi öğretilerine uygun başka alt ayrımlara da gitmişlerdir. Platon, Aristoteles, Locke ve Spinoza örnekleri için bkz. Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, s. 128-130.

⁵⁴ Örneğin Georges Gurvitch yedili bir ayrıma başvurur: Algısal, toplumsal, gündelik, teknik, siyasal, bilimsel ve felsefi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Georges Gurvitch, **The Social Frameworks of Knowledge**, New York: Harper & Row, 1971, s. 21-42. Yerli yazından benzer bir ayırım da Takiyettin Mengüşoğlu'na aittir. Düşünür, bilgiyi hayat bilgisi, bilimsel bilgi, felsefi bilgi, sanatın sağladığı bilgi ve dinsel bilgi şeklinde beş türe ayırır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Takiyettin Mengüşoğlu, **İnsan Felsefesi**, Ankara: Doğu Batı, 2015, s. 95-143. Türlerle ayırmaya ilişkin güncel bir tartışma için bkz. John Frow, "Yeniden Üretilenler, Yönergeler ve İhtiyacınız Olan Her Şey: Tür Teorisinin Bugünü", **Tür Kuramı**, çev. Oğuzhan Yeşiltuna, ed. Jale Özata Dirlikyapan, Ankara: Doğu Batı, 2018, s. 51-67.

yerindelik, zararsızlık gibi farklı öz nitelikler ölçüt temel alınarak belirli gruplara da ayrılabilir. ⁵⁵

Bilgi düzensizliği, sınıflandırmaya esas alınan ölçütün gerektirdiği niteliği taşımayan bilgilerin bilgi ekosisteminde yarattığı karmaşadır. Ölçütlerin değişkenliği nedeniyle bilgi düzensizliğinin ortak bir sınıflandırması bulunmaz. Ancak sosyal medya uzmanı Claire Wardle ve araştırmacı gazeteci Hossein Derakhshan tarafından yapılan sınıflandırma hem çokça atıf alan ve kabul gören bir modeldir hem de çalışmamızın konusu ve amaçlarıyla uyumludur. ⁵⁶ Yazarlar Avrupa Konseyi için hazırladıkları raporda bilgi düzensizliğini doğruluk ve zararsızlık ölçütleri üzerinden kurgular. O halde bilgi düzensizliği, bilginin yanlış olması ve/veya zarar verme amacıyla kullanılması durumunda oluşur. Bilgi düzensizliği, bu iki ölçütün birlikte veya ayrı ayrı sağlanmasına göre üç farklı görünüm kazanır: Bilgi suistimali (*malinformation*), bilgi kaydırma (*misinformation*) ve bilgi çarpıtma (*disinformation*). ⁵⁷

Kavramları açıklamaya geçmeden önce hemen belirtmek gerekir ki bilgi suistimali, bilgi kaydırma ve bilgi çarpıtma terimlerinin Türkçe literatürde “malenformasyon”, “mezenformasyon/mizenformasyon” ve “dezenformasyon” şeklinde karşılandığı çalışmalar mevcuttur. ⁵⁸ Terimlerin orijinallerinin söylenişlerinden devşirilen bu deyimler, kavramlar arasındaki ayrımları somutlaştırmaktan uzaktır. Bu nedenle çalışmamızda bu farklılaşmayı anlaşılır kıldığını düşündüğümüz Türkçe terimlere yer vermeye çaba gösteriyoruz.

⁵⁵ Jens-Erik Mai, “The Quality and Qualities of Information”, **Journal of the American Society for Information Science and Technology**, C. 64, S. 4, 2013, s. 675-688.

⁵⁶ Claire Wardle, Hossein Derakhshan, **Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making**, Strasbourg: Council of Europe, 2017. Google Akademik verilerine göre yazarların kullandığı ayrımı 1700’ün üzerinde çalışmada atıf yapılmıştır. Ayrım, Avrupa Birliği, Avrupa Yayın Birliği, Birleşmiş Milletler ve UNESCO gibi kurumlar tarafından da kullanılmıştır.

⁵⁷ Claire Wardle, Hossein Derakhshan, **a.g.e.**, s. 5.

⁵⁸ Bu kullanımların yer aldığı bazı örnekler için bkz. Barış Kırdemir, **Türkiye’nin Dezenformasyon Ekosistemi: Genel Bakış**, İstanbul: Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi, 2020. Yusuf Erhan Ertem, **Sosyal Medyada Dezenformasyon**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019. Teyit, “Lisanımız Döndüğünce: Haber Odalarının Tercümeyle İmtihani”, <https://teyit.org/lisanimiz-dondugunce-haber-odalarinin-tercumeyle-imtihani>.

a. Bilgi Suistimali (*Malinformation*)

Bilgi suistimali⁵⁹, erken tanımlarında alıcıların “kötü bilgi” olarak değerlendirecekleri bilginin paylaşımı şeklinde anlaşılır: “*cinsel görüntüler veya materyaller; potansiyel olarak tehlikeli veya zararlı bilgiler (örneğin nasıl bomba yapılacağına ilişkin), militan uç grupların siyasal görüşleri vb.*”⁶⁰ Özel olduğu açık olan bu “kötü” kriteri güncel tanımlarda terk edilmiştir: Bilgi suistimali, gerçeğe uygun bilginin zarar verme amacıyla paylaşımıdır.⁶¹ Dolayısıyla hem bilginin doğru olması hem de bu doğruluğun aldatıcı ve/veya zarar verici amaçlarla kullanılması durumunda oluşur.

Günümüzde bilgi suistimali genellikle özel alanda kalması gereken içeriğin kamusal alana taşınmasıyla gerçekleşir. Cinsel içeriklerin ilgili kişi veya kişilerin rızası olmadan çevrimiçi ortamda paylaşılması olarak ifade edilebilecek intikam pornosu (*revenge porn*), bilgi suistimalinin görünümlerinden biridir.⁶² Keza 2017 Fransa başkanlık seçimleri ikinci tur oylamasından önce gerçekleşen veri sızıntısı da bilgi suistimalinin örnekleri arasında gösterilir. Veri sızıntısı kapsamında başkan adaylarından Emmanuel Macron’un *En Marche!* kampanyasına ilişkin yirmi binden fazla belge sosyal medyada paylaşılmıştır.⁶³ Sızıntıya konu belgelerin gerçek olduğu ve sızıntının seçim yasağından saatler önce gerçekleştiği düşünüldüğünde, bilgi

⁵⁹ 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu’nun 106. maddesinde, kamuya açıklanmamış bilgiye dayalı ticaret veya içeriden öğrenenlerin ticareti (*insider trading*) olarak bilinen davranışlar suç haline getirilirken bilgi suistimali ifadesi tercih edilmiştir. Çalışmamız kapsamında kullandığımız bilgi suistimali ifadesinin anılan yasada düzenlenen bilgi suistimali suçuyla içerik bakımından doğrudan bir bağlantısı olmadığını belirtmek isteriz.

⁶⁰ Nicolas C. Burbules, “Questions of Content and Questions of Access to the Internet”, *Access*, 1998, C. 17, S. 1, s. 68-77.

⁶¹ Claire Wardle, Hossein Derakhshan, *a.g.e.*, s. 20.

⁶² İntikam pornosu hakkında bir inceleme için bkz. Eylem Aksoy Retornaz, **Bir Siber Taciz Biçimi: Cinsel İçerikli Görüntüleri Rızaya Aykırı Olarak İfşa Etme, Yayma, Erişilebilir Kılma veya Üretme Suçu (Revenge Porn ve Deep Fake)**, İstanbul: Onikilevha, 2021.

⁶³ Konu hakkında bkz. Aurélie Delmas, “MacronLeaks: tentative de déstabilisation à la dernière minute”, *Libération*, https://www.liberation.fr/politiques/2017/05/06/macronleaks-tentative-de-destabilisation-a-la-derniere-minute_1567718/. Simon Gourmellet, “MacronLeaks: mais à quoi joue WikiLeaks?”, *Franceinfo*, https://www.francetvinfo.fr/politique/emmanuel-macron/macronleaks-quatre-questions-sur-le-piratage-de-documents-de-l-equipe-d-en-marche_2179747.html. “MacronLeaks: quatre questions sur le piratage dont a été victime l’équipe d’En Marche! juste avant le second tour”, *Franceinfo*, https://www.francetvinfo.fr/politique/emmanuel-macron/macronleaks-quatre-questions-sur-le-piratage-de-documents-de-l-equipe-d-en-marche_2179747.html.

suistimalinin seçmen üzerinde etki uyandırma ve Macron kampanyasına zarar verme amacıyla gerçekleştiği açıktır.

Bununla birlikte ilk örneğin aksine ikinci örnek doğrudan toplumu ilgilendiren hususlar içerebileceğinden bilgi suistimalinin varlığı her somut olay özelinde değerlendirilmelidir. Nitekim bilgi uçurma (*whistleblowing*) gibi kamu yararını ilgilendiren konularda tartışma daha da çetrefilleşecektir. Örneğin kamu sağlığı otoritesi tarafından gerçeğe uygun olarak açıklanmayan COVID-19 vaka sayılarının kamuya sızdırılması ile aynı otoritenin herhangi bir görevlisinin özel yazışmalarının veya görüntülerinin sızdırılması zarar verme amacı bakımından bir değerlendirilmemelidir.

b. Bilgi Kaydırma (*Misinformation*)

Christopher Fox’a göre bilgi kaydırmaya karakterini kazandıran özellik, bilgilendirmenin gerçeğe uygun olmamasıdır.⁶⁴ Floridi’ye göre ise bilgi kaydırma iyi biçimlendirilmiş ve anlamlı verinin yanlış olmasıyla ortaya çıkar.⁶⁵ Bununla birlikte bilgi kaydırmanın yalnızca gerçeğe uygun olmayan bilgiyi değil belirsiz, kuşkulu ve muğlak bilgileri de kapsadığını ileri süren yazarlar da bulunur.⁶⁶ Bilgi kaydırmayı, bilgi çarpıtma da dahil tüm yanıltıcı içerikleri kapsar şekilde ele alan çalışmalar da mevcuttur.⁶⁷ Ancak bu çalışmaların tümü bilgi kaydırmayla bilgi çarpıtma arasında kasıt bakımından bir fark olduğunu kabul eder. Sayıca az diğer bazı çalışmalar ise bilgi çarpıtma ile bilgi kaydırmayı birbirinin yerine geçecek biçimde kullanır.⁶⁸

⁶⁴ Christopher Fox, **Information and Misinformation: An Investigation of the Notions of Information, Misinformation, Informing, and Misinforming**, Connecticut: Greenwood Press, 1983, s. 193.

⁶⁵ Luciano Floridi, **Philosophy of Information**, New York: Oxford University Press, 2011, s. 260-261.

⁶⁶ Natascha A. Karlova, Jin Ha Lee, “Notes from the Underground City of Disinformation: A Conceptual Investigation”, **Proceedings of the American Society for Information Science and Technology**, 2012, S. 48, s. 1-9.

⁶⁷ Luciano Floridi, **a.g.e.**, s. 260; Don Fallis, “Mis- and Dis- Information”, **The Routledge Handbook of Philosophy of Information**, Luciano Floridi (der.), New York: Routledge, s. 332-346. Hamid Keshavarz, “How Credible is Information on the Web: Reflections on Misinformation and Disinformation”, **Infopreneurship Journal**, C. 1, S. 2, 2014, s. 1-17.

⁶⁸ Luciano Floridi, “Brave.Net.World: the Internet as a Disinformation Superhighway?”, **The Electronic Library**, C. 14, S. 6, 1996, s. 509-514.

Kanımızca asılsız bilginin paylaşımının kasıtlı yapıp yapılmadığı, konuya ilişkin politikalar geliştirilirken dikkate alınması gereken önemli bir farktır. Bireyler karşılaştıkları asılsız bilgileri iyi niyetle yakın çevresiyle paylaşabilir. Örneğin milliyetçi eğilimlere sahip bir sosyal medya kullanıcısı, COVID-19'un genetik üstünlükten ötürü Türkleri çok az etkileyeceği veya hiç etkilemeyeceğinden bahseden bir içeriği benimseyip arkadaşlarına iletebilir. Bu eylem, sorumluluk bakımından, anılan bilgiyi üreten ve asılsız olduğunu bilmesine karşın bilinçli olarak dolaşıma sokan birinin eylemiyle aynı değildir.

Nitekim konuya ilişkin politika üretmeyi amaçlayan çalışmalar, terimi, asılsız bilginin kasıtsız paylaşımını ifade etmek üzere kullanarak bu yönde bir ayırım yapılması gerektiğini onaylar.⁶⁹ Avrupa Birliği'nin kurumsal terminoloji veritabanı, bilgi kaydırmanın “*yanlış veya yanıltıcı olan ancak kasten böyle olmayan bilgiler*” bakımından söz konusu olduğunu ve bilgi çarpıtmayla karıştırılmaması gerektiğini belirtir.⁷⁰ Avrupa Komisyonu da bilgi kaydirmayı, “*etkileri yine de zararlı olabilse de, zarar verme amacı olmaksızın paylaşılan yanlış veya yanıltıcı içerik*” olarak kavrar.⁷¹ Bu kapsamda biz de çalışmamız kapsamında bilgi kaydirmayı, olgusal gerçeğe uygun olmayan ve zarara neden olabilecek bilginin kasıtsız paylaşımı şeklinde anlıyoruz.

c. Bilgi Çarpıtma (Disinformation)

Bilgi çarpıtmanın üzerinde uzlaşmış bir tanımı yoktur.⁷² Yerine bilgi çarpıtmayı kullanmayı tercih ettiğimiz dezenformasyon, Fransızca “*désinformation*” kelimesinden gelen ve bilgi çarpıtmanın eş anlamlısı bir kavram olarak anlaşılır.⁷³

⁶⁹ Claire Wardle, Hossein Derakhshan, **a.g.e.**, s. 20; Don Fallis, “What is Disinformation?”, **Library Trends**, C. 63, S. 3, 2015, s. 401-426; Caroline Jack, **Lexicon of Lies: Terms for Problematic Information**, Data & Society Research Institute, 2017, s. 2.

⁷⁰ European Parliament, **Understanding Propaganda and Disinformation**, 2015. Veri tabanı için ayrıca bkz. Inter-Active Terminology for Europe, <https://iate.europa.eu/home>.

⁷¹ European Commission, **On the European Democracy Action Plan**, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, 2020.

⁷² Ronan Ó Fathaigh, Natali Helberger, Naomi Appelman, “The Perils of Legally Defining Disinformation”, **Internet Policy Review**, C. 10, S. 4, 2021, <https://doi.org/10.14763/2021.4.1584>.

⁷³ Ejder Yılmaz, **Hukuk Sözlüğü**, Ankara: Yetkin, 2011, s. 320. **Türkçe Sözlük**, s. 651.

Türk Dil Kurumu, bilgi çarpıtmayı, “*kişiyi veya kurumu herhangi bir konuda bilinçli olarak gerçeği saptırarak yanlış bilgilendirme*”⁷⁴ şeklinde tanımlar. Fallis, “Bilgi Çarpıtma Nedir?” başlıklı zihin açıcı makalesinde kendisi ve diğer enformasyon kuramcıları tarafından yapılmış mevcut tanımlardan hareketle bilgi çarpıtmanın kavramsal çerçevesini çıkarır. Buna göre bilgi çarpıtmanın üç temel özelliği vardır: (i) Çarpıtılmış bilgi bir bilgi türüdür. (ii) Çarpıtılmış bilgi yanıltıcı bir bilgi türüdür. (iii) Çarpıtılmış bilgi kasten yanıltıcı bir bilgi türüdür.⁷⁵ Bu özelliklerden şu sonuca varabiliriz: Bilgi çarpıtma, herhangi bir konuda bilinçli olarak yapılan yanlış bilgilendirmedir.

Bilgi çarpıtmayla ilgili politika üretmeyi amaçlayan çalışmalarda ve düzenleyici metinlerde de çeşitli tanımlara yer verilir. Örneğin Sürdürülebilir Kalkınma İçin Genişbant Komisyonu bilgi çarpıtmayı, bilgi üretilmesi ve dağıtılmasındaki kastı gözetmeden, “*potansiyel olarak zararlı sonuçları olan yanlış veya yanıltıcı içerik*” olarak açıklar.⁷⁶ Wardle ve Derakshan’ın Avrupa Konseyi için hazırladıkları rapor, “*yanlış bilgiler zarar vermek için bilerek paylaşıldığında*” bilgi çarpıtmanın söz konusu olacağını belirtir.⁷⁷ Uydurma Haber ve Çevrimiçi Bilgi Çarpıtma Hakkında Üst Düzey Grup tarafından Avrupa Komisyonu için hazırlanan çalışma ise bilgi çarpıtmayı “*kasıtlı olarak kamuya zarar vermek veya kar sağlamak amacıyla tasarlanan, sunulan ve tanıtılan yanlış, hatalı veya yanıltıcı bilgiler*” şeklinde tanımlar.⁷⁸

⁷⁴ Türkçe Sözlük, s. 338.

⁷⁵ Don Fallis, “What is Disinformation?”, s. 401-426.

⁷⁶ Broadband Commission for Sustainable Development, **Balancing Act: Countering Digital Disinformation While Respecting Freedom of Expression**, 2020.

⁷⁷ Claire Wardle, Hossein Derakhshan, **a.g.e.**, s. 5. 2020 itibarıyla Avrupa Birliği’nde ulusal düzenlemelerinde açıkça bilgi çarpıtma tabirine yer veren tek ülke Litvanya’dır. Kamunun Bilgilendirilmesi Hakkında Yasa’nın 2. maddesi, bilgi çarpıtmayı kasten yanlış bilgi yaymak biçiminde tanımlar. Bu, Wardle ve Derakshan’ın tanımıyla hemen hemen aynıdır. Avusturya, Çekya, Fransa, Hırvatistan, Kıbrıs, Macaristan, Malta, Romanya, Slovakya ve Yunanistan ise bilgi çarpıtmanın açıkça anılmadığı ancak onunla bağlantılı bazı düzenlemeler içerir. Bkz. Ronan Ó Fathaigh, Natali Helberger, Naomi Appelman, **a.g.e.**

⁷⁸ European Commission, **A Multi-Dimensional Approach to Disinformation: Report of the High Level Group on Fake News and Online Disinformation**, 2018. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi güncel tavsiye kararlarında Wardle ve Derakshan’ın tanımı yerine Üst Düzey Grup’un tanımına çok benzer bir tanım kullanmıştır: “kamuyu yanlış olarak zarar vermek veya ekonomik ya da siyasal kazanç elde etmek amacıyla kasıtlı olarak oluşturulan ve yayılan doğrulanabilir biçimde yanlış, hatalı veya yanıltıcı bilgi”. Bkz. Council of Europe, **Recommendation CM/Rec(2022)11 of the Committee of Ministers to Member States on Principles for Media and Communication Governance**, 06.04.2022; Council of Europe, **Recommendation CM/Rec(2022)12 of the Committee of Ministers to Member States on Electoral Communication and Media Coverage of Election Campaigns**, 06.04.2022.

Wardle ayrıca bilgi çarpıtma ve bilgi kaydırma ayrımını somutlaştırmak için zarar verme amacını ölçüt alan bir yanlış bilgi tayfı hazırlamıştır.⁷⁹ Bu tayf yedi farklı türden oluşur: Hiciv veya parodi (*satire or parody*), yanlış bağlantı (*false connection*), yanıltıcı içerik (*misleading content*), yanlış bağlam (*false context*), sahte içerik (*imposter content*), ayarlanmış içerik (*manipulated content*) ve uydurulmuş içerik (*fabricated content*).

Hiciv veya parodi, zarar verme amacı olmadan alaya alarak mizah yapılmasıdır. Örneğin “Türkiye, dünya ifade özgürlüğü sıralamasında 1 numaraya yükseldi” başlıklı bir içerik, ifade özgürlüğünün ülkemizdeki durumunu zarar verme amacı olmaksızın mizahi bir tutumla eleştirmektedir.⁸⁰

Yanlış bağlantı, başlıklar, görseller veya altyazıların içeriği desteklememesidir. İçeriğin alıcılarını tuzağa düşürerek daha geniş kitlelere ulaşmasını veya daha büyük etki uyandırmasını amaçlayan paylaşımlar bu türe örnektir. Misal olarak Güneydoğu Asya ülkesi Myanmar’da nüfusun büyük çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu Arakan’daki çatışmalara ait bilgiler Çin’de gerçekleşen bir depremden, Demokratik Kongo Cumhuriyeti’nde gerçekleşen bir kazadan, 1994 Ruanda Soykırımı’ndan ve hatta Hindistan’daki bir karate gösterisinden görsellerle hatalı ilişkilendirilerek paylaşılmıştır.⁸¹

Yanıltıcı içerik, bilgilerin bir konuyu veya bireyi biçimlendirmek için yanıltıcı kullanımıdır. Örneğin NATO’nun yeni genel merkezine ilişkin kuş bakışı görüntüler Rus medyasında binanın Nazi rejimi SS (Schutzstaffel) subaylarının yakasındaki şimşek sembolünden esinlenerek tasarlandığı şeklinde sunulmuştur.⁸²

⁷⁹ Claire Wardle, “Fake News. It’s Complicated.”, **First Draft News**, 16 Şubat 2017 <https://firstdraftnews.org/latest/fake-news-complicated/>.

⁸⁰ <http://zaytung.com/sondakikadetay.asp?newsid=297989>. Bir diğer örnek için bkz. <https://www.theonion.com/>.

⁸¹ Görseller için bkz. <https://teyit.org/arakandaki-musluman-katliamindan-oldugu-iddiasıyla-paylasilan-18-yanlis-goruntu>.

⁸² <https://sputniknews.com/europe/201606271042050232-nato-nazi-ss-brussels-hitler/>.

Yanlış bağlam, gerçek içeriğin yanlış bağlamsal bilgilerle paylaşımıdır. Örneğin Eric Tucker (@erictucker) isimli 40 takipçili bir Twitter kullanıcısı Donald Trump'ın 2016 ABD başkanlık seçimlerini kazanması sonrasında başlayan protestolarla ilgili bir *tweet* atmıştır. Paylaşımında Austin şehrindeki otobüs görüntüleri, şehirdeki Trump karşıtı protestoların görüldüğü kadar organik olmadığına ilişkin bir yorumla birlikte yer almaktadır. Oysaki görüntülerde yer alan otobüsler, Tableau Software isimli bir şirketin şehirdeki 13 bin kişilik konferansına katılanları taşımaktadır. Bununla birlikte Tucker'ın *tweeti* – Donald Trump'ın resmi hesabı dahil olmak üzere – Facebook'ta 350 bin kez, Twitter'da 16 bin kez paylaşılmıştır.⁸³

Sahte içerik, gerçek kaynakların taklit edilmesidir. Özellikle resmi kurum ve kuruluşlar, politikacılar, toplumda tanınır kişiler (sanatçılar, bilim insanları, gazeteciler vb.) ve haber kaynakları adına açılan ve paylaşım yapan sahte sosyal medya hesapları bu türe örnektir. Mesela, COVID-19 salgını döneminde Sağlık Bakanlığı bünyesinde tavsiye kararları alan Bilim Kurulu üyeleri adına sahte hesaplar açılarak üyelerin ağzından COVID-19 paylaşımları yapılmıştır.⁸⁴

Ayarlanmış içerik, gerçek bilginin veya görüntülerin aldatma amacıyla ayarlanmasıdır. Yazılı veya görsel içeriğin montajlandığı paylaşımlar bu türe örnektir. Örneğin 2017 yılında gerçekleşen G-20 zirvesinde Türkiye ve ABD devlet yetkilileri boş bir koltuk etrafında görüşürlerken çekilen fotoğraf, boş koltuğa Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin montajlanarak manipüle edilmiştir.⁸⁵

Uydurulmuş içerik, tümüyle uydurma içeriğin aldatma ve zarar verme amacıyla üretilmesidir. Gerçeklikte hiçbir karşılığı olmayan ancak alıcıyı kandırarak belirli bir etki kazanma hedefiyle paylaşılan asılsız anlatılar bu türe örnektir. Bu kapsamda, 2016 ABD başkanlık seçimlerinde Papa Francis'in Donald Trump'a destek

⁸³ <https://www.nytimes.com/2016/11/20/business/media/how-fake-news-spreads.html>.

⁸⁴ <https://www.birgun.net/haber/bilim-kurulu-uyelerinden-adlarina-acilan-sahte-hesaplara-tepki-296621>.

⁸⁵ <https://www.buzzfeednews.com/article/janelytvynenko/fake-putin-g20-photo>.

çağrısında bulunduğu anlatısı tamamıyla asılsız olup Katolik seçmeni aldatarak siyasal etki kazanma hedefiyle kurgulanmıştır.⁸⁶

Bu tayfta hiciv veya parodiden uydurulmuş içeriğe gidildikçe zarar verme amacı artar. Wardle ve Derakshan, yanlış bağlantı ve yanıltıcı içeriği bilgi kaydırma olarak, yanlış bağlam, sahte içerik, ayarlanmış içerik ve uydurulmuş içeriği ise bilgi çarpıtma olarak değerlendirir.⁸⁷

Avrupa Komisyonu ise bilgi çarpıtmayı, “*ekonomik kazanç sağlamak veya kasıtlı olarak kamuoyunu aldatmak amacıyla oluşturulan, sunulan ve yayılan ve kamuya zarar verebilecek doğrulanabilir biçimde yanlış veya yanıltıcı bilgi*” olarak kavrar.⁸⁸ Komisyon’un tanımı, Wardle ve Derakshan ile Üst Düzey Grup’un ortaya koyduğu iskeleti esas almakla birlikte, ondan daha detaylı bir çerçeve çizer.⁸⁹ Bu kapsamda öncelikle “doğrulanabilir biçimde yanlış veya yanıltıcı” ifadesi tercih edilerek Wardle ve Derakshan’ın yanlış bilgiyle sınırlı tanımı genişletilmiştir. Bununla birlikte Komisyon, bu tanımın, raporlama hatalarını, hicvi, parodiyi, partizan olduğu açıkça belli haber ve yorumları dışladığını ve hakaret, çocuğun cinsel istismarı, nefret söylemi ve şiddete tahrik gibi halihazırda hukuka aykırı olan içeriğe de uygulanmayacağını açıkça belirtmiştir.⁹⁰ Dolayısıyla Komisyon’a göre bilgi çarpıtmanın her zaman hukuka aykırı olması gerekmez. Hukuka aykırı olmayan ancak kamuya zarar verebilecek içerikler de bilgi çarpıtmanın kapsamındadır.

Komisyon’un tanımı çarpıtmanın bilinçli olarak yapılması hususunda diğerleriyle çakışmasına karşın bilgi çarpıtmanın maksadı konusunda iki seçenekli bir yapı sunar. Buna göre bilgi çarpıtmadan bahsedilebilmesi için ya ekonomik kazanç sağlama ya da kamuoyunu aldatma amacı güdülmelidir. Tanımda ekonomik kazanç elde etmenin amacına yer verilmesi şu nedenle önemlidir: Örneğin 2016 başkanlık

⁸⁶ <https://www.cnbc.com/2016/12/30/read-all-about-it-the-biggest-fake-news-stories-of-2016.html>.

⁸⁷ Claire Wardle, Hossein Derakhshan, **a.g.e.**, s. 5.

⁸⁸ European Commission, **Tackling Online Disinformation: A European Approach**, COM (2018) 236; **On the European Democracy Action Plan**.

⁸⁹ Ronan Ó Fathaigh, Natali Helberger, Naomi Appelman, **a.g.e.**

⁹⁰ **Tackling Online Disinformation: A European Approach; On the European Democracy Action Plan**.

seçimleri surecinde yüzü aşkın Donald Trump destekçisi İnternet sitesinin Kuzey Makedonya’nın Veles kentinden yönetildiği saptanmıştır.⁹¹ Burada alışan gençlerin hedefinin Amerikan kamuoyunu aldatmak olmadığı tahmin edilebilir. Nitekim Trump’ın seçimi kazanmasını ya da kaybetmesini değil kendilerine ödenecek creti önemsediklerini bizzat kendileri ifade etmiştir.⁹² Komisyon’un tanımı, bilgi çarpıtmanın gelir elde etme amacıyla yapıldığı bu gibi durumları kapsaması bakımından önemlidir.

Amaçla bağlantılı olarak zarar konusu da daha ayrıntılı bir biçimde ele alınır. Komisyon’a göre bilgi çarpıtmanın oluşması için toplumsal zararın meydana gelmesi şart değildir. arpıtılan bilginin “kamuya zarar verebilecek” nitelikte olması yeterlidir. Bu toplumsal zarar, sağlık, evre, güvenlik ve demokratik siyasi süreçlerle bağlantılı olarak oluşabilir.⁹³

Anlaşılacağı üzere bilgi çarpıtma tanımlanması kolay olmayan karmaşık bir kavramdır. Bu, bilgi çarpıtmayla mücadeleye ilişkin düzenlemelerin belirliliğini etkileyecek önemli bir husustur. Wardle ve Derakshan, st Düzey Grup ve Avrupa Komisyonu’nun tanımlamaları ışığında, çalışmamız kapsamında bilgi çarpıtmayı gerçeğe uygun olmayan ve zarara neden olabilecek bilginin kasıtlı yaratımı ve dağıtımı olarak anlıyoruz. Ancak bu tanımlamaların hukuksal bir düzenleme için halen yeterince belirli olmadığı görüşünü paylaşıyoruz.⁹⁴ Bu nedenle herhangi bir etkinliğin bilgi çarpıtma oluşturup oluşturmadığı değerlendirmesinin her somut olay özelindeki içeriği, amacı ve etkiyi ayrı ayrı gözeterek ve dikkatli bir biçimde yapılması gerektiği kanaatinde olduğumuzu vurgulamak isteriz.

⁹¹ Dan Tynan, “How Facebook Powers Money Machines for Obscure Political ‘News’ Sites”, **Guardian**, 24 Ağustos 2016.

⁹² Samanth Subramanian, “Inside the Macedonian Fake-News Complex”, **Wired**, 15 şubat 2017. <https://www.wired.com/2017/02/veles-macedonia-fake-news/>.

⁹³ **Tackling Online Disinformation: A European Approach; On the European Democracy Action Plan.**

⁹⁴ Ronan  Fathaigh, Natali Helberger, Naomi Appelman, **a.g.e.**

3. Bilgi Çarpıtmanın Benzer Kavramlarla İlişkisi

Bilgi çarpıtmayla birlikte sıkça anılan üç terim mevcuttur: Uydurma haber (*fake news*), propaganda ve hakikat-sonrası (*post-truth*). Üç terimin bilgi çarpıtmayla ortak özellikleri olduğu gibi bilgi çarpıtmadan farklılaştığı özellikleri de vardır. Bu ortaklıklara ve farklılıklara ilişkin açıklamalarımızın, çalışmamızda bu terimler yerine bilgi çarpıtmaya odaklanmamızın gerekçelerinden biri olarak okunması da olanaklıdır.

a. Uydurma Haber (*Fake News*)

Uydurma haber ifadesi, özellikle 2016 ABD başkanlık seçimleri sonrası dünya çapında dillere pelesenk olmuştur. Terimin 2004 yılından bu yana Google arama sonuçlarını gösteren grafiğin 2016'nın Ekim ayına kadar olan kısmı devasa bir ovayı çağrıştırırken bu tarihten sonrası rakımı yüksek sıradağlara benzer.⁹⁵ Terimi 2017 yılının sözcüğü olarak seçen Collins sözlüğü, uydurma haberi, “*habercilik kisvesi altında yayılan yanlış, genellikle çarpıcı bilgiler*” olarak tanımlar.⁹⁶ Cambridge Sözlüğü’ne göreyse, “*genellikle siyasi görüşleri etkilemek için veya şaka olarak oluşturulan, İnternet’te ya da diğer medyalarda yayılan, haber gibi görünen sahte hikayeler*” uydurma haberdur.⁹⁷

Uydurma haberin öğretisel betimlemeleri arasında Allcott ve Gentzkow tarafından yapılan tanım öne çıkar. Yazarlar, kavramı “*kasıtlı olarak ve doğrulanabilir şekilde yanlış olan ve okuyucuları yanıltabilecek haber makaleleri*” olarak ifade eder.⁹⁸ Fallis ve Mathiesen, uydurma haberin, standart modern gazetecilik sürecinden geçirilmemiş olmasına karşın alıcıyı aldatma niyeti ve eğilimiyle geçirilmiş gibi sunulan sahte haber (*counterfeit news*) olarak anlaşılması gerektiğini ileri sürer.⁹⁹

⁹⁵ Google Trends, <https://trends.google.com/trends/explore?date=all&q=%2Fg%2F1210rwhk>.

⁹⁶ Collins Dictionary, “Collins 2017 Word of the Year Shortlist” <https://blog.collinsdictionary.com/language-lovers/collins-2017-word-of-the-year-shortlist/>.

⁹⁷ Cambridge Dictionary, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/fake-news>.

⁹⁸ Hunt Allcott, Matthew Gentzkow, “Social Media and Fake News in the 2016 Election”, **Journal of Economic Perspectives**, C. 31, S. 2, 2017, 211-236.

⁹⁹ Don Fallis, Kay Mathiesen, “Fake News Is Counterfeit News”, **Inquiry**, 2019, s. 1-20, <https://doi.org/10.1080/0020174X.2019.1688179>.

2018’de yayınlanan bir çalışma, 2003-2017 yılları arasında tabiri kullanan 34 akademik makaleye dayanarak uydurma haberin tipolojisini çıkarır: Haber hicvi (*news satire*), haber parodisi (*news parody*), uydurmasyon (*fabrication*), yönlendirme (*manipulation*) reklam (*advertising*) ve propaganda. Sınıflandırma, içeriklerin olgusalılık ve aldaticılık seviyelerini ölçüt alır. Bu kapsamda örneğin haber parodisi iki ölçütün düzeyinin en düşük olduğu alt tür iken bulunduğu platformun formatında içeriğin doğallığı bozulmadan verilen reklam olgusalılık ve aldaticılık seviyesinin en yüksek olduğu uydurma haber formudur.¹⁰⁰

Uydurma haber terimi, içerdiği “uydurma” ifadesi nedeniyle yalnızca tümüyle gerçek dışı ifadeleri kapsar gibi anlaşılmaya müsaittir. Buna karşın bilgi çarpıtma tümüyle gerçek dışı olmasa da gerçeğin çarpıtıldığı, eğilip büküldüğü, gerçek dışı olanla harmanlandığı bütün içerikleri içine alır. Terim, ikinci parçasını oluşturan “haber” ifadesi nedeniyle de yalnızca kitle iletişim araçlarıyla sunulan güncel gelişmelere ilişkin sahte içerikleri kapsar biçimde anlaşılmaya açıktır. Nitekim tabirin – yer verdiğimiz – en bilinen tanımlamaları da “haber” veya “habercilik” kavramlarına gönderme yapar. Bu yüzden uydurma haber daha kapsamlı ve karmaşık bir kavram olan bilgi çarpıtmayla karşılaştırıldığında yetersizdir.¹⁰¹ O halde uydurma haberi, bilgi çarpıtmanın görünüm şekillerinden biri ya da bir alt başlığı olarak düşünmek daha isabetlidir.¹⁰² Nitekim McGonagle’a göre de, uydurma haber, “*başkalarını aldatmak ve yanlışlıklara inanmaya veya doğrulanabilir gerçeklerden şüphe etmeye*

¹⁰⁰ Edson C. Tandoc Jr., Zheng Wei Lim, Richard Ling, “Defining ‘Fake News’: A Typology of Scholarly Definitions”, **Digital Journalism**, C. 6, S. 2, 2018, 137-153. Stanford Hukuk Fakültesi ekibi tarafından çıkarılan benzer bir tipoloji ise sahte tıklama tuzağı (*bogus click-bait*), komplo teorileri (*conspiracy theories*), pervasız raporlama (*reckless reporting*), siyasal propaganda (*political propaganda*), aldatmaca (*hoaxes*) ve yanıltıcı haber (*misleading news*) başlıklarından oluşur. Russell Feingold, Luciana Herman, Jacob Finkel, Steven Jiang, Rebecca Mears, Danaë Metaxa-Kakavouli, Camille Peebles, Brendan Sasso, Arjun Shenoy, Vincent Sheu, Nicolás Torres-Echeverry, **Fake News and Misinformation: The Roles of the Nation’s Digital Newsstands, Facebook, Google, Twitter and Reddit**, Fake News/Misinformation: The Challenge and Most Effective Solutions, 2017.

¹⁰¹ Aynı yönde görüşler için bkz. Ethan Zuckermann, “Stop Saying Fake News. It’s Not Helping.”, <https://ethanzuckerman.com/2017/01/30/stop-saying-fake-news-its-not-helping/>. Caroline Jack, **a.g.e.** Danah Boyd, “Google and Facebook Can’t Just Make Fake News Disappear”, **Wired**, <https://www.wired.com/2017/03/google-and-facebook-cant-just-make-fake-news-disappear/>. Margaret Sullivan, “It’s Time to Retire the Tainted Term Fake News”, **The Washington Post**, https://www.washingtonpost.com/lifestyle/style/its-time-to-retire-the-tainted-term-fake-news/2017/01/06/a5a7516c-d375-11e6-945a-76f69a399dd5_story.html. Claire Wardle, “Fake News. It’s Complicated.”, **First Draft News**, 16 Şubat 2017, <https://firstdraftnews.org/latest/fake-news-complicated/>. Daniel Funke, “Should We Stop Saying ‘Fake News’?”, **Poynter**, 14 Aralık 2017, <https://www.poynter.org/fact-checking/2017/should-we-stop-saying-fake-news/>.

¹⁰² Aynı bkz. Axel Gelfert, “Fake News: A Definition”, **Informal Logic**, C. 38, S. 1, 2018, s. 84-117.

*yönlendirmek amacıyla bilinçli bir biçimde üretilmiş ve dağıtılmış bilgilerdir; haber olarak sunulan veya öyle algılanması muhtemel olan bilgi çarpıtmadır.”*¹⁰³

Buna ek olarak terim sıklıkla siyasal hegemonya inşasında yararlanılan bir kavram haline gelmiştir.¹⁰⁴ Nitekim terimin siyasetçiler tarafından süregiden suistimali bulunur. Gerçekten de dünyanın pek çok yerindeki politikacılar özellikle kendilerine muhalif içeriklere ve bu içerikleri sağlayanlara yönelik olarak uydurma haber terimini kullanmayı sıklıkla tercih eder.¹⁰⁵ Örneğin eski Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Donald J. Trump terimi neredeyse 2000 defa bu amaçla kullanmıştır.¹⁰⁶

Konuya ilişkin politika üretmeyi amaçlayan çalışmalarda ve resmi raporlarda da bilgi çarpıtma teriminin uydurma haber terimine tercih edilmesi gerekliliği belirtilmiştir.¹⁰⁷ Mahkeme de uydurma haber tabirini ilk kez *Brzeziński* davasına ilişkin kararında kullanmıştır.¹⁰⁸ Davanın taraflarınca hiç kullanılmamasına ve karar Fransızca olarak yazılmış olmasına rağmen Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin “*fake news*” tabirine yer vermesi eleştirilmiştir.¹⁰⁹ Daha yakın tarihli ve çevrimiçi bilgi çarpıtmayla doğrudan ilgili derdest bir başvuruda “asılsız bilgi” (*untrue information*) ifadesinin tercih edilmesi olumludur.¹¹⁰

¹⁰³ Tarlach McGonagle, “Fake News: False Fears or Real Concerns?”, **Netherlands Quarterly of Human Rights**, C. 35, S. 4, 2017, s. 203-209.

¹⁰⁴ Johan Farkas, Jannick Schou, “Fake News as a Floating Signifier: Hegemony, Antagonism and the Politics of Falsehood”, **Javnost: The Public**, C. 25, S. 3, 2018, s. 298-314.

¹⁰⁵ Claire Wardle, Hossein Derakhshan, **a.g.e.**, s. 16; **A Multi-Dimensional Approach to Disinformation: Report of the High Level Group on Fake News and Online Disinformation**, s. 5.

¹⁰⁶ 17 Şubat 2017 tarihinde doğrulanmış Twitter hesabından attığı *tweet* bunlardan biridir: “The FAKE NEWS media (failing @nytimes, @NBCNews, @ABC, @CBS, @CNN) is not my enemy, it is the enemy of the American People!”. Detaylı bilgi için bkz. Alex Woodward, “Fake News: A Guide to Trump’s Favourite Phrase – and the dangers it obscures”, **Independent**, <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-election/trump-fake-news-counter-history-b732873.html>.

¹⁰⁷ Örnek olarak bkz. **A Multi-Dimensional Approach to Disinformation: Report of the High Level Group on Fake News and Online Disinformation**; UK House of Commons Digital, Culture, Media and Sport Committee, **Disinformation and Fake News: Final Report**, 2019.

¹⁰⁸ AİHM, *Brzeziński v. Polonya*, B. No: 47542/07, K.T. 25.07.2019, § 35.

¹⁰⁹ Rónan Ó. Fathaigh, “*Brzeziński v. Poland*: Fine Over ‘False’ Information During Election Campaign Violated Article 10”, **Strasbourg Observers**, <https://strasbourgobservers.com/2019/08/08/brzezinski-v-poland-fine-over-false-information-during-election-campaign-violated-article-10/>.

¹¹⁰ AİHM, *Avagyan v. Rusya*, B. No: 36911/20.

b. Propaganda

Propaganda, 20. yüzyılın başlarında nötr ve hatta bazen olumlu algılanan bir terim olsa da Nazi Almanyasının Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı sonrası çoğunlukla siyasal iktidarın kötüye kullanımıyla bağlantılı ve pejoratif bir tabir olarak kavranmıştır.¹¹¹ Geçmişin bazı acı deneyimleri aksini gösterse de, aldatma veya gerçeği çarpıtma propagandanın varsayılan bir özelliği değildir. Nitekim sözcük günümüzde halen “*bir fıkri, bir dini ve bir mezhebi yaymak için düzenlenmiş, planlanmış eylem*”¹¹² veya “*bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı ve benzeri yollarla gerçekleştirilen çalışma, yaymaca*”¹¹³ biçiminde tanımlanır. Türkiye Cumhuriyeti seçim mevzuatı da propagandayı benzer şekilde kavrar ve seçim propagandasının serbest olduğu koşulları belirler.¹¹⁴

Sözcük bazı kaynaklarda bilgi çarpıtmanın eş anlamlısı olarak gösterilir.¹¹⁵ Jowett ve O'Donnell da propagandayı, “*propagandacının arzulanan amacını destekleyen bir yanıtı ulaştırmak için algıları şekillendirmeye, bilişleri yönlendirmeye ve davranışları yönetmeye yönelik kasıtlı, sistematik girişim*” gibi bilgi çarpıtmayla özdeş olduğu düşünülebilecek biçimde kullanır.¹¹⁶

Bununla birlikte propagandaya karakterini kazandıran temel unsur kitlesel ikna amacıdır.¹¹⁷ Judit Bayer ve diğerleri, Avrupa Parlamentosu için hazırladıkları çalışmada kavramın bilgi çarpıtmadan farkını açıklarken etik olmayan ikna tekniklerinin kullanımına vurgu yapar.¹¹⁸ Kitlesel iknanın oluşmasında, çarpıtılmış

¹¹¹ Caroline Jack, **a.g.e.**, s. 8.

¹¹² **Lexis Larousse Fransızca-Türkçe Sözlük**, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2017, s. 2135.

¹¹³ **Türkçe Sözlük**, s. 651.

¹¹⁴ 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, m. 49-66.

¹¹⁵ Francis Balle, **Dictionnaire des Médias**, Paris: Larousse-Bordas, 1998, s. 73.

¹¹⁶ Garth S. Jowett, Victoria O'Donnell, **Propaganda and Persuasion**, California: SAGE, 2012, s. 7.

¹¹⁷ Jonathan Auerbach, Russ Castronovo, “Introduction: Thirteen Propositions about Propaganda”, **The Oxford Handbook of Propaganda Studies**, Jonathan Auerbach, Russ Castronovo (der.), New York: OUP, 2013, s. 1-16.

¹¹⁸ Judit Bayer, Natalija Bitiukova, Petra Bard, Judit Szakács, Erik Uszkiewicz, **Disinformation and Propaganda: Impact on the Functioning of the Rule of Law in the EU and its Member States**, European Parliament LIBE Committee Policy Department for Citizen's Rights and Constitutional Affairs, 2019, s. 18.

gerçeklere başvurulabileceği gibi seçili gerçeklerin saklanması veya öne çıkarılması da tercih edilebilir. Nitekim propagandanın kullanılan içeriklerin gerçeğe uygunluğuna göre “beyaz”, “gri” ve “kara” sıfatları alması da bunun göstergesidir.¹¹⁹

Birleşmiş Milletler, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Amerikan Devletleri Örgütü, Afrika İnsan ve Halkların Hakkı Komisyonu temsilcilerinin katılımıyla 2017’de yayınlanan “İfade Özgürlüğü, ‘Uydurma Haber’, Bilgi Çarpıtma ve Propaganda Hakkında Ortak Bildiri” de şu ifadelerle bilgi çarpıtma ve propaganda arasında bir ayrımı yer verir: “*Devlet aktörleri, yanlış olduğunu bildikleri veya makul olarak bilmeleri gereken (bilgi çarpıtma) veya doğrulanabilir bilgilere pervasızca aldırış etmediklerini gösteren (propaganda) beyanlarda bulunmamalı, bunları desteklememeli, teşvik etmemeli veya daha fazla yaymamalıdır.*”¹²⁰

Görüleceği üzere hem bilgi çarpıtma hem de propaganda alıcılar üzerinde belirli bir etki yaratmak ister. Buna karşın bilginin gerçeğe aykırılığı söz konusu olduğunda, propaganda ile bilgi çarpıtma her daim ortak paydada buluşmaz. Bilgi çarpıtma gerçeğe uygun olmayan ve zarara neden olabilecek bilginin kasıtlı paylaşımıyla sınırlıyken propaganda gerçeğe uygun bilgilerin etik dışı tekniklerle kullanımını da içerebilir. Dolayısıyla birbirine benzer ancak birbirinden farklı kavramlardır.

c. Hakikat-Sonrası (Post-Truth)

“Hızla, totaliter canavarların sadece rüyalarında ağzının suyunu akıtabilecek bir halkın prototipleri haline geliyoruz. Şimdiye kadar tüm diktatörler gerçeği bastırmak için çok uğraşmak zorunda kaldı. Bizler, eylemlerimizle, buna artık gerek kalmadığını, herhangi bir öneme sahip olan gerçeği inkar edebilecek ruhsal bir mekanizma edindiğimizi söylüyoruz. Özetle, özgür bir halk olarak, hakikat-sonrası bir

¹¹⁹ Garth S. Jowett, Victoria O’Donnell, Propaganda and Persuasion, California: SAGE, 2012, s. 1-50.

¹²⁰ Joint Declaration on Freedom of Expression and “Fake News”, Disinformation and Propaganda, <https://www.osce.org/files/f/documents/6/8/302796.pdf>, 2017.

dünyada yaşamak istediğimize yine özgürce karar verdik.”¹²¹ 1992 yılında Steve Tesich tarafından İran-Kontra skandalına¹²² ilişkin olarak yazılan bu satırlar hakikat-sonrası ifadesinin ilk kullanımı olarak gösterilir. Terim, bundan yaklaşık çeyrek asır sonra, küresel bir yaygınlık kazanmış; 2016 yılında Oxford Sözlükleri tarafından yılın sözcüğü seçilmiştir.¹²³

Terim özellikle iki nedenden ötürü bilgi çarpıtmadan farklıdır. Bunlardan ilki kapsama, ikincisi kullanıma ilişkindir. Bilgi çarpıtma hakikatin çarpıtılmasını içerirken hakikat-sonrası hakikatin önemsizleşmesi, itibarsızlaşması, yıpratılması veya çürümeye karşılık gelir.¹²⁴ Bir başka deyişle, hakikat-sonrası, belirli bir eylemden çok bireylerin nesnel gerçeklere aldırış etmediği, duyguların ve kişisel inançların kamuoyunun biçimlenmesinde daha baskın rol oynadığı durumu tasvir eder. Ayrıca hakikat-sonrası sıklıkla siyaset tabiriyle birlikte, totalitarizm ve popülizm gibi siyaset yöntemleriyle bağlantılı olarak kullanılır.¹²⁵ Bu bağlamda hakikat sonrasının (*post-truth*) faşizm öncesine (*pre-fascism*) işaret ettiği ileri sürülür.¹²⁶ Bunda terimin 2016 ABD başkanlık seçimleri ve Birleşik Krallık’ın Avrupa Birliği’nden çıkış referandumu bağlamında popüler hale gelmesi etkili olmuştur. Dolayısıyla bilgi çarpıtma hakikat-sonrasının oluşumunda etkili bir unsur olsa da onunla tümüyle aynı değildir.

¹²¹ Steve Tesich, “Yalanlar Rejimi”, çev. Eren Ekin Ercan, **Cogito: Hakikat Sonrası**, S. 104, 2021, s. 23-28.

¹²² İran-Kontra skandalı, Ronald Reagan’ın başkanlığı döneminde yönetimden bazı isimlerin silah ambargosu uygulanan İran’a sattığı silahlardan kazandıkları gelirle Nikaragua’daki solcu yönetimi devirmeye çalıştıkları iddialarına ilişkindir. Reagan yönetimi başlangıçta bu iddiaları reddetse de ilerleyen günlerde doğrulamıştır. Başkan 13 Kasım 1986 tarihli ulusa sesleniş konuşmasında çıkan haberlerin “hikaye” olduğunu belirtmiş ve aktör Will Rogers’ın “Dedikodu daha hızlı yayılır ama hakikat kadar uzun yaşayamaz” sözüne atıfla şöyle devam etmiştir: “Gelelim gerçeklere”. Steve Tesich, **a.g.e.**, dn. 1.

¹²³ Oxford Languages, “Word of the Year 2016”, <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/>.

¹²⁴ Hakikat-sonrası kuramı ve gündelik yaşamımız üzerindeki yansımaları hakkında çarpıcı saptamalar için bkz. Ralph Keyes, **Hakikat Sonrası Çağ: Günümüz Dünyasında Yalancılık ve Aldatma**, çev. Deniz Özçetin, Ankara: Deli Dolu, 2019; Michiko Kakutani, **Hakikatin Ölümü: Trump Çağında Yalancılık Sanatı**, çev. Cesi Mizrahi, İstanbul: Doğan Kitap, 2018; Lee McIntyre, **Hakikat Sonrası**, çev. Mehmet Fahrettin Biçici, İstanbul: Tellekt, 2019; Yalın Alpay, **Yalanın Siyaseti**, İstanbul: Destek, 2021.

¹²⁵ Oxford Languages, “Word of the Year 2016”, <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/>. Hakikat-sonrası siyaseti hakkında detaylı incelemeler için bkz. Gabriele Cosentino (der.), **Social Media and the Post-Truth World Order: The Global Dynamics of Disinformation**, Cham: Palgrave Macmillan, 2020; Bülent Özçelik (der.), **Hakikat Sonrası**, Ankara: Nika, 2021; **Post-Truth Çağı Pasajlar Sosyal Bilimler Dergisi**, Yalın Alpay (der.), S. 4, Ankara: Enormis, 2020.

¹²⁶ Timothy Snyder, **Tiranlık Üzerine: Yirminci Yüzyıldan Yirmi Ders**, çev. Zeynep Enez, İstanbul: Olvido, 2020, s. 60.

B. Bilgi Çarpıtmanın Yaratımı, Dağıtımı ve Etkisi

Bilgi çarpıtmanın güncel hareket alanı çevrimiçi ortamdır. Bu ortamın ve ortamda kullanılan araçların kendine özgü bazı özellikleri bilginin nasıl çarpıtıldığı ve dolaşıma sokulduğu hususlarında belirleyicidir. Dolayısıyla bilgi çarpıtmanın yeniliği gelişen sayısal teknolojilerin (kötüye) kullanımından kaynaklanır.¹²⁷ Bununla birlikte dönüşümler geçirmesine karşın refleksleri büyük oranda aynı kalan ise bilgiyi çarpıtan aktörler ve çarpıtılmış bilgiyle etkileşen bireylerdir. Bilgi çarpıtmanın yaratımı ve dağıtımını kavrama hususunda bu ortam ve araçlar ile aktörlerin açıklığa kavuşturulmasına ihtiyaç vardır. Böylece bilgi çarpıtmanın demokrasi ile temel hak ve özgürlükler üzerinde yarattığı etki de anlaşılabilir olacaktır.

1. Ortam ve Araçlar

Ortam ve araçlar günümüzdeki bilgi çarpıtma eylemlerinde o kadar belirleyicidir ki kimi zaman bilgi çarpıtmanın tanımına dahi sirayet ederler. Judit Bayer ve diğerleri, Avrupa Parlamentosu için hazırladıkları çalışmada bilgi çarpıtmayı betimlerken diğer örneklerde rastlanmayan bir ögeyi de tanıma dahil eder: “İletişimin etkisini artırmak için genellikle otomatikleştirilmiş yayma tekniklerinin kullanımı”.¹²⁸ Bu tarif, bilgi çarpıtmanın ezber bozan ortamını ve araçlarını göz ardı etmemesi açısından önemlidir. Nitekim bilgi çarpıtmanın yarattığı etkiyi derinleştiren bunlardır.

a. Ortam: İnternet ve Sosyal Medya

Bilgi çarpıtmaya çevrimiçi karakterini kazandıran husus gerçekleştiği sayısal ortamdır. Bu ortam, İnternet ve onun aracılığıyla sunulan hizmetlerden biri olan sosyal medyadır. Ağların ağı olarak da anılan İnternet’in temelleri Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanlığı tarafından askeri ve bilimsel kurumlar arasında sürekli

¹²⁷ Giovanni de Gregorio, “Disinformation”, **Glossary of Platform Law and Policy Terms**, Luca Belli, Nicolo Zingales, Yasmin Curzi (der.), Rio de Janeiro: FGV Direito Rio, 2021, s. 119-122.

¹²⁸ Judit Bayer, Natalija Bitukova, Petra Bard, Judit Szakács, Erik Uszkiewicz, **a.g.e.**, s. 18.

iletişim sağlamak amacıyla geliştirilen ARPANET projesine dayanır.¹²⁹ Askeri bir girişim olarak başlayan İnternet’in zamanla sivilleşmesinde, kullanım alanının genişlemesinde ve ticarileşmesinde özellikle iki dönüm noktası etkili olmuştur. Bunlardan ilki Vinton Cerf ve Robert Kahn tarafından geliştirilen ve İnternet’in temel çalışma düzeneğini oluşturan TCP/IP (*Transmission Control Protocol/Internet Protocol*) protokollerinin uluslararası bir standart olarak kabulüdür. Bu protokoller, bilginin paketler biçiminde veriye dönüştürülmesini ve bu paketlerin herhangi bir kayıp olmadan hedeflenen adrese iletilmesini sağlar.¹³⁰ Bir başka deyişle, İnternet’e bağlananlar arasındaki iletişim bu protokoller sayesinde gerçekleşir.

Jon Bing, bu protokollerin çalışma prensibini anlaşılır kılmak adına konteyner taşımacılığı örneğine başvurur: Taşınmakzere konteynere yüklenen, herhangi bir “şey” olabilir. Taşımacılar, yapılan iş için gerekli olan adres gibi bilgiler dışında, konteynerin içinde tam olarak ne olduğunu bilmez. nemli olan taşınanın alıcıya tam bir biçimde ulaştırılmasıdır. Bunun dışında taşımanın hangi ulaşım ağı (deniz yolu, demir yolu, hava yolu veya kara yolu) kullanılarak yapıldığının da bir önemi bulunmaz. Benzer biçimde bu protokollerin işleyişinde de paket haline getirilen içeriğin göndericiden alıcıya iletilmesinde farklı ağlar kullanılabilir ve paketin içeriğini yalnızca alıcı görüntüleyebilir.¹³¹

World Wide Web’in geliştirilmesi İnternet’in mevcut haline erişmesinde diğer dönüm noktası olmuştur.¹³² *Web*, Tim Berners-Lee’nin İnternet’in yapısını kullanan, farklı yazılım veya donanıma sahip bilgisayarlar tarafından erişimi olanaklı olan ve tüm içeriklerin birbirleriyle bağlantılı olabildiği ve paylaşılabildiği bir bilgi sistemi yaratma çabaları sonucunda ortaya çıkmıştır. *Web*’in çalışma prensibi kaynakların biçimleme diline (*hypertext markup language* ya da kısaca *html*) uygun olarak yapılandırılması ve bağlantılandırılan kaynakların ağzzerinde aktarılması (*hypertext*

¹²⁹ ARPANET, Advanced Research Projects Agency Network (İleri Araştırma Projeleri Kurumu Ağı) ifadesinin kısaltmasıdır. İnternet’in tarihçesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Katie Hafner, Matthew Lyon, **İnternet Tarihi: Sihirbazların Gecelediği Yer**, İstanbul: Güncel, 2000.

¹³⁰ Mehmet Bedii Kaya, **İnternet Hukuku**, İstanbul: Onikilevha, 2021, s. 8.

¹³¹ Jon Bing, “Building Cyberspace: A Brief History of Internet”, **Internet Governance: Infrastructure and Institutions**, Lee A. Bygrave, Jon Bing (der.), Oxford: OUP, 2009, s. 8-47.

¹³² Dünya çapında ağ ya da dünyayı saran ağ olarak da ifade edilebilecek “*World Wide Web*” kısaca “www” ya da “*Web*” olarak da anılır.

transfer protocol ya da kısaca *http*) şeklinde çalışır. *Web* üzerinde her içeriğe özgü bir tanımlayıcı bulunur (*Uniform Resource Locator* ya da kısaca *URL*) ve kullanıcılar tarayıcı (örneğin *Google Chrome*) sayesinde erişmek istedikleri içeriğe ulaşır.¹³³ Yazılı, görsel ve işitsel içeriklerin evrensel bir biçimde ağa bağlı herkesle paylaşımını olanaklı kılan *Web*, İnternet ile bir sanılacak ölçüde yaygınlık kazanmıştır.

Ağ hizmetleri zamanla bireysel veya kurumsal olarak hazırlanmış içeriğin kullanıcılar tarafından görüntülenmesinden kullanıcıların her birinin içerik üretmesine ve içeriği üretenlerle etkileşmesine doğru evrilmiştir.¹³⁴ *Web*'in kullanım biçimindeki bu değişiklik, ağ hizmetlerinin geleceği hakkında Tim O'Reilly tarafından 2004'te düzenlenen bir konferansın ismiyle, *Web 2.0* ile, anılır olmuştur.¹³⁵ Ancak *Web 2.0*, teknik olarak *Web 1.0*'ın bir üst sürümü değildir. Kullanıcıların ağ hizmetlerinden birbirleriyle aktif olarak etkileştikleri bir platform olarak yararlanmaya başlamalarını ifade etmek üzere kullanılır. Fuchs'un deyimiyle *Web 1.0* insanın bilişini esas alırken *Web 2.0* insan iletişimine yönelir.¹³⁶

Bilgi çarpıtmanın diğer ortamı olarak nitelediğimiz sosyal medya, *Web 2.0* ile yakından ilişkilidir. Nitekim kavramın en erken ve hatırı sayılır tanımlarından biri sosyal medyayı, “*Web 2.0'in ideolojik ve teknolojik temelleri üzerine inşa edilen ve kullanıcı tarafından oluşturulmuş içeriğin (user generated content) üretilmesine ve değiştirilmesine izin veren bir grup İnternet tabanlı uygulama*” olarak açıklar.¹³⁷ Sosyal medya, bu tanım uyarınca, Wikipedia gibi ortak çalışmaya dayalı girişimleri, Huffington Post ve Twitter gibi blogları ve mikroblogları, Facebook ve Instagram gibi sosyal ağ sitelerini, YouTube ve Flickr gibi video ve fotoğraf paylaşım platformlarını, World of Warcraft gibi çok oyunculu sanal oyunları ve Second Life gibi sanal toplumsal dünyaları kapsar.¹³⁸

¹³³ Jon Bing, **a.g.e.**, s. 8-47.

¹³⁴ Andreas M. Kaplan, Michael Haenlein, “Users of the World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media”, **Business Horizons**, S. 53, 2010, s. 59-68.

¹³⁵ Tim O'Reilly, What Is Web 2.0: Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software, **Communications & Strategies**, S. 65, 2007, s. 17-37.

¹³⁶ Christian Fuchs, **Sosyal Medya: Eleştirel Bir Giriş**, çev. Diyar Saraçoğlu, İlker Kalaycı, İstanbul: Notabene, 2020, s. 74.

¹³⁷ Andreas M. Kaplan, Michael Haenlein, **a.g.e.**, s. 61.

¹³⁸ **a.g.e.**, s. 59-68.

İnternet’i ve sosyal medyayı bilgi çarpıtmanın ortamı olarak ele alırken bakmamız gereken, her ikisinin bilginin yaratımı ve dağıtımı üzerinde yarattığı etkidir. İnternet ve sosyal medya, bilgi ekosistemini, artık onlarsız düşünölemeyecek bir biçimde dönöştörmöştür. Bu dönöşümü açıklamak üzere “ağ toplumu (*network society*)”, “bilgi otobanı (*information superhighway*)”, “bilgi çağı (*information age*)”, “platform devrimi (*platform revolution*)”, “sayısal aydınlanma (*digital enlightenment*)” gibi kavramlara başvurulmuştur.¹³⁹ Ancak daha önce saptadığımız üzere çarpıtılmış bilgi de her şeyden önce bir bilgidir ve ortamın, bilginin üretimi ve yayılımı konusunda sağladığı yararlar bilginin çarpıtılması için de geçerlidir. Bu duruma en erken dikkat çeken isimlerden biri olan Floridi, İnternet’in bir “bilgi çarpıtma otobanı (*disinformation superhighway*)” haline gelebileceğine işaret eder.¹⁴⁰ Tim Berners-Lee’nin Web’in geleceğine ilişkin üç büyük korkusu da bilgi çarpıtmayla ilgilidir: Uydurma haberler, kişisel veri üzerindeki kontrolün yitimi ve siyasal reklamcılık.¹⁴¹ Benzer şekilde birkaç satır önce andığımız iyimser kavramlaştırmalar da artık yerini “gözetim kapitalizmi (*surveillance capitalism*)”, “bilgi çarpıtma devrimi (*disinformation revolution*)”, “bilgi fırtınası (*infostorm*)”, “bilgiye boğulma (*infoglut*)”, “aşırı bilgi yüklemesi (*information overload*)” gibi tabirlere bırakmaktadır.¹⁴² Peki İnternet ve sosyal medyayı bilgi çarpıtma için elverişli bir ortam yapan bu özellikler nelerdir?

¹³⁹ Kavramların kullanımına ilişkin sırasıyla bkz. Jan van Dijk, **Ağ Toplumu**, çev. Özlem Sakin, İstanbul: Kafka Kitap, 2018; Al Gore, “Bringing Information to the World: The Global Information Infrastructure”, **Harvard Journal of Law and Technology**, C. 9, S. 1, 1996, s. 1-10; Manuel Castells, a.g.e.; Geoffrey G. Parker, Marshall W. Van Alstyne, Sangeet Paul Choudary, **Platform Revolution: How Networked Markets Are Transforming the Economy and How to Make Them Work for You**, New York: W.W. Norton & Company, 2017; Dirk Helbing (der.), **Towards Digital Enlightenment: Essays on the Dark and Light Sides of the Digital Revolution**, Zürih: Springer, 2019.

¹⁴⁰ Luciano Floridi, “Brave.Net.World: the Internet as a Disinformation Superhighway?”, s. 509-514.

¹⁴¹ Rob Price, “Tim Berners-Lee, the inventor of the web, has 3 big fears for its future”, **Insider**, 13 Mart 2017, <https://www.insider.com/web-inventor-tim-berners-lee-risks-fake-news-political-advertising-2017-3>.

¹⁴² Kavramların kullanımına ilişkin sırasıyla bkz. Shoshana Zuboff, **The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power**, New York: Public Affairs, 2019; Paul Virilio, **Enformasyon Bombası**, çev. Kaya Şahin, İstanbul: Metis, 2003, s. 105; Vincent F. Hendricks, Pelle Guldberg Hansen, **Infostorms: How to Take Information Punches and Save Democracy**, New York: Springer, 2014; Mark Andrejevic, **Infoglut: How Too Much Information Is Changing the Way We Think and Know**, New York: Routledge, 2013; Bill Kovach, Tom Rosenstiel, **Blur: How to Know What’s True in the Age of Information Overload**, New York: Bloomsbury, 2011.

Öncelikle İnternet ve sosyal medya bilgiye ilişkin süreçleri kamusallaştırmış, kolaylaştırmış ve ucuzlaştırmıştır. Hem İnternet hem de sosyal medya coğrafi sınırlardan bağımsız, erişimi kolay ve merkezsiz görünen bir yapı sunar. Birden fazla ağdan oluşan İnternet küresel olarak herkesin katılımına açıktır.¹⁴³ Bu ağın tümüne egemen olan merkezi bir otorite bulunmaz. Ancak İnternet kralsızsa da kuralsız değildir: IANA (*Internet Assigned Numbers Authority*), ICANN (*Internet Corporation for Assigned Names and Numbers*), IETF (*Internet Engineering Task Force*), IGF (*Internet Governance Forum*), ISOC (*Internet Society*), W3C (*World Wide Web Consortium*) gibi çeşitli kurum ve kuruluşlar İnternet'in uluslararası yönetiminde rol oynar.¹⁴⁴ Sosyal medya platformları ise çoğunluğu Amerika Birleşik Devletleri'nde yerleşik ticari şirketler tarafından işletilir. Bu şirketleri var eden esas unsur birbiriyle etkileşim halinde olan kullanıcılar olduğundan, sosyal medya da katılımcı ve – en azından görünürde – merkezsiz bir yapı sunar. Her iki ortamın temel hizmetlerinden faydalanabilmek için kesintisiz bir ağ bağlantısı ve bu ağa bağlanabilen bir ağıta sahip olmak yeterlidir.¹⁴⁵ Dolayısıyla sayısal alan bilgiyi en az maliyetle ya da ücretsiz olarak yaymak için biçilmiş kaftandır.¹⁴⁶

Ayrıca İnternet ve sosyal medya, bilgiye ilişkin süreçleri hızlandırmıştır. Bu hızlanma bilginin hem üretilmesi hem de tüketilmesi bakımından geçerlidir. Dikkate ve etkileşime dayalı bilgi ekosistemi hızın doğruluğa öncelendiği bir bilgi akışı yaratır. Bu akışta önemli olan doğru değil ilk olmaktır. Çevrimiçi ortamda süratle oluşturulan herhangi bir içerik saniyeler içinde küresel ölçekte erişilebilir ve etkileşilebilir hale gelir. Dünya Ekonomik Forumu, ortamın bu özelliğine vurgu yaparak çevrimiçi bilgi

¹⁴³ Bununla birlikte Rusya ve Çin gibi devletlerin İnternet'in birlikte çalışmayan parçalara bölünmesine ve yerleşmesine yol açabilecek bazı girişimlerinin olduğu belirtilmelidir. İnternet'in balkanlaşması olarak da anılan bu tartışma hakkında bilgi için bkz. Clément Perarnaud, Julien Rossi, Francesca Musiani, Lucien Castex, **'Splinternets': Addressing the Renewed Debate on Internet Fragmentation**, European Parliament Panel for the Future of Science and Technology, 2022.

¹⁴⁴ Konu hakkında bkz. Mehmet Bedii Kaya, **a.g.e.**, s. 36-58.

¹⁴⁵ Bununla birlikte sayısal teknolojilere erişim konusunda halen küresel çapta bir eşitsizliğin bulunduğu atlanmamalıdır. Sayısal uçurum (*digital divide*) olarak da adlandırılan bu durum hakkında bilgi için Jan van Dijk, **The Digital Divide**, Cambridge: Polity Press, 2020. Ayrıca bkz. Elif Küzeci, **Sayısal Fil: Bilişim Teknolojileri, Devlet ve Hukuk Kesişiminde Bir İnceleme**, İstanbul: İnkılap, 2021, s. 111-116.

¹⁴⁶ Giovanni de Gregorio, "Disinformation", **Glossary of Platform Law and Policy Terms**, Luca Belli, Nicolo Zingales, Yasmin Curzi (der.), Rio de Janeiro: FGV Direito Rio, 2021, s. 119-122.

çarpıtmanın hızlı yayılımını modern toplumlarda görülen on ortak eğilim arasında saymıştır.¹⁴⁷

Dahası, *Web 2.0* uygulamaları merkezine kullanıcıyı koyarak içerik yaratımını aracısızlaştırmış ve demokratikleştirmiştir. Öncesinde çevrimiçi ortamdaki bilginin yalnızca tüketicisi olan kullanıcılar bu uygulamalarla içeriği üretebilen, içeriği birlikte geliştirebilen ve birbiriyle iletişimebilen aktörler haline gelmiştir. Bu, kullanıcıların “içeriğin yaratılması ve yayılmasına etkin olarak katılmaya davet edildiği”¹⁴⁸ bir katılımcı kültür oluşturmuştur. Herkes, bu uygulamalarda dilediği içeriği üretebilir. Kullanıcılar tarafından oluşturulan içerik, kural olarak¹⁴⁹, editörlük gibi içerik kalitesini belirleyen herhangi bir kontrole tabi değildir. Bu özellik kimi zaman Aristoteles’e atfedilen şu sahte alıntıyla da eleştirilir: “İnternet’in harika yanı, herhangi birinden alıntı yapabilmemiz ve hiç kimsenin kaynağı kontrol etme zahmetine girmemesidir.”¹⁵⁰ Çevrimiçi içerik, paylaşıldığı (sanal ve fiziksel) ortamın kurallarına aykırılık oluşturmadığı sürece dolaşımda kalmaya devam eder ve gerçeğe uygunluğundan veya zarara neden olabilirliliğinden bağımsız olarak aldığı etkileşim doğrultusunda daha da görünür olur.

İnternet ve sosyal medyanın bu özellikleri göz önünde bulundurularak şöyle bir senaryo kurgulanabilir: New Mexico eyaletine bağlı Truth or Consequences¹⁵¹ şehrinde yaşayan yetişkin bir Amerikalı cep telefonu aracılığıyla İnternet’e bağlanabilir ve herhangi bir ücret ödemeksizin bir Twitter profili oluşturabilir. Bu kullanıcı, Amerika Birleşik Devletleri başkanlık seçimleri sırasında söz konusu sosyal medya hesabından oy sayımıyla ilgili çarpıtılmış bir bilgi paylaşabilir. Herhangi bir editöryal süreçten geçmemiş bu gönderi, aralarında haber kuruluşlarının ve belki de başkan adayının da bulunduğu pek çok kullanıcı tarafından yeniden paylaşılabilir.

¹⁴⁷ World Economic Forum, **Outlook on the Global Agenda 2014**, 2013, s. 28-29. https://www3.weforum.org/docs/WEF_GAC_GlobalAgendaOutlook_2014.pdf.

¹⁴⁸ Sosyal medyayı katılımcı kültür olarak ele alan Henry Jenkins’ten aktaran Christian Fuchs, **a.g.e.**, s. 104.

¹⁴⁹ Wikipedia gibi işbirlikçi girişimlerde çevrimiçi içerik katılımcılar nezdinde yapılan tartışmalar doğrultusunda kaynaklara dayandırılabilir, yeniden düzenlenebilir ve güncellenebilir.

¹⁵⁰ GLOBSEC, **Media and Disinformation: A Survival Guide to Your Everyday Life on the Internet**, 2020.

¹⁵¹ Senaryomuz kurgusal olsa da ABD’de gerçekten de bu ismi taşıyan bir şehir bulunur. Şehir, ismini giriş bölümünde andığımız eğlence programından alır.

Böylece çok kısa süre içerisinde konu hakkında Kadıköy’de tez yazmakta olan bir yüksek lisans öğrencisi dahil dünyanın pek çok yerindeki kullanıcıya erişebilir. Bu kullanıcıların bir kısmının içerikle etkileşimi içeriğin görüntülenmesiyle sınırlı kalsa da bahsedilen gönderi diğerleri için kamuoyunu biçimlendirecek bir etkiye kavuşabilir. Bu kurgunun çok farklı bağlamlarda ve bir sonraki başlıkta inceleyeceğimiz araçların yardımıyla sınırsız varyasyonu gerçekleştirilebilir. Görüleceği üzere, İnternet’in ve sosyal medyanın yapısına ilişkin özellikler onu aynı zamanda bilgi çarpıtma için elverişli bir ortam haline getiren hususlardır.

Anayasa hukuku profesörü Lawrence Lessig de *Code Version 2.0* isimli ufuk açıcı çalışmasında İnternet’in coğrafi sınırlardan müstakilliği, göreceli bir anonimliğe imkan tanınması, içeriğin merkezi olmayan yayılımını, gerektiğinde şifreleme araçlarıyla iletimini ve içeriğe çoklu erişimi sağlaması gibi hususları çevrimiçi ortamdaki iletişimi düzenlemeyi güçleştiren etmenler arasında sayar.¹⁵² Tam burada düşünürün aynı eserdeki temel tezi olan “kod, yasadır (*code is law*)” yaklaşımını anmakta yarar vardır. Lessig’in siberalanın hukukunda belirleyici olanın onun mimarisini inşa edenlerin tercihleri olduğunu belirtmek üzere kullandığı bu cümle – çalışmamızın ilerleyen kısmında değerlendireceğimiz – çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadelede de akılda tutulmalıdır. Çevrimiçi bilgi çarpıtmaya yönelik politikalar ve hukuksal düzenlemeler geliştirirken içerik temelli yasaklamalar yerine İnternet’i ve sosyal medyayı bu sorun karşısında savunmasız bırakan yapısal zayıflıkların giderilmesine odaklanılmalıdır. Bir başka deyişle kodun temel hak ve özgürlüklerden yana tasarımı desteklenmelidir.

b. Araçlar: Teknik, Taktik ve Yöntemler

Çarpıtılmış içeriğin oluşturulmasında ve görünürlüğünün artırılmasında (*amplification*) kullanılan teknik, taktik ve yöntemler, sayısal teknolojilere koşut olarak sürekli gelişmektedir. Bu nedenle tüm bu araçların tüketici bir listesini çıkarmak

¹⁵² Lawrence Lessig, *Code Version 2.0*, New York: Basic Books, 2006, s. 236.

mümkün değildir.¹⁵³ Bununla birlikte algoritmaların yönlendirilmesi, sahte hesap ve bot kullanımı ile derin uydurma (*deepfake*) teknolojileri, üzerinde ayrıca durmaya değerdir.

Bir İnternet kullanıcısının çevrimiçi ortamdaki tüm içerikleri görüntülemesi mümkün değildir. Bunu bir meydan okuma olarak kabul edip YouTube’da yer alan videoları aralıksız izlemeye başlayarak işe koyulacak birinin 17810 yılın üzerinde bir süreye ihtiyacı vardır.¹⁵⁴ Bir sosyal medya kullanıcısının sadece kendi kişisel ağında yer alan kullanıcılar tarafından paylaşılan gönderilerin tümüyle etkileşime girmesi dahi hayatın olağan akışı ve biyolojik sınırlılıklar düşünüldüğünde gerçekçi değildir. Bu durum çevrimiçi ortamdaki içeriklerin belirli ölçütlere göre aranabilmesini, sınıflandırılmasını, sıralanmasını, önceliklendirilmesini, birbirleriyle ilişkilendirilmesini ve tavsiye edilmesini gerektirir. Burada, “*bir bilgisayarın bir görevi gerçekleştirmek için izlemesi gereken kuralların belirtimi*”¹⁵⁵ olarak ifade edilebilecek algoritmalar devreye girer.

Sosyal ağların çalışması algoritmalarla dayanır. Algoritmalar, kullanıcının çevrimiçi davranışlarından doğan verileri işlemeye programlıdır. Kullanıcının ilgi alanları, beğendiği (ya da beğenmediği) gönderiler, etkileşime girdiği (ya da girmedikleri) diğer kullanıcılar algoritmalar tarafından takip edilir. Kullanım pratiklerinde değişiklikler olması halinde algoritmalar da kendini günceller ve sunulan hizmeti optimal hale getirir. Böylece kullanıcının çevrimiçi deneyimi kişiselleştirilir. Bilgi çarpıtma aktörleri algoritmaların bu işleyişini suistimal ederek çarpıtılmış bilgilerin alt gruplara bölünmüş hedef kullanıcıların bilgi akışında görüntülenebilmesini sağlar. Böylelikle kullanıcıların elde edilmek istenen menfaat doğrultusunda yönlendirilmesi amaçlanır. Mikro-hedefleme (*microtargeting*) uygulamaları ve halk nezdinde geniş karşılığı bulunmayan bir kişi veya konu hakkında

¹⁵³ Bilgi çarpıtmayla mücadele konusunda faaliyet gösteren bir girişim olan CogSec Collaborative bunları somutlaştıran bir çerçeve çıkarmıştır. Avrupa Komisyonu belgelerinde de atıf yapılan çerçeve için bkz. <https://cogsec-collab.org/>.

¹⁵⁴ Adam Heyes, “YouTube Stats: Everything You Need to Know In 2023!”, **Wyzowl**, <https://www.wyzowl.com/youtube-stats/>.

¹⁵⁵ Lisa Maria Neudert, Nahema Marchal, **Polarisation and the Use of Technology in Political Campaigns and Communication**, European Parliament Panel for the Future of Science and Technology, 2019, s. 5.

böyle bir destek varmış izlenimi uyandırmaya yönelik kampanyalar (*astroturfing*) buna örnektir. Cambridge Analytica skandalında da bu durumun gerçekleştiğine ilişkin kuvvetli şüpheler bulunur. Cambridge Analytica, resmi İnternet sitesinde yer alan ifadelerle, “veri geliştirme ve kitle segmentasyon teknikleri” kullanarak “psikografik analiz ve davranışsal mikrohedefleme” hizmetleri sunan bir veri analitiği şirkettir.¹⁵⁶ Şirketin, 87 milyon Facebook profilinden toplanan verileri 2016 yılındaki Amerika Birleşik Devletleri başkanlık seçimleri sırasında Ted Cruz ve Donald Trump’ın adaylık kampanyaları lehine kullandığı belirtilir.¹⁵⁷ Cambridge Analytica’nın eski çalışanı Christopher Wylie tarafından ifşa edildiği üzere, seçmenler, Facebook’ta paylaştıkları kişisel bilgiler ve beğendikleri gönderiler esas alınarak alt gruplara bölünmüş ve bu profillemeye aracılığıyla kullanıcıların uyandırılmak istenen tepkiye uygun içeriklerle etkileşmesi sağlanmıştır.¹⁵⁸ Bir başka deyişle bireylerin siyasal karar verme süreçlerine müdahale edilmiştir. Facebook CEO’su Mark Zuckerberg yaşananlara ilişkin 2018 yılında ABD Senatosu ve Avrupa Birliği Parlamentosu önünde ifade vermiştir.¹⁵⁹

Çevrimiçi bilgi çarpıtmanın – ayrıca değinilmesine ihtiyaç olduğunu belirttiğimiz – bir diğer aracı da sahte hesap kullanımıdır. Sahte hesaplar, kullanıcısının gerçek kimliğine işaret etmeyen ve çoğunlukla görünürde anonim olan sosyal medya profillerine karşılık gelir. Bu hesaplar, Wardle’ın yanlış bilgi tayfına ilişkin açıklamalarımızdan anımsanacağı üzere, özellikle güvenilir medya kuruluşlarını, siyasetçiler, bilim insanları ve sanatçılar gibi kamuya mal olmuş kişileri taklit edecek biçimde oluşturulabilir ve bilgi çarpıtma etkinliklerinde araç işlevi görebilir. Bu taklidin nasıl gerçekleşebileceğini bir örnekle somutlaştırabiliriz: Örneğimiz isim ve soyisim kullanımını gerektirdiği için, üçüncü kişilerin kimlikleriyle istemsiz bir çakışmayı önlemek adına, çalışmanın yazarı üzerinden gidelim. Bir an için

¹⁵⁶ Şirketin resmi İnternet sitesi kullanım dışıdır. İfadelerin aktarıldığı kaynak için bkz. Lisa Maria Neudert, Nahema Marchal, **a.g.e.**, s. 23-24.

¹⁵⁷ Tüm dünyada geniş yankı uyandıran iddialar olayla doğrudan ilişkisi bulunan kişilerin de yer aldığı yapımlara konu olmuştur. Konuyla ilgili bir belgesel örneği için bkz. Netflix, **The Great Hack**, 2019.

¹⁵⁸ Carole Cadwalladr, “I Made Steve Bannon’s Psychological Warfare Tool: Meet the Data War Whistleblower”, **The Guardian**, 17 Mart 2018, <https://www.theguardian.com/news/2018/mar/17/data-war-whistleblower-christopher-wylie-faceook-nix-bannon-trump>.

¹⁵⁹ Zuckerberg Senate Transcript 2018, https://en.wikisource.org/wiki/Zuckerberg_Senate_Transcript_2018; Facebook CEO Mark Zuckerberg Meeting with European Parliament, <https://www.c-span.org/video/?446000-1/facebook-ceo-mark-zuckerberg-testifies-eu-lawmakers>.

Oğuzhan Yeşiltuna isminin popüler bir figüre ait olduğunu ve bu kişinin resmi Twitter hesabı kullanıcı adının “@OguzhanYesiltuna” olarak belirlendiğini hayal edelim. Çarpıtılmış bilginin yayılması konusunda bu ismin halktaki karşılığından yararlanmayı veya çarpıtılmış bilgiler aracılığıyla doğrudan bu isme zarar vermeyi amaçlayan aktörler, bu Twitter hesabının görselini ve kişisel bilgi bölümünü (*bio*) aynen kullanarak sahte bir hesap açabilir. Platformun aynı kullanıcı adıyla birden fazla hesap açılmasına izin vermemesi nedeniyle resmi hesabın kullanıcı adından farklı ancak ona ilk bakışta fark edilemeyecek derecede benzer bir kullanıcı adı tercih edilebilir. Örneğin “O” harfi “0” rakamıyla; “L” harfinin minüskülü olan (“l”), “ı” harfinin majüskülü olan (“I”) ile veya “1” rakamıyla yazılarak üretilen “@0guzhanYesiltuna”, “@OguzhanYesiltuna”, “@0guzhanYesiltuna” gibi varyasyonlar seçilebilir. Sosyal medya platformları, bu girişimleri önlemek için hesapların doğrulanmış olup olmadığını gösteren işaretlemeler (örneğin bkz. mavi tik) kullanmaya başlamıştır. Yine de kullanıcı adındaki benzerliklerin içerik akışı içerisinde (*timeline*) – özellikle sayısal okuryazarlığı yüksek düzeyde olmayan – kullanıcılar tarafından ayırt edilmesi güçtür. Bu kullanıcılar önlerine gelen ayarlanmış veya uydurulmuş içeriğin, sahte hesabın işaret ettiği kişi ya da kurum tarafından paylaşıldığını ve gerçek olduğunu kolaylıkla benimseyebilir.

Çarpıtılmış içeriğin mesajının bilgi ekosisteminde kapladığı hacmin artırılmasında botlar kullanılır. Teknoloji argosunda robota karşılık olarak kullanılan “bot”, kendisine verilen basit görevi otomatik olarak yineleyerek gerçekleştirmeye ayarlı yazılımlardır.¹⁶⁰ Dolayısıyla sahte hesapların aksine botların ardında çoğu zaman¹⁶¹ gerçek kişi kullanıcı bulunmaz. Bununla birlikte bu yazılımlar gerçek kişi kullanıcı izlenimi yaratarak bilgi ekosistemindeki diğer kullanıcıları ve algoritmaları aldatır.¹⁶² Botlar, çarpıtılmış içeriği insan kapasitesini rahatlıkla aşan bir hızda ve ölçekte yayabilirler. Böylece ayarlanmış ya da uydurulmuş içeriğin mesajının, çevrimiçi içerikleri sıralayan ve önceliklendiren algoritmaların da yardımıyla, sosyal ağlar üzerinde hakkında en çok konuşulan konular arasında yer alması sağlanır. Gerçekten de bot trafiğinin erişebileceği düzey çarpıcıdır. 2021 yılında tüm dünyadaki

¹⁶⁰ Luã Fergus, Laila Lorenzon, “Bot”, **Glossary of Platform Law and Policy Terms**, Luca Belli, Nicolo Zingales, Yasmin Curzi (der.), Rio de Janeiro: FGV Direito Rio, 2021, s. 59-61.

¹⁶¹ Yarı robot (*cyborg*) olarak bilinen örneklerde botların inandırıcılığını artırmak amacıyla gerçek kişi yönetimi ile otomasyon birlikte kullanılır.

¹⁶² Lisa Maria Neudert, Nahema Marchal, **a.g.e.**, s. 5.

İnternet trafiğinin %42,3'ü botlar tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁶³ Oxford İnternet Enstitüsü tarafından yürütülen bir araştırma projesi Rusya'daki tüm Twitter etkinliğinin yarısına yakınının otomatikleştirilmiş hesaplarla üretildiğini ortaya koyar.¹⁶⁴ Aynı platform üzerinde 2016 ve 2017 yıllarında on ay boyunca paylaşılan 14 milyon iletiye odaklanan bir başka çalışma ise botların güvenilirliği düşük içeriklerin yayılmasında orantısız bir rol oynadığını kanıtlar.¹⁶⁵ Bu sayısal askerlerin farklı cephelerde savaştığına ilişkin de bulgular mevcuttur: 2016 ABD başkanlık seçimlerinde kullanılan botların önemli bir kısmı bir sene sonraki Fransa başkanlık seçimlerinde de kullanılmıştır.¹⁶⁶ Botların tespiti ilişkin teknik ilerlemeler söz konusudur. Ancak bu tespiti güçleştirecek kötücül yazılımlar da benzer şekilde gelişmektedir. Nitekim sosyal botlar, çevrimiçi içeriği yeniden paylaşmanın ötesinde, kendi profillerini güncellemek, doğal dil işleme (*natural language processing*) algoritmaları sayesinde gerçek kişi kullanıcılarla iletişim ve sentetik sosyal çevrelerini oluşturmak için yeterli kapasiteye sahiptir.¹⁶⁷ O halde botların bilgi çarpıtmanın işlevsel bir aracı olma potansiyelini sürdüreceğini söylemek olanaklıdır. Ancak bot kullanımının somut olarak gösterilebildiği durumlarda bot paylaşımları ifade özgürlüğü koruması dışında bırakılabilir. Nitekim ifade özgürlüğü botlar tarafından değil kullanıcılar tarafından üretilen içerikleri korur.¹⁶⁸

Çarpıtılmış bilgi bir *tweet*, bir Facebook gönderisi, bir blog ya da gazete yazısı biçiminde ortaya çıkabileceği gibi sahte görüntülerin ve seslerin kullanıldığı bir fotoğraf veya video şeklinde de oluşturulabilir. İçeriğin görsel ve işitsel özelliklerle donatılması, çarpıtılmış bilginin ikna ediciliğini artırarak uyandıracağı etkinin büyümesine neden olabilir. Çünkü bir olayın videolu kanıtının olması onun

¹⁶³ Erez Hasson, **Evasive Bots Drive Online Fraud – 2022 Imperva Bad Bot Report**, 18 Mayıs 2022, <https://www.imperva.com/blog/evasive-bots-drive-online-fraud-2022-imperva-bad-bot-report/>.

¹⁶⁴ Samuel C. Woolley, Philip N. Howard, "Computational Propaganda Worldwide: Executive Summary", **Computational Propaganda Research Project Working Paper No. 2017.11**, Oxford Internet Institute, 2017, s. 4.

¹⁶⁵ Chengcheng Shao, Giovanni Luca Ciampaglia, Onur Varol, Kai-Cheng Yang, Alessandro Flammini, Filippo Menczer, "The Spread of Low-Credibility Content by Social Bots", **Nature Communications**, 2018, <https://doi.org/10.1038/s41467-018-06930-7>.

¹⁶⁶ Emilio Ferrera, "Disinformation and Social Bot Operations in the Run Up to the 2017 French Presidential Election", **First Monday**, C. 22, S. 8, 2017, <https://doi.org/10.5210/fm.v22i8.8005>.

¹⁶⁷ Emilio Ferrara, Onur Varol, Clayton Davis, Filippo Menczer, Alessandro Flammini, "The Rise of Social Bots", **Communications of the ACM**, C. 59, S. 7, 2016, s. 96-104.

¹⁶⁸ AİHM, Cengiz ve diğerleri v. Türkiye, B. No: 48226/10 ve 14027/11, K.T. 01.03.2016, § 49 ve § 52'den aktaran Alessio Sardo, "Categories, Balancing, and Fake News: The Jurisprudence of the European Court of Human Rights", **Canadian Journal of Law & Jurisprudence**, C. 33, S. 2, 2020, s. 455.

gerçekleştiğine ilişkin şüpheleri büyük oranda ortadan kaldırır.¹⁶⁹ Derin uydurma (*deepfake*), bu konuda endişe uyandıran bir teknoloji olarak öne çıkar.¹⁷⁰ Derin uydurma, görüntülerin ve seslerin yapay zeka uygulamaları aracılığıyla sentezlenerek gerçeklikte herhangi bir karşılığı olmayan içeriklerin üretilmesidir.¹⁷¹ Örneğin 2017 yılında Washington Üniversitesi’nden araştırmacılar derin uydurma teknolojisini kullanarak sentetik bir Barack Obama yaratmıştır.¹⁷² Çalışmada eski Amerika Birleşik Devletleri başkanının 8 yıla yayılan ulusa sesleniş konuşmaları kaynak olarak kullanılmıştır. Yapay zeka, kendisine sunulan veriler doğrultusunda Obama’nın ağız hareketlerini taklit edecek biçimde eğitilmiştir. Böylece ciddi bir ses tonuyla ve takım elbisesiyle ulusa seslenmek üzere hazır görünen sentetik Obama’ya “Trump bir ahmaktır” gibi – en azından kamusal alanda söylenmediğine emin olduğumuz – sözler söyletmek mümkün hale gelmiştir.

Derin uydurma teknolojilerinin siyasal bağlamda kullanıldığına ilişkin (henüz) herhangi bir bulgu yoktur.¹⁷³ Ancak yakın gelecekte gerçeğinden ayırt edilemeyecek nitelikte derin uydurma videolarından bilgi çarpıtma aracı olarak yararlanılması muhtemeldir. Örneğin seçimden saatler önce adaylardan birinin geçmişte yaptığı yolsuzlukları kabul ya da itiraf ettiği bir derin uydurma videosu çevrimiçi ortamda dolaşıma sokulabilir.¹⁷⁴ Derin uydurmanın yarattığı sentetik gerçeklikte siyasetçileri ya da devlet görevlilerini rüşvet alırken, ajanlarla görüşürken veya eşini aldatırken, askerleri ya da polisleri sivillere ateş açarken görebiliriz.¹⁷⁵ Bu uydurulmuş içerikler yalanlanana kadar – hatta yalanlansa dahi – yaratılmak istenen etki çoktan sonuç

¹⁶⁹ Don Fallis, “The Epistemic Threat of Deepfakes”, **Philosophy & Technology**, S. 34, 2021, s. 624.

¹⁷⁰ Bu endişe Avrupa Polis Teşkilatı (Europol) tarafından da dile getirilmiştir. Bart van der Sloot, Yvette Wagensveld, “Deepfakes: Regulatory Challenges for the Synthetic Society”, **Computer Law & Security Review**, S. 46, 2022, s. 1-15.

¹⁷¹ Lisa Maria Neudert, Nahema Marchal, **a.g.e.**, s. 5.

¹⁷² Supasorn Suwajanakorn, Steven M. Seitz, Ira Kemelmacher-Shlizerman, “Synthesizing Obama: Learning Lip Sync from Audio”, **ACM Transactions on Graphics**, C. 36, S. 4, 2017, s. 1-13. Video görüntüleri için ayrıca bkz. BBC News, “Fake Obama Created Using AI Video Tool”, <https://www.youtube.com/watch?v=AmUC4m6w1wo>, 19 Temmuz 2017; BuzzFeedVideo, “You Won’t Believe What Obama Says In This Video”, <https://www.youtube.com/watch?v=cQ54GDm1eL0>, 17 Nisan 2018.

¹⁷³ Judit Bayer, Bernd Holznagel, Katarzyna Lubianiec, Adela Pinte, Josephine B. Schmitt, Judit Szakács, Erik Uszkiewicz, **Disinformation and Propaganda: Impact on the Functioning of the Rule of Law and Democratic Processes in the EU and its Member States: 2021 Update**, European Parliament, Policy Department, Directorate-General for External Policies of the Union, 2021, s. 24.

¹⁷⁴ Robert Chesney, Danielle Citron, “Deepfakes and the New Disinformation War: The Coming Age of Post-Truth Geopolitics”, **Foreign Affairs**, S. 98, s. 147–155.

¹⁷⁵ Bobby Chesney, Danielle Citron, “Deep Fakes: A Looming Challenge for Privacy, Democracy, and National Security”, **California Law Review**, C. 107, S. 6, 2019, s. 1753-1820.

vermiş olabilir. Dahası, derin uydurma terimi, uydurma haber tabirine benzer bir biçimde suistimal de edilebilir. Özellikle siyasetçiler ve devlet görevlileri, gerçeklikte yaşanmış olaylara ait videoların derin uydurma olduğunu ileri sürerek kendilerine verilen desteğin sürmesini sağlayabilir. Bu ise bildiğimiz anlamda gerçekliğin yanıltıcı gerçeklikle aynı karede yer aldığı ve hangisinin hangisi olduğunun bilinemediği bir duruma – bilgi kıyametine (*infopocalypse*¹⁷⁶) – evrilebilir.

Bununla birlikte andığımız teknolojilerin bilgi çarpıtmanın aracı haline gelmesi onların nasıl kullanıldığıyla yakından ilgilidir. Nitekim algoritmalar İnternet’te aradığımız herhangi bir şeyle en alakalı sonuçlara saliseler içinde ulaşmamıza imkan tanıyarak bilgi edinme sürecimizi hızlandırır. Sahte hesaplar tam demokrasinin olmadığı ülkelerdeki muhaliflerin siyasal konularda kendilerini ifade etmelerinde önemli bir rol oynar.¹⁷⁷ Botlar, ilgililer tarafından bir kuruma sıkça iletilen soruları otomatik olarak yanıtlayarak kurumsal iletişime katkı sunabilir. Derin uydurma, James Dean, Audrey Hepburn, Marilyn Monroe gibi sinema oyuncularının sayısal dirilişlerini ve böylece yeni yapımlarda yer almasını sağlayabilir.¹⁷⁸ Dolayısıyla sayısal teknolojiler varsayılan olarak “iyi” ya da “kötü” değildir. Olanakların tuzaklara dönüşmesinde belirleyici olan aktörlerdir.

2. Aktörler

Çevrimiçi bilgi çarpıtmanın aktörlerini bilgiyi çarpıtanlar ve çarpıtılmış bilgiyi taşıyanlar şeklinde ikiye ayırmak olanaklıdır. Bilgiyi çarpıtan aktörleri bu yönde harekete geçiren nedenler çok çeşitli olsa da bunlar arasında özellikle siyasal, ideolojik, finansal ve psikolojik etkenler öne çıkar.¹⁷⁹ Bu kapsamda aktörler, gelir veya

¹⁷⁶ Don Fallis, “The Epistemic Threat of Deepfakes”, s. 624.

¹⁷⁷ Lisa Maria Neudert, Nahema Marchal, **a.g.e.**, s. 5.

¹⁷⁸ Julian Mitchell, “Are Deep Fakes the Future of A-List Casting?”, **Premium Beat**, 2 Ağustos 2022, <https://www.premiumbeat.com/blog/deep-fakes-the-future-of-acting/>. Bu konuda akla gelebilecek yerli bir örnek de Kemal Sunal’ın derin uydurma teknolojisi sayesinde oyunculuğunu yaptığı Ziraat Bankası reklam filmidir.

¹⁷⁹ Claire Wardle, Hossein Derakhshan, **a.g.e.**, s. 26. Natascha A. Karlova, Karen E. Fisher, “A Social Diffusion Model of Misinformation and Disinformation for Understanding Human Information Behaviour”, **Information Research**, 2013, C. 18, S. 1, <http://informationr.net/ir/18-1/paper573.html#.YI7FNbUzY2w>.

itibar kazanma, siyasal bir konuyu, kişiyi veya grubu yıpratma, belirli bir konu hakkında kamuoyu oluşturma, rıza üretimi¹⁸⁰ ve korku yaratma gibi dürtülerle hareket eder. Çarpıtılmış bilgiyi taşıyan aktörler ise insan zihninin ve psikolojisinin tuzaklarının da etkisiyle bilerek ya da farkında olmadan bunun parçası olur.

a. Bilgiyi Çarpıtanlar

Bilgiyi çarpıtan, birbirinden çok farklı aktörler olabilir. Bunlar arasında önde gelen aktör, devletler ve onu verili bir zamanda yöneten hükümetlerdir. Devlet veya hükümet, bir dizi aldatıcı araçları ve anlatıları kullanarak yurttaşları üzerinde etki kazanma yönünde bir strateji izleyebilir. Özellikle totaliter yönetimler bilgi alanını da kontrol altına alarak güçlerini perçinlemek ister. Geçen yüzyıldaki Nazi Almanyası rejimi¹⁸¹ ile Soğuk Savaş dönemindeki Birleşik Devletler – Sovyetler Birliği çekişmesi¹⁸² devletlerin yurttaşları üzerinde bilgi çarpıtmayı benimsediği en bilindik örneklerdir. İletişimin hızlanması siyasal iktidarın kendi ülke sınırları içerisindeki insan topluluğunu yönetmesindeki lojistik güçlükleri belirli oranda ortadan kaldırdığından¹⁸³, devletler ve hükümetler, geçmiştekilerden çok daha hızlı ve ucuza, aynı eyleme başvurur. Güncel akademik çalışmalar, Arjantin, Brezilya, Çin, Filipinler, Güney Kore, Macaristan, Meksika, Myanmar, İran, Rusya ve Türkiye’de hükümetlerin iç politikada bilgi çarpıtmaya müracaat ettiğini ortaya koyar.¹⁸⁴ Ancak listenin

¹⁸⁰ Kavram hakkında bilgi için bkz. Edward S. Herman, Noam Chomsky, **Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politikası**, çev. Ender Abadoğlu, İstanbul: Aram, 2006.

¹⁸¹ Jeffrey Herf, “Narrative and Mendacity: Anti Semitic Propaganda in Nazi Germany”, **The Oxford Handbook of Propaganda Studies**, Jonathan Auerbach, Russ Castronovo (der.), New York: OUP, 2013, s. 91-108.

¹⁸² Trysh Travis, “Books in the Cold War: Beyond ‘Culture’ and ‘Information’”, **The Oxford Handbook of Propaganda Studies**, Jonathan Auerbach, Russ Castronovo (der.), New York: OUP, 2013, s. 180-200.

¹⁸³ Paul Virilio, **a.g.e.**, s. 15.

¹⁸⁴ Gary King, Jennifer Pan, Margaret E. Roberts, “How the Chinese Government Fabricates Social Media Posts for Strategic Distraction, Not Engaged Argument”, **American Political Science Review**, C. 111, S. 3, 2017, s. 484-501; Rongbin Han, “Manufacturing Consent in Cyberspace: China’s ‘Fifty-Cent Army’”, **Journal of Current Chinese Affairs**, C. 44, S. 2, 2015, s. 105-134; Bilge Yeşil, “Social Media Manipulation in Turkey: Actors, Tactics, Targets”, **The Routledge Companion to Media Disinformation and Populism**, New York: Routledge, 2021, s. 386-396; Andrew Dawson, Martin Innes, “How Russia’s Internet Research Agency Built Its Disinformation Campaign”, **The Political Quarterly**, C. 90, S. 2, 2019, s. 245-256; Md. Ali Siddiquee, “The Portrayal of the Rohingya Genocide and Refugee Crisis in the Age of Post-Truth Politics”, **Asian Journal of Comparative Politics**, C. 5, S. 2, 2020, s. 89-103; Sean Williams, “Rodrigo Duterte’s Army of Online Trolls”, **The New Republic**, 4 Ocak 2017, <https://newrepublic.com/article/138952/rodrigo-dutertes-army-online-trolls>; Jean-Baptiste Jeangène Vilmer, Alexandre Escorcio, Marine Guillaume, Janaina Herrera, **Les Manipulations de l’information: un défi pour nos démocraties**, rapport du Centre d’analyse, de

yalnızca bu ülkelerden oluştuğunu düşünmek naiflik olur. Demokrasi endekslerinin üst sıralarında yer alan ülkelerdeki yönetimler de İnternet ve sosyal medyayı kullanarak toplumsal algıyı çarpıtılmış bilgilerle yönetir.¹⁸⁵

Devletler, bilgi çarpıtmaya başka bir devlete veya o devletin yurttaş topluluğuna yönelik olarak da başvurabilir. Etki ya da bilgi operasyonu olarak adlandırılan ve “*genellikle daha geniş bir hibrit operasyonun parçası olarak gerçekleştirilen*” bu müdahaleler, Avrupa Komisyonu’nca, “*yabancı bir devlet aktörü veya temsilcisi tarafından bireylerin siyasal iradesinin özgürce oluşumunu ve açıklanmasını bozmaya yönelik cebri ve aldatıcı çabalar*” olarak tanımlanır.¹⁸⁶

Rusya, etki ya da bilgi operasyonları konusunda en iyi bilinen ve çok çalışılan bir örnektir.¹⁸⁷ Etimolojik çalışmalarda bilgi çarpıtmanın kökeni olarak gösterilen *dezinformatsiya* sözcüğü dahi Rusçadır ve “*hedef ülke ve bölgelerdeki medyaya yanlış veya yanıltıcı bilgi yaymayı amaçlayan koordineli devlet çabaları*” anlamına gelir.¹⁸⁸ Bilginin diğer devletlere üstünlük sağlama hedefiyle kullanımının (*information warfare*), Rus askeri doktrininin bir parçası olduğu resmi kaynaklarca da kabul edilir.¹⁸⁹ Yüksek hacimlilik ve çok kanallılık; hızlılık, süreklilik ve tekrarlılık; nesnel

prévision et de stratégie (CAPS) du ministère de l’Europe et des Affaires étrangères et de l’Institut de recherche stratégique de l’École militaire (IRSEM) du ministère des Armées, Paris, 2018, s. 47-49; Leo Benedictus, “Invasion of the Troll Armies: From Russian Trump Supporters to Turkish State Stooges”, Guardian, 6 Kasım 2016, <https://www.theguardian.com/media/2016/nov/06/troll-armies-social-media-trump-russian>.

¹⁸⁵ Samantha Bradshaw, Philip N. Howard, “Troops, Trolls and Troublemakers: A Global Inventory of Organized Social Media Manipulation”, **Computational Propaganda Research Project Working Paper No. 2017.12**, Oxford Internet Institute, 2017.

¹⁸⁶ **On the European Democracy Action Plan.**

¹⁸⁷ Bazı örnekler için bkz. Jolanta Darczewska, **The Devil is in the Details: Information Warfare in the Light of Russia’a Military Doctrine**, Point of View, S. 50, Centre for Eastern Studies, 2015; Keir Giles, **Handbook of Russian Information Warfare**, NATO Defense College Research Division, 2016.

¹⁸⁸ Caroline Jack, **a.g.e.**, s. 9. Ayrıca bkz. Thomas Boghardt, “Operation INFEKTION: Soviet Bloc Intelligence and Its AIDS Disinformation Campaign”, **Studies in Intelligence**, C. 53, S. 4, 2009, s. 1-24.

¹⁸⁹ Gerasimov doktrini olarak da anılan bu öğreti, askeri olmayan yöntemlerin kullanıldığı yeni nesil bir savaş stratejisi çizer. Genelkurmay başkanı Gerasimov tarafından yazılan ve doktrinin dayanağı kabul edilen makalenin İngilizce tercümesi için bkz. Valery Gerasimov, “The Value of Science Is in the Foresight”, (Rusçadan çeviren: Robert Coalson), **Military Review**, 2016, s. 23-29.

gerçekliğe ve tutarlılığa bağlılıktan yoksunluk Rusya tarafından yürütülen bilgi operasyonlarının ayırt edici özellikleri olarak öne çıkar.¹⁹⁰

Burada diğer aktörlere ilişkin açıklamalarımıza geçmeden şu hususa kısaca değinmekte yarar bulunur: Bilgi çarpıtmaya başka bir devlete veya o devletin yurttaş topluluğuna yönelik olarak başvurulması uluslararası hukukta geçerli olan iç işlerine karışmama ilkesini ihlal edebilir. İç işlerine karışmama ilkesi, bir devletin egemenliğini serbestçe kullanabileceği alanı diğer devletlerin zorlayıcı müdahalelerine karşı korur.¹⁹¹ Bu zorlayıcı müdahalelerin ille de askeri operasyon gibi fiziksel güç kullanımını gerektirecek biçimde gerçekleşmesi gerekmez.¹⁹² Nitekim sanal ortamda gerçekleşecek operasyonlara uygulanabilir uluslararası hukuk kurallarını saptamak amacıyla bağımsız uzmanlar tarafından hazırlanan ve bağlayıcı olmayan Tallinn 2.0 Kılavuzu¹⁹³ da zorlamayı “*salt fiziki güçle sınırlandırılmaktan ziyade bir başka devleti, seçim hakkından ihtiyarı dışında belli bir şekilde davranmaya ya da davranmamaya zorlamak suretiyle mahrum etmek için tasarlanmış müspet bir fül*”¹⁹⁴ olarak tanımlar. Bu kapsamda örneğin başka bir ülkedeki seçimleri yönlendirme amacı taşıyan çevrimiçi bilgi çarpıtma etkinliklerinin zorlama teşkil etmesi söz konusu olabilir.¹⁹⁵ Gelgelelim bunların kaynağını saptamak ve doğrudan belirli bir devlete atfedilebilir olduğunu ortaya koymak kolay değildir. Ayrıca uluslararası hukukta doğrudan etki ya da bilgi operasyonlarına mahsus bir sözleşme bulunmaz. Halen yürürlükte bulunan 1936 tarihli Barış Yararına Yayın Kullanımına İlişkin Uluslararası Sözleşme¹⁹⁶ ile

¹⁹⁰ Christopher Paul, Miriam Matthews, **The Russian “Firehose of Falsehood” Propaganda Model**, Santa Monica: Rand Corporation, 2016. Rus bilgi operasyonlarının Avrupa Birliği tarafından düzenli analizleri için bkz. <https://euvsdisinfo.eu>.

¹⁹¹ International Court of Justice, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, 1986, § 205.

¹⁹² Björnstjern Baade, “Fake News and International Law”, **European Journal of International Law**, C. 29, S. 4, 2018, s. 1361-1362.

¹⁹³ Michael N. Schmitt, **Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations**, Cambridge: Cambridge University Press, 2017.

¹⁹⁴ Konu hakkında ayrıntılı açıklamalar ve çevirinin alıntılandığı kaynak için bkz. Şinasi Özgür Mumcu, “Barış Zamanı Siber Operasyonların Egemenlik İlkesi Bakımından Hukuki Rejimi”, **Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 16, S. 201-202, 2021, s. 1004.

¹⁹⁵ Şinasi Özgür Mumcu, **a.g.e.**, s. 1006.

¹⁹⁶ Sözleşme’nin orijinal ismi *International Convention on the Use of Broadcasting in the Cause of Peace*’dir. Sözleşme, Arnavutluk, Arjantin, Belçika, Birleşik Krallık, Brezilya, Çekoslovakya, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Estonya, Fransa, Hindistan, Hollanda, İspanya, İsviçre, Kolombiya, Litvanya, Lüksemburg, Meksika, Mısır, Norveç, Romanya, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), Şili, Türkiye, Yeni Zelanda ve Yunanistan tarafından 23 Eylül 1936’da imzalanmıştır. SSCB ve Türkiye sözleşmeyi imzalamışsa da iç hukuka aktarmamıştır.

1953 tarihli Uluslararası Düzeltme Hakkı Sözleşmesi¹⁹⁷ hükümlerinin uydurma haberlere uygulanabilir olduğu söylenebilir.¹⁹⁸ Fakat her iki metin de savaş zamanı ve imzalandıkları dönemde mevcut olan teknolojiler gözetilerek hazırlanmıştır. Dolayısıyla hazırlık çalışmalarında çevrimiçi bilgi çarpıtmanın onu karmaşık bir sorun haline getiren özelliklerinin dikkate alınmış olması mümkün değildir. Dahası, her iki metin de az sayıda devlet tarafından imzalanmıştır. İmzalayan devletlerin bir kısmı da sözleşmeleri iç hukukuna aktarmamıştır. Özellikle 1936 tarihli Barış Yararına Yayın Kullanımına İlişkin Uluslararası Sözleşme, sözleşmeyi onaylayacak devletlerin zaten önlenmek istenen yayınlara başvurmayacağı gerekçesiyle de eleştirilmiştir.¹⁹⁹ Özetle, her iki sözleşme konumuz bakımından belirli ölçüde uygulanabilir olsalar dahi sınırlı bir etki doğuracaklardır.

Popülist siyasetçiler, siyasal partiler, ideolojik gruplar ve terör örgütleri de yeni destekçi kazanmak veya mevcut destekçilerini yönlendirmek amacıyla bilgi çarpıtma etkinliklerine başvurabilir. Örneğin Almanya'daki *Alternative für Deutschland* (AfD) partisinin 2017'deki federal seçimler öncesinde merkezine çarpıtılmış içerikleri alan bir sosyal medya kampanyası yürüttüğü belirtilir.²⁰⁰ Aşırı sağcılardan oluşan ve Discord üzerinden organize olan *Reconquista Germanica* isimli bir aktivist grubu Angela Merkel yönetimine karşı bir *meme*²⁰¹ savaşı ilan etmiştir. Grup tarafından AfD'nin oy oranını artırma amacıyla uydurulan içeriklerin çevrimiçi ortamdaki görünürlüğü sosyal botlar aracılığıyla artırılmıştır.²⁰² Fransa'daki *Front National* partisi, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki *alt-right* ve *QAnon* hareketleri ile *İŞİD*²⁰³ de benzer taktikleri kullandığı ileri sürülen diğer örneklerdir.

¹⁹⁷ Sözleşme'nin orijinal ismi *Convention on the International Right of Correction*'dir. Birleşik Arap Emirlikleri, El Salvador, Guatemala, Küba, Sierra Leone ve Yugoslavya tarafından 31 Mart 1953'te imzalanan Sözleşme'ye günümüzde 17 devlet taraftır.

¹⁹⁸ Björnstjern Baade, *a.g.e.*, s. 1357-1376.

¹⁹⁹ *a.g.e.*, s. 1366, dn. 67.

²⁰⁰ Lisa Maria Neudert, Bence Kollanyi, Philip N. Howard, "Junk News and Bots During the German Parliamentary Election: What Are German Voters Sharing Over Twitter?", **Computational Propaganda Project**, Oxford Internet Institute, 2017.

²⁰¹ Genellikle görsellere kısa metinlerin eklenmesiyle oluşturulan viral içeriklerdir.

²⁰² Lisa Bogerts, Maik Fielitz, "Do You Want Meme War? Understanding the Visual Memes of the German Far Right", **Post-Digital Cultures of the Far Right: Online Actions and Offline Consequences in Europe and the US**, Maik Fielitz, Nick Thurston (der.), Bielefeld: Transcript, 2019, s. 137-153.

²⁰³ Jean-Baptiste Jeangène Vilmer, Alexandre Escorcica, Marine Guillaume, Janaina Herrera, *a.g.e.*, s. 44-45. Ayrıca bkz. Christina Schori Liang, **Cyber Jihad: Understanding and Countering Islamic State Propaganda**, The Geneva Centre for Security Policy, Policy Paper 2015/2, 2015.

Devlet, hükümet ve diğer aktörler bilgiyi her zaman kendileri çarpıtmaz. Bu işi ücret karşılığında onlar yerine yapmaya hazır yüklenicilerle anlaşılabilir. Mevcut örnekler, medya kuruluşlarının, halkla ilişkiler (PR) ajanslarının, trollerin²⁰⁴ ve bilgisayar korsanlarının özellikle finansal kazanç sağlamak amacıyla bilgi çarpıtmanın aktörü haline gelebildiğini gösterir. Bilgi çarpıtmanın tanımına ilişkin açıklamalarımızda değindiğimiz üzere, 2016 başkanlık seçimleri sürecinde yüzü aşkın Donald Trump destekçisi çevrimiçi haber sitesinin Kuzey Makedonya'nın Veles kentinden yönetildiği saptanmıştır.²⁰⁵ Burada çalışan gençler seçimi kimin kazanacağını değil kendilerine ödenecek ücreti önemsediklerini ifade eder.²⁰⁶ Archimedes Group, İsrail merkezli bir halkla ilişkiler (PR) şirketi, gerçekliği müşterilerinin istekleri doğrultusunda değiştirmek için her aracı kullandıkları bir hizmet sunmayı vaat eder.²⁰⁷ Rusya'daki İnternet Araştırmaları Ajansı (*Internet Research Agency*), Kremlin'in çıkarları doğrultusunda bilgi çarpıtma etkinliklerinde bulunan bir özel şirkettir.²⁰⁸ Çin'deki Elli Sent Ordusu'nun (*Fifty Cent Army*) bünyesinde görevi çevrimiçi ortamda Çin Komünist Partisi propagandası yapmak olan kullanıcılar bulunur. Oluşum ismini her bir gönderi başına çalışanlara ödenen meblağdan alır.²⁰⁹ Beşar Esad ile ilişkilendirilen bilgisayar korsanları, 23 Nisan 2013 tarihinde ABD merkezli haber ajansı Associated Press'in resmi Twitter hesabını ele geçirmiştir. Hesaptan Beyaz Saray'da patlamanın olduğuna ve mevcut başkan Barack Obama'nın yaralandığına ilişkin bir son dakika haberi paylaşılmıştır.²¹⁰ Asılsız haber saniyeler içerisinde çok sayıda alıcıya ulaşmış ve borsada 139 milyar dolarlık bir

²⁰⁴ Tabir, “birini üzme, dikkat çekmek veya sorun yaratmak için kasıtlı olarak İnternet’e rahatsız edici veya saldırgan mesaj bırakan kimse” olarak tanımlanır. Dolayısıyla trollerin çevrimiçi ortamda hedef aldıkları kişi ya da konu hakkında duygusal tepki uyandırmaya yönelik kişi ya da kişiler olduğu söylenebilir. Cambridge Sözlüğü, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/troll>.

²⁰⁵ Dan Tynan, **a.g.e.**

²⁰⁶ Samanth Subramanian, **a.g.e.**

²⁰⁷ Craig Silverman, Jane Lytvynenko, William Kung, “Disinformation For Hire: How A New Breed Of PR Firms Is Selling Lies Online”, **BuzzFeed News**, <https://www.buzzfeednews.com/article/craigsilverman/disinformation-for-hire-black-pr-firms>.

²⁰⁸ Andrew Dawson, Martin Innes, **a.g.e.**, s. 245-256.

²⁰⁹ Rongbin Han, **a.g.e.**, s. 105-134.

²¹⁰ **BBC**, “AP Twitter Account Hacked in Fake ‘White House Blasts’ Post”, 24 Nisan 2013, <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-21508660>.

zarara neden olmuştur.²¹¹ Tüm bunlar bilgi çarpıtmanın bir endüstri haline geldiğinin göstergesidir.²¹²

Bu endüstrinin bir parçası da çevrimiçi platformları sağlayan Meta (örneğin Facebook, Instagram, WhatsApp) ve Alphabet (örneğin Google, YouTube) gibi ticari şirketlerdir. Zira bu şirketlerin temel geliri kullanıcıların çevrimiçi davranışlarından toplanan kişisel verilerin metalaştırılmasına dayanır. Çevrimiçi reklamlar bunun görünümülerinden biridir. Hedef alınan kitlenin dikkati bir araya getirilir ve alıcılara satılır. Tim Wu, bu nedenle, bu şirketleri dikkat tacirleri olarak niteler.²¹³ Örneğin Cambridge Analytica skandalında, Facebook, hedeflenen kullanıcılara göre ve etkileşim doğrultusunda değişen, günlük bazda yaklaşık elli bin farklı varyantı bulunan reklamlar almakla suçlanmıştır.²¹⁴ Aynı platform, COVID-19 pandemisi döneminde salgına neden olan bir virüsün bulunmadığı ve salgının küresel güçler tarafından devreye sokulan bir planın parçası olduğu (plandemi) gibi kamu sağlığını tehdit eden reklamları yayınladığı için eleştirilmiştir.²¹⁵ Yine Facebook'un içerik sağlayıcılara ürettikleri içeriklerden gelir elde etme imkanı tanıyan Hızlı Makaleler (*Instant Articles*) özelliği de kısa sürede tıklama tuzağı (*clickbait*) İnternet sitelerinin gelir kapısı haline gelmiştir. Bu özelliğin suistimali bilhassa Myanmar'da Rohingya nüfusuna yönelik etnik şiddetin tırmandırılmasında belirginleşmiştir. Birleşmiş Milletler, yaşanan olayların bir soykırım teşkil ettiğini ve Facebook'un bunda belirleyici bir rolünün olduğunu saptamıştır. Dolayısıyla bu ticari şirketler hem finansal kazanç hem de mali kaynak sağlayarak bilgi çarpıtmanın aktörü haline gelebilir.²¹⁶

²¹¹ Sinan Aral, **Furya Makinesi: Sosyal Medya Seçimlerimizi, Ekonomimizi ve Sağlığımızı Nasıl Bozuyor?**, çev. Sevgi Halime Çelik, İstanbul: Tellekt, 2022, s. 52.

²¹² Samantha Bradshaw, Hannah Bailey, Philip N. Howard, "Industrialized Disinformation: 2020 Global Inventory of Organised Social Media Manipulation", **Computational Propaganda Research Project Working Paper 2021.1**, Oxford Internet Institute, 2021.

²¹³ Tim Wu, **Dikkat Tacirleri**, çev. Başak Karal, İstanbul: The Kitap, 2020.

²¹⁴ Carole Cadwalladr, "Google, Democracy, and the Truth about Internet Search", **The Guardian**, 4 Aralık 2016, <https://www.theguardian.com/technology/2016/dec/04/google-democracy-truth-internet-search-facebook>.

²¹⁵ Kaveh Waddell, "Facebook Approved Ads with Coronavirus Misinformation", **Consumer Reports**, 7 Aralık 2020, <https://www.consumerreports.org/social-media/facebook-approved-ads-with-coronavirus-misinformation-a1864110559/>.

²¹⁶ Karen Hao, "How Facebook and Google Fund Global Misinformation", **MIT Technology Review**, 20 Kasım 2021, <https://www.technologyreview.com/2021/11/20/1039076/facebook-google-disinformation-clickbait/>.

Anılan aktörlerin yanı sıra bilgiyi çarpıtan sıradan bir kullanıcı da olabilir. Ancak bu kişi ya da kişilerin etkileşime girdiği kullanıcı sayısının sınırlılığı ve çevrimiçi ortamı bireysel amaçlarla kullandığı düşünüldüğünde elde edilecek menfaatin ve ortaya çıkacak zararın kısıtlı olacağı açıktır.²¹⁷ Bununla birlikte sıradan kullanıcılar çevrimiçi ortamdaki çarpıtılmış bilgiyi başkalarına taşıyarak bilgi çarpıtmanın (yardımcı) aktörü haline gelir. Siyasal terminolojide kullanışlı aptallar olarak da anılan bu kişiler, çarpıtılmış bilgiyi bilerek ya da farkında olmadan yayabilirler. İlk durumda halen bilgi çarpıtma söz konusu olmasına karşın ikinci durumda bilgi kaydırmadan söz ederiz.

b. Çarpıtılmış Bilgiyi Taşıyanlar

*“Birisi çıkıp da bana ölü bir adamın hayata döndürüldüğünü söylese, ben hemen şöyle düşünürüm: Bu insanın kandırıyor ya da kandırılıyor olması mı, yoksa aktardığı olgunun gerçekten yaşanmış olması mı daha mümkün? Mucizeleri iki kefeye koyar tartarım ve ulaştığım üstünlüğe göre kararımı veririm, ama her zaman mucizelerden daha büyük olanı reddederim. Eğer tanıklığının yanlışlığı aktardığı olaydan daha mucizeviyse, o zaman ama ancak o zaman beni inandırdığına ya da ikna ettiğine hükmedebilir.”*²¹⁸

Yeni bir bilgiyle karşılaştığımızda, David Hume gibi, bu bilginin kaynağı tarafından aldatılıyor olabileceğimizi düşünür müyüz? Örneğin çevrimiçi ortamda bir son dakika haberi okurken veya paylaşırken bu haberin asılsız olabileceğini değerlendirir miyiz? Çarpıtılmış bilginin çevrimiçi ortamda yayılımına ilişkin bazı veriler böyle bir değerlendirmeyi umursamıyor olabileceğimizi gösterir. 2006-2017

²¹⁷ İstisnai bir örnek olarak şu an sıradan bir kullanıcıdan fazlası haline gelmiş Tommaso Debenedetti verilebilir. Yazdığı sahte söyleşileri İtalyan yerel medyasında yayınlatan Debenedetti, Twitter’da ise açtığı sahte hesaplardan ünlü isimlerin öldüğü yönünde paylaşımlar yapmaktadır. Aralarında Beşar Esad, Cormac McCarthy, Fidel Castro, Kazuo Ishiguro, Pedro Almodóvar gibi isimlerin bulunduğu kişileri konu alan bu ölüm haberleri kimi zaman profesyonel medya kuruluşları tarafından son dakika haberi olarak duyurulmuştur. Hakkında açılmış Wikipedia sayfası için bkz. https://en.wikipedia.org/wiki/Tommaso_Debenedetti.

²¹⁸ David Hume, **a.g.e.**, s. 115.

yılları arasındaki Twitter paylaşımlarını esas alan bir çalışma, platformdaki uydurma haberlerin doğru olanlara kıyasla daha hızlı ve daha geniş çapta yayıldığını ortaya koyar.²¹⁹ 2016 ABD başkanlık seçimlerinin son üç ayındaki Facebook etkileşimlerine odaklanan başka bir araştırma da asılsız içeriklerin özgün içeriklere kıyasla daha çok paylaşıldığını gösterir. Seçimlerle ilgili en çok paylaşılan ve yorum alan 20 özgün içeriğin etkileşim sayısının 7.367.000 olmasına karşın en çok paylaşılan ve yorum alan 20 asılsız içeriğin etkileşim sayısı 8.711.000'dir.²²⁰ Peki zarara neden olabilecek asılsız bir bilgiye nasıl ve niçin inanırız? Onu bizim için cazip kılan nedir? Böyle bir bilgiyi neden yayarız? Bu soruların yanıtlanması insan bilişine ve ona içkin ön yargıları açıklayan bazı kavramlara odaklanmayı gerektirir.

Bunlardan ilki doğrulama yanlılığıdır (*confirmation bias*). İnsan bilişindeki bu yönelim henüz böyle bir isimle anılmazken Francis Bacon tarafından yazılan şu satırlar doğrulama yanlılığının güncelliğini kaybetmeyen açıklamalarından biridir: *“İnsan anlığı (sevdiği veya genel olarak kabul edilen bir şey olarak) bir kanaate vardı mı onu doğrulamak ve desteklemek için elinden geleni yapar. Bu kanaatin aleyhinde lehine olandan çok daha fazla ve güçlü örnekler olsa dahi anlık bunları ya görmezden gelir ya göz ardı eder ya da bir çizgi çizerek onları bu çizginin dışında bırakır ve reddeder. Bu, anlığın daha önce vardığı sonuçların dokunulmaz kalmasına sebep olan büyük ve tehlikeli bir ön yargı içerir.”*²²¹

Bu ön yargıyı deneysel verilerle ortaya koyarak modern bilime kazandıran psikolog Peter Cathcart Wason'dır. Üniversite öğrencileriyle yapılan deneyde Wason deneklere bir sayı dizisi (2-4-6) verir ve onlardan bu sayı dizisini oluşturan kuralı bulmalarını ister. Deneklerin yeni sayı dizileri oluşturarak bunların kurala uygun olup olmadığını sorma imkanı bulunur. Deneye katılanların çoğu kendilerine verilen örnekten hareketle 8-10-12 gibi ikişer artan sayı dizileri oluşturmuş ve bu sayı dizilerinin kurala uygun olduğu yanıtını almıştır. Bununla birlikte denekler kuralı

²¹⁹ Soroush Vosoughi, Deb Roy, Sinan Aral, “The Spread of True and False News Online”, **Science**, C. 359, S. 6380, 2018, s. 1146-1151.

²²⁰ Craig Silverman, “This Analysis Shows How Viral Fake Election News Stories Outperformed Real News On Facebook”, **Buzzfeed News**, <https://www.buzzfeednews.com/article/craigsilverman/viral-fake-election-news-outperformed-real-news-on-facebook>.

²²¹ Francis Bacon, **Novum Organum**, 1620, § 46. Şurada bulunan İngilizce çeviriden Türkçeye çevrilmiştir <https://rintintin.colorado.edu/~vancecd/phil3600/Bacon.pdf>.

bulmak için alternatif örüntüler üretip bunların kurala uygun olup olmadığını sınamak yerine doğrulanmış örneklerle benzer sayı dizileri oluşturmayı sürdürmüştür. Mesela birer artan 7-8-9, üçer artan 12-15-18 veya ikişer azalan 10-8-6 gibi sayı dizilerinin kurala uygun olup olmadığını test etmek yerine 14-16-18, 20-22-24 gibi örnekler vermeye devam etmiştir. Bu nedenle, hatalı bir şekilde, kuralın ikişer artma olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Oysaki kural herhangi üç sayının giderek artmasıdır. Deneklerin yanlışlanabilecek farklı hipotezler denemek yerine mevcut hipotezi benzer örneklerle doğrulaması, Wason'ı düşüncümüzde var olan doğrulama yanlılığını saptamaya itmiştir.²²² Bu deneyi takip eden diğer bilimsel çalışmalar da bireylerin kendisinde mevcut olan tutumları veya inançları destekleyen ve kendisini memnun eden herhangi bir yeni bilgiyi – bu bilginin gerçeğe uygunluğunu gözetmeden – daha kolay benimseme eğiliminde olduğunu ortaya koyar.²²³

Doğrulama yanlılığıyla doğrudan bağlantılı bir başka kavram da güdülenmiş muhakemedir (*motivated reasoning*). Güdülenmiş muhakeme, McIntyre'dan ödünç sözcüklerle, “doğru olmasını umduğumuz düşüncenin neyin doğru olduğuna dair algımızı çarpıtması” olarak ifade edilebilir.²²⁴ Kavramın klasikleşmiş örneklerinden biri 1951'de Princeton ile Dartmouth üniversiteleri arasındaki futbol müsabakası sırasında ve sonrasında yaşananları konu alır. Maçta ilk takımdan bir oyuncunun burnu, ikinci takımdan başka bir oyuncunun ise ayağı kırılmıştır. İzleyen günlerde maça ilişkin hararetli tartışmalar yaşanmış, iki kurumun birimleri (takım oyuncuları, koçlar, öğrenci yayınları, akademik ve idari personel) aynı olaya ilişkin anlatımlarında farklılaşmıştır. Müsabakanın sert geçtiği sabit olsa da gerginliği ilk kimin başlattığı konusunda iki taraf da rakibi suçlamıştır. Dartmouth'dan Albert H. Hastorf ve Princeton'dan Hadley Cantril tarafından maçın seyircileri üzerinde yapılan vaka çalışması, aidiyetlerimizin algımızı biçimlendirebildiğini, olayları inanmak istediğimiz şekilde yorumlamaya ve bunu destekler argümanları önelemeye meyilli

²²² Peter Cathcart Wason, “On the Failure to Eliminate Hypotheses in a Conceptual Task”, **Quarterly Journal of Experimental Psychology**, C. 12, S. 3, 1960, s. 129-140; Lee McIntyre, **a.g.e.**, s. 55-57.

²²³ David M. J. Lazer, Matthew A. Baum, Yochai Benkler, Adam J. Berinsky, Kelly M. Greenhill, Filippo Menczer, Miriam J. Metzger, Brendan Nyhan, Gordon Pennycook, David Rothschild, Michael Schudson, Steven A. Sloman, Cass R. Sunstein, Emily A. Thorson, Duncan J. Watts, Jonathan L. Zittrain, “The Science of Fake News”, **Science**, C. 359, S. 6380, 2018, s. 1094-1096.

²²⁴ Lee McIntyre, **a.g.e.**, s. 58.

olduğumuzu gösterir.²²⁵ Dolayısıyla güdülenmiş muhakeme, varmak istediğimiz sonuçlara varma olasılığımızın yüksekliğine karşılık gelir.²²⁶

Ayrıca Pennycook, Cannon ve Rand tarafından uydurma haberlerle sınırlı olarak yürütülen bir çalışma, insan zihninin daha önce karşılaştığı bir içerikle yeniden karşılaştığında o içeriğin gerçeğe uygun olduğuna karar verme olasılığını artırdığını ortaya koyar. Yanıltıcı hakikat etkisi (*illusory truth effect*) olarak da bilinen bu durum tamamen mantıksız ifadeler bakımından söz konusu olmasa da partizan içerikler bakımından geçerlidir.²²⁷ İnsan zihninin böyle bir etkiye yenik düşebiliyor oluşu, bilgiyi çarpıtan aktörlerin bot kullanımı gibi içeriğin görünürlüğünün artırılmasına yönelik araçlara neden başvurduğunu da açıklar.

Brendan Nyhan ve Jason Reifler tarafından yapılan bir başka deney ise siyasi bağlamda yanlış algılamalarımızda ne kadar ısrarcı olabildiğimizi gösterir. Deneklere yaygın olarak yanlış bilinen siyasi konular hakkında sahte gazete makalelerinin okutulduğu ve sonrasında bunlara ilişkin düzeltmelerin yapıldığı deneyde, katılımcıların verdiği tepkiler ideolojik görüşlerine göre önemli ölçüde farklılaşır. Liberallerin çoğunlukla düzeltmeleri kabullendikleri görülürken muhafazakarlarda tersi olur. Düzeltmeler muhafazakarların yanlış algılamalarını azaltmak yerine bunlara eskisinden çok daha güçlü bir biçimde bağlanmalarıyla sonuçlanır.²²⁸ Geri tepme etkisi (*backfire effect*) olarak adlandırılan bu durum, bilgi çarpıtmaya bir yanıt olarak yalnızca doğrulama (*fact-checking*) uygulamalarına başvurmanın her zaman etkili bir yöntem olmayabileceğini ortaya koyar.

²²⁵ Albert H. Hastorf, Hadley Cantril, “They Saw A Game: A Case Study”, **The Journal of Abnormal and Social Psychology**, C. 49, S. 1, 1954, s. 129-134; Brian Resnick, “7 Psychological Concepts That Explain the Trump Era of Politics”, **Vox**, 6 Mayıs 2017, <https://www.vox.com/science-and-health/2017/3/20/14915076/7-psychological-concepts-explain-trump-politics>.

²²⁶ Ziva Kunda, “The Case for Motivated Reasoning”, **Psychological Bulletin**, C. 108, S. 3, 1990, s. 480-498.

²²⁷ Gordon Pennycook, Tyrone D. Cannon, David G. Rand, “Prior Exposure Increases Perceived Accuracy of Fake News”, **Journal of Experimental Psychology: General**, C. 147, S. 12, 2018, s. 1865-1880.

²²⁸ Brendan Nyhan, Jason Reifler, “When Corrections Fail: The Persistence of Political Misperceptions”, **Political Behavior**, C. 32, S. 2, 2010, s. 303-330.

İnsan bilişine dair noksanlıklar bunlarla sınırlı değildir. Bunları ayrıntılandıran veya arasına yenilerini ekleyen bilimsel çalışmalar sürmektedir.²²⁹ Ancak başlık altında andıklarımız bilgi çarpıtma konusundaki temel tuzaklardır. Açıklamalarımızda yer verilenleri uç bir örnek üzerinden somutlaştırabiliriz: Halihazırda dünyanın düz olduğuna inanan birisi sosyal medyada gezinirken denk geldiği ve bu inancını doğrulayan bir içeriği – içeriğin olgusal gerçekliğe uygunluğundan bağımsız olarak – benimsemeye meyilli olabilir (*doğrulama yanlılığı*). Mesela günlük hayatta kalıplaşmış söyleyişle büyük resmi gören ya da büyük oyunu bozan bir kullanıcı tarafından paylaşılan ve dünyanın geoit olduğunun bir NASA komplosu olduğunu belirten bir içeriği sorgulamadan doğru kabul edebilir. Aynı kişi dünyanın biçimine ilişkin aramalarında yalnızca dünyanın düz olduğuna ilişkin iddiaların peşine düşüp aksi yöndeki bulguları yok sayabilir (*güdülenmiş muhakeme*). Zamana yayılan çevrimiçi etkinliği sırasında dünyanın düz olduğuna ilişkin o kadar fazla içerikle etkileşir ki bu neyin doğru olduğuna ilişkin algısını çarpıtan bir etki oluşturabilir (*yanıltıcı hakikat etkisi*). İnancını dayandırdığı iddiaların doğru olamayacağı kendisine gösterildiğinde ise onlara eskisinden daha sıkı sarılabilir (*geri tepme etkisi*). Tüm bunlar kutuplardan basık ekvatorlardan şişkin gezegenimize ilişkin olarak değil de tercihi gibi öznelliğin bilimsel kesinliğe daha ağır bastığı bir bağlamda gerçekleştiğinde her şey daha da çetrefil hale gelir. Bilgi çarpıtmayla mücadeleye yönelik adımlar atılırken insan bilişinin özelliklerinin dikkate alınması bu nedenle büyük önem arz eder.

²²⁹ Xiaoyan Qiu, Diego F. M. Oliveira, Alireza Sahami Shirazi, Alessandro Flammini, Filippo Menczer, “Limited Individual Attention and Online Virality of Low-Quality Information”, **Nature Human Behaviour**, C. 1, S. 7, 2017, s. 1-7; Miriam J. Metzger, Andrew J. Flanagin, “Credibility and Trust of Information in Online Environments: The Use of Cognitive Heuristics”, **Journal of Pragmatics**, S. 59, 2013, s. 210-220; Stephan Lewandowsky, Ullrich K. H. Ecker, Colleen M. Seifert, Norbert Schwarz, John Cook, “Misinformation and Its Correction: Continued Influence and Successful Debiasing”, **Psychological Science in the Public Interest**, C. 13, S. 3, 2012, s. 106-131; Man-Pui Sally Chan, Christopher R. Jones, Kathleen Hall Jamieson, Dolores Albarracín, “Debunking: A Meta-Analysis of the Psychological Efficacy of Messages Countering Misinformation”, **Psychological Science**, C. 28, S. 11, 2017, s. 1531-1546; D. J. Flynn, Brendan Nyhan, Jason Reifler, “The Nature and Origins of Misperceptions: Understanding False and Unsupported Beliefs About Politics”, **Political Psychology**, S. 38, 2017, s. 127-150.

3. Etki

İnternet ve sosyal medya ilk zamanlarında demokrasi ile temel hak ve özgürlükler bakımından olumlu karşılanmıştır. Aralarında siber ütopyacıların da bulunduğu bazı özgürlükçü (*libertarian*) düşünürler, bu teknolojilerin, ifade özgürlüğü, toplantı ve gösteri özgürlüğü, seçme ve seçilme hakkı gibi temel hak ve özgürlüklerin kullanımını kolaylaştıracağını ve kamuoyunu şekillendiren tartışmaların kamusal alan²³⁰ niteliğini haiz sayısal agoralarda yürütülmesi gibi bazı doğrudan demokrasi pratiklerinin yaşama geçirilmesini sağlayacağını öne sürmüşlerdir.²³¹ Çevrimiçi ortamın bu sayılanları belirli ölçüde sağladığı inkar edilmez. Ancak bu görüş, hedefine ekonomik kazanç elde etmeyi veya demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi kurumların yıpratılmasını koyan aktörlerin bu teknolojilere adapte olabileceğini atlamıştır. Öyle ki yalnızca çevrimiçi bilgi çarpıtmanın yarattığı etki göz önüne alındığında dahi İnternet ve sosyal medyanın ilk zamanlarındaki beklentilerin fazla romantik olduğunu söylemek olanaklıdır. İfadeyi Morozov’dan ödünç alarak söylersek, yeni ve gelişkin bir Birleşmiş Milletler inşa etmek için yola çıkan iyimser düşünce günün sonunda kendisini sayısal bir *Cirque du Soleil*’de bulmuştur.²³² Günümüzün çevrimiçi ortamı, aktörlerin odağına bağlı olarak, iklim değişikliği, aşı uygulamaları, mülteciler, kürtaj yasağı, silahlı çatışmalar, seçim süreçleri gibi pek çok farklı bağlamda bilgi çarpıtma eylemlerinin gerçekleştiği, kamusal tartışmanın zehirlendiği bir yerdir. Bağlam değişse de yıkıcı etki özellikle demokrasi ile temel hak ve özgürlükler üzerinde hissedilir.

²³⁰ Burada kastedilen Habermasçı anlamda kamusal alandır. Jürgen Habermas, kamusal alanı şu şekilde tarifler: “Kamusal alan kavramıyla, her şeyden önce, toplumsal yaşamımız içinde, kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturulabildiği bir alanı kastederiz. Bu alana tüm yurttaşların erişmesi garanti altına alınmıştır. Özel bireylerin kamusal bir gövde oluşturarak toplandıkları her konuşma durumunda, kamusal alanın bir parçası varlık kazanmış olur.” Bkz. Jürgen Habermas, “Kamusal Alan”, çev. Meral Özbek, **Kamusal Alan**, Meral Özbek (der.), İstanbul: Hil Yayın, 2004, s. 95.

²³¹ Matthew Hindman, **The Myth of Digital Democracy**, Princeton: Princeton University Press, 2019. Siber ütopyacı düşünürlerin uç örneklerinden John Perry Barlow siberalanı her türlü devlet egemenliğinden bağımsık bir yer olarak kavrar. Bkz. John Perry Barlow, A Declaration of the Independence of Cyberspace, <https://www.eff.org/cyberspace-independence>. Siberalan Bağımsızlık Bildirisi’nin Türkçe çevirisi için ayrıca bkz. Elif Küzeci, **Sayısal Fil**, s. 384-387.

²³² Evgeny Morozov, **The Net Delusion: How Not to Liberate World**, Londra: Allen Lane, 2011.

a. Demokrasiye Etkisi

Çevrimiçi bilgi çarpıtmaya çoğunlukla siyasal çıkar amacıyla başvurulması, etkinin öncelikle demokrasi üzerinde hissedilmesine neden olur. Bunu somut verilerle ortaya koymak olanaklıdır: Örneğin 2018 yılında Avrupa Komisyonu tarafından yapılan bir kamuoyu yoklamasına katılan Avrupa Birliği sakinlerinin %85'i çevrimiçi bilgi çarpıtmanın kendi ülkeleri açısından bir sorun olduğunu, %83'ü bu sorunun aynı zamanda demokrasi için bir tehdit oluşturduğunu belirtmiştir.²³³ Özellikle iki kavramsallaştırma, “filtre balonları (*filter bubbles*)” ve “yankı odaları (*echo chambers*)”, bilgi çarpıtmanın demokrasiye yönelen bu tehdidini anlamada işlevseldir.²³⁴

Belirtmek gerekir ki ne filtre balonları ne de yankı odaları üzerinde uzlaşmış bir tanıma sahiptir.²³⁵ İki terime de sıklıkla birbirinin yerine geçecek şekilde başvurulur. Filtre balonları, ilk kez Eli Pariser tarafından, tabirle aynı ismi taşıyan eserde kullanılır.²³⁶ Pariser, terimden, kişiselleştirilmiş İnternet aramalarının kullanıcılar arasında yarattığı bilgi asimetrisini açıklarken yararlanır. Meta CEO'su Mark Zuckerberg'ün bir zamanlar söylediği gibi, çevrimiçi ortamdaki etkinliğimizde evimizin önünde ölen bir sincap bizi Afrika'da ölen insanlardan daha fazla ilgilendirebilir.²³⁷ Algoritmaların çevrimiçi etkinliği kişiye özel hale getirmeye programlı olması, İnternet'te aynı aramayı yapan iki kullanıcının önüne farklı sonuçların getirilmesine neden olur. Örneğin Google arama motorunu kullanarak COVID-19 aşılılarıyla ilgili İnternet araması yapan bir aşı karşıtıyla bu aşılardan geliştirilmesinde çalışan bir bilim insanının karşısına çıkan arama sonuçları aynı değildir.

²³³ European Commission Directorate-General for Communication, Flash Eurobarometer 464: Fake News and Disinformation Online, 2018, <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2183>.

²³⁴ Kavramların Türkçeleştirmeleri için bkz. Adem Terzi, “Echo Chamber Kavramı ve Türkçe Karşılıkları Üzerine”, **Türk Dili**, S. 845, 2022, s. 12-16.

²³⁵ Axel Bruns, “Filter Bubble”, **Internet Policy Review**, C. 8, S. 4, 2019, <https://doi.org/10.14763/2019.4.1426>.

²³⁶ Eli Pariser, **The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding From You**, New York: Penguin, 2011.

²³⁷ Eli Pariser, **a.g.e.**, s. 6. Zuckerberg'ün bu sözlerinden kısa bir süre sonra Facebook'un, Afrika'da değilse de, Myanmar'da yaşanan etnik şiddet olaylarında belirleyici bir rolünün olduğunu Birleşmiş Milletler'ce saptanması acı bir denk geliştirebilir.

Yankı odasının iletişim alanında bir terim olarak kullanımı daha eskilere dayansa da kavram demokrasi bağlamında özellikle anayasa hukukçusu Cass R. Sunstein'in *Republic.com* eseri sonrasında tartışılmaya başlanır.²³⁸ Yankı odası, filtre balonlarının da etkisiyle ortaya çıkan bir sonuç olarak kavranabilir. Alışveriş yaptığımız, film izlediğimiz, müzik dinlediğimiz, haber okuduğumuz platformların işleyişini belirleyen algoritmalar, bizi bizden iyi tanıyarak çevrimiçi ortamdaki rastlantısal karşılaşmaları önemli ölçüde ortadan kaldırır.²³⁹ Çevrimiçi ortamın kullanıcıları, doğrulama yanlılığı ve güdülenmiş muhakeme gibi bilişsel tuzakların da yardımıyla zamanla ağırlıklı olarak kendileriyle benzer görüşe sahip kullanıcılarla ve içeriklerle etkileşir hale gelir. Bu, kullanıcıları, birbirini sürekli olarak destekleyen ve bu desteğin haklılığı ya da doğruluğu konusunda birbirine güven telkin eden seslerin yankılandığı sanal odalara hapseder. Yankı odaları, bilgi çarpıtma etkinlikleri için kullanışlı bir mekan hazırlar. Çünkü çevrimiçi ortamın sayısal kabilelere bölünmüşlüğü çarpıtılmış bilgilerin yayılımı için idealdir. Artık bilginin ne olduğu değil kim tarafından söylendiği önemlidir. Bilginin alıcısının kimliğiyle örtüşen kaynaklar doğruyu, bu kimlikle çelişenler ise çarpıtılmış olanı söyler. Bilgi bilinen değil inanılan bir şeydir.²⁴⁰ İletişim rasyonel değildir.²⁴¹ Böyle bir bilgi ortamına sahip olmak bireylerde aşırılığa kaçma yönünde bir tutumun gelişmesi ve grup kutuplaşması riski taşır.

Sunstein'e göre iyi işleyen bir demokraside bireyler yankı odalarında veya bilgi kozalarında (*information cocoons*) yaşamaz.²⁴² İyi işleyen bir demokrasinin ön koşulu rastlantısal karşılaşmalar ve paylaşılan deneyimlerin varlığıdır.²⁴³ Demokrasi, doğru bilgilenmiş yurttaşların kamusal tartışmayı yürütebilmeleri, bu tartışmada

²³⁸ Kathleen Hall Jamieson, Joseph N. Cappella, **Echo Chamber: Rush Limbaugh and the Conservative Media Establishment**, Oxford: OUP, 2008. Sunstein'in eserine yapılan atıf güncel basımdandır: Cass R. Sunstein, **#republic: Divided Democracy in the Age of Social Media**, Princeton ve Oxford: Princeton University Press, 2017.

²³⁹ Cass R. Sunstein, **a.g.e.**, s. 5-7.

²⁴⁰ Byung-Chul Chan, **Enfokrasi: Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi**, çev. Mustafa Özdemir, İstanbul: Ketebe, 2022, s. 35-36.

²⁴¹ Habermas'a göre, "bir söz/ifade, yanılabilir bilgiyi barındırdığı ve bu yolla nesnel dünyayla, yani olgularla bir ilişkisi olduğu, böylece nesnel bir değerlendirmeye açık olduğu ölçüde rasyonelliğin önkoşulunu yerine getirir." Jürgen Habermas, **İletişimsel Eylem Kuramı**, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Kabalcı, 2001, s. 33.

²⁴² Cass R. Sunstein, **a.g.e.**, s. ix.

²⁴³ **a.g.e.**, s. 24.

karşılaşmayı tercih etmeyecekleri çeşitli görüşleri duyabilmeleri ve tartışılan konu üzerinde uzlaşabilmeleriyle anlam kazanır. Atina demokrasisi (*demokratia*), yurttaşların iktidarın icrasına eşit katılımını (*isonomia*), iktidarın icrasında eşit söz almalarını (*isegoria*) ve kanaatlerini dürüstçe, açıkça ve özgürce söylemelerini (*parrhesia*) gerektirir.²⁴⁴ Katılımcı ve müzakereci demokrasi modelleri yurttaşlar arasında bilgi alışverişini önceler. Yurttaşların kamusal aklı ortaya çıkarma yönündeki arzuları ve bu aklın adil bir biçimde ortaya çıkabileceği çerçeveyi belirleyen anayasal kurumlar olmadan müzakereci bir demokrasiden bahsetmek mümkün olmaz.²⁴⁵

Siyasal katılım, çoğulculuk, insan hakları ve hukukun üstünlüğü modern demokrasinin olmazsa olmaz unsurlarıdır.²⁴⁶ Bilgi çarpıtma etkinlikleri, filtre balonları ve yankı odalarının da yardımıyla, demokrasinin üzerinde yükseldiği bu değerlerin altını oyar. Böylelikle demokrasinin etiği parçalanmış olur.²⁴⁷ Herhangi bir konuda çarpıtılmış bilgiye maruz kalan yurttaşların o konu hakkında özgürce karar verdiklerini söylemek güçtür. Seçmenlerin oy kullanan birer hayvana dönüşmesi²⁴⁸, siyasal katılımın yönlendirilmesiyle sonuçlanır. Popülist siyasetçiler iktidara gelebilir veya iktidarda olanlar güçlerini perçinleyebilir. Popülizm, çoğulculuğun çoğunlukçuluk lehinde yara almasıdır. Siyasal süreçlere, devlet kurumlarına, medyaya ve hukuka olan güven zedelenir. Hukukun üstünlüğüne güvenin kalmadığı bir demokrasi ise tiranlığa evrilme riski taşır.

b. Temel Hak ve Özgürlüklere Etkisi

Çevrimiçi bilgi çarpıtmanın yıkıcı etkisi yalnızca demokrasi üzerinde hissedilmez. Bilgi çarpıtma etkinlikleri, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (İHEB), Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (MSHUS), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ESKHUS) ve Avrupa İnsan

²⁴⁴ Tommaso Tani, “Legal Responsibility for False News”, *Journal of International Media & Entertainment Law*, C. 8, S. 2, 2020, s. 233.

²⁴⁵ John Rawls, “The Idea of Public Reason Revisited”, *The University of Chicago Law Review*, C. 64, S. 3, 1997, s. 765-807.

²⁴⁶ Süheyl Batum, Didem Yılmaz, Serkan Köybaşı, *Anayasa Hukuku*, İstanbul: Onikilevha, 2021, s. 550.

²⁴⁷ Paul Virilio, *a.g.e.*, s. 116.

²⁴⁸ Byung-Chul Chan, *a.g.e.*, s. 24.

Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası insan hakları hukuku metinlerinde güvence altına alınmış bir dizi temel hak ve özgürlüğe de müdahale edebilir.²⁴⁹ Bilgi çarpıtmanın bunların her biri üzerinde oluşturduğu olumsuz etki ayrı ayrı çalışmalarda konu edilmeye değer genişliktedir. Çalışmamız merkezine bilgi çarpıtma ve ifade özgürlüğü ilişkisini alsa da bilgi çarpıtmanın etkisinin hissedildiği bazı temel hak ve özgürlüklere kısaca değinmek isteriz.

Bunlardan ilki özel yaşamın gizliliği hakkı ve temel insan hakları hukuku metinlerinde ayrıca bir hak olarak düzenlenmese de özel yaşamın gizliliği kapsamında güvence altına alınan kişisel verilerin korunması hakkıdır.²⁵⁰ Kaynağını insan onuru ve bireysel özerklikte bulan kişisel verilerin korunması hakkı, bireylere kendilerine ait bilgiler üzerinde denetim ve bu bilgilerin geleceğini belirleme imkanı tanır.²⁵¹ Kişisel verilerin korunması hukukuna hakim olan ilkeler, kişisel verilerin, hukuka ve dürüstlük kurallarına uygun olarak işlenmesini; belirli, açık ve meşru amaçlar için işlenmesini; işlendikleri amaçla bağlantılı, sınırlı ve ölçülü olmasını gerektirir. Veri işleme etkinliğinin hukuka uygun olarak işlenebilmesi için ilgili kişinin açık rızası

²⁴⁹ Kate Jones, **Online Disinformation and Political Discourse: Applying a Human Rights Framework**, Royal Institute of International Affairs [Chatham House] Research Paper, 2019, s. 30-50; Carme Colomina, Héctor Sánchez Margalef, Richard Youngs, **The Impact of Disinformation on Democratic Processes and Human Rights in the World**, European Parliament, Policy Department, Directorate-General for External Policies of the Union, 2021, s. 9-13. Anılan insan hakları hukuku metinlerinden bu başlık altında yapılan madde alıntılarının kaynakları şunlardır: İHEB'nin BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından yapılan çevirisi için bkz. <https://www.ohchr.org/en/human-rights/universal-declaration/translations/turkish-turkce>. AİHM'nin bilgilendirme amacı ile hazırladığı AİHS çevirisi için bkz. https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf. MSHUS'nin onayının uygun bulunduğu 4868 sayılı Kanun'da yer alan resmi çevirisi için bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c016/tbmm22016089ss0150.pdf>. ESKHUS'nin onayının uygun bulunduğu 4867 sayılı Kanun'da yer alan resmi çevirisi için bkz. <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EkonomikSosyalKulturelHaklarSozlesmesi.pdf>.

²⁵⁰ Özel yaşamın gizliliği, İHEB'nin 12. maddesinde ("*Hiç kimse özel hayatı, ailesi, meskeni veya yazışması hususlarında keyfi karışmalara, şeref ve şöhretine karşı tecavüzlere maruz bırakılamaz. Herkesin bu karışma ve tecavüzlere karşı kanun ile korunmaya hakkı vardır.*"), MSHUS'nin 17. maddesinde ("*1. Hiç kimsenin özel hayatına, ailesine, evine ya da haberleşmesine keyfi ya da yasadışı olarak müdahale edilemez; hiç kimsenin şeref ve itibarına yasal olmayan tecavüzlere bulunulamaz. 2. Herkesin, bu gibi müdahalelere ya da tecavüzlere karşı yasalarla korunma hakkı vardır.*") ve AİHS'nin 8. maddesinde ("*1. Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir. 2. Bu hakkın kullanılmasına bir kamu makamının müdahalesi, ancak müdahalenin yasayla öngörülmüş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli bir tedbir olması durumunda söz konusu olabilir.*") düzenlenir. Kişisel verilerin korunması bu metinlerde ayrıca bir hak olarak düzenlenmemiş olmakla birlikte özel yaşamın gizliliği kapsamında korunur.

²⁵¹ İnsan hakkı olarak kişisel verilerin korunması hakkında bkz. Elif Küzeci, **Kişisel Verilerin Korunması**, İstanbul: Onikilevha, 2020, s. 75-114.

veya hukuken öngörülen meşru hallerden biri mevcut olmalıdır.²⁵² Çevrimiçi bilgi çarpıtma etkinliklerinin belirli bir kişiyi hedef alması halinde bu kişinin özel yaşamın gizliliği hakkı ihlal edilebilir. Ayrıca bilgi çarpıtmanın hedef kitlesinin belirlenmesinde de kişisel verilerin hukuka aykırı işlenmesi söz konusu olabilir. Örneğin önceki açıklamalarımızda değindiğimiz Cambridge Analytica skandalındaki benzer profillemeye ve mikro-hedefleme uygulamaları özel yaşamın gizliliğine ve kişisel verilerin korunması hakkına müdahale oluşturabilir.

Bilgi çarpıtmanın müdahale oluşturabileceği bir diğer hak alanı da kamu yönetimine katılma ve oy hakkıdır.²⁵³ Bu hakkın kullanımı serbest oy ilkesine uygun olmalı, bir başka deyişle hakkın kullanımında herhangi bir tehdit, zorlama, teşvik veya yönlendirici (*manipulative*) müdahale bulunmamalıdır.²⁵⁴ Yurttaşlar seçmen olarak kime veya neye oy vereceklerine özgürce karar verebilmelidir. Oy tercihinin belirlenmesinde siyasetçiler, siyasal partiler ve siyasal gündem hakkında doğru bilgiye erişim önemlidir. Siyasal bilgi çarpıtma etkinlikleri ise tam olarak bunu hedef alır. Adaylar, adayların siyasal kampanyası, seçim süreci ve hatta oy kullanma yeri ve saatleri ile oyun geçerli sayılabilmesi için gerekenler gibi oy verme usulüne ilişkin konular hakkında çarpıtılmış bilgiler dolaşıma sokularak seçmenlerin oy tercihleri yönlendirilmeye çalışılır. Bilgi çarpıtma, seçmenleri belirli bir aday ya da konu lehinde karar verme yönünde ikna etmeyi amaçlayabileceği gibi seçmenlerin sandığa gitmemesini sağlamayı da hedefine koyabilir. Aralarında 2016 ABD başkanlık seçimleri, Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden çıkış referandumu, 2017 Fransa başkanlık seçimleri, 2017 Katalan bağımsızlık referandumu, 2014 ve 2018 Brezilya başkanlık seçimleri, 2018 İsveç genel seçimleri ve 2019 Hindistan seçimlerinin

²⁵² Kişisel verilerin korunması hukukunun temel ilkeleri için bkz. Elif Küzeci, **a.g.e.**, s. 227-313.

²⁵³ Kamu yönetimine katılma ve oy hakkı, İHEB'nin 21. maddesinde ("1. Her şahıs, doğrudan doğruya veya serbestçe seçilmiş temsilciler vasıtasıyla, memleketin kamu işleri yönetimine katılmak hakkını haizdir. 2. Her şahıs memleketin kamu hizmetlerine eşitlikle girme hakkını haizdir. 3. Halkın iradesi kamu otoritesinin esasıdır; bu irade, gizli şekilde veya serbestliği sağlayacak muadil bir usul ile cereyan edecek, genel ve eşit oy verme yoluyla yapılacak olan devri ve dürüst seçimlerle ifade edilir.") ve MSHUS'nin 25. maddesinde ("Her yurttaş, 2. maddede belirtilen ayrımlara ve makul olmayan kısıtlamalara bağlı olmaksızın: (a) Doğrudan doğruya ya da özgürce seçilmiş temsilciler aracılığı ile kamu yönetimine katılma; (b) Genel, eşit ve gizli oyla belirli dönemlerde yapılan, seçmenlerin iradelerini özgürce ortaya koymalarını garanti eden gerçek seçimlerde oy kullanma ve seçilme; (c) Genel anlamda eşit olarak, ülkesinin kamu hizmetlerine girme hak ve fırsatına sahiptir.") düzenlenir. AİHS'ye Ek Protokol'ün serbest seçim hakkı başlıklı 3. maddesi ise şöyledir: "Yüksek Sözleşmeciler, yasama organının seçilmesinde halkın kanaatlerinin özgürce açıklanmasını sağlayacak şartlar içinde, makul aralıklarla, gizli oyla serbest seçimler yapmayı taahhüt ederler."

²⁵⁴ UN Committee on Human Rights, General Comment 25, **The Right to Participate in Public Affairs, Voting Rights and the Right to Equal Access to Public Service**, 12 July 1996, § 19.

bulunduğu birçok seçimde bilgi çarpıtma etkinliklerine önemli ölçüde başvurulduğuna ilişkin göstergeler mevcuttur.²⁵⁵

Bilgi çarpıtmayla dolaşıma sokulan anlatının etnik, dinsel veya cinsel azınlıkları konu alması halinde ayrımcılık yasağıyla korunan değer olan eşitlik zedelenebilir.²⁵⁶ Hatta bazı durumlarda doğrudan bu kitlelere yönelen şiddet olayları görülebilir. Nitekim Facebook üzerinden yayılan çarpıtılmış bilgiler Nijerya’da Berom nüfusuna ve Myanmar’da Rohingya nüfusuna yönelik etnik ve dinsel şiddetin tırmandırılmasında önemli rol oynamıştır.²⁵⁷ Kamuya mal olmuş kadınları hedef alan bilgi çarpıtma etkinlikleri onları güvenilmez, akılsız veya duygusal olarak betimleyerek kadın düşmanlığını ve toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirir.²⁵⁸ LGBTİ+ bireyleri, “ahlaki açıdan yozlaşmış sömürgeci Batı liberalizmi” ile ilişkilendiren veya pedofili hastalarıyla eş değer tutarak çocukların güvenliğine tehdit olarak değerlendiren anlatılar da cinsel yönelime dayalı ayrımcılığı tetikler.²⁵⁹

Bilgi çarpıtmanın etkisi ekonomik, sosyal ve kültürel haklar üzerinde de hissedilebilir. Burada akla ilk gelen sağlık hakkıdır.²⁶⁰ Sağlık konulu çarpıtılmış

²⁵⁵ Lisa Maria Neudert, Nahema Marchal, **a.g.e.**, s. 27-28; Samuel C. Woolley, Philip N. Howard, **a.g.e.**, s. 9; Sinan Aral, **a.g.e.**, s. 71; **BBC**, “Vote Leave’s targeted Brexit ads released by Facebook”, 26 Temmuz 2018, <https://www.bbc.com/news/uk-politics-44966969>; UK House of Commons Digital, Culture, Media and Sport Committee, **a.g.e.**, 2019.

²⁵⁶ AİHS’de yer alan ayrımcılık yasağına ilişkin 14. madde hükmü şöyledir: “*Bu Sözleşme’de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır.*” İHEB’nin 2. maddesi, MSHUS’nin 2., 16., ve 26. maddeleri ve ESKHUS’nin 2. maddesi de ayrımcılık yasağına ve eşitliğe ilişkin hükümler içerir.

²⁵⁷ Myanmar’da yaşananlara ilişkin konuşan devlet görevlisinin sarf ettiği sözler de çarpıcıdır: “Rohingya diye bir şey yoktur. Bu, sahte haber.” Aktarım için bkz. Michiko Kakutani, **a.g.e.**, s. 77. **BBC**, “Like. Share. Kill.”, 13 Kasım 2018, https://www.bbc.co.uk/news/resources/idx-sh/nigeria_fake_news; **BBC**, “Facebook admits it was used to incite offline violence in Myanmar”, 6 Kasım 2018, <https://www.bbc.com/news/world-asia-46105934>; Mathew Ingram, “In Some Countries, Fake News on Facebook Is a Matter of Life and Death”, **Columbia Journalism Review**, 21 Kasım 2017, <https://www.cjr.org/analysis/facebook-rohingya-myanmar-fake-news.php>.

²⁵⁸ Lucina Di Meco, Kristina Wilfore, “Gendered Disinformation Is A National Security Problem”, **Brookings Tech Stream**, 8 Mart 2021, <https://www.brookings.edu/techstream/gendered-disinformation-is-a-national-security-problem/>.

²⁵⁹ Cecilia Strand, Jakob Svensson, **Disinformation Campaigns About LGBTI+ People in the EU and Foreign Influence**, European Parliament, Policy Department, Directorate-General for External Policies of the Union, 2021.

²⁶⁰ Bununla birlikte sağlık konulu asılsız bilgi paylaşımlarının sonuçları göz önünde bulundurulduğunda yaşam hakkının gündeme geldiği durumların dahi söz konusu olabileceği söylenebilir. ESKHUS’nin 12. maddesi hükmü şöyledir: “1. Bu Sözleşme’ye taraf devletler, herkesin, ulaşılacak en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standardına sahip olma hakkını kabul ederler. 2. Bu Sözleşme’ye Taraf

bilgilerin dolaşıma sokulması ve bunların kullanıcılar tarafından – çoğu zaman zarar verme amacı olmaksızın paylaşılması – bireylerin ve kamunun sağlığını tehlikeye atabilir. Aşı karşıtlarının anlatıları ile HIV, AIDS, Ebola virüsü, Zika virüsü hakkında yayılan yanlış bilgilerin ölümcül sonuçlarının olduğu bilimsel çalışmalarla sabittir.²⁶¹ Yakın tarihli bir örnek de insanlığın bilişim teknolojilerinin varlığında deneyimlediği ilk küresel salgın olan COVID-19 pandemisindeki bilgi paylaşımlarıdır. Çevrimiçi ortam, COVID-19 virüsüyle ilgili bilimsel belirsizliklerin etkisiyle, virüsten daha hızlı yayılan asılsız bilgilere sahne olmuştur.²⁶² Örneğin asılsız bir biçimde COVID-19'dan koruduğu iddia edilen metanolü tüketenler COVID-19 virüsü değilse de çarpıtılmış bilgi virüsü nedeniyle yaşamını kaybetmiştir.²⁶³ Dünya Sağlık Örgütü Başkanı Tedros Adhanom Ghebreyesus da COVID-19 konulu bilgi çarpıtmanın (ve bilgi kaydırmanın) tehlikesine salgının ilk zamanlarında “*yalnızca bir salgın hastalıkla değil bir asılsız bilgi salgını (infodemic) ile de mücadele ediyoruz*” sözleriyle işaret etmiştir.²⁶⁴

Çarpıtılmış bilginin içeriğine bağlı olarak etkilenen temel hak ve özgürlükler çoğaltılabilir. Ancak şurası açıktır ki bilgi çarpıtmanın demokrasi ve insan hakları üzerinde olumsuz bir etkisi bulunur. Kimi zaman yıpratıcı kimi zaman da yıkıcı bir hal

Devletlerin, bu hakkın tam olarak kullanılmasını sağlamak için alacakları tedbirler şu amaçlara yönelik olacaktır: (a) Ölü doğum ve çocuk ölümleri oranlarının düşürülmesini ve çocuğun sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlamak; (b) Çevresel ve sınıai sağlık şartlarının her yönüyle iyileştirilmesi; (c) Salgın, yöresel, mesleki ve diğer hastalıkların önlenmesi, tedavisi ve kontrolü; (d) Hastalık durumunda herkese tıbbi hizmet ve tıbbi bakım sağlayacak koşulların yaratılması.”

²⁶¹ Yuxi Wang, Martin McKee, Aleksandra Torbica, David Stuckler, “Systematic Literature Review on the Spread of Health-Related Misinformation on Social Media”, **Social Science and Medicine**, C. 240, 2019, 112552. Laura C. Smith, Kenya J. Lucas, Carl Latkin, “Rumor and Gossip: Social Discourse on HIV and AIDS”, **Anthropology & Medicine**, C. 6, S. 1, 1999, s. 121-131; Sunday Oluwafemi Oyeyemi, Elia Gabarron, Rolf Wynn, “Ebola, Twitter, and Misinformation: A Dangerous Combination?”, **British Medical Journal**, 2014, doi:10.1136/bmj.g6178; Anand Venkatraman, Dhruvika Mukhija, Nilay Kumar, Sajjan Jiv Singh Nagpal, “Zika Virus Misinformation on the Internet”, **Travel Medicine and Infectious Disease**, C. 14, S. 4, 2016, s. 421-422; Laura Spinney, “Fighting Ebola Is Hard. In Congo, Fake News Makes It Harder”, **Science**, 14 Ocak 2019, <https://www.science.org/content/article/fighting-ebola-hard-congo-fake-news-makes-it-harder>; David P. Fidler, “Disinformation and Disease: Social Media and the Ebola Epidemic in the Democratic Republic of the Congo”, **Council on Foreign Relations**, 20 Ağustos 2019, <https://www.cfr.org/blog/disinformation-and-disease-social-media-and-ebola-epidemic-democratic-republic-congo>.

²⁶² Bazıları için bkz. WHO, <https://www.who.int/westernpacific/emergencies/covid-19/information/mythbusters>.

²⁶³ Alistair Coleman, “Hundreds dead because of Covid-19 misinformation”, **BBC**, 12 Ağustos 2020, <https://www.bbc.com/news/world-53755067>.

²⁶⁴ WHO, <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/munich-security-conference>. Konu hakkında Türkçe literatürde bir çalışma için bkz. Ezgi Cantürk, “İnfodemi”, **İnternet Hukukunda Dezenformasyonla Mücadele**, Bülent Kent, Yasin Söyler, Merve Ayşegül Kulular İbrahim (der.), İstanbul: Onikilevha, 2022, s. 143-159.

alabilecek bu etki her halükarda korunması gereken değerleri önemsizleştirir. Çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadeleyi gerekli kılan da budur.

II. Çevrimiçi Bilgi Çarpıtmayı İfade Özgürlüğü Bağlamına Oturtmak

Çevrimiçi bilgi çarpıtma, mücadele edilmesi gereken bir sorundur. Fakat onunla mücadeleye yönelecek yanıtlar, başka bir özgürlüğe, ifade özgürlüğüne müdahale oluşturabilir mi? Bilginin asılsızlığı onun ifade özgürlüğü korumasından yararlanmasının önünde bir engel midir? Yoksa gerçeğe uygunluğundan bağımsız olarak her türlü bilgi korunur mu? Çalışmamızın bu kısmı çevrimiçi bilgi çarpıtmanın ifade özgürlüğü bağlamında korunabilirliğini ele alır. Bunu yaparken iki kaynağa odaklanır: ifade özgürlüğü kuramı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ifade özgürlüğü içtihadı.

A. İfade Özgürlüğü Kuramı ve Çevrimiçi Bilgi Çarpıtma

İfade özgürlüğünün gerekçelendirilmesine ve korunmasına ilişkin düşünsel tartışmalar ve kuramsal yaklaşımlar oldukça köklü ve zengindir. İfade özgürlüğünü hakikatin keşfine, bireyin kendi kendini gerçekleştirmesine, demokrasiye ve siyasal iktidara güvensizliğe dayandıran argümanlar mevcuttur.²⁶⁵ Bunlar arasında konumuzla doğrudan ilgili olan hakikat gerekçelendirmesi en eski savdır.²⁶⁶ Başlık altında çevrimiçi bilgi çarpıtmayı ifade özgürlüğü bağlamında değerlendirirken, ifadenin doğruluğu veya yanlışlığına ilişkin önemli olduğunu düşündüğümüz üç görüşe yer vereceğiz. Bunlardan ilki ifade özgürlüğünün kullanımına ilişkin etik ve siyasal bir duruşu imlerken diğer ikisi ifade özgürlüğünün korunması ve sınırlandırılmasıyla ilgili tarihsel saptamalar yapar.

²⁶⁵ Eric Barendt, **Freedom of Speech**, Oxford: OUP, 2005, s. 6-23; Wojciech Sadurski, **İfade Özgürlüğü ve Sınırları**, çev. M. Bahattin Seçilmişoğlu, Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu, 2002, s. 3-15.

²⁶⁶ William P. Marshall, "The Truth Justification for Freedom of Speech", **The Oxford Handbook of Freedom of Speech**, Adrienne Stone, Frederick Schauer (der.), Oxford: OUP, 2021, s. 44.

1. Korkusuz İfade Özgürlüğü: *Parrhesia*

Antik Yunan düşünüşüne ait bir kavram olan *parrhesia*'nın ilk kullanımına Euripides'te rastlanır.²⁶⁷ Sözcük, etimolojik olarak “her şeyi söyleme” anlamına karşılık gelir. Bu “her şeyi söyleme”, hem gelişigüzel konuşarak boşboğazlık veya zevzeklik etmeyi (kötü *parrhesia*) hem de doğruları hakikat adına dile getirmeye cüret etmeyi anlatır (iyi *parrhesia*).²⁶⁸ Farklı dillerdeki çeviriler mefhumun daha çok ikinci kullanımına gönderme yapar: Sözcük, İngilizcede cesurluk (*boldness*), özgür konuşma (*free speech*) ve ifade özgürlüğü (*freedom of speech*), Fransızcada ve Almancada ise açsözlülükle (*franc-parler*, *Freimüthigkeit*) ilişkilendirilir.²⁶⁹ *Parrhesia*, kavramın isim halini oluştururken, *parrhesiazome* veya *parrhesiazesthe* sözcüğün fill halini (yani *parrhesia*'ya başvurmayı), *parrhesiastes* ise *parrhesia*'ya başvuran kişiyi ifade eder.²⁷⁰

Mefhumun bilinir hale gelmesi, yaşamının son dönemlerinde hakikat krizinin gelişini duyumsamışçasına *parrhesia* üzerine yoğunlaşan Michel Foucault'yla olmuştur.²⁷¹ Hakikatin kim tarafından ve hangi koşullarda dillendirilebileceği, hakikati dillendirmenin neticeleri ve iktidarla ilişkisi üzerine kafa yoran düşünür, Grenoble, Berkeley ve Collège de France'taki derslerinde *parrhesia* sözcüğünün anlamına, evrimine ve demokratik kurumların geçirdiği buhranlar bakımından ne ifade ettiğine odaklanır.²⁷²

Parrhesia'ya başvuran kişi, zihninden geçenleri herhangi bir değişikliğe uğratmadan dile getirir. Onun söyledikleri hakikattir. Çünkü hem ödevi budur hem de

²⁶⁷ Michel Foucault, **Söylem ve Hakikat**, çev. Murat Erşen, Kerem Eksen, İstanbul: Ayrıntı, 2021, s. 74.

²⁶⁸ Michel Foucault, **Hakikat Cesareti**, çev. Adem Beyaz, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 12.

²⁶⁹ **Merriam-Webster Dictionary**, “Parrhesia”, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/parrhesia>. Michel Foucault, **Söylem ve Hakikat**, s. 74.

²⁷⁰ Michel Foucault, **a.g.e.**, s. 74.

²⁷¹ Byung-Chul Chan, **a.g.e.**, s. 57.

²⁷² Bu dersler Türkçede birkaç farklı eserden okunabilir: Michel Foucault, **Söylem ve Hakikat**; Michel Foucault, **Hakikat Cesareti**; Michel Foucault, **Öznenin Yorumbilgisi**, çev. Ferda Keskin, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019.

doğru olduğunu düşündüğü ve gerçekte de doğru olan şeyleri ifade eder. *Parrhesiastes* için çoğunluğun aksi görüşte olması bir şey değiştirmez. O, hakikati söyleme uğrunda gerektiğinde risk alır. Hatta böyle bir riski alması *parrhesiastes* olarak değerlendirilebilmesi için çoğu zaman gereklidir. Zira *parrhesia* mefhumu cesaretle ilintilidir. Bir üniversite hocası öğrencilerine ders anlatırken otoriter yönetimlerin ifade özgürlüğü üzerinde baskı kurma hevesinde olabileceklerini söylediğinde doğruyu söylemiş olur. Ancak aynı hocanın *parrhesiastes* sayılabilmesi için bunu otoriter bir rejim altında ya da doğrudan otoriter yöneticilere hitap ederek ifade etmesi beklenebilir. Örneğin bir tiran *parrhesiastes* olamaz çünkü söz alırken tehlikeye attığı bir şey yoktur.²⁷³

Foucault'nun özetlediği şekliyle, *parrhesia*, “*konusmacının dürüstlük yoluyla hakikatle belli bir ilişki kurduğu, tehlike yoluyla kendi hayatıyla bir ilişki kurduğu, eleştiri yoluyla kendisi ya da öteki insanlarla belli bir ilişki kurduğu (özeleştiri ya da öteki insanların eleştirisi), özgürlük ve ödev yoluyla da ahlaki kuralla özgül bir ilişki kurduğu*”²⁷⁴ bir ifade etiğidir. Mefhum, özellikle hakikatin saklanarak, baskılanarak veya çarpıtılarak önemsizleştirildiği ve yıpratıldığı zamanlarda ifade özgürlüğünün etik çerçevesinde nasıl kullanılması gerektiğine ilişkin kılavuzluk etmesi bakımından önemlidir. Nitekim çevrimiçi bilgi çarpıtmanın demokrasi ile temel hak ve özgürlükler üzerindeki yıpratıcı etkisi, hakikatin korkusuzca dile getirilmesini gerektirebilir.²⁷⁵ Bu korkusuzluğa işaret eden *parrhesia*, bilgi çarpıtmayla mücadelede başvurulabilecek etik ve siyasal bir alternatif olarak belirir.

2. John Milton ve *Areopagitica*

14 Haziran 1643'te, Lordlar Kamarası ve Avam Kamarası tarafından matbaanın yaygınlaşmasından beri İngiltere'de süregelen basını merkezileştirme ve devlet gözetimi altına alma çabalarının en son ve baskıcı halkası olarak

²⁷³ Michel Foucault, *Söylem ve Hakikat*, s. 75-82.

²⁷⁴ Michel Foucault, *a.g.e.*, s. 81.

²⁷⁵ Julian Assange ve Edward Snowden'ı *parrhesia* bağlamında değerlendiren bir çalışma için bkz. İsmail Cem Karadut, “Hakikat-Ötesi Çağda Hakikati Söylemek: İki Parrhesia Vakası”, *Post-Truth Çağı Pasajlar Sosyal Bilimler Dergisi*, Yalın Alpay (der.), S. 4, Ankara: Enormis, 2020, s. 125-140.

değerlendirilebilecek yeni bir emir yayınlanır. Emir, içinde kamaraların temsilcilerinin de bulunduğu Kitapçılar Birliği'nin onayından geçerek lisans almamış hiçbir eserin basılamayacağını ve ülkeye getirilemeyeceğini öngörür. John Milton tarafından 1644'te yayınlanan *Areopagitica*, bu emre tepki olarak parlamentoya hitaben yazılmış bir söylevdir. *Areopagitica*, ismini Isokrates'in Antik Çağ'da Areopagus tepesinde konumlanan Atina Parlamentosu'nun eski gücüne kavuşması amacıyla yazdığı *Areopagiticus* konuşmasından alır. *Areopagitica*'da seslenilen bu kez Britanya Parlamentosu'dur.²⁷⁶

John Milton'ın söylevi onu bir *parrhesiastes* yapar.²⁷⁷ Nitekim eserin ismini esinlendiği Isokrates'in *Barış Üzerine*'de betimlediği haliyle *parrhesiastes*, duymaktan hoşlanılmayacak hakikatleri dillendirir.²⁷⁸ *Areopagitica*'nın prologunda bir başka *parrhesia* tasvircisi Euripides'in şu dizelerine yer verilmesi de Milton'ın bilinçsiz yaptığı bir tercih olmasa gerektir: “Özgür doğmuş insanların halkın ifade özgürlüğünü / Savunmasıdır gerçek özgürlük. / Özgür konuşabilen, konuşacak olan insan / En büyük övgüyü hak eden insandır. / Kimse sessiz kalmayacaksa eğer, kalmayacaksa”.²⁷⁹

John Milton'a göre basılacak ya da ülkeye sokulacak eserler dört farklı nedenden ötürü bir ön lisans uygulamasına tabi tutulmamalıdır. Birincisi, böyle bir düzenleme yurttaşlardaki öğrenme ve araştırma şevkini azaltır. Emek verilmiş herhangi bir çalışmanın yayınlanmasına, o çalışmanın yazarından daha bilgisiz, çalışmada savunulanlara katılmayan veya çalışmanın konusuyla hiç ilgilenmeyen biri tarafından onay verilmediğinde hem yazarın hem de yurttaşların entelektüel gelişimleri zedelenir. İkincisi, böyle bir uygulamayla tüm ülkenin erişeceği bilgiler Kitapçılar Birliği'ndeki bir avuç sorumlunun tekeline verilir. Bu, aynı zamanda yurttaşları okuduklarından doğrudan etkilenecek kadar ahmak görmektir. Oysa, “hakikat ile kavrayış tekelleştirilemez.”²⁸⁰ Üçüncüsü, böyle bir düzenleme din

²⁷⁶ John Milton, *Areopagitica*, çev. Derman Kızılay, İstanbul: Pinhan, 2018, s. 27-33.

²⁷⁷ Blair Hoxby, “*Areopagitica* and Liberty”, *The Oxford Handbook of Milton*, Nicholas McDowell, Nigel Smith (der.), Oxford: OUP, 2009, s. 218-237.

²⁷⁸ Michel Foucault, *Söylem ve Hakikat*, s. 13.

²⁷⁹ John Milton, *Areopagitica*, s. 49.

²⁸⁰ a.g.e., s. 82.

görevlilerinin kendilerine yöneltilebilecek eleştirilerden çekindiğini ve bu eleştirilerle başa çıkamayacaklarını ima ederek onların saygınlığına da zarar verir. Dördüncüsü, böyle bir düzenleme karşıt görüşlerin açıkça tartışılabilmesine ve hakikate yeni bilgilerin eklenmesine engel olarak hakikate zarar verir.²⁸¹ Milton, bu gerekçelere dayanarak parlamentodan emrin iptalini talep eder. Düşüncelerin özgürce açıklanabildiği bir ortamda gerçeklerin galip geleceğinden en ufak şüphesi yoktur: “Bırakın Hakikat ile Yanlış kapışsınlar, açık ve adil bir kapışmada Hakikatin yenildiğini kim görmüş? Yanlışı en iyi ve en emin yolla çürütecek olan hakikattir.”²⁸²

Belirtmemiz gerekir ki Milton düşüncesi sınırlandırılmaz bir ifade özgürlüğü öngörmez. Hakikate varmayacak ifadeler, ifade özgürlüğü korumasının dışında bırakılabilir.²⁸³ Geliştirdiği düşüncenin, özellikle bir önceki paragrafta değinilen üçüncü gerekçe göz önüne alındığında, laik bir yapıda olduğunu söylemek de güçtür. Bununla birlikte *Yitirilen Cennet* şairinin lisans düzenlemesine muhalefet ederken giriştiği, zıtlıkların ilerlemeci bir işlev göreceği savunusu, onu ifade özgürlüğünün hakikat üzerinden gerekçelendirilmesinde kerteriz noktası olarak alınabilecek düşünürlerden biri yapar.²⁸⁴

Çevrimiçi bilgi çarpıtmaıyla mücadelede hakikatin veya olgusal gerçekliğin ne olduğunu belirleme yetkisinin devlete verilmesi, gerçekten de Milton’ın 1644’te öngördüklerine benzer bazı sorunlar yaratabilir. Öncelikle böyle bir yetki devlete ifade özgürlüğünü dilediği gibi sınırlayabileceği benzersiz bir alan tanır. Bu alan, onu verili bir zamanda yönetenlerce suistimal edilebilir. Dahası, ifade özgürlüğü üzerinde caydırıcı bir etki oluşabilir. Açıklayacaklarının doğruluğundan emin olmayan yurttaşlar sessiz kalmayı tercih edebilir. Bu da yalnızca yanlışların değil doğruların dolaşımını da azaltabilir. Son olarak, olgular zamanla değişebilir. Tarihin belirli bir anında doğruluğu bilimsel olarak ortaya konulan hususlar dahi yeni araştırmaların bulgularıyla geçerliliğini kaybedebilir.²⁸⁵ Dolayısıyla ifade özgürlüğünün kullanımını

²⁸¹ a.g.e., s. 40-43.

²⁸² a.g.e., s. 99.

²⁸³ William P. Marshall, a.g.e., s. 47.

²⁸⁴ Tolga Şirin, *Türkiye’de Düşüncenin Tutsaklığı – 1: İfade Özgürlüğünün Grisi*, İstanbul: Tekin, 2020, s. 51-54.

²⁸⁵ William P. Marshall, a.g.e., s. 52-53.

görüşlerin doğruluğunun değerlendirildiği bir ön denetime bağlamak ne 17. yüzyıl İngilteresinde ne de 21. yüzyılda haklılaştırılabilir bir düşüncedir.

3. John Stuart Mill, *Düşünce ve Tartışma Özgürlüğü Üzerine*

Liberal ve yararcı kuramların en önemli düşünürlerinden biri olan John Stuart Mill, *Özgürlük Üzerine* adlı eserinin ikinci bölümünde düşünce ve tartışma özgürlüğünü ele alır.²⁸⁶ Düşünür tarafından dile getirilen görüşlere ifade özgürlüğü tartışmalarının neredeyse tümünde başvurulur. Mill'in düşünce ve tartışma özgürlüğünü değerlendirmeye başlarken yazdığı (ve günümüzden bakıldığında işlerin umduğu gibi gitmediğini söylebileceğimiz) şu ilk satırlar, konuyu Milton'ın bıraktığı yerden devraldığını hissettirir: *“Basın özgürlüğünün, ahlaksal olarak çökmüş ya da baskıcı bir yönetime karşı bir güvence olarak savunulmasını gerektirecek günlerin geride kaldığını umuyoruz. Çıkarlar konusunda halkıyla uyuşmamış bir yasama ya da yürütme organının, o halkın neleri düşünmesi gerektiğini, hangi öğretileri ya da savunuları duymasına izin verilebileceğini belirlemesine fırsat tanımamak konusunda artık herhangi bir savunuya gerek kalmamıştır herhalde.”*²⁸⁷

Mill'e göre bir düşüncenin açıklanmasına müdahale edildiğinde herkes bundan mahrum kalır. Susturulmaya çalışılan herhangi bir görüş, doğru, yanlış ya da kısmen doğru olabilir.²⁸⁸ İfadesi engellenen görüş doğruysa, bu görüşün yanlış olanların yerine geçmesi fırsatı kaçırılmış olur. Görüşün yanlış olduğu varsayımında ise doğruyla yanlışın çarpışması önlenmiş olur. Oysaki bu çarpışma, gerçekleşmesine izin verildiğinde, doğru lehine daha açık bir algı yaratacaktır.²⁸⁹ Dolayısıyla görüşlerin – doğruluklarından veya yanlışlıklarından bağımsız olarak – ifade edilmesi hakikatin ortaya çıkışına katkı sağlar. Bununla birlikte ifade özgürlüğü sınırlandırılmaz

²⁸⁶ John Stuart Mill, *Özgürlük Üzerine*, çev. Berkay Tartıcı, İstanbul: Kutu, 2019. *Özgürlük Üzerine*'nin ikinci bölümü Türkçede ayrı bir kitap olarak da yayınlanmıştır. John Stuart Mill, *Düşünce ve Tartışma Özgürlüğü Üzerine*, çev. Cem Akaş, İstanbul: Can, 2019.

²⁸⁷ John Stuart Mill, *Düşünce ve Tartışma Özgürlüğü Üzerine*, s. 11.

²⁸⁸ Christopher Macleod, “John Stuart Mill”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (der.), <https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/entries/mill/>.

²⁸⁹ John Stuart Mill, *a.g.e.*, s. 12.

değildir. Mill, zararın oluşacağı durumlarda hakkın sınırlandırılabilceğini belirtir.²⁹⁰ Ancak bu zarardan neyin anlaşılması gerektiğini somutlaştırmaz.²⁹¹

Mill'e göre ifade özgürlüğü birkaç farklı nedenle elzendir. Öncelikle açıklanmasına engel olunan düşünce doğru olabilir. Buna karşı çıkmak, hiç yanılmadığımızı veya yanlışla düşmediğimizi ileri sürmektir. Bu ise gerçekçi olmayan kabul edilemez bir davranıştır. İkincisi, açıklanmasına engel olunan düşünce yanlış olsa dahi bir parça doğruyu barındırıyor olabilir. Doğrunun ortaya çıkarılabilmesi için zıt görüşlerin çarpıştırılması şarttır. Üçüncüsü, düşünce tümüyle doğru ve gerçeğe uygunsa bile farklı görüşler karşısında sınanması gerekir. Aksi takdirde, o düşünceyi doğru kabul edenler de bunu akılcı gerekçelerle değil önyargıyla yapar. Son olarak, bir görüşün doğruluğu değişen koşullar karşısında yitip gidebilir. Bir dönem doğru kabul edilen bir düşünce zamanla terk edilebilir. Görüşler iyice tartışılmadığında ve zıt olanlarıyla çarpışmadığında bir dogma haline gelebilir.²⁹²

John Milton ve John Stuart Mill'in ortaya koyduğu görüşler, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde, ifade özgürlüğünün anayasal olarak formüle edilmesine ve "fikirlerin piyasası (*marketplace of ideas*)" doktrininin oluşumuna esin kaynağı olmuştur. ABD Anayasası'nın birinci değişiklik (*first amendment*) olarak da anılan ifade özgürlüğü düzenlemesi, Kongre'nin konuşma özgürlüğünü sınırlandıran bir yasa çıkaramayacağını öngörür.²⁹³ ABD Yüksek Mahkemesi içtihatlarında²⁹⁴ vücut bulan

²⁹⁰ John Stuart Mill, **Özgürlük Üzerine**, s. 22.

²⁹¹ Tolga Şirin, **a.g.e.**, s. 56.

²⁹² John Stuart Mill, **a.g.e.**, s. 69-70; John Stuart Mill, **Düşünce ve Tartışma Özgürlüğü Üzerine**, s. 56-57; Tolga Şirin, **a.g.e.**, s. 56; Melike Batur Yamaner, Birden Güngören, "Spinoza'dan Mill'e, Mill'den AİHM'ne İfade Özgürlüğü", **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S. 2007/2, s. 32-36.

²⁹³ Birinci değişikliğin tam metnine şuradan erişilebilir: <https://constitution.congress.gov/constitution/amendment-1/>.

²⁹⁴ Bu içtihat dizisi yargıç Oliver Wendell Holmes Jr.'ın *Abrams* davasında yazdığı muhalefet şerhinde yer alan şu cümlelerle başlar: "*Düşüncelerin ifade edilmesine dönük tedbir bana gayet mantıklı geliyor. Eğer önermenizden veya gücünüzden kuşkunuz yoksa ve tüm kalbinizle belirli bir sonuç almak istiyorsanız, hukuki isteklerinizi doğal olarak ifade eder ve tüm muhalefeti süpürürsünüz. Konuşma yoluyla muhalefete izin vermek, bir adam daireyi kare yaptığını söylediğinde veya sonuçla yürekten ilgilenmediğinizde veya gücünüzden ya da önermenizden kuşku duyduğunuz zamanlarda olduğu gibi söz konusu konuşmanın yetersiz olduğunu düşündüğünüzü gösterir. İnsanlar zamanın, kavgacı nitelikteki inançları yıpratmış fark ettiklerinde, kendi davranışlarının temellerine daha fazla inanabilirler. Zira arzu edilen nihai iyiliğe, fikirlerin serbest ticareti yoluyla daha iyi ulaşılır ve arzuların güvenli bir şekilde gerçekleşebildiği hakikat için en iyi test, düşünenin piyasanın rekabetinde kendini kabul ettirme gücüdür. Her koşulda anayasamızın kuramı budur. Bu bir deneydir, tüm yaşam*

fikirlerin piyasası doktrini ise ifade özgürlüğüyle ekonomik düzen arasında bir bağlantı kurar. Piyasa koşullarında kötü bir malın iyi bir mal karşısında ayakta kalma şansı yoktur. Fikirlerin piyasası da farklı fikirlerin serbest dolaşımına izin verilmesini ve fikirler arasındaki rekabetten hakikatin ortaya çıkacağını öngörür.²⁹⁵

Bununla birlikte fikirlerin piyasası kusursuz işlemez. Örneğin herkesin piyasaya erişimi eşit olmayabilir.²⁹⁶ Bazı satıcılar, malları hakkında yanıltıcı beyanlarda bulunabilir (ör. bilgi çarpıtma) veya piyasadaki hakim durumunu kötüye kullanabilir (ör. etki ya da bilgi operasyonları). Dahası, ürün (hakikat), tüketicilerin artık ilgilenmediği alelade bir meta haline gelebilir (bkz. hakikat-sonrası).²⁹⁷ Kanımızca bu gibi durumlar piyasanın bozulan işleyişini iyileştirmeye yönelik olarak belirli standartları karşılayan bazı tedbirler almayı gerektirebilir. Şu halde fikirlerin piyasası doktrininin doğduğu topraklardan ayrılıp çalışmamızın odağında bulunan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ifade özgürlüğü standartlarına bakmanın vaktidir.

B. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Çevrimiçi Bilgi Çarpıtma

Ne Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çevrimiçi bilgi çarpıtmaya ilişkin bir açık düzenleme içerir ne de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin doğrudan konuya ilişkin verilmiş bir kararı bulunmaktadır. Bununla birlikte çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadeleye yönelik atılan adımlar ifade özgürlüğüne müdahale olasılığı barındırır. Sözleşme'nin ifade özgürlüğüne ilişkin 10. maddesi ve Mahkeme'nin maddeye ilişkin içtihadı çevrimiçi bilgi çarpıtma ile ifade özgürlüğü arasındaki ilişkiyi

bir deneydir.” *Abrams v. United States*, 250 US 616 (1919). Çevirinin alıntılandığı kaynak için bkz. Tolga Şirin, **a.g.e.**, s. 66-67.

²⁹⁵ Tolga Şirin, **a.g.e.**, s. 64-68. ABD ve Avrupa yaklaşımlarını konumuz bağlamında karşılaştıran bazı çalışmalar için bkz. Oreste Pollicino, Elettra Biatti, “Truth and Deception Across the Atlantic: A Roadmap of Disinformation in the US and Europe”, **Italian Public Law Journal**, C. 11, S. 1, 2019, s. 43-85; Tommaso Tani, **a.g.e.**, s. 229-275.

²⁹⁶ AİHM, *Animal Defenders International v. Birleşik Krallık*, B. No: 48876/08, K.T. 22.04.2013.

²⁹⁷ William P. Marshall, **a.g.e.**, s. 55.

değerlendirmeye elverişli bir zemin sunar. Bu değerlendirmelere geçmeden önce birkaç hususa değinmek isteriz.

Mahkeme’ye başvurunun çevrimiçi bilgi çarpıtmaya konu olanlar tarafından yapılması halinde Mahkeme incelemesini “Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı” başlıklı 8. maddeye göre yapacaktır. Girişteki açıklamalarımızdan anımsanacağı üzere meselenin bu yönü hakaret davalarına ilişkin olup çalışmamızın sınırları dışındadır. Başvuruya konu ihlal iddiasının çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadele kapsamında atılan adımlara ilişkin olması halinde ise Mahkeme başvuruyu 10. madde kapsamında inceleyecektir. Bu durumda başvuru sahibi yüksek olasılıkla çarpıtılmış (ya da çarpıtıldığı iddia edilen) bilgiyi üreten veya dağıtanlar olacaktır.

Mahkeme’ye başvuru yapabilecek olanlar gerçek kişiler, hükümet dışı kuruluşlar veya kişi gruplarıdır. Başvuru kapsamındaki ihlal iddiasının yöneltildiği taraf ise ancak Sözleşme’ye taraf devletlerden biri olabilir.²⁹⁸ Bununla birlikte Mahkeme’ye başvuru öncesi iç hukuk yollarının tüketilmesi gerekliliği, somut olayın asıl taraflarını ve olaya uygulanan ulusal hukuk düzenlemelerini gündeme getirir.²⁹⁹ Çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadele kapsamında atılan adımlara karşı başvurulacak hukuksal yollar ve bunları kullanmaya yetkili kişiler iç hukuktan iç hukuka değişiklik gösterebilir. Çarpıtılmış bilgiyi çevrimiçi ortamda dolaşıma sokan kaynağı saptamanın güçlüğü³⁰⁰, ulusal hukuk düzenlemeleri kapsamında çarpıtılmış bilgiye çevrimiçi ortamda yer sağlayan aracı platformların sorumluluğunu da gündeme getirebilir. Bu durumda başvuru sahibi çarpıtılmış bilgidен sorumlu tutulan aracı platformlar da olabilecektir. Mahkeme konuyla bağlantılı kararlarında³⁰¹ araçların belirli koşullarda yer sağladığı içerikten sorumlu tutulabilmesini Sözleşme’ye uygun bulmuşsa da çarpıtılmış bilgidен aracıyı sorumlu tutan bir hukuksal rejim Sözleşme’yi ihlal edebilir. Her halükarda, çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadele kapsamında atılan

²⁹⁸ AİHS, m. 34.

²⁹⁹ AİHS m. 35. Monika Hanych, Marek Pivoda, **a.g.e.**, s. 265-267.

³⁰⁰ Emma M. Savino, “Fake News: No One Is Liable, and That is a Problem”, **Buffalo Law Review**, C. 65, S. 5, 2017, s. 1101-1168.

³⁰¹ AİHM, Delfi AS v. Estonya, B. No: 64569/09, K.T. 16.06.2015; AİHM, Magyar T.E. ve Index.hu Zrt v. Macaristan, B. No: 22947/13, K.T. 02.02.2016.

adımlara ilişkin kabul edilebilir bir başvuru Sözleşme'nin 10. maddesi ve Mahkeme'nin ifade özgürlüğüne ilişkin içtihadı kapsamında değerlendirilecektir.

1. İfade Özgürlüğünün Kapsamına, Kullanılmasına Yönelik Sınırlamalara ve Yüklediği Görev ve Sorumluluklara Çevrimiçi Bilgi Çarpıtma Ölçeğinde Bakış

Sözleşme'nin 10. maddesi, Avrupa Konseyi'nin kurucu değerlerinden birisi olan ifade özgürlüğünü güvence altına alır. İfade özgürlüğü, Sözleşme'nin hazırlık çalışmalarında demokratik bir toplumun olmazsa olmazı biçiminde kavranmıştır.³⁰² Mahkeme'nin içtihadında ise çoğulculuk, hoşgörü, açık fikirlilik gibi demokrasiyle doğrudan bağlantılı kavramlarla ilintili olarak ele alınır.³⁰³ Bu ayrıkısı öneminden ötürü ifade özgürlüğünün kullanılmasına yönelik müdahaleler dar yorumlanır. Ayrıca belirtmek gerekir ki ifade özgürlüğü yalnızca müdahaleler bağlamında gündeme gelen bir hak değildir. Bireylerin bu hakkı etkin bir biçimde kullanabilecekleri çoğulcu ortamın sağlanması konusunda devletlerin pozitif yükümlülüğü de bulunur.³⁰⁴

a. İfade Özgürlüğünün Kapsamı

Maddenin ilk fıkrası şu şekildedir: “1. Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar. Bu madde, Devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine tabi tutmalarına engel değildir.”³⁰⁵

³⁰² William A. Schabas, **The European Convention on Human Rights: A Commentary**, Oxford: OUP, 2015, s. 444-450.

³⁰³ AİHM, Handyside v. Birleşik Krallık, B. No: 5493/72, K.T. 07.12.1976, § 49.

³⁰⁴ William A. Schabas, **a.g.e.**, s. 453-454.

³⁰⁵ Sözleşme maddelerinin çevirisi Mahkeme'nin bilgilendirme amacı ile hazırladığı Sözleşme çevirisinden alınmıştır. AİHM, https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf. 10. maddenin öğretiden alternatif bir tercümesi için bkz. Tolga Şirin, “İnsan Haklarının ve Temel Hakların Korunması İçin Sözleşme'nin Türkçe Çevirisi Sorunu”, **Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi**, 2021, C. 9, S. 1, s. 47: “1. Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ulusal sınırlara bakılmaksızın, bir fikre sahip olma, haber ve düşüncelere ulaşma ve bunları yayma özgürlüğünü de içerir. Bu madde devletin, radyo yayıncılığını, televizyon ve sinema işletmeciliğini izne

İfade özgürlüğü, kural olarak³⁰⁶, her türlü ifadeyi koruma altına alır. İçerik bakımından ifadenin gerçeğe uygunluğu veya güttüğü zarar gibi etmenler onu kategorik olarak bu geniş korumanın dışına itmez. Mahkeme'nin konuya ilişkin *cause célèbre* davalarından *Handyside* kararında da vurgulandığı üzere ifade özgürlüğü “yalnızca lehte olduğu kabul edilen veya zararsız ya da kayıtsız kalınabilecek bilgi veya düşünceler için değil, aynı zamanda devletin veya nüfusun bir bölümü için saldırgan, şok edici veya rahatsız edici bilgi ve düşünceler için de geçerlidir.”³⁰⁷ Sözleşme'nin 10. maddesi, bir bilgi veya düşüncenin – doğruluğundan kuvvetle şüphelenilse dahi – tartışılmasını veya yayılmasını yasaklamaz.³⁰⁸

Düzenleme her türlü ifadeyi kapsamına alsa da her birini aynı ölçüde korumaz. Kamu yararıyla ilgili siyasal tartışmalar “herhangi bir demokratik sistemin temeli”³⁰⁹ niteliğinde olduğundan siyasal ifadeler Mahkeme'nin en sıkı biçimde koruduğu ifade kategorisidir. Sanatsal ifadeler siyasal olanlara, ticari ifadeler ise sanatsal olanlara, kıyasla daha düşük ölçüde korunur.³¹⁰ Mahkeme, benzer biçimde, olgusal açıklamalar ile değer yargıları arasında da ayırım yapar ve görüşleri, yanlışlığı kanıtlanabilir olgusal açıklamalardan daha güçlü korur.³¹¹ Burada çarpıtılmış bilginin ne ölçüde korunacağı sorusu akla gelebilir.³¹² Kanımızca bu soruya genelgeçer bir yanıt vermek mümkün

bağlamına engel değildir. 2. Bu özgürlükleri kullanırken hakkın kullanımı, ödev ve sorumluluk içinde hareket edilmesi gerektiğinden, hukukun öngörülen ve ulusal güvenlik, toprak bütünlüğü veya kamu emniyeti, düzensizliğin veya suçun önlenmesi, sağlığın ve ahlakın korunması, başkalarının saygınlığının ve haklarının korunması, gizli olarak elde edilen bilgilerin açığa vurulmasının önlenmesi, yargı organının otoritesinin ve tarafsızlığının korunması amacıyla demokratik bir toplumda gerekli bulunan formalitelere, koşullara, kısıtlamalara ve cezalara tabi tutulabilir.”

³⁰⁶ Mahkeme'nin bazı durumlarda ifade özgürlüğünün norm alanı dışında tuttuğu açıklamalar ve bunların konumuz bağlamında yarattığı tartışma için bkz. “Hakları Kötüye Kullanma Yasağı ve Çevrimiçi Bilgi Çarpıtma” başlığı.

³⁰⁷ AİHM, *Handyside v. Birleşik Krallık*, B. No: 5493/72, K.T. 07.12.1976, § 49 (David Harris, Michael O'Boyle, Ed Bates, Carla Buckley, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku: Harris, O'Boyle & Warbrick**, çev. Mehveş Bingöllü Kılıcı, Ulaş Karan, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2021, s. 568'den alıntılanmıştır).

³⁰⁸ AİHM, *Salov v. Ukrayna*, B. No: 65518/01, K.T. 06.09.2005, § 113.

³⁰⁹ AİHM, *Bowman v. Birleşik Krallık*, B. No: 141/1996/760/961, K.T. 19.02.1998, § 42; AİHM, *Długołęcki v. Polonya*, B. No: 23806/03, K.T. 24.05.2009, § 40.

³¹⁰ David Harris, Michael O'Boyle, Ed Bates, Carla Buckley, **a.g.e.**, s. 587, 589.

³¹¹ AİHM, *Lingens v. Avusturya*, B. No: 9815/82, K.T. 08.07.1986, § 46. Mahkeme ayrıca hakaret davaları bağlamında değer yargısı olduğunu saptadığı ifadelerin “yeterli olgusal temel”i olup olmadığını irdeler. Bkz. AİHM, *Jerusalem v. Avusturya*, B. No: 26958/95, K.T. 27.02.2001, § 45.

³¹² Judit Bayer, Irini Katsirea, Olga Batura, Bernd Holznagel, Sarah Hartmann, Katarzyna Lubianiec, **The Fight Against Disinformation and the Right to Freedom of Expression**, European Parliament LIBE Committee Policy Department for Citizen's Rights and Constitutional Affairs, 2021, s. 26.

değildir. Çarpıtılan bilginin hiciv veya parodi niteliğinde olup olmadığı, değer yargısı ya da olgusal açıklama içerip içermediği, dağıtımına sokulmasında alıcıyı aldatarak herhangi bir siyasal veya ticari çıkar elde etme amacının güdülüp güdülmediği gibi ölçütler Mahkeme'nin önüne gelecek somut olaydaki ifadenin korunma düzeyinde belirleyici olabilecektir.

İfade özgürlüğü sadece bireylerin bilgilerini ve düşüncelerini dile getirmesini değil bir bilgi ve düşüncenin alıcısı konumunda bulunanların buna erişimini de güvence altına alır. Keza yalnızca bilgi ve düşüncelerin içeriği değil bunların dile getirildikleri biçim, ortam ve araçlar da düzenlemenin koruması kapsamındadır.³¹³ Mahkeme'nin içtihadı bu konuda geniş bir yelpaze sunar. Kitap, gazete, dergi, broşür, karikatür, resim, fotoğraf gibi³¹⁴ geleneksel ifade biçimlerine ek olarak İnternet³¹⁵, çevrimiçi haber portalı³¹⁶, mobil uygulama³¹⁷, sosyal medya³¹⁸ da ifade özgürlüğünün korumasından yararlanır. Sözleşme'nin 10 maddesi, içeriğinden bağımsız olarak çevrimiçi ortamda yapılan paylaşımlara da uygulanır.

Mahkeme kimi zaman İnternet ve sosyal medyanın yarattığı etkinin radyo ve televizyon gibi geleneksel yayın araçlarına kıyasla daha az çarpıcı olduğunu³¹⁹ belirtmişse de konuya ilişkin ilk kararlarından beri İnternet'in ifade özgürlüğünün kullanılması konusunda sağladığı benzersiz olanakların farkındadır. Mahkeme'ye göre İnternet halkın haberlere erişiminde ve genel anlamda bilginin yayılımını kolaylaştırmada önemli bir rol oynar.³²⁰ Örneğin geleneksel medyada göz ardı edilen siyasal bir içerik İnternet sayesinde erişilebilir hale gelmekte, bu ise yurttaş

³¹³ AİHM, Karataş v. Türkiye, B. No: 23168/94, K.T. 08.07.1999, § 49.

³¹⁴ Diğer örnekler için bkz. William A. Schabas, **a.g.e.**, s. 455.

³¹⁵ AİHM, Times Newspapers Ltd (No 1 ve 2) v. Birleşik Krallık, B. No: 3002/03 ve 23676/03, K.T. 10.03.2009; AİHM, Pravoye Delo Yayın Kurulu ve Shtekel v. Ukrayna, B. No: 33014/05, K.T. 05.08.2011.

³¹⁶ AİHM, Delfi AS v. Estonya, B. No: 64569/09, K.T. 16.06.2015.

³¹⁷ AİHM, Magyar Kétfarkú Kutya Párt v. Macaristan, B. No: 201/17, K.T. 20.01.2020.

³¹⁸ AİHM, Ahmet Yıldırım v. Türkiye, B. No: 3111/10, K.T. 18.03.2013; Cengiz ve diğerleri v. Türkiye, B. No: 48226/10 ve 14027/11, K.T. 01.03.2016.

³¹⁹ AİHM, Animal Defenders International v. Birleşik Krallık, B. No: 48876/08, K.T. 22.04.2013, § 119.

³²⁰ AİHM, Ahmet Yıldırım v. Türkiye, B. No: 3111/10, K.T. 18.03.2013, § 48; AİHM, Times Newspapers Ltd (No 1 ve 2) v. Birleşik Krallık, B. No: 3002/03 ve 23676/03, K.T. 10.03.2009, § 27; AİHM, Delfi AS v. Estonya, B. No: 64569/09, K.T. 16.06.2015, § 133.

gazeteciliğine katkı sunmaktadır.³²¹ Bununla birlikte Mahkeme İnternet'in ifade özgürlüğü için bir gül bahçesi vadetmediğinin ayırdındadır. İnternet'in sağladığı olanakların bazı riskleri de beraberinde getirdiğini vurgular. Şiddete teşvik eden veya nefret uyandıran açıklamalar çok kısa süre içerisinde daha önce hiçbir iletişim aracının sağlayamadığı sayıda alıcıya ulaşabilir.³²² Bu durum, çarpıtılmış bilginin, özellikle de herhangi bir konuda kamusal “nefret”, “şiddet” veya “rıza” üretimi amaçlayan asılsız haberlerin çevrimiçi ortamda dolaşıma sokulmasında da geçerlidir. Bu ifadelerin tehdit ettiği hak ve özgürlüklerin güvence altına alınabilmesi için çevrimiçi ortamın kendine özgü özellikleri dikkate alınmalıdır.

b. İfade Özgürlüğünün Kullanılmasına Yönelik Sınırlamalar ve Yüklediği Görev ve Sorumluluklar

10. maddenin ikinci fıkrası, ifade özgürlüğünün kullanılmasına yönelik sınırlamaları ve yüklediği görev ve sorumlulukları düzenler. Anılan fıkra hükmü şu şekildedir: “2. Görev ve sorumluluklar da yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilir.”³²³

³²¹ AİHM, Cengiz ve diğerleri v. Türkiye, B. No: 48226/10 ve 14027/11, K.T. 01.03.2016, § 52.

³²² AİHM, Delfi AS v. Estonya, B. No: 64569/09, K.T. 16.06.2015, § 110.

³²³ Maddenin çevirisi Mahkeme'nin bilgilendirme amacı ile hazırladığı Sözleşme çevirisinden alınmıştır. AİHM, https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf. Öğretiden alternatif bir tercüme için bkz. Tolga Şirin, “İnsan Haklarının ve Temel Hakların Korunması İçin Sözleşme'nin Türkçe Çevirisi Sorunu”, s. 47: “1. Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ulusal sınırlara bakılmaksızın, bir fikre sahip olma, haber ve düşüncelere ulaşma ve bunları yayma özgürlüğünü de içerir. Bu madde devletin, radyo yayıncılığını, televizyon ve sinema işletmeciliğini izne bağlamasına engel değildir. 2. Bu özgürlükleri kullanırken hakkın kullanımı, ödev ve sorumluluk içinde hareket edilmesi gerektiğinden, hukuken öngörülen ve ulusal güvenlik, toprak bütünlüğü veya kamu emniyeti, düzensizliğin veya suçun önlenmesi, sağlığın ve ahlakın korunması, başkalarının saygınlığının ve haklarının korunması, gizli olarak elde edilen bilgilerin açığa vurulmasının önlenmesi, yargı organının otoritesinin ve tarafsızlığının korunması amacıyla demokratik bir toplumda gerekli bulunan formalitelere, koşullara, kısıtlamalara ve cezalara tabi tutulabilir.”

Mahkeme, 10. maddenin birinci fıkrası kapsamında ifade özgürlüğüne yönelik bir müdahalenin olduğu kanısına varırsa, bu müdahalenin haklı olup olmadığını ikinci fıkradan doğan üçlü test kapsamında inceler. Buna göre ifade özgürlüğüne yönelik müdahalenin Sözleşme'ye uygun olması için (i) hukuken öngörülmüş olması, (ii) meşru amaç izlemesi ve (iii) demokratik bir toplumda gerekli olması şarttır.

Birinci test, müdahalenin dayandığı hukuksal düzenlemenin erişilebilir ve öngörülebilir olmasını gerektirir. Hukuksal düzenleme, bireylerin – gerektiğinde profesyonel yardım alarak – kendi davranışlarını düzenlemesine imkan verecek açıklıkta ve keyfi uygulamalara olanak tanımayacak kesinlikte olmalıdır. Dolayısıyla çarpıtılan bilginin ne olduğunun belirlenmesi konusunda açık olmayan, belirli otoritelere keyfiliğe yol açabilecek genişlikte takdir yetkisi veren ulusal hukuk düzenlemeleri bu ölçütü karşılamayabilmektedir. Bunu, AIHS tarafı olmayan iki ülkenin, Singapur ve Malezya'nın, konuya ilişkin ulusal düzenlemeleri üzerinden somutlaştırmak olanaklıdır. Singapur'un Çevrimiçi Sahteliklerden ve Yönlendirmeden Korunma Yasası, *“tamamen veya kısmen, kendi başına veya görüldüğü bağlamda yanlış veya yanıltıcı”* bir ifadenin yanlış olarak değerlendirileceğini düzenler.³²⁴ Malezya'nın Uydurma Haberlerle Mücadele Yasası ise uydurma haberi *“tamamen veya kısmen yanlış olan her türlü haber, bilgi, veri ve açıklama”* olarak tanımlar.³²⁵ Her iki düzenleme de geniş tanımlara yer verdiği ve neyin yanlış ya da uydurma olduğunun nesnel olarak değerlendirilmesine olanak tanıyacak kıstaslar belirlemediği için öngörülebilir değildir.³²⁶

İkinci test müdahalenin 10. maddenin ikinci fıkrasında sayılan dokuz meşru amaçtan herhangi birisini izleyip izlemediğine ilişkindir. Bu bağlamda örneğin ulusal seçim süreçlerini etkilemek amacıyla yabancı aktörler tarafından yürütülen çevrimiçi bilgi çarpıtma etkinliklerini yasaklayan bir düzenlemenin kamu güvenliğinin korunması veya kamu düzeninin sağlanması amacını izlediği kolaylıkla söylenebilecektir.³²⁷ Bununla birlikte meşru amaç testi, Mahkeme'nin incelemesinde

³²⁴ Protection from Online Falsehoods and Manipulation Act, 2019.

³²⁵ Anti-Fake News Act, 2018.

³²⁶ Rebecca K. Helm, Hitoshu Nasu, “Regulatory Responses to ‘Fake News’ and Freedom of Expression: Normative and Empirical Evaluation”, **Human Rights Law Review**, S. 21, 2021, s. 309.

³²⁷ Monika Hanych, Marek Pivoda, **a.g.e.**, s. 257-258.

genellikle tartışmaya yol açmaz.³²⁸ Yine de 10. maddede sayılan meşru amaçlardan hiçbirini izlemeyen – örneğin çevrimiçi bilgi çarpıtmayı yalnızca çarpıtılan bilginin asılsızlığını esas alarak yasaklayan – düzenlemeler ikinci teste takılabilecektir.

Üçüncü test ise müdahalenin bir zorlayıcı toplumsal ihtiyacı karşılamasını, izlenen meşru amaçla orantılı olmasını ve ulusal makamlar tarafından müdahaleyi haklılaştırmak amacıyla gösterilen gerekçelerin yeterli ve ilgili olmasını şart koşar.³²⁹ Dolayısıyla Mahkeme çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadelede izlenen meşru amaç ile başvurucunun ifade özgürlüğü arasında bir denge kurulup kurulmadığını inceleyecektir. Mahkeme'nin bu dengeyi kurarken konumuz özelinde dikkate aldığı ölçütler bir sonraki başlık altında detaylı bir biçimde ele alınmaktadır.

Sözleşme'nin 10. maddesine ilişkin belirtilmesi gereken bir diğer husus da ifade özgürlüğünün getirdiği görev ve sorumluluklardır. Nitekim Mahkeme'nin içtihatları özellikle kamuoyunun bekçi köpeği olma işlevini yerine getirenler için birtakım ödevler öngörür. Bu kapsamda özellikle gazetecilere getirilen görev ve sorumluluklar konumuz bakımından önemlidir. Mahkeme pek çok kararında medyanın gazetecilik etiğine uygun ve iyi niyetle hareket ederek doğru, kesin ve güvenilir bilgi sağlaması gerektiğini vurgulamıştır.³³⁰ Bu görev ve sorumluluklar basına benzer işlev gören sivil toplum kuruluşlarına³³¹ (STK) ve akademik araştırmacılara³³² da uygulanır. Dahası, Mahkeme, blog yazarları ile popüler sosyal medya kullanıcılarının da toplumun bekçi köpeği olarak değerlendirilebileceğine işaret etmiştir.³³³ Dolayısıyla Mahkeme'nin bu rolü oynayan aktörlerden çevrimiçi bilgi çarpıtma etkinliklerinde bulunanlara yönelik müdahalelerin incelemesinde daha titiz davranacağı söylenebilir. Bununla birlikte Mahkeme'nin daha önce 10. maddenin

³²⁸ David Harris, Michael O'Boyle, Ed Bates, Carla Buckley, **a.g.e.**, s. 568; William A. Schabas, **a.g.e.**, s. 471.

³²⁹ AİHM, Salov v. Ukrayna, B. No: 65518/01, K.T. 06.09.2005, § 105.

³³⁰ AİHM, Orlovskaya Iskra v. Rusya, B. No: 42911/08, K.T. 21.02.2017, § 131; AİHM, Bladet Tromsø ve Stensaas v. Norveç, B. No: 21980/93, K.T. 20.05.1999, § 65; AİHM, Fressoz ve Roire v. Fransa, B. No: 29183/95, K.T. 21.01.1999, § 54; AİHM, Goodwin v. Birleşik Krallık, B. No: 17488/90, K.T. 27.03.1996, § 39.

³³¹ AİHM, Medžlis Islamske Zajednice Brčko ve Diğerleri v. Bosna Hersek, B. No: 17224/11, K.T. 27.06.2017.

³³² AİHM, Kenedi v. Macaristan, B. No: 31475/05, K.T. 26.05.2009; AİHM, Rebechenko v. Rusya, B. No: 31475/05, K.T. 16.04.2019.

³³³ AİHM, Magyar Helsinki Bizottság v. Macaristan, B. No: 18030/11, K.T. 08.11.2016, § 168.

ikinci fıkrası kapsamındaki görev ve sorumlulukları bilgilerin doğruluğunun kolayca bozulduğu İnternet bakımından daha yumuşak yorumlayabileceğinin sinyallerini verdiği de unutulmamalıdır.³³⁴ Nitekim doğru, kesin ve güvenilir bilgi sağlamaya ilişkin görev ve sorumlulukların artması bunu gerçekleştirmeye yönelik imkanların da arttığı anlamına gelmez.³³⁵

2. Mahkeme'nin Çevrimiçi Bilgi Çarpıtmayla İlişkilendirilebilir İctihadı

Mahkeme'nin henüz doğrudan çevrimiçi bilgi çarpıtmaya ilişkin verilmiş kararı bulunmasa da bu başlık altında inceleyeceğimiz bazı kararlar konu edindiği olay, ulusal düzenleme ve hukuksal değerlendirmede saptanan hususlar bakımından çevrimiçi bilgi çarpıtmayla ilişkilendirilebilir.

Bu kararlardan ilki olan *Salov* davasında³³⁶ Mahkeme asılsız bilgi yaymayı ele almıştır: Başvurucu Sergey Petrovich Salov, Ukrayna Sosyalist Partisi cumhurbaşkanı adayı olan Olexander O. Moroz'un da temsilcisi olan Ukrayna yurttaşı bir avukattır. Başvurucu, bir başka cumhurbaşkanı adayı ve mevcut cumhurbaşkanı olan Leonid D. Kuchma'nın ölümüne ilişkin yanlış bilgi yaydığı iddiasıyla tutuklanmıştır. İddiaya göre başvurucu, Parlamento'nun ulusal çapta yayın yapan gazetesinin üçüncü kişilerce üretilmiş sahte kopyalarını yaymıştır. Sahte kopyalarda yer alan ve Parlamento Başkanı'nın açıklaması şeklinde yayınlanan makaleden bazı kesitler şöyledir:

“(...) Aslında ülkede bir coup d’etat gerçekleşti ancak gerçekler özenle halktan gizleniyor. Aldatılıyor! Geçen hafta Ukrayna cumhurbaşkanı Bay L. D. Kuchma olarak ekrana çıkan ve ülkeyi dolaşan kişi, taklit ettiği kişi değil. O, yalnızca, Bay Kuchma'nın suçlu çevresi tarafından iktidarı korumak için başkanlık seçimleri

³³⁴ AİHM, *Times Newspapers Ltd v. Birleşik Krallık*, B. No: 3002/03 ve 23676/03, K.T. 10.06.2009, § 45.

³³⁵ AİHM, *Medžlis Islamske Zajednice Brčko ve Diğerleri v. Bosna Hersek*, B. No: 17224/11, K.T. 27.06.2017, Yargıç Küris'in Karşı Oy Görüşü.

³³⁶ AİHM, *Salov v. Ukrayna*, B. No: 65518/01, K.T. 06.09.2005.

sırasında insanları aldatmak üzere kullanılan bir klondur. Ukrayna'nın gerçek Cumhurbaşkanı Bay Leonid Kuchma 24 Ekim 1999'da Kiev'de alkole bağlı miyokardiodistrofiden kaynaklanan akut kalp yetmezliğinden öldü. Cesedi gizlice yakıldı ve külleri yurt dışına götürüldü. (...) İnsanlar korkutulmakta ve sahte Kuchma'ya oy vermeye zorlanmaktadır. Muhalefet adaylarına yönelik bariz bir bilgi ablukası var. (...) Halkı kandırmayı amaçlayan güçlü propaganda makinesi çalışmalarına başlamıştır. Ukrayna'da iktidar gasp edilmiştir. Verkhovna Rada, devletteki tek meşru güç kaynağının Ukrayna Parlamentosu olduğunu beyan eder. Verkhovna Rada, tüm Ukrayna vatandaşlarını, cumhurbaşkanlığı seçimlerinin engellenmesine veya Ukrayna'da faşist bir rejimin kurulmasına yol açacak şekilde hukuka aykırı ilan edilmesine izin vermemeye çağırılmaktadır.”³³⁷

Mahkeme başvurucuya verilen cezanın (iki yıl ertelenen beş yıllık hapis cezası, 32,82 Euro para cezası ve avukatlık ruhsatının Baro tarafından iptali) yasayla öngörüldüğünü ve meşru amaç izlediğini saptasa da demokratik bir toplumda gerekli olmadığı sonucuna varmıştır. Mahkeme, yukarıda alıntılanan ifadelerin olgusal açıklama mı yoksa değer yargısı mı olduğuna ilişkin olarak “yanlış olgusal açıklama”³³⁸ belirlemesi yapmıştır. Mahkeme'ye göre “(...) Sözleşme'nin 10. maddesi, alınan bilgilerin doğru olmayabileceğinden kuvvetle şüphelenilse bile, bu bilgilerin tartışılmasını veya yayılmasını yasaklamaz. Aksini ileri sürmek, kişileri kitle iletişim araçlarında yapılan açıklamalar hakkında görüş ve kanaatlerini açıklama hakkından mahrum bırakacak ve böylece Sözleşme'nin 10. maddesinde belirtilen ifade özgürlüğüne makul olmayan bir kısıtlama getirecektir.”³³⁹

Salov kararı Mahkeme'nin asılsız bilgi yaymaya yönelik müdahaleleri her durumda ifade özgürlüğünün ihlali olarak değerlendireceği şeklinde okunmamalıdır. Somut olayda başvurucuya verilen cezanın ağırlığı, anılan asılsız bilgilerin başvuru tarafından değil de üçüncü kişilerce üretilmiş olması, başvurucunun seçmenleri aldatma niyetiyle eyleme geçtiğinin ortaya konamaması ve başvurucuda anılan sahte kopyalardan sekiz adet bulunduğu göz önüne alındığında asılsız açıklamaların

³³⁷ a.g.k., § 13.

³³⁸ a.g.k., § 112.

³³⁹ a.g.k., § 113.

yarattığı etki Mahkeme'nin ihlal kararında etkilidir. Yanlış olgusal açıklamaların çevrimiçi ortamda seçmenleri aldatma amacıyla yayıldığı başka bir davada Mahkeme'nin ifade özgürlüğünün ihlal edilmediği yönünde karar vermesi de olasıdır.

Nitekim *Salov* davasının yargıçlarından Antonella Mularoni'nin kısmi mutabık görüşü de bunu destekler niteliktedir.³⁴⁰ Mularoni, 10. maddenin ihlali yönünde oy vermesinin tek nedeninin başvurucuya verilen cezanın ağırlığı olduğunu belirtmiştir. Yargıç, başvurucunun iyi niyetle hareket ettiği konusunda tatmin olmadığını ve ifade özgürlüğünün farklı bir cumhurbaşkanı adayına destek toplamak amacıyla asılsız bilgi yayma hakkını içerdiğini düşünmeye hazır olmadığını dile getirmiştir. Yargıca göre olgusal temelden yoksun bir değer yargısı bile Sözleşme'nin 10. maddesince korunmazken yanlış olgusal açıklamalar daha güçlü bir korumadan yararlanmamalıdır.

Bununla birlikte Mahkeme'nin siyasal tartışmaya atfettiği ayrıksı önem ve siyasal ifadelerin koruma hiyerarşisinin en üstünde yer aldığı unutulmamalıdır. Bu bağlamda seçim kampanyası döneminde asılsız bilgi paylaşımına ilişkin *Brzeziński* davası³⁴¹ bahse değerdir: Yerel seçimlerde belediye meclisi üyeliğine aday olan başvuru Zenon Brzeziński, mevcut yönetimi eleştiren ve seçmeni kendi siyasal grubuna oy vermeye çağıran bir broşür yayınlamıştır. Broşürün bir kısmı mevcut yönetimin yalnızca kişisel çıkar elde etmek amacıyla bazı anlaşmalar yaptığını ima etmektedir. Yerel Seçim Yasası'nın 72. maddesi, ilgililerin, yanlış veri veya bilgi içeren seçim kampanyası materyallerinin yasaklanması için bölge mahkemesine başvurmalarına imkan tanımaktadır. Broşürde hedef alınan siyasilerin bu yöndeki başvurusu üzerine Zenon Brzeziński'nin broşürü dağıtmasının yasaklanmasına, şikayetçilerden özür dilemesine ve broşürde yer alan yanlış bilgileri düzeltmesine karar verilmiştir. Başvuru ayrıca idari para cezasına çarptırılmıştır.

Başvurucunun ifade özgürlüğüne yönelik müdahalenin yasayla öngörüldüğü ve meşru bir amaç izlediği kanaatine varan Mahkeme, müdahaleyi “demokratik bir toplumda gerekli olma” bakımından incelemiştir. Belediye yönetiminin kamu yararını

³⁴⁰ a.g.k., Yargıç Mularoni'nin Kısmi Mutabık Görüşü.

³⁴¹ AIHM, *Brzeziński v. Polonya*, B. No: 47542/07, K.T. 25.07.2019.

ilgilendiren bir konu olduğu tartışmasızdır. Broşürde yer alan ifadelerin abartma ve kışkırtma tonu kabul edilebilir düzeydedir. Ulusal mahkemelerin başvurucuya yaptırım uygulanması yönündeki kararlarının gerekçeleri izlenen meşru amaçla ilgili ve yeterli değildir. Yaptırım uygulanması yönünde zorlayıcı bir toplumsal ihtiyacın varlığı da gösterilmemiştir. Ulusal mahkemelerin başvurucunun ifadelerini doğrudan asılsız olarak nitelendirmesi ve Yerel Seçim Yasası'nın 72. maddesinde öngörülen yaptırımların kümülatif olarak uygulanmasına karar vermesi Mahkeme tarafından orantısız bulunmuştur. Mahkeme, *Brzeziński* kararıyla, seçim öncesi dönemde siyasal tartışmayı koruma amacıyla asılsız bilgilerin yayılımıyla mücadele etmenin gerekli olduğunu kabul etse de hemen ardından aynı dönemde düşüncelerin serbestçe açıklanmasının önemini vurgulamıştır.³⁴²

Mahkeme, konumuzla ilişkilendirebilecek daha yakın tarihli *Dareskizb Ltd* davasında³⁴³ asılsız bilgilerin kitlesel medya tarafından yayınlanmasının ve yayılmasının yasaklanmasını incelemiştir. Başvuruya konu olayda 2008'de Ermenistan'da yapılan başkanlık seçimleri sonrası başlayan protestolar nedeniyle başkent Yerevan'da olağanüstü hal ilan edilmiştir. Bu kapsamda alınan tedbirlerden biri de kitlesel medyanın Devlet ve içişlerine ilişkin bilgi sağlarken yalnızca Devlet organlarınca sunulan resmi bilgilerin sınırları içinde kalmasını öngörmektedir. Tedbir, ilkinin takip eden yeni bir kararnameyle, “*devlet ve iç meseleler hakkında açıkça yanlış veya istikrarı bozan bilgilerin veya izinsiz (yasa dışı) faaliyetlere katılma çağrılarının kitle iletişim araçları tarafından yayınlanması veya dağıtılmasının yanı sıra bu tür bilgi ve çağrılar başka herhangi bir araç ve biçimde yayınlanması ve dağıtılmasının yasaklanması*”³⁴⁴ şeklinde değiştirilmiştir. Başvurucu şirkete ait muhalif gazetenin (*Haykakan Zhamanak (Armenian Times)*) yayınlanması, olağanüstü hal tedbirleri kapsamında 20 gün süresince yasaklanmıştır.

Mahkeme yaptığı incelemede öncelikle Ermenistan'ın olağanüstü hal nedeniyle Sözleşme'den doğan yükümlülüklerini askıya almasının 15. maddeye uygun olmadığını saptamıştır. Bununla birlikte başvurucunun ifade özgürlüğüne yönelik

³⁴² a.g.k., § 55.

³⁴³ AİHM, *Dareskizb Ltd v. Ermenistan*, B. No: 61737/08, K.T. 21.09.2021.

³⁴⁴ a.g.k., § 14.

müdahalenin hukuken öngörülüp öngörülmediği sorusunu yanıtsız bırakarak ve müdahalenin kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi meşru amacını izlediğini kabul ederek üçüncü teste geçmiştir. Mahkeme, müdahalenin gerekliliğine ilişkin olarak, ifade özgürlüğünün gazetecilere yüklediği görev ve sorumlulukların olağanüstü durumlarda daha özel bir önem taşıdığını, halkın nefret uyandırmayan veya şiddete teşvik etmeyen görüşlerden haberdar olma hakkının sınırlanamayacağını, ulusun yaşamını tehdit eden olağanüstü halin siyasal tartışmayı kısıtlamak amacıyla bir bahane olarak kullanılamayacağını vurgulamıştır.³⁴⁵ Somut başvuruda yayın yasağının tek nedeninin muhalif görüşleri susturma olduğunu belirten Mahkeme, zorunlu bir toplumsal ihtiyacın varlığına ya da yaptırımın ölçülülüğüne ilişkin herhangi bir değerlendirme yapmadan doğrudan müdahalenin demokratik bir toplumda gerekli olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Dareskizb Ltd kararı Mahkeme'nin asılsız habere yasak getiren bir ulusal düzenlemenin Sözleşme'nin 10. maddesine uygunluğunu incelediği ilk dava olması açısından önemlidir. Bununla birlikte Mahkeme kanımızca konu hakkında açık bir tavır almış değildir. Nitekim uyguladığı üç testten ilk ikisini adeta pas geçerek müdahalenin demokratik bir toplumda gerekliliğini incelemiş, bu incelemede de konuya ilişkin doğrudan saptamalardan kaçınarak yerleşmiş içtihadını yinelemekle yetinmiştir. Yine de *Dareskizb Ltd* kararından hareketle, Mahkeme'nin önüne gelecek benzer başvurularda, asılsız bilgi paylaşımlarını yasaklayan düzenlemelerin siyasal tartışma özgürlüğünü sınırlandıracak biçimde ve özellikle de muhalif sesleri boğma amacıyla uygulanmasını ifade özgürlüğünün ihlali olarak değerlendireceği görüşündeyiz.

Mahkeme'nin çevrimiçi bilgi çarpıtma bağlamında gündeme gelebilecek bir diğer içtihadı da siyasal reklamcılığa ilişkindir. Nitekim çevrimiçi siyasal iletişimde tercih edilen tekniklerle (mikro hedefleme, bot kullanımı vb.) ilgili ihlal iddiaları yakın gelecekte Mahkeme'nin önüne gelebilir. İfade özgürlüğünün ifadenin iletildiği araçları da koruduğu ve iletilen mesajın – çarpıtılmış bilgi içerse dahi – siyasal olduğu göz önünde bulundurulduğunda Mahkeme'nin bu teknikleri 10. maddenin geniş

³⁴⁵ a.g.k., § 76-78.

korumasından yararlandıracağı söylenebilir.³⁴⁶ Bununla birlikte Mahkeme Avrupa Konseyi üyesi devletler arasında ücretli siyasal reklamcılığa ilişkin bir oydaşma bulunmadığına dikkat çekmiştir.³⁴⁷ Bir başka deyişle devletlerin konunun düzenlenmesine ilişkin takdir marjı – şimdilik – geniştir. Dolayısıyla özellikle finansal olarak güçlü desteği olan bir görüşün rekabet içinde olduğu karşı görüşlere kıyasla medyayı daha fazla kullanarak çoğulcu kamusal tartışmayı çarpıtmasını önlemeyi amaçlayan sınırlamalar 10. maddeye uygun bulunabilir.³⁴⁸

Her ne kadar Mahkeme'nin doğrudan çevrimiçi bilgi çarpıtmaya ilişkin verilmiş bir kararı bulunmasa da *Avagyan*³⁴⁹ başvurusu konu hakkındaki verilecek ilk karar olma potansiyelini taşımaktadır. Mahkeme önünde derdest davada başvuru Krasnodar'da yaşayan Mariya Anatolyevna Avagyan isimli Rusya yurttaşıdır. 13 Mayıs 2020 tarihinde bir Instagram gönderisinin altında şu yorumu yapmıştır:

*“Krasnodar Bölgesi'nde tek bir korona[virüs] enfeksiyonu vakası YOKTUR. Testi pozitif çıkıp da kesinleşmiş bir virüs enfeksiyonunu gösteren bir belge alan hiçbir hasta yoktur. Otoritelerin neden buna ihtiyaç duyduğunu düşünün... Kovulma veya öldürülme korkusu nedeniyle kimse bundan bahsetmeyecek. Ölüm belgesinde ölüm nedeni olarak koronayı listelemek için para teklif ediyor, bunu herkes biliyor...”*³⁵⁰

Başvurucu alıntılanan paylaşım nedeniyle Krasnodar polisi tarafından asılsız bilgi yaymakla suçlanmıştır. İlgili yargı organı nezdinde görüşlerini İnternet'teki açık kaynaklara dayanarak oluşturduğunu ve Krasnodar'da COVID-19 vakası olup olmadığı resmi olarak açıklanmadığından iddialarının asılsız olduğunun bilinemeyeceğini belirterek suçsuz olduğunu ileri sürmüştür. İlgili yargı organı,

³⁴⁶ Judit Bayer, Irini Katsirea, Olga Batura, Bernd Holznagel, Sarah Hartmann, Katarzyna Lubianiec, **a.g.e.**, s. 27.

³⁴⁷ AİHM, *Animal Defenders International v. Birleşik Krallık*, B. No: 48876/08, K.T. 22.04.2013, § 123.

³⁴⁸ Judit Bayer, “Double Harm to Voters: Data-Driven Micro Targeting and Democratic Public Discourse”, **Internet Policy Review**, C.9, S.1, 2020, s.8.

³⁴⁹ AİHM, *Avagyan v. Rusya*, B. No: 36911/20. Belirtmemiz gerekir ki Rusya 16 Eylül 2022 tarihi itibarıyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin taraf devletlerinden biri değildir. Bununla birlikte AİHM'nin bu tarihe kadar meydana gelen eylem veya ihmallerle ilgili olarak yapılan başvuruları ele atma yetkisi devam eder.

³⁵⁰ a.g.k.

başvurucunun çevrimiçi ortamda paylaştığı bilgilerin doğruluğunu (Krasnodar Bölgesi'nde COVID-19 vakası olmadığını) gösterebilecek kanıt sunmadığından bahisle başvurucuya 30.000 rublelik para cezası vermiştir. Para cezasının dayandığı İdari Suçlar Yasası'nın ilgili düzenlemesi şöyledir:

“Bireylerin yaşamına veya sağlığına veya mülkiyete zarar verme tehlikesi oluşturan, kitlesel kargaşalara teşvik eden, kamu güvenliğini zedeleyen, kritik altyapıların, ulaşım ağlarının, toplumsal hizmetlerin, kredi kuruluşlarının, enerji santrallerinin, endüstri veya haberleşme tesislerinin (...) işleyişine müdahale eden veya işleyişini engelleyen, doğru olmadığı bilinen toplumsal açıdan önemli bilgilerin medya ve BİT ağları aracılığıyla güvenilir açıklama [reports] kisvesi altında yayılması 30.000 ila 100.000 Rus rublesi arasında idari para cezası ile cezalandırılır (...).”³⁵¹

Başvurucu, yargı organının yayının içeriğini dikkate almaması, başvurucunun iddialarının asılsız olduğunu gösteren herhangi bir bilgi talep edilmemesi ve ispat yükünün kendisine yüklenmesi nedeniyle kararı temyiz etmiştir. Nitekim kararda başvurucunun doğru olmayan bilgileri güvenilir bir açıklama olarak sunmaya çalışmadığı ve yorumlarının herhangi birinin hayatı veya sağlığı için tehlike oluşturmadığı yönündeki savunmaları ele alınmamıştır. Temyiz makamının davayı reddetmesi üzerine başvurucu Sözleşme'yle güvence altına alınan ifade özgürlüğünün ihlal edildiğini öne sürerek Mahkeme'ye başvurmuştur.³⁵² Başvurucuya göre idari para cezasının dayandığı ulusal düzenleme asılsız bilgilerin yayılması ile değer yargılarının paylaşılması arası ayırım yapmamaktadır. Instagram gönderisi altında paylaşılan yorumlar İnternet kaynaklarına dayanmakta ve halk sağlığı ya da kamu güvenliği için bir tehlike yaratmamaktadır. Başvurucu 30.000 rublelik para cezasının miktarının da ölçüsüz olduğundan yakınmıştır.

³⁵¹ a.g.k.

³⁵² Belirtmek gerekir ki başvurucu ilgili yargı organının soruşturma rolünü üstlendiğinden bahisle Sözleşme'nin 6. maddesinde güvence altına alınan adil yargılanma hakkının da ihlal edildiğini ileri sürmüştür.

Mahkeme, 4 Kasım 2020 tarihinde başvuruyu Rusya'ya bildirmiş ve taraflara Sözleşme'nin 10. maddesi kapsamında bazı sorular yöneltmiştir:

“(a) Başvurucu gibi bireylerin, İnternet’teki özel paylaşımlarında, gazetecilik etiği doğrultusunda doğru, güvenilir ve kesin bilgi sağlama konusunda görev ve sorumluluğu bulunan medya ile aynı doğruluk standardında tutulması gerektiği ortaya konmuş mudur?

(b) Başvurucunun bilerek yanlış bilgi yayınladığı ortaya konmuş mudur?

(c) Bilginin toplumsal açıdan önemli olduğu ortaya konmuş mudur?

(d) Başvurucunun yorumlarının İdari Suçlar Yasası’nın 13.15(9) düzenlemesinde öngörülen riskleri oluşturduğu ortaya konmuş mudur?

(e) Başvurucunun İdari Suçlar Yasası’nın 1.5. düzenlemesi uyarınca idari yargılamada masumiyet karinesinden yararlandığı ortaya konmuş mudur?

(f) Yaptırımın iddia edilen suçun niteliğiyle orantılı olduğu ortaya konmuş mudur?”³⁵³

Bir kez daha belirtmek isteriz ki derdest Avagyan³⁵⁴ başvurusunun Mahkeme’nin konu hakkında vereceği ilk karar olması olasıdır. Bu bağlamda taraflara yöneltilen sorular, Mahkeme’nin özellikle çevrimiçi bilgi çarpıtma ile mücadele kapsamındaki ulusal düzenlemelerin ifade özgürlüğü ihlaline yol açıp açmadığını incelerken dikkate alacağı hususlara ilişkin ipuçlarıdır.

Rusya, COVID-19 döneminde ne olağanüstü hal ilan etmiş ne de salgınla mücadeleye ilişkin genel bir yasa çıkartmıştır. Bununla birlikte yurttaşların yaşamını ve güvenliğini tehdit eden veya ağır sonuçlara neden olan asılsız bilgilerin kamuya açıklanmasını suç haline getiren bir düzenleme, pandeminin ilk evrelerinde Rus Ceza Yasası’na eklenmiştir. Asılsız bilgi paylaşımı anılan düzenleme anlamında suç teşkil etmese dahi idari yaptırıma konu olabilir. Nitekim COVID-19 öncesinde İdari Suçlar

³⁵³ a.g.k.

³⁵⁴ a.g.k.

Yasası'na eklenen (ve yukarıda da alıntılanan) düzenleme, pandemi döneminde geniş uygulama alanı bulmuştur.³⁵⁵

Avagyan başvurusunda, başvuru bir Instagram gönderisi altında COVID-19 vakalarına ilişkin yorumda bulunmuştur. Yorumun paylaşım tarihi (Mayıs 2020), Rusya'da ilk COVID-19 dalgasının yaşandığı döneme denk gelmektedir. Pandemi gibi belirsizliğin hüküm sürdüğü bir olağanüstü halde bireylerin hastalığa yönelik endişelerini, şüphelerini veya yönetimin işleyişine yönelik eleştirilerini dile getirmeleri makul karşılanmalıdır. Dahası, başvuruya konu içerik; başka bir Instagram gönderisi altına yapılan yorumdan ibarettir ve doğru, güvenilir ve kesin bilgi sağlama konusunda görev ve sorumluluğu bulunmayan biri tarafından yapılmıştır. Başvurucuya uygulanan yaptırımın ölçülü olup olmadığını anlaşılır kılmak amacıyla 30.000 rublenin cezanın kesildiği dönemde yaklaşık 400 Euro'ya karşılık geldiği, aynı dönemde Rusya'da aylık asgari ücretin ise yaklaşık 175 Euro'ya denk olduğu belirtilebilir. Davaya ilişkin henüz bilğimiz dahilinde olmayan diğer detaylar saklı kalmak kaydıyla, Mahkeme'nin başvuru *Avagyan*'ın ifade özgürlüğüne yönelik müdahalenin demokratik bir toplumda gerekli olmadığı yönünde karar vereceği beklentisindeyiz.

Mahkeme'nin şimdiye kadar değerlendirdiğimiz içtihadından hareketle bazı ara tespitler yapmak olanaklıdır. Bu doğrultuda belirtmek gerekir ki Mahkeme çevrimiçi bilgi çarpıtma konusunda henüz doğrudan bir tutum almış olmasa da asılsız bilgi paylaşımlarının ifade özgürlüğünün korumasında olduğu açıktır.

Neyin çarpıtılmış bilgi olduğu konusunda belirsiz, öznel ve keyfi değerlendirmelere açık kapı bırakan veya çevrimiçi bilgi çarpıtmayı herhangi bir meşru amaç izlemeden yalnızca asılsızlığına dayanarak sınırlandıran düzenlemeler 10. maddeyle çelişecektir. Bununla birlikte Mahkeme'nin önüne gelecek başvurularda “hukuken öngörülme” ve “meşru amaç” ölçütlerinden ihlal vermesi daha az olasıdır.

³⁵⁵ Tatiana Khramova, “Russia: Legal Response to COVID-19”, **The Oxford Compendium of National Legal Responses to Covid-19**, ed. Jeff King, Octávio LM Ferraz vd., OUP, 2021, doi: 10.1093/law-occ19/e27.013.27.

Öte yandan Mahkeme çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadele kapsamındaki müdahalenin demokratik bir toplumda gerekli olup olmadığını incelerken çarpıtılan bilginin niteliği (ör. olgusal açıklama, değer yargısı, siyasal ifade), kamusal tartışmayla ilgisi, alıcı kitlesi, başvurucunun doğru, güvenilir ve kesin bilgi sağlama konusunda görev ve sorumluluğu bulunup bulunmadığı, başvurucunun aldatma niyetinin ortaya konup konmadığı, uygulanan yaptırımın ağırlığı gibi bazı etmenlerin somut olaydaki durumunu değerlendirecektir. Özellikle muhalif sesleri bastırarak çoğulcu tartışma ortamını yıpratıcı, ifade özgürlüğünün kullanımını suç haline getiren müdahaleler 10. maddeyi ihlal edecektir.

3. Hakları Kötüye Kullanma Yasağı ve Çevrimiçi Bilgi Çarpıtma?

Mahkeme, 10. maddeyi her türlü ifadeyi koruma altına alacak biçimde geniş yorumlamasına karşın asılsız açıklamaları ifade özgürlüğünün norm alanı dışında tuttuğu bir durum konumuz bakımından önemlidir: Holokost inkarı. Mahkeme, Naziler tarafından işlenen insanlığa karşı suçlar gibi açık tarihsel gerçekleri reddeden, çarpıtan veya tartışmaya açan söylemlerle ilgili ihlal iddialarını 10. madde bakımından kabul edilemez bulmakta ve Sözleşme'nin 17. maddesi çerçevesinde ele almaktadır.³⁵⁶ Hakları kötüye kullanma yasağını düzenleyen ilgili madde şöyledir: “*Bu Sözleşme’deki hiçbir hüküm, bir devlete, topluluğa veya kişiye, Sözleşme’de tanınan hak ve özgürlüklerin yok edilmesi veya bunların Sözleşme’de öngörülmüş olandan daha geniş ölçüde sınırlandırılmalarını amaçlayan bir etkinliğe girişme ya da eylemde bulunma hakkı verdiği biçiminde yorumlanamaz.*”³⁵⁷

Mahkeme’nin Sözleşme’nin koruduğu değerlere aykırı bulduğu ifadeleri özgürlüğün norm alanı dışında tutmaya yönelik yaklaşımı çevrimiçi bilgi çarpıtma

³⁵⁶ AİHM, Garaudy v. Fransa, B. No: 65831/01, K.T. 24.06.2003; AİHM, Lehideux ve Isorni v. Fransa, B. No: 55/1997/839/1045, K.T. 23.09.1998.

³⁵⁷ AİHM, https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf.

bağlamında uygulayıp uygulayamayacağı tartışılmaktadır.³⁵⁸ Bilgi çarpıtmanın demokratik değerler ve özellikle ayrımcılık yasağı gibi haklar üzerindeki yıpratıcı etkisi dikkate alındığında Mahkeme'nin bu yaklaşımı uygulaması gerektiği ileri sürülebilir. Ancak kanımızca çarpıtılmış bilginin ifade özgürlüğünün norm alanı dışında tutulması sonucunu doğuracak bu yaklaşım benimsenmemelidir. Zira, Mahkeme'nin içtihadında 17. maddenin içerik bakımından kapsamı belirsizdir. Önceleri Nazizm³⁵⁹ ve komünizm³⁶⁰ gibi ideolojilerin teşviki bağlamında başvurulmuş düzenleme, sonraları homofobi³⁶¹, dini, ırksal veya etnik kimliklere yönelik nefret söylemi³⁶², şiddete tahrik³⁶³, terörizmin ya da savaş suçlarının teşviki³⁶⁴ ile ilgili bazı davalarda da uygulanmıştır. Bununla birlikte Mahkeme “açıkça ortaya konmuş tarihsel gerçek”³⁶⁵ olarak örneklediği Holokost'un inkarını 10. madde kapsamı dışında tutma konusunda net tavır alsa da³⁶⁶ farklı soykırım örnekleriyle ilgili revizyoncu söylemler³⁶⁷ veya sayılan diğer içerikler bakımından 10. madde ile 17. madde arasındaki kaygan zeminde gidip gelmektedir.

Ayrıca, bilgi çarpıtmanın kategorik olarak 17. madde kapsamında değerlendirilmesi, Mahkeme'nin ifade özgürlüğüne yönelik müdahaleleri üçlü teste tabi tutmaması sonucunu doğuracaktır.³⁶⁸ Böyle bir durumda müdahalenin kendisinden çok müdahale edilen içerik önemli hale gelecek ve orantısız yaptırımlar 10. maddenin korumasını dolanmış olacaktır.³⁶⁹ Özetle, hakları kötüye kullanma yasağının çevrimiçi bilgi çarpıtma bağlamında gündeme gelmesi, dikkatli bir biçimde

³⁵⁸ Ethan Shattock, “Should the ECtHR Invoke Article 17 for Disinformation Cases?”, **EJIL: Talk! (Blog of the European Journal of International Law)**, <https://www.ejiltalk.org/should-the-ecthr-invoke-article-17-for-disinformation-cases/>.

³⁵⁹ AİHM, Kühnen v. Almanya, B. No: 12194/86, K.T. 12.05.1988.

³⁶⁰ AİHM, Alman Komünist Partisi (KPD) v. Almanya, B. No: 250/57, K.T. 20.07.1957.

³⁶¹ AİHM, Ayoub ve Diğerleri v. Fransa, B. No: 77400/14, K.T. 08.01.2021.

³⁶² AİHM, Glimmerveen ve Hagenbeek v. Hollanda, B. No: 8348/78-8406/78, K.T. 11.10.1979.

³⁶³ AİHM, Hizb ut-Tahrir ve Diğerleri v. Almanya, B. No: 31098/08, K.T. 12.06.2012.

³⁶⁴ AİHM, Roj TV A/S v. Danimarka, B. No: 24683/14, K.T. 17.04.2018.

³⁶⁵ AİHM, Lehideux ve Isorni v. Fransa, B. No: 55/1997/839/1045, K.T. 23.09.1998, § 47.

³⁶⁶ Holokost o kadar hassas bir konudur ki Mahkeme *Nationaldemokratische Partei Deutschlands Bezirksverband München-Oberbayern* davasında Holokost inkarının gerçekleşeceği ihtimaline dayanarak getirilen kısıtlamayı dahi Sözleşme'ye uygun bulmuştur. Elif Küzeci, “AİHS'nin 10. Maddesi Işığında Nefret İçerikli ve İrkçi Nitelikli Düşünce Açıklamaları”, **TBB Dergisi**, S. 71, 2007, s. 188.

³⁶⁷ AİHM, Perinçek v. İsviçre, B. No: 27510/08, K.T. 15.10.2015.

³⁶⁸ Hannes Cannie, Dirk Voorhoof, “The Abuse Clause and Freedom of Expression in the European Human Rights Convention: An Added Value for Democracy and Human Rights Protection?”, **Netherlands Quarterly of Human Rights**, C. 29, S. 1, 2011, s. 67.

³⁶⁹ David Keane, “Attacking Hate Speech Under Article 17 of the European Convention on Human Rights”, **Netherlands Quarterly of Human Rights**, C. 25, S. 4, 2007, s. 656.

tanımlanması ve çözümlenmesi gereken sorunu daha da çetrefillendirecektir. Bu nedenle Mahkeme'nin çevrimiçi bilgi çarpıtmayla ilgili başvuruların incelemesinde 10. maddeden sapmaması gerektiği görüşündeyiz.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVİRİMİÇİ BİLGİ ÇARPITMAYLA MÜCADELE

Birinci bölümde farklı boyutlarıyla belirleme ve anlama çabasına giriştiğimiz çevrimiçi bilgi çarpıtma, özellikle demokrasi ile temel hak ve özgürlükler üzerinde yarattığı etki göz önünde bulundurulduğunda, mücadele edilmesi gereken bir fenomen olarak kavranır. Mücadele girişimlerini somut örnekler üzerinden incelemek, mücadelenin müdahaleye dönüşmemesi adına nelerin yapılıp nelerin yapılmaması gerektiğine ilişkin sonuçlara varmamıza yardım eder. Dolayısıyla çalışmamızın bu bölümünün ilk kısmında çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadeleye yönelik düzenleyici yanıtlarla alternatif çıkış yolları incelenmekte, ikinci kısımda ise – yakın zamanda konuyla doğrudan ilgili gelişmelerin yaşandığı – Türkiye’deki hukuksal çerçeve değerlendirilmektedir.

I. Çevrimiçi Bilgi Çarpıtmayla Mücadeleye Yönelik Düzenleyici Yanıtlar ve Alternatif Çıkış Yolları

Çevrimiçi bilgi çarpıtmaya yönelik yanıtları iki grupta toplamak olanaklıdır. Bunlardan ilki düzenlemeye yönelik yanıtlar olup farklı aktörler tarafından doğrudan konuya ilişkin ilkelerin, politikaların ve hukuksal düzenlemelerin geliştirilmesini içerir. Alternatif çıkış yolları olarak isimlendirdiğimiz ikinci gruptaki yanıtlar ise ifade özgürlüğüne müdahale etmeksizin güvenilir bir bilgi ekosistemi yaratma yönünde dürtme³⁷⁰ (*nudge*) gerçekleştirmeyi amaçlar. Her iki türden yanıtlar bu başlık altında sırasıyla ele alınacaktır.

³⁷⁰ Dürtme, Richard H. Thaler ve Cass R. Sunstein tarafından, “insan davranışlarını tahmin edilecek bir şekilde, seçenekleri yasaklamadan ya da insanın ekonomik teşviklerini fazla değiştirmeden yönlendiren seçim mimarisi” olarak tanımlanır. Richard H. Thaler, Cass R. Sunstein, **Dürtme: Sağlık, Zenginlik ve Mutlulukla İlgili Kararları Uygulamak**, çev. Enver Günsel, İstanbul: Pegasus, 2013, s. 17.

A. Çevrimiçi Bilgi Çarpıtmayla Mücadeleye Yönelik Düzenleyici Yanıtlar

Çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadeleleye yönelik düzenleyici yanıtların üç farklı aktör tarafından verildiği söylenebilir. Bunlar uluslararası örgütler, devletler ve sosyal medya platformlarıdır.

1. Uluslararası Örgütlerin Çevrimiçi Bilgi Çarpıtmayla Mücadeleye Yönelik Attığı Adımlar

Uluslararası örgütler bazıları bağlayıcı bazıları tavsiye niteliğindeki düzenleme araçlarıyla çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadeleleye yön verir. Bu örgütler arasında Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi'nin çabaları öne çıkar.³⁷¹

a. Birleşmiş Milletler

BM İnsan Hakları Konseyi, çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadeleleye yönelik yanıtların uluslararası insan hakları hukukuyla uyumlu olması gerektiğini vurgular.³⁷² İfade özgürlüğünü güvence altına alan BM belgeleri, konuya ilişkin standart belirlemeleri nedeniyle önemlidir. Bu bağlamda öncelikle değinilmesi gereken 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'dir. 2. Dünya Savaşı'nın yol açtığı korku, dehşet ve acıların tekrarını önlemeye yönelik uluslararası çabaların ilk meyvelerinden biri olan Bildiri'nin 19. maddesi, herkesin düşünce ve bu düşünceleri ifade etme özgürlüğüne sahip olduğunu belirtir.³⁷³

³⁷¹ Bununla birlikte çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadeleleye yönelik uluslararası veya bölgesel çabalar bu aktörlerle sınırlı değildir. Örneğin Güneydoğu Asya Uluslar Birliği'nin (ASEAN) çalışmaları için bkz. ASEAN, **Framework and Joint Declaration to Minimise the Harmful Effects of Fake News**, 2018.

³⁷² BM İnsan Hakları Konseyi, A/HRC/RES/44/12, 2020.

³⁷³ Madde hükmü şöyledir: “*Her ferdin fikir ve fikirlerini açıklamak hürriyetine hakkı vardır. Bu hak, fikirlerinden ötürü rahatsız edilmemek, memleket sınırları mevzubahis olmaksızın malumat ve fikirleri her vasıta ile aramak, elde etmek veya yaymak hakkını içerir.*” Bildirinin BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından yapılan çevirisi için bkz. <https://www.ohchr.org/en/human-rights/universal-declaration/translations/turkish-turkce>.

İfade özgürlüğüne yer veren bir diğer BM metni, 1976 tarihli Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'dir. Sözleşme'nin 19. maddesi, Bildiri'deki aynı sayılı düzenlemeyi esas alarak onu geliştirmiş ve özellikle bazı BM sözleşmelerinin ifade özgürlüğüne ilişkin düzenlemelerine de kaynak olmuştur.³⁷⁴ Anılan madde hükmü şöyledir:

“1. Herkes, kimsenin müdahalesi olmaksızın istediği düşünceye sahip olma hakkına sahiptir.

2. Herkes, düşüncelerini açıklama hakkına sahiptir; bu hak, herkesin, ülkesel sınırlara bağlı olmaksızın her çeşit bilgiyi ve fikri, sözlü, yazılı ya da basılı biçimde, sanat eserleri biçiminde ya da kendi seçeceği herhangi bir başka biçimde araştırma, edinme ve iletme özgürlüğünü de içerir.

3. Bu maddenin 2nci fıkrasında öngörülen hakların kullanılması, özel bazı görev ve sorumlulukları da beraberinde getirir. Dolayısıyla, bunlara bazı sınırlamalar da konulabilir; ancak, bu sınırlamaların yasalarda öngörülmüş olması ve;

a) Başkalarının haklarına ve şöhretine saygı bakımından ve;

b) Ulusal güvenliğin, kamu düzeninin ya da kamu sağlığı ve genel ahlakın korunması bakımlarından gerekli olması zorunlu olmalıdır.”³⁷⁵

Maddenin ilk fıkrası bireylerin istediği görüşe sahip olmasını, bu görüşü dilediği gibi değiştirmesini ve açıklamaya zorlanamamasını güvence altına alan düşünce özgürlüğünü düzenler. Düşünce özgürlüğü herhangi bir sınırlamaya tabi değildir. Maddenin devamı ise ifade özgürlüğünü düzenler. AİHS'nin 10. maddesine benzer biçimde Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 19. maddesi de ikinci fıkrada ifade özgürlüğünün kapsamını belirlemesini müteakiben üçüncü fıkrada özgürlüğün kullanılmasına yönelik sınırlamalar ile getirdiği görev ve sorumluluklara yer verir. Maddenin, kural olarak³⁷⁶, doğruluğundan bağımsız olarak

³⁷⁴ Örneğin bkz. Çocuk Hakları Sözleşmesi m. 13, Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme m. 7 ve 21.

³⁷⁵ Sözleşmenin onayının uygun bulunduğu 4868 sayılı Kanun'da yer alan resmi çevirisi için bkz. <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c016/tbmm22016089ss0150.pdf>.

³⁷⁶ İfade özgürlüğünün kapsamı Sözleşme'nin 20. maddesiyle birlikte değerlendirilmelidir. Nitekim 20 madde, her türlü savaş propagandasının, ulusal, ırksal ya da dinsel nefretin ayrımcılık, düşmanlık ya da şiddete kışkırtma şeklini alacak biçimde savunulmasının yasalarla yasaklanmasını düzenler.

her türlü ifadeye karşı koruma sağladığı ve bu korumanın özgürlüğün çevrimiçi ortamda kullanımını da içine aldığı konusunda şüphe yoktur.³⁷⁷ Çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadeleyle yönelik müdahalelerin, bireylere (gerektiğinde profesyonel yardım alarak) kendi davranışlarını düzenleme imkanı verecek açıklıkta ve keyfi uygulamalara olanak tanımayacak biçimde öngörülmesi gerekir. Ayrıca müdahalenin madde metninde sayılan meşru amaçlardan biri için gerekli olması şarttır. İfadenin gerçeğe aykırılığı başlı başına bir meşru amaç teşkil etmez. Bu bağlamda örneğin yanlış bilgilerin yayılmasına karşı başlatılan ceza kovuşturmalarının “*belirli durumlarda, 19. maddenin üçüncü fıkrasında kapsamında izin verilenlerin ötesine geçen sınırlamalara yol açabileceği*”³⁷⁸, Sözleşme’nin denetim organı olan İnsan Hakları Komitesi tarafından da belirtilmiştir.³⁷⁹ Dolayısıyla çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadeleyle yönelik düzenlemelerin uluslararası insan hakları hukukuna uygun olabilmesi için 19. maddedeki sınırlamaların dar yorumlanması gereklidir.

Çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadeleyle yönelik bazı doğrudan adımlar BM Düşünce ve İfade Özgürlüğü Özel Raportörlüğü tarafından atılmıştır. Bunlar arasında ilk olarak bir ortak bildiriye değinmekte isabet bulunur. “İfade Özgürlüğü, ‘Uydurma Haber’, Bilgi Çarpıtma ve Propaganda Hakkında Ortak Bildiri”, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Amerikan Devletleri Örgütü, Afrika İnsan ve Halkların Hakkı Komisyonu temsilcilerinin de katılımıyla 2017 yılında yayınlanmıştır.³⁸⁰

Ortak Bildiri’de hem devletler hem de devlet dışı aktörler tarafından yürütülen bilgi çarpıtma ve propaganda etkinliklerinin yaygınlaşmasına ve bunların neden olabileceği zararlara dikkat çekilmiş, bu etkinliklerin genellikle bir toplumu yanlış yönlendirecek ve bireylerin uluslararası güvencelerle korunan ifade özgürlüğü hakkına müdahale edecek biçimde gerçekleştirildiğine ilişkin endişeler dile getirilmiştir. Bilgi çarpıtmaya ilişkin sınırlamaların – bilgi ve düşünceleri iletme hakkının doğru

³⁷⁷ 19. maddeye ilişkin BM İnsan Hakları Komitesi’nin 34 sayılı genel yorumu için bkz. <https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf>. 19. maddeye ve genel olarak BM bünyesinde ifade özgürlüğünün korunmasına ilişkin detaylı açıklamalar için bkz. Tarlach McGonagle, Yvonne Donders, **The United Nations and Freedom of Expression and Information: Critical Perspectives**, Cambridge: CUP, 2015.

³⁷⁸ BM İnsan Hakları Komitesi, *Paraga v. Hırvatistan*, 727/1996. Ayrıca bkz. CCPR/C/79/Add.116.

³⁷⁹ Rebecca K. Helm, Hitoshu Nasu, a.g.e., s. 308.

³⁸⁰ **Joint Declaration on Freedom of Expression and “Fake News”, Disinformation and Propaganda**, <https://www.osce.org/files/f/documents/6/8/302796.pdf>, 2017.

ifadelerle sınırlı olmaması nedeniyle – insan hakları standartlarını ihlal edebileceği, ancak bu durumun yanlış ifadelerin bilerek veya pervasızca yayılmasını haklılaştırmayacağı vurgulanmıştır. Sayısal teknolojilerin ifade özgürlüğünün kullanımındaki dönüştürücü rolünün hakkı teslim edilse de bilgi çarpıtma ve propagandanın dolaşımını kolaylaştırıcı rolü de kabul edilmiştir.³⁸¹

Ortak Bildiri, konuya ilişkin bazı genel ilkeler belirler. Bunlar şöyle sıralanabilir: (i) Devletlerin ifade özgürlüğüne sınırlama getirmeleri, bu sınırlamaların hukukten öngörülmesi, uluslararası hukuk tarafından tanınan meşru amaçlardan birini izlemesi, gerekli ve orantılı olması halinde mümkündür. (ii) Bu gereklilikleri taşıyan sınırlamalar, ayrımcılık, düşmanlık veya şiddete kışkırtma şeklini alacak nefret savunularına da getirilebilir. (iii) (i) ve (ii)’de yer verilen standartlar ülkesel sınırlar gözetilmeksizin uygulanır. (iv) Aracılar, herhangi bir üçüncü kişi içeriğinden – bu içeriğe müdahale etmediği veya yetkili organlar tarafından anılan içeriğin kaldırılmasına yönelik bir karara uymayı reddetmediği sürece – asla sorumlu olmamalıdır. (v) Bireyler yaydıkları ancak üretmedikleri veya değıştirmedikleri içeriklerden sorumlu olmamalıdır. (vi) İnternet sitesi, IP adresi, bağlantı noktası veya ağ protokolü temelli erişim engellemelerine ancak (i)’e uygunsuz ve daha az müdahaleci alternatif yollar bulunmuyorsa başvurulabilir. (vii) Bir hükümet (*government*) tarafından getirilen ve son kullanıcı tarafından kontrol edilmeyen içerik filtrelemeleri haklılaştırmaz. (viii) Başka bir yargı alanında bulunan bir yayıncının sinyallerine veya yayın haklarına müdahale, ancak yayıncı (iv)’e uygun hareket etmiyorsa ve bu sorunu çözmeye yönelik diğer yöntemlerin etkisiz olduğu ortaya koyulduysa mümkündür.³⁸² Ortak Bildiri, bilgi çarpıtma ve propagandaya ilişkin standartlar ile ifade özgürlüğü için elverişli ortamın sağlanması için devletlere, araçlara, gazete ve medya kuruluşlarına yönelik başkaca önerilere de yer verir.

Ayrıca BM Düşünce ve İfade Özgürlüğü Özel Raportörlüğü tarafından İnsan Hakları Konseyi’nin Haziran 2021’de gerçekleşecek 47. oturumunda sunulmak üzere bilgi çarpıtma konulu bir rapor hazırlanacağı duyurulmuş ve ilgililere katkı çağrısında bulunulmuştur. Katkı sunacak ilgililerin konuyu bilgi çarpıtmanın yarattığı temel

³⁸¹ a.g.e.

³⁸² a.g.e.

zorluklar ve bu zorlukların giderilmesi için alınabilecek önlem önerileri, devletlerin ve teknoloji şirketlerinin bilgi çarpıtmaya yanıtları ve bu yanıtların insan hakları üzerinde yaratabileceği olumsuz etkiyi ortadan kaldıracak tavsiyeler bağlamında ele alması talep edilmiştir. Aralarında üye devletlerin, sivil toplum kuruluşlarının, akademik kurumların bulunduğu 119 paydaşın girdileri üzerine Irene Khan tarafından hazırlanan rapor İnsan Hakları Konseyi'nin Haziran 2021'de gerçekleşen 47. oturumunda sunulmuştur.³⁸³ Rapor, çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadelede temel zorluğun bireylerin bilgi ekosistemine olan güveninin yeniden tesis edilmesi olduğunu vurgular. Bu zorluğun aşılabilmesi için çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadelede sorunu çok yönlü kavrayan ve çözümü çok paydaşlı katılımı arayan bir yaklaşımın benimsenmesi önerilir. Devletler ve şirketler, ifade özgürlüğünün sorunun bir parçası değil, çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadelenin aracı ve amacı olduğunu unutmamalıdır. Dolayısıyla soruna yönelik yanıtlar uluslararası insan hakları hukukuna uygun olmalıdır. Devletler ceza hukukuna çok istisnai durumlarda başvurmalıdır. Şirketler ise iş modellerinin çevrimiçi bilgi çarpıtmaya neden olmasından veya katkı sunmasından kaçınmalıdır.³⁸⁴

İfade Özgürlüğü Özel Raportörlüğü'nce hazırlanan raporu başka girişimler izlemiştir. İnsan haklarının ve temel özgürlüklerin desteklenmesi ve korunması için bilgi çarpıtmayla mücadele hakkında 76/227 sayılı karar, 24 Aralık 2021 tarihli BM Genel Kurulu'nda oybirliğiyle kabul edilmiştir.³⁸⁵ Karar uyarınca BM Genel

³⁸³ Irene Khan, **Disinformation and Freedom of Opinion and Expression**, United Nations Report of the Special Rapporteur on the Promotion and Protection of the Right to Freedom of Opinion and Expression, A/HRC/47/25, 2021. Konuyla bağlantılı olarak İfade Özgürlüğü Özel Raportörlüğü'nce hazırlanan ve İnsan Hakları Konseyi'nin 50. oturumunda sunulan bir başka rapor için bkz. Irene Khan, **Reinforcing Media Freedom and the Safety of Journalists in the Digital Age**, United Nations Report of the Special Rapporteur on the Promotion and Protection of the Right to Freedom of Opinion and Expression, A/HRC/50/29, 2022.

³⁸⁴ Şirketlerin insan haklarına saygılı olması konusunda BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri'ne atıf yapılır. UN, **Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework**, HR/PUB/11/04, 2011, https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf. Konu hakkında ayrıca bkz. Özge Yücel Dericiler, "Şirketlerin İnsan Haklarına İlişkin Yükümlülüklerinin Niteliği ve Temellendirilmesi Sorunu: Saygı Gösterme Sorumluluğu Ne Yükler?", **Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2018, C. 6, S. 11, s. 59-82.

³⁸⁵ BM Genel Kurulu, A/RES/76/227, 2022. Bununla birlikte kararın taslağının demokrasi ve insan hakları endekslerinde üstlerde yer almayan devletlerce sunulmuş olması (Eritre, Fildişi Sahilleri, Orta Afrika Cumhuriyeti, Pakistan ve Rusya) ve BM Genel Sekreteri'nin konuyla ilgili küresel davranış kurallarının belirlenmesine yönelik çağrısına dikkat çekmesi eleştirilmiştir. Jacob N. Shapiro, Alicia Wanless, **Why Are Authoritarians Framing International Approaches to Disinformation?**, <https://www.lawfareblog.com/why-are-authoritarians-framing-international-approaches-disinformation>.

Sekreterliği tarafından aynı başlıkla bir rapor hazırlanmıştır.³⁸⁶ Her iki kaynak da devletlere ve şirketlere önerilenler konusunda İfade Özgürlüğü Özel Raportörlüğü'nün raporunda yer verilen hususları yineler. İnsan Hakları Konseyi'nin 1 Nisan 2022 tarihli kararı ise çevrimiçi bilgi çarpıtmanın insan hakları üzerinde yarattığı olumsuz etkiye karşı koyulmasında devletlerin oynadığı merkezi role odaklanır.³⁸⁷ Karar, İnsan Hakları Konseyi'nin bu konuda almış olduğu ilk karar olması açısından önemlidir. Karar uyarınca, devletler, (i) bilgi çarpıtmayla mücadeleyle ilgili paydaşların işbirliğini destekleyen bir ortam sağlamaya, (ii) bilgi çarpıtmayı kolaylaştıran iş modellerinin gözden geçirilmesi konusunda şirketleri teşvik etmeye ve (iii) bilgi çarpıtmanın aktörü olmaktan kaçınmaya çağrılır.

BM bünyesindeki insan hakları mekanizmalarının yanı sıra örgütün eğitim, bilim ve kültür alanında özelleşmiş kurumu olan UNESCO ile bilgi ve iletişim teknolojileri konularında faaliyet gösteren kurumu olan Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'nin çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadeleye yönelik çabası da bahse değerlidir. İnternet'e erişimi teşvik etmek amacıyla iki kurumun ortaklığında oluşturulan Sürdürülebilir Kalkınma İçin Genişbant Komisyonu konu hakkında oldukça detaylı bir rapor hazırlamıştır.³⁸⁸ Raporun yenilikçi yönü bilgi çarpıtmaya yönelik yanıtların ifade özgürlüğüne etkisinin değerlendirilmesine imkan sunan bir araç geliştirmesidir. Buna göre incelemeye konu düzenlemenin formüle edilme ve uygulanma süreciyle ilgili aralarında şunların da olduğu 23 soruyu olumlu cevaplama beklenir: “Yanıtlar, ele anılacak belirli sorunları açık ve şeffaf bir biçimde saptıyor mu?”, “Yanıtlar ifade özgürlüğü, özel yaşamın gizliliği ve bilgiye erişim haklarını etkiliyor mu veya sınırlıyor mu? Eğer öyleyse ve müdahaleyi tetikleyen koşullar bu tür bir müdahale için uygun görülüyorsa (örneğin COVID-19 salgını), bu tür haklara müdahale dar bir şekilde tanımlanmış, gerekli, orantılı ve zaman sınırlı mı?” Araç, devletlerin düzenlemelerini uluslararası insan hakları hukukuyla uyumlu olacak biçimde tasarlamasına destek olmayı amaçlaması bakımından önemlidir.

³⁸⁶ United Nations, **Countering Disinformation for the Promotion and Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms**, Report of the Secretary-General, A/77/287, 2022.

³⁸⁷ United Nations Human Rights Council, **Role of States in Countering the Negative Impact of Disinformation on the Enjoyment and Realization of Human Rights**, A/HRC/RES/49/21, 2022.

³⁸⁸ Broadband Commission for Sustainable Development, **a.g.e.** UNESCO'nun diğer çalışmaları için ayrıca bkz. <https://en.unesco.org/fightfakenews>.

Görüleceği üzere, BM bünyesinde çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadeleyle yönelik girişimlerde bulunulmuştur. Bu girişimlerin ortak yanı sorunun çözümünde çok paydaşlılığa ve insan haklarına bağlılığa vurgu yapmalarıdır. Çevrimiçi bilgi çarpıtmanın BM gündeminde artan oranda yer kaplaması ve sorunu çözmeye yönelik girişimlerin çeşitlenmesi sürpriz olmayacaktır. İlerleyen dönemde doğrudan konuya özgü bağlayıcı araçların tartışılması, hatta kabul edilmesi, söz konusu olabilir.

b. Avrupa Birliği

Avrupa Birliği, bilişim teknolojileriyle bağlantılı pek çok zorlukta olduğu gibi³⁸⁹ çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadele edilmesi konusunda da politika üreten öncü aktör durumundadır. Bir başka deyişle, çevrimiçi bilgi çarpıtma da Brüksel etkisinden bağımsız değildir.³⁹⁰ Avrupa Birliği'nde ifade özgürlüğüne ilişkin standardı belirleyen ana düzenleme Lizbon Antlaşması'yla 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe giren AB Temel Haklar Şartı'nda yer alır. Temel Haklar Şartı'nın "İfade ve Haber Alma Özgürlüğü" başlıklı 11. maddesi şöyledir: "*1. Herkes, ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ulusal sınırlarla kısıtlanmaksızın bir görüşe sahip olma, haber ve düşünceleri elde etme ve bunları ulaştırma özgürlüğünü içerir. 2. Basının özgürlüğü ve çoğulculuğuna saygı gösterilmelidir.*"³⁹¹ Temel Haklar Şartı'nın 52. maddesinin üçüncü fıkrası, AİHS'de güvence altına alınan temel hak ve özgürlükler bakımından, ilgili hak ve özgürlüklerin anlamı ve kapsamının AİHS'dekiyle aynı olacağını belirtir. Bu nedenle AB Temel Haklar Şartı'nda yer alan ifade özgürlüğü düzenlemesi AİHS'nin 10. maddesine karşılık gelir.³⁹² Dolayısıyla ifade özgürlüğünün kapsamına, kullanılmasına yönelik

³⁸⁹ Kişisel verilerin korunması bağlamında değerlendirmeler için bkz. Elaine Fahey, **The EU as a Global Digital Actor: Institutionalising Global Data Protection, Trade, and Cybersecurity**, Londra: Hart, 2022; Gloria González-Fuster, **The Emergence of Personal Data Protection as a Fundamental Right of the EU**, Springer, 2014; Elif Küzeci, **Kişisel Verilerin Korunması**, s. 173-226.

³⁹⁰ Avrupa Birliği'nin ürettiği politikaların yarattığı etki hakkında bkz. Anu Bradford, **The Brussels Effect: How the European Union Rules the World**, New York: OUP, 2020.

³⁹¹ Madde çevirisi Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu'nun resmi İnternet sitesinden alınmıştır. <https://www.avrupa.info.tr/tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi-708>.

³⁹² Manuel Kellerbauer, Marcus Klamert, Jonathan Tomkin (der.), **Commentary on the EU Treaties and the Charter of Fundamental Rights**, Oxford: OUP, 2019, s. 2132-2136.

sınırlamalara, yüklediği görev ve sorumluluklar ile AİHM'nin çevrimiçi bilgi çarpıtmayla ilişkilendirilebilir içtihadı hakkındaki açıklamalarımız burada da geçerlidir.

Avrupa Birliği bünyesinde çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadele özellikle 2018 yılından itibaren yoğunlaşır.³⁹³ Bunda 2019 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde söz konusu olabilecek riskleri en aza indirme amacı etkilidir. Bu bağlamda ilk somut adım 2018 yılında Uydurma Haber ve Çevrimiçi Bilgi Çarpıtma Hakkında Üst Düzey Grup tarafından hazırlanan rapordur. Raporda bilgi çarpıtmanın karmaşık bir sorun olması nedeniyle çok boyutlu ve bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiği vurgulanır. Sansüre veya parçalanma (*fragmentation*) gibi İnternet'in teknik işleyişine zarar verecek yanıtlar yerine şu beş hedefi gözetten bir yol haritası önerilir: şeffaflığın artırılması, medya ve bilgi okuryazarlığının teşviki, kullanıcıları ve gazetecileri güçlendirecek araçların geliştirilmesi, haber medyasının çeşitliliğinin ve sürdürülebilirliğinin güvence altına alınması, bilimsel araştırmaların teşviki. Bu hedeflerin kısa ve orta vadede gerçekleştirilmesine ilişkin olarak paydaşların rollerini ve sorumluluklarını belirleyen bir uygulama esasları belgesinin oluşturulmasına çağrı yapılır.³⁹⁴

Bu çağrının Avrupa Komisyonu'na benimsenmesi³⁹⁵ üzerine, aynı yıl içerisinde çevrimiçi platformlar ile teknoloji ve reklamcılık sektöründen paydaşların iş birliğiyle Bilgi Çarpıtmaya Karşı Uygulama Esasları³⁹⁶ oluşturulmuştur. Facebook, Google, Microsoft, Mozilla, TikTok, Twitter, YouTube gibi öncü teknoloji şirketleri Uygulama Esasları'nın imzacıları arasındadır. Bir tür öz-düzenleme³⁹⁷ (*self-*

³⁹³ Bu tarih öncesinde de bazı spesifik eylemler görülür. Rusya'nın bilgi çarpıtma kampanyalarına karşı 2015 yılında Avrupa Birliği Dış İlişkiler Servisi bünyesinde kurulan Görev Gücü (East StratCom Task Force) için bkz. https://www.eeas.europa.eu/eeas/questions-and-answers-about-east-stratcom-task-force_en.

³⁹⁴ **A Multi-Dimensional Approach to Disinformation: Report of the High Level Group on Fake News and Online Disinformation.**

³⁹⁵ **Tackling Online Disinformation: A European Approach.**

³⁹⁶ European Commission, **Code of Practice on Disinformation**, 2018.

³⁹⁷ Uygulama Esasları'nın oluşturulması sürecinin Avrupa Komisyonu tarafından başlatılmış olması ve Komisyon'un sürecin devamında da rol oynaması nedeniyle bunun tam bir öz-düzenleme olmadığı, bir ortak düzenleme (*co-regulation*) olduğu da belirtilir. Bkz. Aleksandra Kuczerawy, "Fighting Online Disinformation: Did the EU Code of Practice Forget About Freedom of Expression", **Disinformation and Digital Media as a Challenge for Democracy** (der. Georgios Terzis, Dariusz Kloza, Elżbieta Kuzelewska, Daniel Trottier), European Integration and Democracy Series, C. 6, Cambridge:

regulation) olarak okunabilecek Uygulama Esasları sayesinde imzacılar çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadele konusunda belirli standartları sağlamayı kendi isteğiyle taahhüt etmiştir. Bu kapsamda, imzacıların, bilgi çarpıtmadan gelir elde edilmesini engelleyen politikalar üretmesi, kullanıcıların neden belirli bir reklamın muhatabı olduğunu anlamasına imkan tanınması, sahte hesapların kapatılması ve botların anlaşılabilir kılınması yönünde çaba sarf etmesi, farklı perspektiflerden bilgilere erişilebilen, çarpıtılmış bilginin daha az görünür olduğu ve kolayca raporlanabildiği bir çevrimiçi ortama yatırım yapması ve bilgi çarpıtma konulu bilimsel araştırmaların yürütülmesini kolaylaştırması beklenir. Görüleceği üzere Uygulama Esasları'nda yer alan taahhütler Üst Düzey Grup'un raporunda belirtilen beş hedefe koşuttur.

Ayrıca, imzacıların, devletler tarafından hukuka aykırı olmayan bir içeriği yalnızca yanlış olması nedeniyle kaldırmaya veya erişime engellemeye zorlanmaması gerektiği ve sahte hesaplara veya botlara ilişkin taahhütleri yerine getirirken hizmetlerin gerçek kişilerce anonim veya takma isimle kullanımına mani olmaması gerektiği açıklığa kavuşturulur.³⁹⁸ Bu hususlar AİHS'nin 8. ve 10. maddeleriyle de tutarlıdır.

Öte yandan, Uygulama Esasları, çevrimiçi platformların kullanıcılarının ifade özgürlüğüne müdahalesini teşvik ettiği gerekçesiyle eleştirilmiştir.³⁹⁹ Çarpıtılmış içeriğin daha az, orijinal ve doğru içeriğin daha fazla görünür kılınması konusunda kararın kim tarafından ve nasıl verildiği açık değildir. İçerik hakkında verilen kararlara karşı bir başvuru mekanizması da öngörülmemiştir. Bu durum kullanıcıların ifade özgürlüğüne hukuka aykırı müdahale riski barındırır.

Birlik bünyesinde bilgi çarpıtmayla mücadele çabalarının 2018 yılındaki bir başka verimi de Bilgi Çarpıtmaya Karşı Eylem Planı⁴⁰⁰ olmuştur. Plan çerçevesinde

Intersentia, 2021, s. 298-299. Uygulama Esasları'nın bir tür teşvik edilmiş öz-düzenleme (*induced self-regulation*) olduğu yönünde ayrıca bkz. Judit Bayer, Natalija Bitiukova, Petra Bard, Judit Szakács, Erik Uszkiewicz, **a.g.e.**, s. 105.

³⁹⁸ **Code of Practice on Disinformation.**

³⁹⁹ Aleksandra Kuczerawy, **a.g.e.**, s. 297-302.

⁴⁰⁰ European Union, **Action Plan against Disinformation**, Joint Communication to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, 2018.

başta Avrupa Birliği Dış İlişkiler Servisi'nin stratejik iletişim birimleri olmak üzere AB kurumlarının bilgi çarpıtmayı saptama konusundaki olanaklarının artırılması (uzman alımı, yeni araçların geliştirilmesi vb.) hedeflenir. Bilgi çarpıtmaya karşı eş güdümlü ve ortak hareket edilmesine imkan tanıyacak bir hızlı uyarı sisteminin (*Rapid Alert System*) kurulması gündeme alınmıştır. Özel sektörün de Bilgi Çarpıtmaya Karşı Uygulama Esasları aracılığıyla harekete geçirilmesi planlanır. Bir diğer amaç ise farkındalığın artırılarak demokrasilerin bilgi çarpıtmaya karşı daha dirençli hale getirilmesidir. Bu tutum takip eden politika belgelerinde de hissedilir.⁴⁰¹

Avrupa Komisyonu 2020'de Uygulama Esasları'nın icrası hakkında bazı değerlendirmelerde bulunmuştur.⁴⁰² Uygulama Esasları her ne kadar sahte hesapların kapatılması ve botların anlaşılabilir kılınması gibi konularda önemli kazanımlar sağlasa da özellikle reklamcılık sektöründen sınırlı katılım görmüş, imzacı şirketler ise taahhütlerin tutarlı ve eksiksiz bir biçimde yerine getirilmesinde başarısız olmuştur. Bilgi çarpıtmadan gelir elde edilmesini engelleyen politikaların üretilmesi ve araştırmacılarla hukuka uygun veri paylaşımı gibi bilgi çarpıtmaya ilişkin bilimsel çalışmaları kolaylaştırıcı eylemlerde bulunulması hususlarında tatmin edici ilerleme sağlanamamıştır. Bu nedenle mevcut kuralların, Avrupa Demokrasi Eylem Planı ve Avrupa Komisyonu'nun konuya ilişkin kılavuzu⁴⁰³ doğrultusunda geliştirilmesi tavsiye edilmiştir. Bunun üzerine hazırlanan Çevrimiçi Bilgi Çarpıtmaya Karşı Güçlendirilmiş Uygulama Esasları 2022'de yayınlanmıştır.⁴⁰⁴ Clubhouse, Google (YouTube dahil), Meta (Facebook, Instagram ve WhatsApp dahil), Microsoft, TikTok, Twitch, Twitter, Vimeo gibi çevrimiçi platformlar yeni metnin imzacıları arasındadır. Güçlendirilmiş Uygulama Esasları, 2018 versiyonundaki taahhütleri pekiştirmesinin yanı sıra daha geniş katılımı sağlamaya yönelik yeni düzenlemeler de içerir. Etkili bir

⁴⁰¹ Bilgi çarpıtmayla mücadele, Avrupa Birliği toplumlarını güçlendirmek için hazırlanan Avrupa Demokrasi Eylem Planı'nın üç temel odağından biridir. Bkz. **On the European Democracy Action Plan**. Ayrıca COVID-19 salgını da demokrasilerin ve bilgi çarpıtmayla mücadele konusunda Avrupa Birliği çapında eş güdümlü bir yaklaşımın benimsenmesi yönündeki gayretlerin test edildiği bir dönem olmuştur. Bkz. European Union, **Tackling COVID-19 Disinformation – Getting the Facts Rights**, Joint Communication to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, 2020.

⁴⁰² European Commission, **Assessment of the Code of Practice on Disinformation – Achievements and Areas for Further Development**, Commission Staff Working Document, 2020.

⁴⁰³ European Commission, **European Commission Guidance on Strengthening the Code of Practice on Disinformation**, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, 2021.

⁴⁰⁴ European Commission, **2022 Strengthened Code of Practice on Disinformation**, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/2022-strengthened-code-practice-disinformation>.

denetim mekanizması sağlanması hedefi doğrultusunda, güncel kuralların etkinliği, ana performans göstergeleri (*key performance indicators*) aracılığıyla değerlendirilecektir. Bu kapsamda imzacıların oluşturdukları politikalarda taahhütlerini ne ölçüde yerine getirdiklerini ortaya koyan hizmet düzeyi göstergeleri (*service-level indicators*) ve Uygulama Esasları'nın yarattığı genel etkiyi somutlaştıran yapısal göstergeler (*structural indicators*) kullanılacaktır.

Dahası, Avrupa Birliği'nin sayısal teknolojileri düzenleme furyası kapsamında geliştirilen bazı yeni hukuksal enstrümanlar da konumuz bakımından önemlidir. Sayısal Tek Pazar (*Digital Single Market*) stratejisi doğrultusunda kabul edilen Sayısal Piyasalar Yasası (*Digital Markets Act*)⁴⁰⁵ ve Sayısal Hizmetler Yasası (*Digital Services Act*)⁴⁰⁶, çevrimiçi bilgi çarpıtmayı açıkça anmasa da onunla mücadele için araçlar sağlar.

Sayısal Piyasalar Yasası, bilişim teknolojileri sektöründe hizmet veren aktörler için rekabetçi ve adil bir piyasa ortamı sağlamayı amaçlar.⁴⁰⁷ Bu kapsamda “temel platform hizmetleri” (*core platform services*), “eşik bekçileri” (*gatekeepers*) kategorisi ve eşik bekçilerinin yükümlülükleri belirlenmiştir. Düzenlemenin 2. maddesine göre, çevrimiçi ortamda sunulan aracılık hizmetleri, arama motoru hizmetleri, sosyal ağ hizmetleri, video paylaşım hizmetleri, numaradan bağımsız kişiler arası iletişim hizmetleri ve reklamcılık hizmetleri temel platform hizmetleri arasındadır.⁴⁰⁸ Bu temel hizmetleri sunan aktörlerden iç piyasada önemli bir etkiye sahip olan, kurumsal kullanıcıların son kullanıcılara erişmesi için geçit görevi gören, faaliyetleri kapsamında yerleşik ve kalıcı bir konumdan yararlanan ve belirli nicel ölçütleri sağlayan platformlar, “eşik bekçisi” olarak ifade edilir.⁴⁰⁹ Eşik bekçileri henüz belirlenmemişse de bu kategorileştirmenin teknoloji devlerine yönelik olarak

⁴⁰⁵ European Union, **Regulation (EU) 2022/1925 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2022 on contestable and fair markets in the digital sector and amending Directives (EU) 2019/1937 and (EU) 2020/1828 (Digital Markets Act)**, Official Journal of the European Union, L 265/1, 12.10.2022.

⁴⁰⁶ European Union, **Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market for Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act)**, Official Journal of the European Union, L 277/1, 27.10.2022.

⁴⁰⁷ Sayısal Piyasalar Yasası, m. 1.

⁴⁰⁸ Sayısal Piyasalar Yasası, m. 2.

⁴⁰⁹ Sayısal Piyasalar Yasası, m. 3.

yapıldığına şüphe yoktur. Eşik bekçileri, sundukları farklı hizmetler kapsamında topladıkları kişisel verileri birleştirmemekle, sundukları reklamcılık hizmetlerine ilişkin bilgileri erişilebilir kılmakla ve sundukları kişiler arası iletişim hizmetlerinin başka bir sunucu tarafından sunulan hizmetle birlikte çalışabilmesini sağlamakla yükümlüdür.⁴¹⁰ Bu kapsamda örneğin Meta şirketi Facebook hizmetinden elde ettiği kişisel verileri Instagram üzerinden topladıklarıyla birleştiremeyecektir. Aynı örnek üzerinden ilerleyerek söylersek, Meta'nın sunduğu reklamcılık hizmetine ne kadar ücret ödendiğini açıklaması ve bir WhatsApp kullanıcısının bir Telegram kullanıcısıyla mesajlaşabilmesini teknik olarak sağlaması gerekecektir. Bilgi ekosistemini geliştirecek ve bu ekosistemin çeşitliliğine ve çoğulculuğuna katkı sunacak bu yapısal düzenlemeler, dolaylı olarak çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadeleyi de olumlu etkileyecektir.

Sayısal Hizmetler Yasası ise temel olarak hukuka aykırı çevrimiçi içeriğe müdahale edilmesiyle ilgili kurallar ve çevrimiçi aracılık hizmetlerinin gereken özen gösterilerek (*due diligence*) yerine getirilmesine ilişkin yükümlülükler getirir. Bu yükümlülükler, tüm araçlar için aynı biçimde uygulanmaz ve aracılık hizmetinin türüne, boyutuna ve niteliğine göre değişiklik gösterir. Bu kapsamda özellikle “çok büyük çevrimiçi platformlar” ve “çok büyük arama motorları” için öngörülen ek yükümlülükler çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadele bakımından önemlidir. Çok büyük çevrimiçi platformlar ve arama motorları, Avrupa Birliği’nde aylık ortalama 45 milyon veya üzeri alıcıya hizmet sunan çevrimiçi platformlar ve arama motorlarıdır.⁴¹¹ Bu aktörlerin, sundukları hizmete gösterilen rağbetin kapsamı gözetildiğinde, bilginin çevrimiçi dolaşımında ciddi bir rol oynadıkları açıktır ve sistemlerinden doğabilecek tehlikelerin yönetilmesi hususunda daha sıkı bazı ek sorumluluklarının bulunması elzemdir.

Sayısal Hizmetler Yasası’nın 34. maddesi, çok büyük çevrimiçi platformlar ve arama motorlarının “hizmetlerinin ve ilgili sistemlerinin tasarımından veya işleyişinden kaynaklanan sistemsel riskler” hakkında yıllık incelemeler yapmasını şart

⁴¹⁰ Sayısal Piyasalar Yasası, m. 5, 6 ve 7.

⁴¹¹ Sayısal Hizmetler Yasası, m. 33. Sayısal eşik belirlenirken Avrupa Birliği nüfusunun %10’u ölçüt alınmıştır. Nüfus değişiklikleri doğrultusunda Avrupa Komisyonu tarafından güncellenebilecektir.

koşar. Risk değerlendirmesi, platformun veya arama motorunun bilhassa algoritmik sistemlerinin ve veri işleme etkinliklerinin şunlar bakımından incelenmesini gerektirir: (i) hukuka aykırı içeriğin yayılımı, (ii) özel yaşamın gizliliği, kişisel verilerin korunması, ifade özgürlüğü, ayrımcılık yasağı gibi temel hak ve özgürlüklerin kullanımı üzerindeki mevcut veya öngörülebilir olumsuz etkiler, (iii) kamu güvenliği, demokratik süreçler, yurttaş söylemi ve seçim süreçleri üzerindeki mevcut veya öngörülebilir olumsuz etkiler, ve (iv) toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, kamu sağlığının ve küçüklerin korunmasıyla ilgili mevcut veya öngörülebilir olumsuz etkiler ve bir kişinin fiziksel ve zihinsel esenliği üzerindeki ciddi olumsuz sonuçlar.⁴¹² Risk değerlendirmesi ayrıca, çok büyük çevrimiçi platformların veya arama motorlarının hizmetlerinin (sahte hesap veya bot kullanımı, içeriğin daha geniş bir kitleye ulaşacak biçimde güçlendirilmesi gibi) kasıtlı yönlendirmelerden etkilenip etkilenmediğinin analizini de içerir. Dolayısıyla ilgili düzenleme aslında bu aktörlere sundukları hizmetin özellikle sayılan hususlar bakımından bilgi çarpıtmada kullanılıp kullanılmadığını inceleme yükümlülüğü getirmektedir. Bu aktörler, risk değerlendirmelerinde saptanan risklerin azaltılmasına yönelik makul, orantılı ve etkili önlemleri almalıdır.⁴¹³ Bu önlemler, örneğin, üretilmiş veya yönlendirilmiş bir içeriğin orijinal veya gerçeğe uygun olmadığını anlaşılır kılmayı içerebilir.

Düzenlemenin 45. maddesinde, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Sayısal Hizmetler Kurulu'nun, sistemsal risklerin birden fazla çok büyük çevrimiçi platformu veya arama motorunu ilgilendirmesi halinde, bu platformlar ve arama motorları tarafından Sayısal Hizmetler Yasası'nın uygulanmasına katkı sunacak davranış kurallarının (*codes of conduct*) hazırlanmasını teşvik edeceği ve kolaylaştıracağı öngörülür.⁴¹⁴ Daha önce değindiğimiz 2022 tarihli Çevrimiçi Bilgi Çarpıtmaya Karşı Güçlendirilmiş Uygulama Esasları'nın, bu anlamda bir tür davranış kuralları düzenlemesi sayılacağı Sayısal Hizmetler Yasası'nın gerekçesinde açıkça belirtilmiştir.⁴¹⁵

⁴¹² Sayısal Hizmetler Yasası, m. 34.

⁴¹³ Sayısal Hizmetler Yasası, m. 35.

⁴¹⁴ Sayısal Hizmetler Yasası, m. 45.

⁴¹⁵ Sayısal Hizmetler Yasası, Gerekçe, para. 106.

Bunların yanı sıra, Sayısal Hizmetler Yasası, çok büyük çevrimiçi platformlara ve arama motorlarına, kamu güvenliğini veya sağlığını tehdit eden krizlere müdahale mekanizması geliştirilmesi, dış ve bağımsız denetime tabi olunması, profillemeye dayalı tavsiyeler almama konusunda kullanıcılara seçenek sunulması, otoritelerle ve araştırmacılarla veri paylaşılması, alınan çevrimiçi reklamlara ilişkin bilgilerin erişime açık bir havuzda toplanması gibi ek yükümlülükler de getirir.⁴¹⁶ Güvenli ve öngörülebilir bir çevrimiçi ortam yaratmayı amaçlayan ve teknoloji devlerinin güçlerinin sınırlandırılması göz önüne alındığında sayısal anayasacılık⁴¹⁷ anlayışından izler taşıyan bu düzenlemelerin, tümüyle uygulanmaya başlaması sonrasında, çevrimiçi bilgi çarpıtmaya mücadeleyi de kolaylaştıracağı söylenebilir.

Sayısal dönüşümün AB'nin temel değerleri doğrultusunda gerçekleşebilmesi için 15 Aralık 2022 tarihinde imzalanan Avrupa Sayısal Haklar ve İlkeler Bildirgesi de çevrimiçi bilgi çarpıtmaya açıkça yer verir. "Sayısal kamusal alana katılım" başlıklı dördüncü kısmın ilgili bölümü şu şekildedir: "*Çevrimiçi platformlar, özellikle çok büyük çevrimiçi platformlar, çevrimiçi ortamda özgür demokratik tartışmayı desteklemelidir. Hizmetlerinin kamuoyu ve söylemi şekillendirmedeki rolü göz önüne alındığında, çok büyük çevrimiçi platformlar, bilgi kaydırma ve bilgi çarpıtma kampanyaları dahil olmak üzere hizmetlerinin işleyişinden ve kullanımından kaynaklanan riskleri azaltmalı ve ifade özgürlüğünü korumalıdır.*"⁴¹⁸

Avrupa Birliği'nin çevrimiçi bilgi çarpıtmaya güncel yaklaşımını yansıtan bu satırlar, başlık altında yer verdiğimiz tüm düzenleme çabalarının veciz bir ifadesi olarak nitelendirilebilir. Sayısal teknolojilerin düzenlenmesi konusunda en istekli aktör izlenimi veren Avrupa Birliği'nin çevrimiçi bilgi çarpıtmaya ilişkin şimdiye

⁴¹⁶ Bkz. Sayısal Hizmetler Yasası, m. 36-40.

⁴¹⁷ Sayısal anayasacılık (*digital constitutionalism*), hukukun üstünlüğü, kuvvetler ayrılığı, demokrasi ve insan haklarının korunması gibi temel anayasal ilke ve değerlerin sayısal toplumun ihtiyaçlarına uyarlanması amaçlar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Giovanni de Gregorio, **Digital Constitutionalism in Europe: Reframing Rights and Powers in the Algorithmic Society**, Cambridge: Cambridge University Press, 2022; Edoardo Celeste, **Digital Constitutionalism: The Role of Internet Bills of Rights**, Londra: Routledge, 2022.

⁴¹⁸ European Union, **European Declaration on Digital Rights and Principles for the Digital Decade**, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/european-declaration-digital-rights-and-principles>.

kadar geliştirdiği ve halen geliştirmeye devam ettiđi⁴¹⁹ kuralların çok uzak olmayan bir gelecekte küresel etkiye kavuşması kuvvetle muhtemeldir.

c. Avrupa Konseyi

Avrupa Konseyi’nde ifade özgürlüğüne ilişkin standardı belirleyen temel kaynak AİHS’nin 10. maddesi ve AİHM itihatlarıdır.⁴²⁰ Bunun yanı sıra Bakanlar Komitesi’nin tavsiye kararlarından ve bildirilerinden bazıları evrimii bilgi çarpıtmayla mücadeleyle ilişkilendirilebilir.

Avrupa Konseyi, İnternet aracılarının rollerine ve sorumluluklarına ilişkin tavsiye kararında, evrimii ortamın AİHS’de güvence altına alınan hakların korunması için önemli zorluklar yarattığını, özellikle evrimii bilgi çarpıtma kampanyalarının toplumsal güvensizlik yaratarak ve gruplaşmaları perçinleyerek demokratik süreçleri istikrarsızlaştırdığını, kabul eder.⁴²¹ Devletlerin İnternet aracılarına yönelen ve temel insan hakları ve özgürlüklerine müdahale niteliği taşıyan eylemleri hukuken öngörülmüş olmalıdır. İnternet aracıları da evrimii içeriğin yayından kaldırılması veya erişime engellenmesi gibi içeriğe yönelik müdahalelerinde mevcut tedbirler arasında en az sınırlayıcı olana başvurmalı ve kullanıcıların bu müdahaleye karşı başvurabilecekleri etkili bir yol öngörmelidir.

Avrupa Konseyi, evrimii bilgi çarpıtmayı açıkça anmasa da, algoritmik sistemlerin ve süreçlerin yönlendirici kapasitelerinin ayırdındadır. Çevrimiçi ortamda toplanan kişisel verilerin bilgi akışının tasarımı ve şahsi tercihlerin biçimlendirilmesinde kullanımı, bireylerin bilişsel özerkliği üzerinde henüz yeterince

⁴¹⁹ örneğin bu satırların yazıldığı tarih itibarıyla henüz teklif aşamasında olan Yapay Zeka Yasası, evrimii içerik üreten veya içerikle etkileşen yapay zeka uygulamalarını etkileyecektir. Bkz. European Commission, **Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts**, 2021.

⁴²⁰ AİHS’nin 10. maddesi ve AİHM içtihatları hakkında bkz. “Birinci Bölüm, II. B. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve evrimii Bilgi çarpıtma” başlığı.

⁴²¹ Council of Europe, **Recommendation CM/Rec(2018)2 of the Committee of Ministers to Member States on the Roles and Responsibilities of Internet Intermediaries**, 07.03.2018.

keşfedilmemiş ancak hafife alınamayacak etkiler doğurur.⁴²² Algoritmik sistemlerin insan hakları üzerindeki etkisine ilişkin tavsiye kararı, devletlerin ve özel sektör aktörlerinin algoritmik sistemlerin tasarımı, geliştirilmesi ve kullanımı bağlamında AİHS’de düzenlenen temel hak ve özgürlüklerin korunmasına ilişkin yükümlülüklerini belirler.⁴²³ Devletler bu sistemlerin şeffaflığını, hesap verebilirliğini ve kapsayıcılığını temin eden düzenlemeler geliştirmeli ve bu düzenlemelerin etkili bir biçimde uygulanmasını sağlamalıdır. Özel sektör aktörleri ise kendilerine yönelik geliştirilen ilkeler doğrultusunda uluslararası insan hakları hukuku açısından gerekli özeni göstermekle yükümlüdür.⁴²⁴

Bakanlar Komitesi 2022 yılında aldığı bir dizi tavsiye kararında sayısal çağda kaliteli gazetecilik için elverişli bir ortamın teşvik edilmesine, medya ve iletişim yönetişimi ilkelerine, seçim iletişimi ve seçim kampanyalarının medyada yer almasına ve sayısal teknolojilerin ifade özgürlüğü üzerindeki etkisine odaklanır.⁴²⁵ Bu kapsamda devletler, medyanın sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik kurumsal ve finansal önlemler almalı, medyaya azalan güvenin yeniden inşası için nitelikli gazeteciliğin, içeriğin ve medya okuryazarlığının yaygınlaşmasını temin etmelidir. Medya ve iletişim yönetişimi, şeffaflık, hesap verebilirlik, açıklık, kapsayıcılık, bağımsızlık, tarafsızlık, çeviklik, esneklik, kanıta dayalılık ve etki odaklılık gibi usule yönelik ilkelere uygun olmalıdır. Çevrimiçi platformlar özellikle siyasetle ilgili bilgi çarpıtma etkinlikleri bağlamında sundukları hizmetlerin bütünlüğünü, AİHS’nin 10. maddesiyle uyumlu bir biçimde, güvence altına almalıdır ve devletler bunu sağlamayı çevrimiçi platformlara şart koşmalıdır. Avrupa Konseyi’nin karar organı tarafından alınan bu tavsiye kararları – bağlayıcı özelliğe sahip olmasalar da – uzun vadede ulusal

⁴²² Council of Europe, **Declaration by the Committee of Ministers on the Manipulative Capabilities of Algorithmic Processes**, 13.02.2019.

⁴²³ Council of Europe, **Recommendation CM/Rec(2020)1 of the Committee of Ministers to Member States on the Human Rights Impacts of Algorithmic Systems**, 08.04.2020.

⁴²⁴ Avrupa Konseyi bu konuda BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri’ne atıf yapar. Council of Europe, **Recommendation CM/Rec(2016)3 of the Committee of Ministers to Member States on Human Rights and Business**, 02.03.2016.

⁴²⁵ Council of Europe, **Recommendation CM/Rec(2022)4 of the Committee of Ministers to Member States on Promoting a Favourable Environment for Quality Journalism in the Digital Age**, 17.03.2022; Council of Europe, **Recommendation CM/Rec(2022)11 of the Committee of Ministers to Member States on Principles for Media and Communication Governance**, 06.04.2022; Council of Europe, **Recommendation CM/Rec(2022)12 of the Committee of Ministers to Member States on Electoral Communication and Media Coverage of Election Campaigns**, 06.04.2022; Council of Europe, **Recommendation CM/Rec(2022)13 of the Committee of Ministers to Member States on the Impacts of Digital Technologies on Freedom of Expression**, 06.04.2022.

düzenlemelerin şekillenmesinde ve AİHM içtihatlarının gelişiminde rol oynaması bakımından önemlidir.⁴²⁶

Bunlara ek olarak, “Bilgi Düzensizliği: Araştırma ve Politika Oluşturma İçin Disiplinlerarası Bir Çerçeveye Doğru”⁴²⁷ isimli rapor da örgütün doğrudan çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadeleyle yönelik çabaları bakımından bahse değerdir. Avrupa Konseyi’nin görevlendirmesi üzerine iki uzmanca hazırlanan çalışma konu hakkında uluslararası bir örgüt tarafından yayınlanan ilk detaylı eserdir. Wardle ve Derakhshan, bilgi çarpıtmayla mücadeleyle yönelik politika geliştirirken insan iletişimini ritüel olarak kavrayan yaklaşımın göz önünde bulundurulması gerektiğini ileri sürer. James Carey tarafından kuramsallaştırılan bu yaklaşım iletişimi paylaşım, katılım, birliktelik ve arkadaşlık kavramlarıyla ilişkilendirir.⁴²⁸ Dolayısıyla çarpıtılmış bilginin yayılımı değerlendirilirken, bu bilgilerin bazı ortak inançlara hitap etmesi nedeniyle paylaşıldığı atlanmamalıdır. Rapor, ayrıca, bilgi düzensizliğinin – çalışmamızda da başvurulmuş – kavramsal çerçevesini (bir başka deyişle bilgi suistimali, bilgi kaydırma ve bilgi çarpıtma ayrımını) belirlemesi açısından da önemlidir. Yazarlar, teknoloji şirketlerini sundukları servislerde söz konusu olan süreçleri şeffaflaştırmaya, ulusal hükümetleri konuya ilişkin araştırma komisyonları kurmaya, medya kuruluşlarını güçlü etik standartlar benimsemeye, sivil toplumu ve eğitim bakanlıklarını toplumsal farkındalığı artırmaya, ödenek sunan aktörleri ise tüm bunları finansal olarak desteklemeye çağırır.

Konumuzla ilgili görece yakın tarihli bir gelişme olarak Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’ne bağlı bir uzmanlar komitesi kurulmuştur. Çevrimiçi Bilginin

⁴²⁶ Avrupa Konseyi’nin İnternet hukukuyla ilgili diğer belgeleri hakkında bkz. Mehmet Bedii Kaya, **a.g.e.**, s. 108-203.

⁴²⁷ Claire Wardle, Hossein Derakhshan, **a.g.e.** Avrupa Konseyi bünyesindeki diğer çalışmalar için bkz. Eleonora Maria Mazzoli, Damian Tambini, **Prioritisation Uncovered: The Discoverability of Public Interest Online**, Strasbourg: Council of Europe, 2019; Council of Europe, **Content Moderation: Best Practices Towards Effective Legal and Procedural Frameworks for Self-Regulatory and Co-Regulatory Mechanisms of Content Moderation**, Guidance Note Adopted by the Steering Committee for Media and Information Society, 2021; Council of Europe, **Algorithms and Human Rights: Study on the Human Rights Dimensions of Automated Data Processing Techniques and Possible Regulatory Implications**, Prepared by the Committee of Experts on Internet Intermediaries, 2017; Martina Chapman, Markus Oermann, **Supporting Quality Journalism through Media and Information Literacy**, Strasbourg: Council of Europe, 2020.

⁴²⁸ James Carey, **Communication as Culture: Essays on Media and Society**, New York: Routledge, 2009, s. 15.

Bütünlüğü Uzmanlar Komitesi adını taşıyan bu ekip, 2023 yılının sonuna kadar, çevrimiçi bilgi kaydırma ve bilgi çarpıtmanın yayılmasıyla insan haklarına uygun bir biçimde mücadele edilmesi hakkında kılavuz notu hazırlamakla görevlendirilmiştir. Henüz taslak aşamasında olan metnin doğrulama uygulamaları, platform tasarım çözümleri ve kullanıcıların güçlendirilmesine odaklanan tavsiyeler içermesi beklenmektedir.⁴²⁹

Görüleceği üzere, tıpkı AB ve BM gibi, Avrupa Konseyi bünyesinde de çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadeleye yönelik girişimler sürmektedir. Bu girişimlerin ortak yanı sorunun çözümünü amaçlayan adımların AIHS’de korunan temel hak ve özgürlüklere zarar vermemesi gerektiğine vurgu yapmalarıdır. Çevrimiçi bilgi çarpıtmanın Avrupa Konseyi gündeminde artan oranda yer kaplamayı sürdüreceği ve sorunu çözmeye yönelik girişimlerin her geçen gün çeşitleneceği söylenebilir.

2. Çevrimiçi Bilgi Çarpıtmayla Mücadeleye Yönelik Ulusal Düzenlemelerde Ortak Yaklaşımlar

Devletler çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadeleyi sağlamaya yönelik çeşitli düzenlemelere gitmektedir. Bunları tüketici bir biçimde incelemek imkansız olsa da ulusal düzenlemelerde ortaklaşan hususları örnekler üzerinden giderek saptamak olanaklıdır.⁴³⁰ Bu doğrultuda devletlerin çevrimiçi içeriğe, içeriği yaratanlara veya içeriğin paylaşıldığı ortamı sağlayanlara yönelen yaklaşımlardan birini ya da birden çoğunu benimsediği söylenebilir. Başlık altında değerlendirilen bu yaklaşımların, çatışan değerler arasında adil bir denge gözetilmediğinde ve çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadele muhalif sesleri kısma niyetinin ambalajı olarak kullanıldığında problemi çözmek bir yana yeni insan hakları sorunlarını beraberinde getirme riski taşıdığı belirtilmelidir.

⁴²⁹ Uzmanlar Komitesi’nin faaliyetleri, Avrupa Konseyi’nin resmi İnternet sitesi üzerinden takip edilebilmektedir. Bkz. <https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/msi-inf>.

⁴³⁰ Bu konuda Türkçe literatürde bir çalışma için bkz. Ahmet Taha Gedikli, “Karşılaştırmalı Hukukta İnternet Ortamındaki Asılsız Bilgi Paylaşımlarının Önlenmesi”, **Bilişim Hukuku Dergisi**, 2020, s. 221-257.

a. Çevrimiçi Ortama veya İçeriğe Erişimin Engellenmesi

Kimi durumlarda devletler bilgi çarpıtmayı önlemek adına ilkel bir yola başvurur: Çevrimiçi ortamın ve platformun tümüne erişimin engellenmesi. Örneğin Beyaz Rusya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Etiyopya, Gabon, Myanmar, Sudan ve Zimbabve’de çarpıtılmış bilgilerin şiddet olaylarına neden olabileceği gerekçesiyle seçim dönemlerinde İnternet’e erişim belirli sürelerle engellenmiştir.⁴³¹ Çevrimiçi ortamı tümüyle erişilemez hale getiren ve başta İnternet’e erişim hakkı olmak üzere çevrimiçi ortamda kullanılabilen pek çok temel hak ve özgürlüğe müdahale oluşturan bu yanıtın ifade özgürlüğü standartlarına uygunluğunun hiçbir şekilde gerekçelendirilemeyeceği açıktır.⁴³²

Kimi durumlarda ise ulusal düzenlemeler belirli çarpıtılmış içerik türlerini hukuka aykırı addeder ve yetkilendirilmiş otoritelerin vereceği karar üzerine bu türde içeriklere erişimin engellenebileceğini öngörür. Örneğin Mısır’ın Medya ve Basın Kanunu, Medya Üst Kurulu’na 5000 üzerinde takipçisi olan ve uydurma haber paylaşan İnternet sitelerine, bloglara ve sosyal medya hesaplarına erişimi engelleme yetkisi verir.⁴³³

Çarpıtılmış içeriklere erişimin engellenmesi seçim ve salgın gibi belirli bağlamlar özelinde de öngörülebilir. Örneğin pandemi nedeniyle Romanya’da olağanüstü hal ilan eden cumhurbaşkanlığı kararnamesi, ilgili iletişim otoritesine COVID-19 ve ona yönelik alınan tedbirlerle ilgili yanlış çevrimiçi içerikleri erişime engelleme yetkisi verir.⁴³⁴

⁴³¹ Irene Khan, **Disinformation and Freedom of Opinion and Expression**; Kate Jones, **a.g.e.**, s. 17.

⁴³² AİHM, Ahmet Yıldırım v. Türkiye, B. No: 3111/10, K.T. 18.03.2013.

⁴³³ Rebecca K. Helm, Hitoshu Nasu, **a.g.e.**, s. 319; George Sadek, “Egypt”, **Government Responses to Disinformation on Social Media Platforms Report for Congress**, 2019, s. 61.

⁴³⁴ Ronan Ó Fathaigh, Natali Helberger, Naomi Appelman, **a.g.e.**

Seçimler bağlamında ise Fransa’daki Bilginin Yönlendirilmesiyle Mücadele Hakkında Yasa⁴³⁵ bahse değerdir. 2017 başkanlık seçimleri sonrası seçim dönemlerinde uydurma haberlerin yayılması konusunda artan endişeleri gidermek ve bu içeriklere karşı hızlıca harekete geçilmesini sağlamak üzere hazırlanan düzenleme, 22 Aralık 2018 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Yasa, seçim öncesi dönemde ve seçim döneminde uygulanacak farklı tedbirler içerir. Bir idari makam olan Görsel İşitsel Medya Üst Kurulu’nun (*Conseil supérieur de l’audiovisuel*)⁴³⁶ seçim kampanyası dönemlerinde yabancı bir devletin kontrolünde ya da etkisinde bulunan ve yanlış bilgileri kasıtlı olarak yayan yayınlara müdahale etme imkanı bulunur. Seçim Yasası’na eklenen bir başka düzenleme ise çarpıtılmış bilgilere ilişkin ivedi yargılama usulü öngörür. Bu usul, genel seçimlerin yapılacağı ayın birinci gününün üç ay öncesinden başlayıp oylamanın tamamlandığı tarihe kadar süren dönem boyunca kullanılabilir. Usul uyarınca, savcılık, herhangi bir aday, siyasal parti, grup ya da ilgili kişiler, yaklaşan seçimlerin güvenilirliğini etkileyecek yanlış ya da yanıltıcı iddialar veya ithamlar aleyhinde hakime (*juge de référés*) başvurabilir. Hakim başvurunun yapılmasından itibaren 48 saat içinde yayını durdurmak için orantılı ve gerekli tüm tedbirlerin alınmasına karar verebilir. Bu yönde bir karar verilmesi için başvuru konusu olan içeriğin, gerçeğe aykırılığı olgusal olarak gösterilebilir bir olaya ilişkin olması, seçimlerin güvenilirliğini bozacak bir etki doğurması ve kasıtlı (*délibérée*), yapay ya da otomatik olarak (*artificielle ou automatisée*) ve kitlesel ölçekte (*massive*) yayılması gereklidir.⁴³⁷ Anayasa Konseyi de (*Conseil constitutionnel*) Seçim Yasası’na eklenen düzenlemenin, bu sayılan gerekliliklerin mevcudiyeti bariz (*manifeste*) olduğu sürece ifade özgürlüğüne müdahale oluşturmayacağı kanaatindedir.⁴³⁸ Düzenleme, yürürlüğe girişinden günümüze kadar

⁴³⁵ Loi no. 2018-1202 du 22 décembre 2018 relative à la lutte contre la manipulation de l’information, <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000037847559/2020-12-15/>.

⁴³⁶ 1 Ocak 2022 tarihi itibarıyla Görsel İşitsel Medya Üst Kurulu, İnternette Eser Dağıtımı ve Hakların Korunması Yüksek Kurumu (*Haute Autorité pour la diffusion des œuvres et la protection des droits sur internet – HADOPI*) ile aynı çatı altında birleştirilmiştir: Görsel-İşitsel ve Dijital İletişim İçin Düzenleyici Otorite (*Autorité de régulation de la communication audiovisuelle et numérique – ARCOM*).

⁴³⁷ Romain Rambaud, “Lutter contre la manipulation de l’information”, **Actualité Juridique Droit Administratif**, S. 8, 2019, s. 453-461; Emmanuel Pierrat, Ludovic Binello, **Lutte contre les Fake News: Genèse, Objet, Critiques et Droit Comparé**, <https://www.revuedesjuristesdesciencespo.com/index.php/2019/12/26/lutte-contre-les-fake-news-genese-objet-critiques-et-droit-compare/>. Konu hakkında Türkçe literatürde bir çalışma için bkz. Özge Okay Tekinsoy, “Dezenformasyonla Hukuki Mücadelede Fransa Örneği”, **İnternet Hukukunda Dezenformasyonla Mücadele**, Bülent Kent, Yasin Söyler, Merve Ayşegül Kulular İbrahim (der.), İstanbul: Onikilevha, 2022, s. 197-224.

⁴³⁸ Conseil Constitutionnel, Décision n° 2018-773 DC du 20 décembre 2018, §23, §51, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2018/2018773DC.htm>.

bir kez uygulanmıştır. 2019 Avrupa Parlamentosu seçimleri döneminde İçişleri Bakanı Christophe Castaner tarafından Twitter’da yapılan bir paylaşıma ilişkin olarak yapılan başvuru düzenlemede öngörülen şartların tümünün somut olay özelinde mevcut olmaması nedeniyle reddedilmiştir.⁴³⁹

İnternet içeriklerine erişimin engellenmesi, çocuk pornografisi, telif hakkı ihlalleri, ırkçılık ve terörizm gibi hukuka aykırılığı hususunda devletler arasında konsensüs bulunan konularda meşruluğu haklılaştırılabilen bir yöntemdir. Ancak çarpıtılmış bilgilere erişimin engellenmesine ilişkin benzer bir uzlaşının olduğundan – en azından şimdilik – bahsedilemez. İçeriği hukuka aykırı olmayan veya ifade özgürlüğü standartlarına uygun olmayan düzenlemelerle hukuka aykırı hale getirilen çarpıtılmış bilgilere erişimin engellenmesi orantısız müdahale teşkil edebilir.

Erişim engellemelerinin ne kadar işlevsel bir müdahale olduğu da sorgulanabilir. Bilindiği üzere erişimin engellenmesinde coğrafi kapsam, kullanılan teknik, süreç, süre gibi ölçütlere göre değişen farklı yöntemler kullanılır.⁴⁴⁰ Bu engel, söz konusu içerik, içeriğin paylaşıldığı platformun kendisi tarafından yayından kaldırılmadığı sürece belirli yöntemlerle (ör. VPN) aşılabılır.⁴⁴¹ Engeli dolanan, devlet görevlileri veya kurumları dahi olabilir.⁴⁴² Çarpıtılmış bilgileri dolaşıma sokmak isteyenler, erişim engeli üzerine saniyeler içinde yeni hesaplar açarak veya yeni içerikler üreterek bilgi ekosistemini zehirlemeyi sürdürebilir. Dahası, içeriğin özellikle tartışmalı veya kamuyu yakından ilgilendirir bir konu hakkında olması halinde erişim engeli, ulaşılmak istenenin tam tersi yönünde bir etki yaratabilir. Streisand etkisi

⁴³⁹ Özge Okay Tekinsoy, **a.g.e.**, s. 218-219.

⁴⁴⁰ Konu hakkında bkz. Mehmet Bedii Kaya, **a.g.e.**, s. 60-93.

⁴⁴¹ Konu hakkında bkz. **a.g.e.**, s. 94-105.

⁴⁴² Örneğin 13 Kasım 2022 tarihinde İstiklal Caddesi’nde meydana gelen patlama sonrası Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) tarafından “ilgili birimlerin talebi üzerine” bant daraltma uygulamasına başvurulduğu ifade edilmiştir. Kullanıcıların Facebook, Instagram ve Twitter gibi sosyal medya platformlarını VPN’siz kullanamadığı bant daraltma uygulaması sırasında BTK tarafından patlamada yaşamını yitirenlerle ilişkin Twitter’da taziye mesajı yayınlanmıştır. **Diken**, “Bombalı saldırıda bant daraltma keyfi: Türkiye hariç bütün dünya konuşuyor”, 13 Kasım 2022, <https://www.diken.com.tr/bombali-saldirida-bant-daraltma-keyfi-turkiye-haric-butun-dunya-konusuyor/>. Daha eski bir dönemde getirilen erişim yasağının dönemin cumhurbaşkanı tarafından delindiği bir başka örnek için bkz. **Hürriyet**, “Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’den yasağa rağmen tweet”, <https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/cumurbaskani-abdullah-gulden-yasaga-ragmen-tweet-26053467>.

olarak da bilinen bu olayla baskılanmaya çalışılan bilginin daha geniş kitlelere erişmesi ve doğru olduğuna yönelik inancın güçlenmesi söz konusu olabilir.

b. İçerik Düzenlemeleri Kapsamında Servis Sağlayıcılara Yükümlülük Getirilmesi

Sayısal çağda ifade özgürlüğü, köşelerinde bireylerin, devletlerin ve servis sağlayıcıların olduğu bir üçgene benzer.⁴⁴³ İfade özgürlüğünün klasik düzenlemesi (*old-school speech regulation*) devlet ve bireyler arasında yapılan bir belirlemeyken yeni nesil düzenleme (*new-school speech regulation*) üçgenin diğer iki noktası (devlet ve servis sağlayıcılar) arasında söz konusu olur. Bir başka deyişle devletler çevrimiçi platform hizmeti sunan servis sağlayıcılara ifade özgürlüğüyle ilgili bazı yükümlülükler getirebilir. Bu konuda Amerika Birleşik Devletleri istisnai nitelikte bir örnektir. İletişim Uygunluk Kanunu'nda yer alan ve "İnternet'i yaratan 26 kelime"⁴⁴⁴ olarak anılan düzenleme, servis sağlayıcıları kullanıcıların yaptığı hukuka aykırı paylaşımlardan bağışık tutar. Bununla birlikte dünyanın geri kalanında ise artan sayıda devletin, içerik düzenlemeleri kapsamında servis sağlayıcılara yükümlülükler getirdiği görülür. Bu yükümlülükler çevrimiçi bilgi çarpıtmayla da bağlantılıdır.

2017 yılında Almanya'da sosyal ağlarda hukuk uygulamasının iyileştirilmesi için yapılan ulusal düzenleme (Ağ Uygulama Yasası⁴⁴⁵) bu konuda belirleyici bir örnektir. Ağ Uygulama Yasası çevrimiçi bilgi çarpıtmaya ilişkin özel bir hüküm içermemekle birlikte düzenlemenin genel gerekçesinde mücadele edilmesi hedeflenenler arasında uydurma haber (*Falschnachrichten – fake news*) de sayılır.⁴⁴⁶ Yasa, sosyal ağ sağlayıcıların nefret söylemi ve Alman Ceza Kanunu uyarınca suç

⁴⁴³ Jack M. Balkin, **Free Speech is a Triangle**, Columbia Law Journal, C. 118, 2011, s. 2011-2056.

⁴⁴⁴ Düzenlemenin orijinalinin içerdiği kelime sayısına atıf yapılmaktadır: "No provider or user of an interactive computer service shall be treated as the publisher or speaker of any information provided by another information content provider." Communications Decency Act, Section 230. Jeff Kosseff, **The Twenty-Six Words That Created the Internet**, New York: Cornell University Press, 2019.

⁴⁴⁵ Das Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken (Netzwerkdurchsetzungsgesetz – NetzDG). Yararlanılan Türkçe çeviri için bkz. Sena Kontoğlu, "Alman Sosyal Ağ Kanunu", **Küresel Bakış Çeviri Hukuk Dergisi**, C. 8, S. 24, 2018, s. 143-150.

⁴⁴⁶ Deutscher Bundestag, Entwurf eines Gesetzes zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken, <https://dserver.bundestag.de/btd/18/123/1812356.pdf>.

oluşturan içeriklere karşı gereken özeni göstermelerini amaçlaması bakımından önemlidir. Bu amaç, yasanın tam isminde geçen “iyileştirme (*Verbesserung*)” ifadesinin tercih edilmesinden de anlaşılır.⁴⁴⁷

Yasayla getirilen yükümlülüklerin muhatabı sosyal ağlardır. Ancak Almanya’da 2 milyondan az kullanıcısı olan, gazetecilik veya yayıncılık faaliyeti yürütmeleri nedeniyle ürettikleri içerikten kendileri sorumlu olan ya da bireysel iletişim (ör. WhatsApp) veya belirli bir içeriğin yayılmasını sağlayan (ör. sanal oyun ağları) sosyal ağlar yasayla getirilen yükümlülüklerden muaftır.⁴⁴⁸ Yasanın Facebook, Instagram, Twitter ve YouTube gibi geniş çaplı erişimin olduğu sosyal medya platformlarına yönelik olduğu söylenebilir.

Sosyal ağ sağlayıcılar, Alman Ceza Kanunu’na atıfla sınırlı olarak sayılan suçlardan⁴⁴⁹ birini oluşturduğu öne sürülen herhangi bir içerikle ilgili kullanıcı şikayeti alması halinde bu içeriğe ilişkin kısa sürede tedbir almak zorundadır. Bu süre, açıkça hukuka aykırı içerikler için şikayetin alınmasını takip eden 24 saattir. Böylelikle hukuka aykırılığı açık olan içerik hızlıca silinmiş veya erişime engellenmiş olur. Sosyal ağ sağlayıcıların şikayet mekanizmasına ve alınan şikayetlere ilişkin bilgileri dönemsel olarak raporlama yükümlülüğü bulunur. Bu şekilde sürecin şeffaflığı amaçlanır. Sosyal ağ sağlayıcılar, ayrıca, Almanya’da tam yetkili ve sorumlu bir temsilci ile irtibat kişisi atamakla yükümlüdür. Çoğu Amerika Birleşik Devletleri’nde

⁴⁴⁷ Bülent Kent, “Alman Hukukunda Sosyal Ağların Düzenlenmesi ve Alman Sosyal Ağ Kanunu”, **Bilişim Hukuku Dergisi**, C. 2, S. 1, 2020, s. 9.

⁴⁴⁸ **a.g.e.**, s. 13-16.

⁴⁴⁹ Alman Ceza Kanunu’nda yer alan bu suçlar şunlardır: Anayasaya aykırı organizasyonların propaganda araçlarının dağıtılması (§86); Anayasaya aykırı organizasyonların tanıtım işaretlerinin kullanılması (§86a); Devlet güvenliğini ağır bir şekilde tehlikeye düşüren bir cebir ve şiddet suçunun hazırlığını yapma (§89a); Devlet güvenliğini ağır bir şekilde tehlikeye düşüren bir cebir ve şiddet suçu işlemek için yönlendirme (§91); Devletin dış güvenliğine ilişkin iftira etme (§100a); Suç işlemeye alenen çağrı (§111); Suç işleme tehdidinde bulunarak kamu barışını bozma (§126); Suç işlemek üzere örgüt kurma (§129); Terör örgütü kurma (§129a); Yurt dışında suç işlemek üzere kurulan örgütler ve terör örgütleri; genişletilmiş kazanç ve eşya müsadere (§129b); Halkı kin ve düşmanlığa tahrik etme (§130); Cebir tasviri (§131); İşlenen suçu mükafatlandırma ve onaylama (§140); Dini inanç ve dünya görüşlerini, dini cemaatleri ve dünya görüşü topluluklarını sövme (§166); Çocuk pornografisi içeren yazılar yayma, edinme veya bulundurma (§184b); Pornografik içeriklerin radyo veya telekomünikasyon medyaları yoluyla ulaşılmasına açılması, telekomünikasyon medyaları üzerinden çocuk ve genç pornografisi konulu içeriklere erişilmesi (§184d); Hakaret (§185); Kötüleme (§186); Bilerek gerçek dışı olgu isnat ederek kötüleme (§187); Resim çekmek suretiyle özel hayatın gizli alanını ihlal (§201a); Tehdit (§241); İspat açısından önemli verilerde sahtecilik (§269). Düzenlemelerin Türkçe tercüme için bkz. Feridun Yenisey, Gottfried Plagemann, **Alman Ceza Kanunu Strafgesetzbuch (StGB)**, İstanbul: Beta, 2015.

yerleşik sosyal medya platformlarına ilişkin olarak ülke sınırları içinde bir muhatap bulma gereksinimi, bu sayede karşılanır.⁴⁵⁰

Ağ Uygulama Yasası, kısa sürede, devletlerin sosyal ağ sağlayıcılara yeni yükümlülükler getirirken örnek aldığı bir düzenleme haline gelmiştir.⁴⁵¹ Ancak yasanın “kopyala-yapıştır” ve daha kötü birer sürümü şeklinde nitelendirilen ulusal düzenlemelerin, hukukun üstünlüğünün tartışmaya açık olduğu ülkelerin hükümetleri tarafından serbest bilgi akışını baskılamada araç olarak kullanıldığı görülür.⁴⁵² Örneğin Kamboçya, Singapur ve Vietnam’da sosyal medya şirketleri yanlış bilgi içeren içeriği platformlarından kaldırmak veya içeriğe erişimi engellemekle yükümlüdür.⁴⁵³ Ulusal düzenlemeler, yanlış bilginin ne olduğunu ya tanımlamaz ya da muğlak ifadelerle tarifler. Ağ Uygulama Yasası, hukuka aykırı içeriğe müdahale edilmesini herhangi bir yargı kararına gerek olmaksızın sosyal medya platformlarının eline bırakır. Sosyal ağ sağlayıcıların içeriğe müdahale edilmesi konusunda ifade özgürlüğü ihlali savunusu yapmasına da imkan yoktur.⁴⁵⁴ Öngörülen yükümlülüklerin yerine getirilmemesi halinde ağır idari para cezası yaptırımları mevcuttur.⁴⁵⁵ Kanımızca bu yaklaşım, sosyal medya şirketlerinin ulusal hukuk düzenlemeleriyle uyum sağlamak adına artan oranda içerik müdahaleleriyle sonuçlanabilir.

c. Bilgi Çarpıtmanın Suç Olarak Düzenlenmesi

Devletin çevrimiçi bilgi çarpıtma sorununu çözmek amacıyla başvurduğu bir diğer yol da bilgi çarpıtmayı suç haline getirmektir. Burkina Faso, Çin, Fildişi Sahilleri, Filipinler, Kenya, Laos, Mauritius, Mısır, Myanmar ve Tayland bu devletlere örnektir.⁴⁵⁶ Bangladeş’in Sayısal Güvenlik Yasası’nın 25. maddesi uyarınca,

⁴⁵⁰ Bülent Kent, **a.g.e.**, s. 20-42.

⁴⁵¹ Judit Bayer, Natalija Bitukova, Petra Bard, Judit Szakács, Erik Uszkiewicz, **a.g.e.**, s. 24.

⁴⁵² Reporters Without Borders, “Russian Bill is Copy-and-Paste of Germany’s Hate Speech Law”, <https://rsf.org/en/russian-bill-copy-and-paste-germany-s-hate-speech-law>; Electronic Frontier Foundation, “Turkey’s New Internet Law Is the Worst Version of Germany’s NetzDG Yet”, <https://www.eff.org/deeplinks/2020/07/turkeys-new-internet-law-worst-version-germanys-netzdg-yet>.

⁴⁵³ Rebecca K. Helm, Hitoshu Nasu, **a.g.e.**, dn. 113.

⁴⁵⁴ Bülent Kent, **a.g.e.**, s. 20.

⁴⁵⁵ Yükümlülüklerin ihlali halinde verilecek idari para cezası 50 milyon Euro’ya kadar çıkabilir.

⁴⁵⁶ Rebecca K. Helm, Hitoshu Nasu, **a.g.e.**, dn. 129.

propaganda veya yanlış olduğu bilinen herhangi bir bilginin ülkenin imajını veya itibarını etkilemek ya da kafa karışıklığı yaymak amacıyla yayınlanması, 3 yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılabilir bir eylemdir.⁴⁵⁷ Singapur'un Çevrimiçi Yanlışlıklardan ve Yönlendirmeden Korunması Yasası'nın 7. maddesi, benzer eylemler için 5 yıla kadar hapis cezası veya beş yüz bin Singapur dolarına kadar para cezası öngörür.⁴⁵⁸

Bununla birlikte bu eğilim yalnızca demokrasi endekslerinde puanı düşük ülkelerde görülmez. Özellikle seçim müdahalesi iddiaları ve COVID-19 salgını sonrası küresel kuzeyden ülkelerin de bilgi çarpıtmayı ceza yaptırımlarına bağladığı görülür. Malta Ceza Kanunu'nun 82. maddesi uyarınca, *“kamuoyunu alarma geçirecek veya kamu düzenini veya barışını bozabilecek veya halk arasında veya halkın belirli kesimleri arasında kargaşa çıkarabilecek nitelikteki yanlış haberleri kötü niyetle yaymak”*, üç aylık hapis cezasının öngörüldüğü bir suçtur.⁴⁵⁹ Slovakya Ceza Kanunu'nun 361. maddesine göre, *“gerçek olmayan endişe verici bir mesaj yayarak veya böyle bir tehlikeye yol açabilecek benzer herhangi bir eylemde bulunarak, bir bölgede nüfusun en azından bir kısmına kasten ciddi tehlike oluşturan kişi, iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.”*⁴⁶⁰ Avusturya, Çekya, Kıbrıs, Macaristan ve Yunanistan gibi ülkeler de ceza kanunlarında yanlış haber yaymayı cezalandıran benzer hükümlere yer verir. Seçimleri etkilemek niyetiyle derin uydurma (*deepfake*) içeren video üretmek ve yaymak Texas eyaletinde suç olarak düzenlenmiştir.⁴⁶¹

Ceza yaptırımları, kimi yazarlarca, doğrudan çarpıtılmış bilgiyi oluşturan veya yayan kişilere yönelmesi ve caydırıcı etki yaratarak sorunu temelden çözümlemeyi vadetmesi nedeniyle olumlu karşılanır.⁴⁶² Ancak bu türde yaptırımlar, ceza hukukunun başvurulacak son çare (*ultima ratio*) olması ilkesiyle çelişir. Asılsızlığı kategorik

⁴⁵⁷ Bangladesh Digital Security Act, 2018, <https://www.cirt.gov.bd/wp-content/uploads/2020/02/Digital-Security-Act-2020.pdf>.

⁴⁵⁸ Protection From Online Falsehoods and Manipulation Act, 2019.

⁴⁵⁹ Ronan Ó Fathaigh, Natali Helberger, Naomi Appelman, **a.g.e.**

⁴⁶⁰ European Regulators Group for Audiovisual Media Services, **Notions of Disinformation and Related Concepts**, 2020, s. 33.

⁴⁶¹ Texas Legislature Online, TXSB751, <https://capitol.texas.gov/>. Rebecca K. Helm, Hitoshu Nasu, “Regulatory Responses to ‘Fake News’ and Freedom of Expression: Normative and Empirical Evaluation”, **Human Rights Law Review**, S. 21, 2021, s. 323.

⁴⁶² Rebecca K. Helm, Hitoshu Nasu, **a.g.e.**, s. 323.

olarak hukukla korunan alanın dışına taşıyarak neyin asılsız olduğunun saptamasını devletin organlarına bırakmak yeni riskleri beraberinde getirir. Muğlak tanımlar içerecek ve nesnelliği sorgulanabilir değerlendirmelere imkan verecek biçimde formüle edilen ceza düzenlemeleri yasallık ilkesine aykırılık oluşturur. Bu düzenlemelerin – hukukla öngörülme şartını karşılasalar bile – demokratik bir toplumda ifade özgürlüğüne orantısız müdahale olarak değerlendirilmesi kuvvetle muhtemeldir.

Ceza düzenlemelerinin bir an için tümüyle ifade özgürlüğü standartlarına uygun olduğunu düşündüğümüzde dahi bu yaklaşım birkaç farklı nedenden ötürü iddia edildiği gibi sorunu tümüyle çözmeye elverişli değildir. Öncelikle ceza yaptırımlarının çevrimiçi bilgi çarpıtmayı kökünden halledeceğini düşünmek naifliktir. Cezaların suçları sona erdirmeye gücü bulunsaydı bu tartışmayı yürütmüyor olurduk. Dahası, böyle bir yaptırımın caydırıcılığı, kuralın yer bakımından uygulandığı sınırların dışında bulunan aktörler için söz konusu değildir. Oysa ki seçim müdahalesi gibi bilgi çarpıtma etkinliklerinde gerçeğe uygun olmayan ve zarara neden olabilecek bilginin kasıtlı yaratımı ve dağıtımı ya doğrudan yabancı aktörler tarafından ya da onların işbirliğinde gerçekleşir. Son olarak, böyle bir cezanın belirli bir kişiye isnat edilebilirliğini ortaya koymak kolay değildir. Viral hale gelen bir içeriğin ilk kim tarafından oluşturulduğu, oluşturulan içeriği paylaşanların bunu kasıtlı yapıp yapmadıklarını saptamak hem hukuksal hem de teknolojik olarak zordur. Tüm bu sebeplerle çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadelede ceza yaptırımlarına başvurmanın isabetli bir yaklaşım olmadığı kanaatindeyiz. Ortaya çıkması istenen caydırıcı etki, böyle bir düzenleme olmasa da bilgi çarpıtma amacıyla hareket etmeyecek ancak düzenleme sonrası otosansüre başlayacak yurttaşlar için söz konusu olabilecektir.

3. Sosyal Medya Platformlarının Çevrimiçi Bilgi Çarpıtmaya Yönelik Yanıtları

Çevrimiçi ortamda paylaşılan herhangi bir içerik, paylaşıldığı platformun içerik kurallarına uygun olmalıdır. Zira kullanıcı ile içeriğin paylaşıldığı ortamı sağlayan gerçek veya tüzel kişiler arasında sözleşmesel bir ilişki bulunur ve

kullanıcılar bu ilişki kapsamında platformda geçerli kurallara uygun hareket etmeyi kabul ve taahhüt eder.⁴⁶³ İçeriğin platformun kurallarına ya da hukuka aykırı olması halinde içerik denetimi (*content moderation*) söz konusu olur.

İçerik denetimi, Sayısal Hizmetler Yasası'nda tanımlandığı haliyle, aracı hizmet sağlayıcıları tarafından üstlenilen, özellikle hizmetin alıcıları tarafından sağlanan hukuka aykırı veya hüküm ve koşullarla (*terms and conditions*) bağdaşmayan içerik ya da bilgilerin saptanmasını ve bunlara müdahale edilmesini amaçlayan etkinliklerdir.⁴⁶⁴ Bu etkinlikler otomatik ya da otomatik olmayan yollarla gerçekleştirilebilir. İçerik denetimi kapsamında, belirli bir içeriğin platformdaki mevcudiyetini, görünürlüğünü ve erişilebilirliğini veya içeriği sağlayanın belirli bir hesaptan içerik sağlama becerilerini etkileyen tedbirlere başvurulabilir.

Bu tedbirler çarpıtılmış bilgiler bakımından da uygulanabilir. Çarpıtılmış bilgi üreten veya paylaşan hesap kapatılabilir (*termination*) ya da askıya alınabilir (*suspension*). Çarpıtılmış bilgi içeren bir içerik yayından kaldırılabilir (*content removal*) ya da bu içeriğin görünürlüğü azaltılabilir (*de-prioritisation*). Aynı konuda doğrulanmış bilgi içeren içeriklerin görünürlüğü artırılabilir (*prioritisation*). Çarpıtılmış bilgi içeren içerikler kullanıcıların uyarılmasını sağlayacak biçimde etiketlenebilir (*labelling*), bu içeriklerin beğenilmesi, paylaşılması ve yorumlanması engellenebilir (*disabling*) veya bu içeriklerden kazanç elde edilmesi önlenabilir (*demonetising*).⁴⁶⁵

⁴⁶³ Popüler sosyal medya platformlarının içerik standartlarına verilen adreslerden erişilebilir. Platform kuralları dönemselsel olarak güncellenmekte olup belirtilen adresler erişim tarihi itibarıyla geçerli olan sürümleri içerir. **Facebook**, <https://transparency.fb.com/policies/community-standards/>. **Google**, <https://about.google/community-guidelines/>. **Instagram**, https://help.instagram.com/477434105621119/?helpref=uf_share. **Twitter**, <https://help.twitter.com/en>. **WhatsApp**, <https://www.whatsapp.com/legal/terms-of-service?lang=en>. **YouTube**, <https://www.youtube.com/howyoutubeworks/policies/community-guidelines/#community-guidelines>.

⁴⁶⁴ Sayısal Hizmetler Yasası, m. 3(t).

⁴⁶⁵ Michael Russ, **Evaluating the European Union's Response to Online Misinformation and Disinformation: How to Address Harm While Maximising Freedom of Expression**, Thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy, The University of Edinburgh School of Law, 2021, s. 109-117.

Sayısal anayasacılığın yükselişinin birer görünümü olan Sayısal Hizmetler Yasası ve Çevrimiçi Bilgi Çarpıtmaya Karşı Güçlendirilmiş Uygulama Esasları sonrası, sosyal medya platformlarının içerik denetiminde aldığı kararların da uluslararası ifade özgürlüğü standartlarına uygun olması gereklidir. Dolayısıyla çarpıtılmış bilgi içeren bir içeriğe müdahale edilirken, o içeriğin platformda herhangi bir müdahale olmaksızın yer almaya devam ettiği sürece oluşacak zarar ile içerik sağlayıcının ifade özgürlüğü arasında adil bir denge kurulmalıdır. Çarpıtılmış bilgi içeren içerikler hakkında hesabın kapatılması veya askıya alınması ya da içeriğin yayından kaldırılması yerine içeriğin etiketlenmesi veya görünürlüğünün azaltılması gibi tedbirlere başvurulması orantılı bir müdahale olarak değerlendirilebilir.⁴⁶⁶

Bununla birlikte ifade özgürlüğüne müdahale edilen kullanıcı her koşulda ilgili tedbirden haberdar edilmelidir. Örneğin geçtiğimiz senelerde Facebook ve Twitter, platformlarındaki bazı muhafazakar kullanıcılara yönelik gölge yasaklar (*shadow banning*) getirmekle suçlanmıştır.⁴⁶⁷ Herhangi bir kullanıcının paylaşımlarda bulunmayı sürdürebildiği ancak diğer kullanıcıların bu içerikleri görüntülemesinin kullanıcıdan habersiz olarak engellendiği bu gibi uygulamaların ifade özgürlüğü standartlarına uygun olmayacağı açıktır.

2018 yılında insan hakları savunucuları ve örgütleri tarafından hazırlanan Santa Clara İlkeleri içerik denetimi süreçlerinin şeffaf ve hesap verebilir olmasına yönelik bağlayıcı olmayan kurallar öngörür.⁴⁶⁸ Bu kurallar arasında en önemlisi kullanıcılara içerikleri hakkında verilen kararlara karşı bir başvuru mekanizmasının sağlanmasıdır. Meta şirketi tarafından duyurulan ve 2021’de faaliyet göstermeye başlayan Gözetim Kurulu bu konudaki erken örneklerden biridir.⁴⁶⁹ Gözetim Kurulu, Facebook ve Instagram üzerinde yetkiye sahip bağımsız bir organdır. Üyeleri arasında dünyanın farklı yerlerinden gazetecilik geçmişi olan, uluslararası insan hakları hukuku alanında

⁴⁶⁶ AİHM, *Mouvement Raëlien Suisse v. İsviçre*, B. No: 16354/06, K.T. 13.07.2012, § 73-75.

⁴⁶⁷ Lisa Maria Neudert, Nahema Marchal, **a.g.e.**, s. 21.

⁴⁶⁸ The Santa Clara Principles on Transparency and Accountability in Content Moderation, 2018, <https://santaclaraprinciples.org/>.

⁴⁶⁹ Gözetim Kurulu hakkında kapsamlı bir çalışma için bkz. Kate Klonick, The Facebook Oversight Board: Creating an Independent Institution to Adjudicate Online Free Expression, **Yale Law Journal**, C. 129, S. 2418, 2020, s. 2418-2499.

akademisyenlik yapan ve hatta Nobel Barış Ödülü bulunan farklı isimler bulunur.⁴⁷⁰ Gözetim Kurulu'nun kendine ait bir tüzüğü vardır ve temel görevi kullanıcıların Facebook veya Instagram tarafından alınan içerik denetimi kararlarına yaptıkları itirazları platformun topluluk kuralları ışığında karara bağlamaktır. Dolayısıyla Gözetim Kurulu, ifade özgürlüğüne yönelik müdahalelerin Meta hukukuna (*community standards*) uygunluğunu denetleyen bir Meta Yüksek Mahkemesi (*Supreme Court*) olarak düşünülebilir.⁴⁷¹ Gözetim Kurulu'nun henüz bilgi çarpıtmaya ilişkin bir kararı yoksa da kullanıcıların çarpıtılmış bilgi içerdiği gerekçesiyle müdahale edilen içerikler hakkında Gözetim Kurulu'na başvurma hakkı vardır. Sayısal Hizmetler Yasası'nın içerik denetimi kararlarına karşı etkili bir başvuru mekanizmasının öngörülmesini gerektiren 20. maddesi sonrası, Gözetim Kurulu gibi bağımsız ya da dahili örneklerin sayısı artacaktır.⁴⁷²

Gelenen durumda sosyal medya platformlarının yer almadığı bir bilgi çarpıtmayla mücadele tasarlamak gerçekçi değildir. Ancak bu aktörlerin ifade özgürlüğüne müdahale edebileceği çerçevenin dikkatle belirlenmesi gerekir. Cambridge Analytica skandalında deneyimlendiği üzere, bu aktörlerin birer ticari şirket olduğu ve herhangi bir durumda hissedarlarının memnuniyetini kullanıcılarının emniyetine önceleyebileceği unutulmamalıdır. Dolayısıyla bu şirketler ne gerçeğe uygun olanın tek ve nihai belirleyicisi ne de asılsız olanın tedarikçisi olmalıdır.⁴⁷³

B. Alternatif Çıkış Yolları

Çevrimiçi bilgi çarpıtmaya yönelik düzenleyici yanıtlar doğrudan konuya ilişkin ilkelerin, politikaların ve hukuksal düzenlemelerin geliştirilmesini içerirken

⁴⁷⁰ Bu göz önünde bulundurulduğunda Kurul üyesi olmanın getireceği iş yükünün ne olduğu sorusu akla gelebilir. Belirtmemiz gerekir ki Kurul, şimdilik, yapılan başvurular arasında küresel ölçekte önemli ve ilke kararı vermeye elverişli başvuruları değerlendirir. Nitekim 1 Şubat 2023 tarihi itibarıyla karara bağlanan başvuru sayısı 35'tir.

⁴⁷¹ Gözetim Kurulu'nu teknoloji devlerindeki güç yoğunlaşmasının ve bu güce meşruluk zemini bulma gereksiniminin örneklerinden biri olarak ele alan değerlendirmeler için bkz. Elif Küzeci, **Sayısal Fil**, s. 357-359.

⁴⁷² Sayısal Hizmetler Yasası, m. 20.

⁴⁷³ Emily Bell, "Facebook Drains the Fake News Swamp with New, Experimental Partnerships", **Columbia Journalism Review**, 2016.

alternatif çıkış yolları olarak isimlendirdiğimiz ikinci gruptaki yanıtlar ise ifade özgürlüğüne müdahale etmeksizin güvenli bir bilgi ekosistemi yaratma yönünde dürtme (*nudge*) gerçekleştirmeyi amaçlar. Dürtme, Thaler ve Sunstein tarafından, “insan davranışlarını tahmin edilecek bir şekilde, seçenekleri yasaklamadan ya da insanın ekonomik teşviklerini fazla değiştirmeden yönlendiren seçim mimarisi”⁴⁷⁴ olarak tanımlanır. Platformların çarpıtılmış bilgi içeren bir içeriği yayından kaldırmak yerine içeriğin tartışmalı olduğunu belirten bir etiketi içeriğe eklemesi ya da kullanıcı anılan içeriği yeniden paylaşmadan önce kullanıcıyı uyarması çevrimiçi bilgi çarpıtma bağlamında akla gelebilecek dürtme örnekleridir. Bu başlık altında önerdiğimiz çıkış yolları çevrimiçi bilgi çarpıtmaya kesin çözüm sunmasa da ifade özgürlüğü standartlarıyla uyumlu olmaları açısından desteklenmeye değerdir.

1. Doğrulama (*Fact-Checking*) Uygulamaları

Doğrulama uygulamaları, bilgi çarpıtmayla ifade özgürlüğüne hukuka aykırı müdahale edilmeksizin mücadelede önemli bir rol oynar. Bu uygulamaların amacı, doğrulanabilir veya yanlışlanabilir çevrimiçi içerikleri kontrol ederek kullanıcıların olgusal gerçekliğe uygun bilgilere ulaşmasına yardımcı olmaktır. Duke Reporters’ Lab verilerine göre 2023 Ocak itibarıyla dünya üzerinde doğruluk kontrolü yapan 386 aktif girişim mevcuttur.⁴⁷⁵ Bu girişimler ağırlıklı olarak sivil toplum kuruluşlarının bünyesinde ve bazı örneklerde de devletlerin ya da teknoloji şirketlerinin iş birliğinde sürer.

Doğrulama uygulamalarının etik ilkelere uygun bir biçimde yürütülmesi, bu girişimlerin güvenilirliğinin oluşmasında etkilidir. Bu konuda Poynter Enstitüsü bünyesinde bir birim olarak oluşturulan Uluslararası Doğruluk Kontrolü Ağı standart belirleyici bir role sahiptir. Ağ tarafından dünya çapındaki girişimleri uyumlaştırmak üzere hazırlanan bir ilke metni mevcuttur. Bu ilkeler, doğrulama uygulamalarının tarafsızlık, dürüstlük, doğrulamaya esas kaynakların, doğrulama sürecinde izlenen

⁴⁷⁴ Richard H. Thaler, Cass R. Sunstein, **Dürtme: Sağlık, Zenginlik ve Mutlulukla İlgili Kararları Uygulamak**, çev. Enver Günsel, İstanbul: Pegasus, 2013, s. 17.

⁴⁷⁵ Duke Reporters’ Lab, <https://reporterslab.org/fact-checking/>.

metodolojinin ve finansal destek alınan kaynakların şeffaflığı gibi taahhütlerde bulunmalarını gerektirir.⁴⁷⁶ Asgari standartları karşılayan girişimler Uluslararası Doğruluk Kontrolü Ağı'nın üyesi olur. Ağın, 2023 Ocak itibarıyla, dünyanın farklı yerlerinden 95 aktif üyesi mevcuttur.⁴⁷⁷ Facebook, TikTok, Twitter ve YouTube gibi çevrimiçi platformların da doğruluk kontrolüne ilişkin kullanıcı araçları geliştirirken ya da üçüncü taraf doğrulama uygulamalarıyla iş birliğine giderken Uluslararası Doğruluk Kontrolü Ağı'nı esas aldıkları görülür.⁴⁷⁸

Ağın, doğrudan bireylerin kendilerinin birer doğrulayıcı haline gelmesini amaçlayan çabaları da bulunur. Uluslararası Doğrulama Günü, bunun bir örneğidir. Her yıl – 1 Nisan'ın ertesi günü – 2 Nisan'da kutlanan Uluslararası Doğrulama Günü, bireylerde çevrimiçi bilgi çarpıtmaya ilişkin farkındalığın oluşmasına hizmet eder.⁴⁷⁹

Doğrulama uygulamalarında bağımsızlığın, şeffaflığın ve iş birliğinin güçlendirilmesi konusunda bahse değer diğer bir örnek de Avrupa Sayısal Medya Gözlemevi'dir. Gözlemevi, bağımsız doğrulayıcıları ve bu konuda çalışan akademik araştırmacıları bir araya getiren bir topluluktur. Avrupa Birliği ve Birleşik Krallık'ta doğrulama alanında faaliyet gösteren girişimlerin listesi de Gözlemevi tarafından tutulur. İnternet sayfasından erişilebilen bu liste sayesinde kullanıcıların doğrulama girişimlerinin kamusal olup olmadığı, kar amacı güdüp gütmmediği, ana gelir kaynağı, hizmet sunduğu diller hakkında bilgi edinmesi mümkündür.⁴⁸⁰

Doğrulama uygulamalarının etkililiğiyle ilgili görüşler ve bilimsel bulgular çeşitlidir. Bazı yazarlar bu uygulamaların kullanıcılar üzerinde bir ima edilen hakikat

⁴⁷⁶ Etik ilkelere erişmek için bkz. <https://www.ifncodeofprinciples.poynter.org/know-more/the-commitments-of-the-code-of-principles>.

⁴⁷⁷ Üyelerin listesine erişim için bkz. <https://www.ifncodeofprinciples.poynter.org/signatories>.

⁴⁷⁸ Sırasıyla bkz.

<https://www.facebook.com/formedia/blog/third-party-fact-checking-publisher-faqs>;

<https://newsroom.tiktok.com/en-gb/taking-action-against-covid-19-vaccine-misinformation>;

<https://help.twitter.com/en/using-twitter/how-to-retweet>;

<https://support.google.com/youtube/answer/9229632?hl=en>;

Ayrıca bkz.

<https://www.facebook.com/journalismproject/programs/third-party-fact-checking/selecting-partners>.

⁴⁷⁹ Konu hakkında bkz. <https://factcheckingday.com/>.

⁴⁸⁰ European Digital Media Observatory, <https://edmo.eu/fact-checking-activities/>.

etkisi (*implied truth effect*) yarattığı, daha önce değindiğimiz geri tepme etkisini perçinlediği ve özellikle siyasal bağlamda kanaat gazeteciliği (*opinion journalism*) olarak algılandığı görüşündedir.⁴⁸¹ Bununla birlikte literatürde ağır basan görüş doğruluk kontrolünün etkili bir yöntem olduğu ve bilgi ekosistemine olan güveni artırabileceği yönündedir.⁴⁸² Doğrulama uygulamalarının varlığının siyasetçileri daha dürüst ve temkinli olmaya ittiğine ilişkin göstergeler vardır.⁴⁸³ Bu uygulamalarda video, fotoğraf, resim, illüstrasyon gibi görsel içeriklere başvurulması kullanıcılardaki yanlış algılamaların azaltılmasında görece daha işlevseldir.⁴⁸⁴ Yalnızca çarpıtılmış içeriklerin yanlış olduğunun gösterilmesi yerine güvenilir kaynaklardan olgusal olarak doğrulanabilir bilgi paylaşımının artırılması, bu uygulamaların etkililiğini güçlendirir.⁴⁸⁵

Doğrulama uygulamalarının etkisini sınırlayan önemli bir husus, çarpıtılmış bilginin yayılımı karşısındaki yavaşlığıdır. Nitekim bilgi çarpıtma etkinliklerinin bot kullanımı gibi araçları düşünüldüğünde içerik kontrollerinin halen büyük oranda insan eliyle yürütülmesi, ikisi arasında belirgin bir hız farkı yaratır. Çarpıtılmış bilgi içeren bir içeriğin saptandığı, farklı kaynaklara başvurularak kontrol edildiği ve olgusal olarak yanlış olduğunun belirlendiği sürede çok daha fazlası dolaşıma girebilmektedir. Doğruluk kontrolü bu nedenle Sisypheos-vari bir görev olarak da anılır.⁴⁸⁶ Ancak ifade özgürlüğü standartlarına uyumlu bir çıkış yolu sunması onu vazgeçilmez kılar.

⁴⁸¹ Örneğin bkz. Gordon Pennycook, Adam Bear, Evan T. Collins, David G. Rand, “The Implied Truth Effect: Attaching Warnings to a Subset of Fake News Increases Perceived Accuracy of Headlines Without Warnings”, **Management Science**, C. 66, S. 11, 2020, s. 4944-4957.

⁴⁸² Sakari Nieminen, Lauri Rapeli, “Fighting Misperceptions and Doubting Journalists’ Objectivity: A Review of Fact-Checking Literature”, **Political Studies Review**, C. 17, S. 3, 2018, s. 1-14.

⁴⁸³ Brendan Nyhan, Jason Reifler, “The Effect of Fact Checking on Elites: A Field Experiment on U.S. State Legislators”, **American Journal of Political Science**, C. 59, S. 3, 2015, s. 628-640.

⁴⁸⁴ Dannagal G. Young, Kathleen Hall Jamieson, Shannon Poulsen, Abigail Goldring, “Fact-Checking Effectiveness as a Function of Format and Tone: Evaluating FactCheck.org and FlackCheck.org”, **Journalism & Mass Communication Quarterly**, C. 95, S. 1, 2017, s. 49-75.

⁴⁸⁵ Man-pui Sally Chan, Christopher R. Jones, Kathleen Hall Jamieson, Dolores Albarracín, **a.g.e.**, s. 1531-1546.

⁴⁸⁶ Judit Bayer, Natalija Bitiukova, Petra Bard, Judit Szakács, Erik Uszkiewicz, **a.g.e.**, s. 112.

2. Sayısal Medya ve Bilgi Okuryazarlığı

Çevrimiçi bilgi çarpıtma doğrudan sayısal teknolojilerle bağlantılı bir sorun olsa da yarattığı etkinin temeli yalnızca bu teknolojilerin değil aynı zamanda bireysel ve toplumsal eksikliklerin de kötüye kullanımına dayanır. Sayısal medya ve bilgi okuryazarlığı bu istismarı önlemeye yönelik olarak geliştirilen bir yanıttır ve bireylerin çevrimiçi ortamın risklerinin farkında olmasını, bu riskler karşısında yeterli bilişsel, teknik ve sosyal donanıma sahip olmasını amaçlar.

Sayısal medya ve bilgi okuryazarlığının sağlanmasında uzun vadeli ancak etkili yöntem, konuya ilişkin derslerin farklı öğretim seviyelerinde ulusal müfredatlara eklenmesidir. Peki, böyle bir ders neleri içerebilir? Wardle ve Derakhshan'ın yanıtını örnek alırsak sayısal medya ve bilgi okuryazarlığına ilişkin bir ders şu konuları kapsayabilir: geleneksel haber okuryazarlığı becerilerinin kazandırılması, sosyal ağlarda doğrulama yapma becerilerinin kazandırılması, bize sunulan içeriklerde belirleyici bir etkiye sahip olan algoritmalar hakkında bilgilendirmenin sağlanması, yapay zekanın sunduğu imkanların yarattığı etik zorluklarla birlikte gösterilmesi, bireylerin çevrimiçi bilgi ekosisteminde yaşadığı bilişsel zorlukların üstesinden gelmesini sağlayabilecek tekniklerin öğretilmesi ve aritmetik becerilerin kazandırılması.⁴⁸⁷ Kanımızca bu kapsamı çevrimiçi ortamda nefret söylemi veya siber zorbalık (*cyberbullying*) gibi hukuka aykırılıklar ve kişisel verilerin korunması hakkında farkındalığın oluşturulmasını da içerecek şekilde genişletmek isabetlidir. Bu sayılan içerikle tümüyle örtüşmese de artan sayıda ülkenin konuya ilişkin zorunlu veya seçmeli derslere ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarında yer verdiği görülür.⁴⁸⁸

Konuya özgü mobil oyun tasarımları, sayısal medya ve bilgi okuryazarlığının kazandırılmasının başkaca yöntemleri olabileceğinin bir göstergesidir. Örneğin Bad

⁴⁸⁷ Claire Wardle, Hossein Derakhshan, **a.g.e.**, s. 70.

⁴⁸⁸ Avrupa Birliği ülkeleri özelinde bir inceleme için bkz. European Audiovisual Observatory, **Mapping of Media Literacy Practices and Actions in EU-28**, Strasbourg, 2016.

News⁴⁸⁹ isimli oyunda oyuncuların güvenilirlik puanlarını (*credibility score*) düşürmeyecek ve en çok sayıda takipçiyi kazanacak biçimde uydurma haber üretmeleri istenir. Oyuncunun bot kullanımı, kamuya mal olmuş kişileri taklit gibi yöntemlere başvurma imkanı bulunur. Oyun sayesinde kullanıcı kendisini doğrudan bilgi çarpıtmanın aktörü rolüne soktuğundan gerçek yaşamdaki bilgi çarpıtma etkinliklerine daha aşina hale gelir. Nitekim Cambridge Üniversitesi'nde Bad News'i oynayanlar üzerinde yapılan bir araştırma oyuncuların uydurma haberlere inanma olasılıklarının %21 azaldığını ortaya koyar.⁴⁹⁰

Sayısal medya ve bilgi okuryazarlığı bakımından atlanmaması gereken bir husus çevrimiçi ortamda sadece bilişim teknolojileriyle donatılmış bir dünyaya doğan sayısal yerlilerin değil bu teknolojilerle yaşamlarının ilerleyen dönemlerinde tanışmış sayısal göçmenlerin de varlığıdır.⁴⁹¹ Dolayısıyla konuya ilişkin geliştirilecek politikaların toplumdaki yaşça büyük bireyleri de kapsamaması önemlidir.⁴⁹²

Sayısal medya ve bilgi okuryazarlığı becerileri kazanmış bir bireyden çarpıtılmış bilgiye muhatap olduğunda nasıl davranacağını bilmesi beklenir. Bir başka deyişle sayısal medya ve bilgi okuryazarı, çevrimiçi deneyimi sırasında karşılaştığı içeriğe eleştirel ve analitik yaklaşabilen birisidir. Bu durum, bilgi çarpıtmanın etkisini en az indirgeme potansiyeline sahiptir. Sayısal medya ve bilgi okuryazarlığının artırılması, tam da bu sebeple, uluslararası örgütlerin çevrimiçi bilgi çarpıtmaya yönelik yanıtlarını değerlendirirken atıf yaptığımız çalışmaların tümünde öncelikle yapılması gerekenler arasında sayılır. Bu alternatif çıkış yolunu konumuz bağlamında değerli kılan da yine ifade özgürlüğüne hukuka aykırı müdahale riskinin düşüklüğüdür.

⁴⁸⁹ <https://www.getbadnews.com/en#intro>.

⁴⁹⁰ Chloe Taylor, "Scientists claim online game 'vaccinates' players against fake news", **CNBC**, 25 Haziran 2019, <https://www.cnbc.com/2019/06/25/scientists-claim-online-game-vaccinates-players-against-fake-news.html>.

⁴⁹¹ "Sayısal yerli" ve "sayısal göçmen" kavramları hakkında bkz. Marc Prensky, "Digital Natives, Digital Immigrants: Part 1", **On the Horizon**, C. 9, S. 5, 2001, s. 1-6. Ayrıca bkz. Elif Küzeci, **Sayısal Fil**, s. 114-115.

⁴⁹² An Hermans, **The Digital Era? Also My Era! Media and Information Literacy: A Key to Ensure Seniors' Rights to Participate in the Digital Era**, The Directorate General of Human Rights and Rule of Law (DGI) of the Council of Europe, 2022.

3. İçerik Temelli Yasaklamalar Yerine Şeffaflığın ve Hesap Verebilirliğin Yükselişi

Çevrimiçi bilgi çarpıtmayla ifade özgürlüğüne hukuka aykırı müdahale etmeksizin mücadelenin bir yolu da içerik temelli yasaklamalar içeren düzenlemeler yerine itimat edilen bir bilgi ekosisteminin inşasına yönelik adımların atılmasıdır. Şeffaflık ve hesap verilebilirlik, bu konuda öne çıkan ilkelerdir. Şeffaflık, herhangi bir sürecin, ondan etkilenenlerin süreç hakkında bilgiye erişimine açık ve saydam bir biçimde yürütülmesini gerektirir. Hesap verilebilirlik ise herhangi bir süreci yürütenlerin süreç sırasında tüm uygun önlemleri almalarını, kendilerinden talep edilmesi halinde bunları ortaya koymalarını ve süreçte ortaya çıkabilecek olumsuzluklardan sorumlu tutulabilmesini şart koşar.

Kişisel veri işleme etkinlikleri, siyasal reklamcılık ve algoritmik sistemlerin tasarım ve yönetim süreçlerinde şeffaflığın ve hesap verilebilirliğin temin edilmesi bireylerin bilgi ekosistemine güvenini diriltecektir. Bu, ancak anılan konulara ilişkin etkin düzenlemelerin öngörülmesi ve sıkı bir biçimde uygulanmasıyla gerçekleşebilir. Nitekim bu yöndeki eğilimin hızlandığını gösterir bazı örnekler mevcuttur.

Veri koruma alanında hem Avrupa Birliği'nde geçerli temel düzenleme olan Genel Veri Koruma Tüzüğü (GVKT)⁴⁹³ hem de konuya ilişkin tek bağlayıcı uluslararası sözleşme olan Avrupa Konseyi 108 sayılı Sözleşme'nin yenilenen metninde (Sözleşme 108+)⁴⁹⁴ şeffaflığın ve hesap verebilirliğin birer ilke olarak benimsendiği görülür.⁴⁹⁵ Bu ilkeler, veri sorumlusu sıfatını haiz çevrimiçi platformların topladıkları kişisel verileri diledikleri gibi kullanmalarının önünde bir

⁴⁹³ European Union, **Regulation 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC** (General Data Protection Regulation).

⁴⁹⁴ Council of Europe Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data, **Council of Europe Treaty Series 108**, 1981. 108 sayılı Sözleşme ve Sözleşme 108+ hakkında bilgi için bkz. <https://www.coe.int/en/web/data-protection/convention108-and-protocol>.

⁴⁹⁵ Şeffaflık ilkesi bakımından bkz. GVKT, m. 5(1)(a), 12, 13, 14; Sözleşme 108+, m. 5(3), 5(4)(a), 8. Hesap verebilirlik ilkesi bakımından bkz. GVKT, m. 5(2), 24; Sözleşme 108+, m. 10.

engeldir. Aynı zamanda bireylerin, kişisel verilerinin işlenmesiyle ilgili tehlikelerin ve güvencelerin farkındalığına da hizmet eder. Ayrıca belirtmek isteriz ki GVKT'nin yalnızca otomatik yollarla işlemeye dayanan profillemeleri yasaklayan 22. maddesinin, özellikle madde kapsamına giren siyasal mikro-hedeflemeler bakımından etkin bir biçimde uygulanması bilgi çarpıtma aktörleri üzerinde caydırıcı olabilecektir.⁴⁹⁶

Siyasal reklamcılık alanında Avrupa Birliği'nde henüz teklif aşamasında olan Siyasal Reklamcılığın Şeffaflığı ve Hedef Belirlemesine İlişkin Tüzük de anılan ilkeleri benimser. Düzenlemeyle servis sağlayıcılara sundukları siyasal reklamcılık hizmetiyle bağlantılı şeffaflık yükümlülükleri ile bu hizmetlerde kullanılan ve içerik görünürlüğünü etkileyen tekniklere ilişkin kurallar getirilmesi amaçlanır.⁴⁹⁷ Bu gibi düzenlemeler çevrimiçi platformların bilgi çarpıtma amacı güden reklamları almama yönünde davranmasını sağlayabilir. Alınan reklamlarda da finansmanı sağlayan kaynak bilgisinin kamuya açık olması bireylerin içeriği daha doğru bir biçimde değerlendirmesini kolaylaştırabilir.

Daha önce ele aldığımız Sayısal Hizmetler Yasası ile Sayısal Piyasalar Yasası'nın tüm hükümleriyle yürürlüğe girmeleri sonrası bilgi ekosisteminde şeffaflığın ve hesap verebilirliğin sağlanması konusunda özellikle “çok büyük çevrimiçi platformlar” bakımından benzer etkileri yaratacağı söylenebilir. Yine henüz teklif aşamasında olan Yapay Zeka Yasası da anılan ilkelerin algoritmik sistemlerin tasarım ve yönetim süreçleri bakımından geçerli olmasını sağlayabilecektir.⁴⁹⁸

Çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadele, güvenilir bir bilgi ekosistemine kavuşulması için şeffaflık ve hesap verebilirliğin etkin olarak uygulanmasını öncelermelidir. Uluslararası örgütlerin çevrimiçi bilgi çarpıtmaya yönelik yanıtlarını değerlendirirken ele aldığımız çalışmaların tümünde de bu yaklaşımın benimsendiği

⁴⁹⁶ GVKT, m. 22.

⁴⁹⁷ European Commission, **Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the Transparency and Targeting of Political Advertising**, 2021.

⁴⁹⁸ European Commission, **Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts**, 2021.

görülür. Hatta Avrupa Birliği bünyesinde bu eğilimin bağlayıcılığı olan hukuk metinleriyle iyice belirginleşmeye başladığı söylemek mümkündür. Örnekler üzerinden somutlaştırdığımız bu yaklaşımın, ifade özgürlüğüne hukuka aykırı müdahale olasılığını en az barındıran seçeneklerden biri olması nedeniyle, ulusal düzenlemelerde de benimsenmesi gerektiği kanaatindeyiz.

II. Türkiye’de Çevrimiçi Bilgi Çarpıtmayla Mücadeleye Yönelik Hukuksal Çerçevenin Değerlendirilmesi

Türkiye’de yaşayan yurttaşlar da çarpıtılmış bilgilerden ve bunların ulusal gündemde yarattığı etkilerden bağışık değildir. Reuters Enstitüsü tarafından yapılan bir çalışma, Türkiye’nin çarpıtılmış bilgilere maruz kalma konusunda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında ilk sırada yer aldığını gösterir. Uydurma haberlerle karşılaştığını belirten ve bundan yakınan kesim Türkiye’deki yurttaşlardan %49’una karşılık gelirken aynı oran Almanya için %9, Fransa için %16, Brezilya için %35’tir.⁴⁹⁹ İstanbul Ekonomi Araştırmaları tarafından yürütülen bir başka saha çalışmasına katılanların %47,2’si “Lozan Antlaşması’nın 2023’te devreye girecek gizli maddeleri var” ifadesinin, %38,5’i ise “Türkiye çok zengin bor madeni yataklarına sahip ancak dış güçler çıkartmamıza izin vermiyor” ifadesinin doğru olduğunu belirtir.⁵⁰⁰ Konu hakkındaki diğer çalışmalar da Türkiye’deki bilgi ekosisteminde çarpıtılmış bilgilerin norm haline geldiğini ve aşırı kutuplaşmanın da etkisiyle kamuyu ilgilendiren tüm tartışmaları derinden yaraladığını saptar.⁵⁰¹

Bununla birlikte alternatif çıkış yollarında bahsi geçen başlıklarla bağlantılı bazı girişimler sınırlı da olsa Türkiye’de de mevcuttur. Ancak bunların etkililiği tartışmalıdır. Medya okuryazarlığı dersi ilkökul ve ortaokul düzeyinde seçmeli ders

⁴⁹⁹ Richard Fletcher, “Misinformation and Disinformation Unpacked”, Reuters Institute for the Study of Journalism, **Digital News Report**, 2018, <https://www.digitalnewsreport.org/survey/2018/misinformation-and-disinformation-unpacked/>.

⁵⁰⁰ İstanbul Ekonomi Araştırmaları, 2020, <https://www.turkiyeraporu.com/hangi-komple-teorilerine-inaniyoruz>.

⁵⁰¹ Barış Kırdemir, **a.g.e.**; H. Akın Ünver, **Türkiye’deki Rus Dijital Medya ve Bilgi Ekosistemi**, İstanbul: Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi, 2019.

olarak müfredatta yer alır.⁵⁰² Aralarında Doğruluk Payı, Evrim Ağacı, Malumatfuruş, Teyit.org ve YalanSavar'ın bulunduğu bazı doğrulama platformları faaliyettedir.⁵⁰³ Bu platformlardan yalnızca Doğruluk Payı ve Teyit.org, Uluslararası Doğruluk Kontrolü Ağı üyesidir. 2021'de Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından “Doğru mu?” adında bir doğrulama platformunun kurulacağı belirtilmişse de bu satırların yazıldığı tarih itibarıyla uygulamada değildir.⁵⁰⁴ Bununla birlikte 2022'nin Ekim ayından beri benzer bir işlev görmesi amacıyla hazırlanan haftalık “Dezenformasyon Bülteni”, bir önceki haftanın Başkanlık tarafından uydurma haber olarak değerlendirilen içeriklerinin derlemesini sunar.⁵⁰⁵ Devlete bağlı olarak yürütülen doğruluk kontrolünün – özellikle siyasal içerikler söz konusu olduğunda – bağımsızlığı ve tarafsızlığının sorgulanabilir olduğu açıktır.

Veri korumasına hasredilen çerçeve düzenleme olan 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu 7 Ekim 2016 tarihi itibarıyla tüm hükümleriyle yürürlükteyse de Avrupa veri koruma standartlarıyla uyumlu olmadığı Avrupa Birliği'nin Türkiye raporlarında belirtilir.⁵⁰⁶ 108 sayılı Sözleşme'nin yenilenen metni de henüz Türkiye tarafından imzalanmamıştır. Çevrimiçi siyasal reklamcılık ve medya sahipliği konularında ise şeffaflığı ve çoğulculuğu sağlamaya yönelik etkin düzenlemelerin eksikliği hissedilir.

Türkiye'de çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadeleyle yönelik hukuksal düzenlemeleri incelemeye geçmeden ifade özgürlüğü standardına da değinmekte yarar bulunur. Nitekim ilerleyen sayfalarda değerlendirilen bu düzenlemeler ifade özgürlüğüne orantısız müdahale ihtimali barındırır. Öncelikle belirtmek gerekir ki Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Anayasa'nın m. 90/son hükmü gereğince iç hukukun parçasıdır ve AIHM'nin 10. maddeye ilişkin içtihadı Türkiye açısından da geçerlidir. Dolayısıyla çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadele ederken ifade

⁵⁰² European Commission, **Turkey 2021 Report**, s. 88. Medya okuryazarlığına ilişkin olarak Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından hazırlanan sosyal medya kullanım kılavuzu için bkz. <https://www.iletisim.gov.tr/uploads/docs/SosyalMedyaKullanımKılavuzu.pdf>.

⁵⁰³ Bu platformlara ilişkin bir inceleme için bkz. H. Akın Ünver, **Türkiye'de Doğruluk Kontrolü ve Doğrulama Kuruluşları**, Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi, 2020.

⁵⁰⁴ Özge Özdemir, “Doğru mu: Cumhurbaşkanlığı doğrulama platformu kuruyor, uzmanlar ne düşünüyor?”, **BBC Türkçe**, 25 Şubat 2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-56188115>.

⁵⁰⁵ Bültenlere erişim için bkz. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/dezenformasyon-bulteni>.

⁵⁰⁶ European Commission, **Turkey 2021 Report**, s. 42.

özgürlüğüne yapılacak müdahalenin Sözleşme'ye uygun olması için hukuken öngörülmüş olması, meşru amaç izlemesi ve demokratik bir toplumda gerekli olması şarttır.

Anayasa'nın düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetini düzenleyen 26. maddesi uyarınca, *“Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet Resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar.”*⁵⁰⁷ Görüleceği üzere içerik bakımından her türlü ifade kural olarak 26. maddenin korumasındadır. Hükümde yer alan “başka yollarla” ifadesi ise özgürlüğün İnternet aracılığıyla çevrimiçi ortamda kullanımını da güvence altına alır.

Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetine getirilecek sınırlamaların kanunla yapılması, hakkın özüne dokunmaması, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olması, demokratik toplum düzeninin, laik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olmaması gerekir.⁵⁰⁸ Sınırlama ancak şu meşru amaçlardan biri nedeniyle yapılabilir: Milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi.⁵⁰⁹ 1982 Anayasası'nın Danışma Meclisi'ne sunulan taslağında “ekonomik hayatı etkileyecek gerçek dışı veya zamansız haberlerin önlenmesi” de meşru amaçlar arasında sayılsa da buna *“yeni bir sansür tipi getirerek, basını kısırlaştıracak nitelikte olduğu, tüm dünyada ekonomik anlayışlar değişik görüşler halinde bulunduğu, bir görüş diğerine göre yanlış sayıldığı, haberin ekonomik hayatı etkileyecek nitelikte olup olmadığını, zamanlı ve zamansız olduğunu tayin ve takdir etmenin zor bulunduğu ve keyfiliğe götürebileceği, hiçbir iktisat yazarının ekonomi üzerine herhangi bir şey yazamayacağı”*⁵¹⁰ gibi savlarla karşı

⁵⁰⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, m. 26.

⁵⁰⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, m. 13.

⁵⁰⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, m. 26.

⁵¹⁰ Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, C. 8, 21/08/1982, s. 275-290'dan aktaran Tolga Şirin, **Türkiye’de Düşüncenin Tutsaklığı – 2: İfade Özgürlüğünün Yeşili**, İstanbul: Tekin, 2021, s. 67-68.

çıkılmış ve 26. maddede yer verilmemiştir. Bu tartışma ve sonucu, ekonomik hayatla sınırlı olsa da, doğrudan çevrimiçi bilgi çarpıtmaya ilişkin bir düzenlemenin neden 26. maddeyi ihlal edebileceğine ilişkin yol göstericidir.

Anayasa Mahkemesi, her ne kadar doğrudan çevrimiçi bilgi çarpıtmaya ilişkin bir konuda karar vermemişse de İnternet’in ifade özgürlüğünün kullanımında oynadığı rolün ve çevrimiçi bilgi ekosisteminin özelliklerinin farkındadır: *“Ulaşılabilirliği, haber ve fikirlerin saklanma süresi ve kapasitesi ile hacimce büyük haber ve fikirleri iletme imkânı gözetildiğinde internet, halkın haber almasının ve bilgilerin iletilmesinin gelişiminde önemli bir role sahiptir. İnternet, herhangi bir sınırlama gözetmeksizin herkesin haber ve fikirlere ulaşması ile fikirlerini yayması noktasında çok önemli bir imkân sağlamaktadır. Bu durum ifade özgürlüğü açısından da çok geniş bir alan yaratmaktadır. Öte yandan internet, geleneksel medya ve basın kuruluşlarından farklı olarak herhangi bir editöryal kontrol olmaksızın anında haber ve fikirlerin yayımlanması imkânı sağlamaktadır. Tamamen dağıtılmış bir sistem olarak internet, hâkim bir konum olmaksızın temel bilgi kaynağı şeklinde faaliyet göstermektedir. Ayrıca etkileşimli bir kitle iletişim aracı olarak kullanıcıların karşılıklı haber ve fikir alışverişi yapmasına imkân tanımaktadır. Bu nedenle internetin faaliyet alanının çerçevesini tam olarak çizmenin kolay olduğu söylenemez.”*⁵¹¹

Türkiye, devletlerin çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadeleyle ilişkin ulusal düzenlemelerinde ortaklaşan yaklaşımların üçünden de izler taşır. Çevrimiçi içeriğe erişimin engellenmesini düzenleyen ve İnternet aktörlerine yükümlülükler getiren hukuksal düzenlemeler mevcuttur. Ayrıca belirli bilgi çarpıtma etkinlikleri suç olarak düzenlenmiştir. Çalışmamızın bu kısmında 5651 sayılı Kanun çerçevesinde çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadele ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun konuyla ilişkilendirilebilir düzenlemeleri değerlendirilmektedir.

⁵¹¹ Örneğin bkz. AYM, *Medya Gündem Dijital Yayıncılık Ticaret A.Ş.* [GK] başvurusu, B. No: 2013/2623, 11/11/2015, § 34-35.

A. 5651 Sayılı Kanun Çerçevesinde Çevrimiçi Bilgi Çarpıtmayla Mücadele

Türkiye’de İnternet içeriklerine ilişkin hukuksal çerçeveyi belirleyen temel düzenleme, 5651 sayılı Kanun’dur. Düzenlemede doğrudan çevrimiçi bilgi çarpıtmaya ilişkin bir hüküm bulunmaz. Ancak çarpıtılmış bir içeriğin aynı zamanda 5651 sayılı Kanun uyarınca içeriğin çıkarılabileceği veya erişime engellenebileceği durumlardan birini oluşturması halinde, çarpıtılmış içeriğe müdahale edilmesi söz konusu olabilir. Bu nedenle 5651 sayılı Kanun’un amacının ve kapsamının, düzenlemede öngörülen aktörlerin yükümlülük ve sorumlulukları ile düzenleme uyarınca içeriğe müdahale edilebilecek hallerin konumuz bağlamında açıklığa kavuşturulmasına ihtiyaç vardır.

1. 5651 Sayılı Kanun’un Amacı ve Kapsamı

Türkiye, yeni binyılın başlangıcına kadar İnternet’e karşı müdahale olmayan bir yaklaşım benimser.⁵¹² İnternet servislerini evrensel hizmet kapsamında tutan yasa hükmü haricinde İnternet’e özel başka bir düzenleme bulunmaz.⁵¹³ Konuya ilişkin ulusal tartışmalar da görece az sayıdadır. Ancak kanımızca bu durum İnternet’e ilişkin tam özgürlükçü bir tutuma sahip olunmasından değil çevrimiçi ortama ulusal ölçekte erişimin sınırlı olmasından ileri gelir. Nitekim İnternet kullanımının yaygınlaşması ve bu kullanımlar neticesinde (forum sitelerinde kimliği belirsiz kullanıcılar tarafından yazılan yazılardan forum yöneticisinin sorumlu tutulması gibi) bazı hukuksal sorunlarla karşılaşmaya başlanmasıyla birlikte çevrimiçi ortama ilişkin yerli tartışmaların hararetlendiği ve düzenleyici çabaların hızlandığı görülür.

⁵¹² Yaman Akdeniz, Kerem Altıparmak, **İnternet: Girilmesi Tehlikeli ve Yasaktır Türkiye’de İnternet İçerik Düzenlemesi ve Sansüre İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme**, Ankara: İmaj, 2008, s. 4.

⁵¹³ 5369 sayılı Evrensel Hizmet Kanunu, RG. 25.06.2005, 25856.

Bu kapsamda önemli bir girişim 2002 yılında 4756 sayılı Kanun’la getirilen değişikliklerdir.⁵¹⁴ Kanun’un 26. maddesi, 5680 sayılı Basın Kanunu’na yeni bir madde ekler. Düzenleme, Basın Kanunu’nun yalan haber, hakaret ve benzeri fiillerden doğacak maddi ve manevi zararlarla ilgili hükümlerinin, İnternet ortamında yayınlanan her türlü yazı, resim, işaret, sesli veya sessiz görüntü ve benzerleri hakkında da uygulanmasını öngörür. Anılan madde dönemin cumhurbaşkanı tarafından iade edilmiştir. Ahmet Necdet Sezer, iade gerekçesini şu sözlerle açıklar: *“İletişim teknolojisinde bir devrim niteliğindeki İnternet yayıncılığının en baskın yönü, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünün, özgün kanaat oluşumunun günümüzdeki en etkin kullanım alanı olmasıdır. İnternet ortamındaki yayıncılıkta, hukukun üstün kılınması, kişilik haklarının korunması ve bunun yanında da yayın yoluyla düşünce ve ifade özgürlüğü gibi duyarlı alanların dengelenmesi sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlar, ancak, ifade özgürlüğü esas alınarak ve yayınlar üzerindeki denetim yargıya bırakılarak sağlanabilir. Dolayısıyla, İnternet yayıncılığına ilişkin ilkelerin ve öteki düzenlemelerin özel bir yasa ile yapılması en doğru yol olacaktır.”*⁵¹⁵ TBMM iade edilen maddeyi aynen kabul etmiş ve düzenleme 21 Mayıs 2002 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Ancak madde, 5680 sayılı Basın Kanunu’nu ilga eden ve benzer nitelikte bir düzenlemeye yer vermeyen 5187 sayılı Basın Kanunu’yla yürürlükten kaldırılmıştır.⁵¹⁶

5680 sayılı mülga Basın Kanunu’na eklenen maddenin İnternet’e özel bir yasa ihtiyacı gerekçesiyle iadesi ve aynı dönemde kamuoyunda geniş yer bulan Mustafa Kemal Atatürk ile ilgili YouTube videolarının, çocuk pornografisi içeriklerinin ve intihara yönlendirdiği öne sürülen Satanist paylaşımların erişilebilirliği, konu hakkında yeni bir düzenlemeye giden yolun taşlarını döşemiştir.⁵¹⁷ Nitekim 23 Mayıs 2007 tarihli ve 26530 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla

⁵¹⁴ 4756 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, Basın Kanunu, Gelir Vergisi Kanunu ile Kurumlar Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, RG. 21.05.2002, 24761.

⁵¹⁵ Aktaran kaynak için bkz. Özden Çankaya, Melike Batur Yamaner, **Kitle İletişim Özgürlüğü**, Ankara: Turhan, 2006, s. 265.

⁵¹⁶ 5187 sayılı Basın Kanunu, RG. 26.06.2004, 25504.

⁵¹⁷ Yaman Akdeniz, Kerem Altıparmak, **a.g.e.**, s. 10.

Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun 23 Kasım 2007’de tüm hükümleriyle yürürlüğe girmiştir.⁵¹⁸

Hazırlandığı dönemdeki gündemle bağlantılı olarak düzenlemenin amacının çocukları, gençleri ve aileyi İnternet ortamında işlenebilecek suçlardan korumak olduğu yasanın genel gerekçesinde ifade edilmiştir. Yasa, Anayasa’nın “Ailenin korunması” başlıklı 41. maddesi ile “Gençliğin korunması” başlıklı 58. maddesine dayanır. 58. maddenin devlete gerekli tedbirleri alma ödevini yüklediği konulardan biri de gençlerin cehaletten korunmasıdır. Cehalet, bilgisizliktir.⁵¹⁹ İnternet’te ifade özgürlüğünü sınırlandıran bir düzenlemenin, hele de ilerleyen kısımda değineceğimiz uygulama sorunları gözetildiğinde, devletin gençleri bilgisizlikten korumaya yönelik tedbir almasını da gerektiren bir maddeye dayanması kanımızca bir çelişkidir.

Yürürlüğe girdiğinden beri hükümetin girişimleriyle yapılan ve yapılmak istenen değişikliklerle ve Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, insan hakları savunucuları ve örgütlerinin eleştirileriyle sık sık gündeme gelen Kanun, günümüzde konu hakkındaki temel düzenleme olma özelliğini sürdürür.⁵²⁰

5651 sayılı Kanun’un amacı, ilk maddesinde ifade edildiği şekliyle, İnternet ortamında faaliyet gösteren aktörlerin yükümlülük ve sorumluluklarının belirlenmesi ve İnternet ortamında işlenen suçlarla bu aktörler üzerinden mücadele edilmesidir.⁵²¹ Bu kapsamda Kanun’la verilen görevlerin yerine getirilmesinden sorumlu idari otorite Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu’dur.⁵²² Erişim Sağlayıcıları Birliği de kural olarak erişimin engellenmesi ve içeriğin çıkarılmasına yönelik kararların uygulanmasını sağlamakla yükümlüdür.⁵²³

⁵¹⁸ 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, RG. 23.05.2007, 26530.

⁵¹⁹ Türk Dil Kurumu, **Güncel Türkçe Sözlük**, <https://sozluk.gov.tr/>.

⁵²⁰ Yürürlükteki 17. yılında 5651 sayılı Kanun’a değişiklik getiren mevzuatın ve Anayasa Mahkemesi kararlarının sayısı 17’yi bulmuştur. Başlı başına bu durum dahi kanımızca düzenlemenin belirliliğini tartışmaya açar.

⁵²¹ 5651 sayılı Kanun, m. 1.

⁵²² 5651 sayılı Kanun, m. 10/1.

⁵²³ 5651 sayılı Kanun, m. 6/A. İlerleyen açıklamalarımızda değinilecek 8. madde ve 8/A maddesi kapsamında verilen kararların uygulanmasından ESB sorumlu değildir.

2. 5651 Sayılı Kanun'da Tanımlanan Aktörlerin Yükümlülük ve Sorumlulukları

5651 sayılı Kanun temel olarak çevrimiçi ortamda faaliyet gösteren dört ayrı aktör tanımlar. Bunlar içerik sağlayıcı, yer sağlayıcı, erişim sağlayıcı ve toplu kullanım sağlayıcıdır. İçerik sağlayıcı, çevrimiçi ortamdaki her türlü bilgiyi üreten, değiştiren veya sağlayan kişidir.⁵²⁴ Bu içeriklerin paylaşıldığı platformları sağlayan veya işleten aktörler, yer sağlayıcıdır.⁵²⁵ Kanun, kullanıcıların İnternet'e bağlanarak çevrimiçi ortama erişmelerine imkan sunan kişileri erişim sağlayıcı olarak tanımlarken belirli bir yerde ve belirli bir süreyle kullanıcılara İnternet'i kullanma olanağı tanıyan aktörlerin ise toplu kullanım sağlayıcı olacağını belirtir.⁵²⁶ Anılan aktörlerin tümü gerçek kişi olabileceği gibi tüzel kişi de olabilir.

Bu aktörleri bir örnek üzerinden somutlaştırmak olanaklıdır. Ders çalışmak ya da kitap okumak üzere gittiğiniz kafede bir türlü odaklanamadığınızı, bu yüzden kafenin kablosuz İnternet'ini kullanarak Twitter'a girip gündemde neler olduğuna baktığınızı, bu sırada Metis Yayınları'nın doğrulanmış Twitter hesabından (@Metiskitap) yayınevinin son yayınladığı *Çalınan Dikkat*⁵²⁷ isimli kitaba ilişkin bir *tweet* gördüğünüzü ve bu *tweet*'i arkadaşlarınızın da görmesi amacıyla *retweet* ettiğinizi düşünelim. Bu kısa senaryoda *tweet*'i atan @Metiskitap hesabı içerik sağlayıcıdır. Twitter, anılan paylaşımı platformunda barındırması nedeniyle yer sağlayıcıdır. Oturduğunuz kafenin işletmesi toplu kullanım sağlayıcıdır. Çünkü sizin de aralarında bulunduğunuz kişilere kablosuz İnternet aracılığıyla çevrimiçi ortamı kullanım olanağı sağlar. Son olarak kafenin kablosuz İnternet hizmetini aldığı şirket ise (ör. TTNNet, Türksat Kablonet, TurkNet vb.) erişim sağlayıcıdır.

⁵²⁴ 5651 sayılı Kanun, m. 2/1-f.

⁵²⁵ 5651 sayılı Kanun, m. 2/1-m.

⁵²⁶ 5651 sayılı Kanun, m. 2/1-e, 1-i.

⁵²⁷ Johann Hari, *Çalınan Dikkat: Neden Odaklanamıyoruz?*, çev. Barış Engin Aksoy, İstanbul: Metis, 2022.

İçerik sağlayıcılar, çevrimiçi ortamda kendi sağladıkları içerik ya da başkasına ait içerik nedeniyle sorumlu olabilir. Bu aktörler, 4. maddenin birinci fıkrası uyarınca, İnternet ortamında kullanıma sunduğu her türlü içerikten sorumludur.⁵²⁸ Doktrinde bu sorumluluk hem ceza hukuku hem de özel hukuk genel hükümlerine göre sorumluluk şeklinde yorumlanır.⁵²⁹ İçerik sağlayıcıların başkasına ait içerikten sorumlu olabilmesi için ise içeriğe bağlantı sağlaması, içeriği benimsediğinin ve diğer kullanıcıların içeriğe erişmesini amaçladığının açıkça belli olması gereklidir.⁵³⁰ Bağlantı sağlamak, bu cümlelerin dipnotunda yer aldığı biçimde link paylaşmak veya köprü (*hyperlink*) eklemektir.⁵³¹ AİHM de içerik sağlayıcının belirli durumlarda bağlantı sağladığı içerikten sorumlu tutulabileceği görüşündedir.⁵³² İçeriğin benimsendiğinin nasıl anlaşılacağına ilişkin Kanun'da, gerekçede ya da ikincil düzenlemede herhangi bir belirleme yapılmamıştır. İçeriğin, içeriği açıkça destekleyen bir yorumla yeniden paylaşılması madde anlamında benimseme olarak kabul edilebilir. Ancak beğenme, emoji bırakma, *retweet* etme gibi çevrimiçi eylemler kanımızca içeriği benimseme olarak sayılmamalıdır. Durumun koşullarına ve kullanılan teknolojinin özelliklerine bağlı olarak değişiklik gösterebilecek bu hususun her somut olay özelinde ayrıca değerlendirilmesi gereklidir.

İçerik sağlayıcıların aksine yer ve erişim sağlayıcılar, yer ve erişim sağladıkları içeriğin hukuka aykırı olup olmadığını kontrol etmekle yükümlü değildir.⁵³³ Ancak bu aktörler herhangi bir içeriğin hukuka aykırılığından erişimin engellenmesi veya içeriğin çıkarılması kararları aracılığıyla haberdar olması halinde, bu içeriklere yönelik olarak kararların gereğini yerine getirmekle yükümlüdür.⁵³⁴

⁵²⁸ 5651 sayılı Kanun, m. 4/1.

⁵²⁹ Eylem Aksoy Retornaz, “5651 Sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi Ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkındaki Kanun Kapsamında İçerik Sağlayıcının Yükümlülükleri ve Ceza Sorumluluğu”, **Ceza Hukuku Dergisi**, C. 16, S. 45, 2021, s. 19.

⁵³⁰ 5651 sayılı Kanun, m. 4/2.

⁵³¹ Link verme örneği için bkz.: T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi'ne şu adresten erişebilirsiniz <https://www.mevzuat.gov.tr/>. Köprü verme örneği için bkz.: T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi'ne [buradan](#) erişebilirsiniz.

⁵³² AİHM, Magyar Jeti Zrt v. Macaristan, B. No: 11257/16, K.T. 04.12.2018, § 80.

⁵³³ 5651 sayılı Kanun, m. 5/1, 6/2.

⁵³⁴ 5651 sayılı Kanun, m. 5/2, 6/1.

Ayrıca, yer sağlayıcılar, erişim sağlayıcılar ile ticari ve ekonomik amaçlı içerik sağlayıcıların ortak bazı yükümlülükleri bulunur.⁵³⁵ Bu aktörler, Kanun'un 3. maddesi uyarınca, kendilerine ait iletişim bilgilerini İnternet ortamında doğru, eksiksiz ve güncel bir biçimde bulundurmakla yükümlüdür.⁵³⁶ Bu sayede kullanıcıların aktörlere ulaşabilmesi ve aktörün yurt dışında bulunması durumunda Kanun kapsamında verilecek idari para cezalarının muhataba elektronik yollarla tebliğ edilmesi amaçlanır. Yer, erişim ve toplu kullanım sağlayıcıları bakımından ortak olan bir yükümlülük ise bu aktörlerin sundukları hizmetlere ilişkin kayıtları tutmasıdır.⁵³⁷ Konumuz bakımından sınırlı bir uygulama alanına işaret etmeleri nedeniyle toplu kullanım sağlayıcıların bu yükümlülük bakımından diğer iki aktörle ortaklaştığını belirtmekle yetiniyoruz.⁵³⁸

2020 yılında, Almanya'daki düzenlemeden mülhem değişikliklerle 5651 sayılı Kanun'a bir aktör daha eklenir: Sosyal ağ sağlayıcı.⁵³⁹ Sosyal ağ sağlayıcı, “sosyal etkileşim amacıyla kullanıcıların İnternet ortamında metin, görüntü, ses, konum gibi içerikleri oluşturmalarına, görüntülemelerine veya paylaşımlarına imkân sağlayan gerçek veya tüzel kişileri” ifade eder.⁵⁴⁰ Tanım göz önüne alındığında düzenlemenin Facebook, Instagram, TikTok, Twitter ve YouTube gibi Türkiye’de sık kullanılan sosyal medya platformlarına yönelik olarak getirildiği açıktır. Bu aktörlere getirilen yükümlülükler birer ek yükümlülük niteliğinde olup aktörün içerik veya yer sağlayıcı olmasından kaynaklanan sorumluluklarını ortadan kaldırmaz.⁵⁴¹ Dolayısıyla bir aktör aynı içeriğe ilişkin olarak hem sosyal ağ hem de yer sağlayıcı olabilir. Örneğin birkaç paragraf öncesinde kurguladığımız senaryoda Twitter hem sosyal ağ hem de yer sağlayıcıdır.

⁵³⁵ İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik’in 5. maddesiyle bilgilendirme yükümlülüğünün yalnızca ticari ve ekonomik amaçlı içerik sağlayıcılar için söz konusu olacağı belirlenir. RG. 30.11.2007, 26716.

⁵³⁶ 5651 sayılı Kanun, m. 3.

⁵³⁷ 5651 sayılı Kanun, m. 5/3, 6/1-c ve 7/2. İçerik sağlayıcılara da benzer bir yükümlülük getiren düzenleme Anayasa Mahkemesi’nce iptal edilmiştir. AYM, E.2014/87, K.2015/112, 08/12/2015, § 129-137.

⁵³⁸ Bu aktörün yükümlülüklerine ilişkin bkz. İnternet Toplu Kullanım Sağlayıcıları Hakkında Yönetmelik, RG. 11.04.2017, 30035.

⁵³⁹ 7253 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, RG. 30.07.2020, 31202.

⁵⁴⁰ 5651 sayılı Kanun, m. 2/1-s.

⁵⁴¹ 5651 sayılı Kanun, Ek Madde 4/17.

Bu yönde yeni bir belirlemeye gidilmesinin esas gerekçesi Ağ Uygulama Yasası'yla aynıdır: Ülke sınırları içinde, ağırlıklı olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde yerleşik sosyal medya platformlarını temsil eden bir muhatap bulma ihtiyacı. Sosyal ağ sağlayıcı için getirilen ilk yükümlülüğün temsilci atamaya ilişkin olması bu nedenle rastlantı değildir. Ek Madde 4'ün ilk fıkrası uyarınca Türkiye'den günlük erişimi bir milyonu aşan yabancı sosyal ağ sağlayıcıların temsilci atama yükümlülüğü bulunur.⁵⁴² Temsilci gerçek kişi olabileceği gibi tüzel kişi de olabilir. Ancak gerçek kişi olması halinde Türkiye'de mukim ve Türk vatandaşı olması şarttır. Temsilcinin atanmamasına ilişkin olarak öngörülen idari para cezası, reklam yasağı ve bant genişliğinin daraltılması gibi kademeli yaptırımların da etkisiyle bilindik sosyal medya platformları bu yükümlülüğü yerine getirmiş durumdadır. Bunlar, DailyMotion, Facebook, Google, Instagram, LinkedIn, Periscope, Pinterest TikTok, Twitter, VKontakte ve YouTube'dur.⁵⁴³ Ancak temsilci olarak atananların ağırlıklı olarak müdürleri yurt dışında yerleşik limited şirketler oluşu, bunların kağıt üzerinde atanmış temsilciler olabileceğini düşündürür. Bu düşüncemize koşut olarak 7418 sayılı Kanun kapsamında yapılan değişikliklerle temsilci atama yükümlülüğü muhataplık ilişkisini güçlü kılacak biçimde ağırlaştırılmıştır. Buna göre Türkiye'den günlük erişimi 10 milyonu aşan yabancı sosyal ağ sağlayıcıların temsilcisinin teknik, idari, hukuksal ve mali yönlerden tam yetkili ve sorumlu olması gerekir. Bu temsilcinin tüzel kişi olması halinde ise doğrudan sosyal ağ sağlayıcı tarafından kurulan bir şube olması şarttır.⁵⁴⁴

Temsilcinin bir görevi BTK, ESB, adli veya idari makamlar tarafından gönderilecek tebligat, bildirim veya taleplerin yerine getirilmesidir. Temsilcinin diğer görevi ise Ek Madde 4'ün üçüncü fıkrasıyla getirilen yükümlülükle bağlantılıdır. Bu kapsamda, sosyal ağ sağlayıcıların kullanıcılar tarafından kişilik haklarının veya özel hayatın gizliliğinin ihlali nedeniyle kendisine yapılacak başvuruları yanıtlaması istenir.⁵⁴⁵ Bu başvuruların en geç 48 saat içinde sonuçlandırılması gereklidir.

⁵⁴² 5651 sayılı Kanun, Ek Madde 4/1.

⁵⁴³ Yaman Akdeniz, Ozan Güven, **EngelliWeb 2021: Üst Düzey Kamu Şahsiyetlerinin İncinen İtibar, Onur ve Haysiyet Yılı**, İstanbul: İfade Özgürlüğü Derneği, 2022, s. 93-94.

⁵⁴⁴ 7418 sayılı Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (RG. 18.10.2022, 31987), m. 34.

⁵⁴⁵ 5651 sayılı Kanun, Ek Madde 4/3.

Türkiye’de milyonlarca kullanıcısı olan bu platformlara günlük olarak gelecek başvuru sayısının ne kadar fazla olabileceği hayal edilebilir. Başvuruların sonuçlandırılması için getirilen süre sınırının uygulanmasının bu nedenle gerçekçi olmadığı kanaatindeyiz.

Başvuruya ilişkin olarak varılan sonuç – olumlu veya olumsuz olması fark etmeksizin – kullanıcıya bildirilir. Ancak başvurunun olumsuz yanıtlanması durumunda sosyal ağ sağlayıcı buna ilişkin gerekçe göstermelidir. Bu şart ifade özgürlüğü açısından sorgulanabilir. Çünkü başvurunun olumlu yanıtlanması diğer kullanıcıların ifade özgürlüğüne müdahale oluşturan bir sonuç olmasına karşın gerekçeli yanıt yalnızca olumsuz yanıtlar için aranır. Bir başka deyişle sosyal ağ sağlayıcıdan ifade özgürlüğüne neden müdahale etmediğini açıklaması beklenir. İfade özgürlüğü ile özel yaşamın gizliliğinin yarıştığı durumlarda iki hak arasında adil bir dengenin kurulması önemlidir. Bu sebeple ya başvuruya olumsuz yanıtın gerekçeli olması beklenmemeli ya da bu gereklilik her iki sonuç bakımından da söz konusu olmalıdır.

Temsilci atama yükümlülüğüne benzer olarak başvuruları yanıtlandırma yükümlülüğü de Türkiye’den günlük erişimi bir milyonu aşan sosyal ağ sağlayıcılar için öngörülmüştür. Ancak anılan düzenlemenin bu ölçütü karşılayan sosyal ağ sağlayıcılardan yalnızca yurt dışı kaynaklı olanlar için değil yurt içi kaynaklılar için de geçerli olduğu atlanmamalıdır.

Sosyal ağ sağlayıcıların bir başka yükümlülüğü Kanun’un uygulanmasına ilişkin raporların altı aylık dönemlerle Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kurumu’na bildirilmesidir.⁵⁴⁶ Türkçe hazırlanması gereken bu raporlar, sosyal ağ sağlayıcının kendisine bildirilen kararlara uyumuna ve kullanıcı başvurularına ilişkin istatistiksel ve sınıflandırılmış bilgiler içerir. Raporların içeriği, 7418 sayılı Kanun kapsamında yapılan değişikliklerle genişletilmiştir.⁵⁴⁷ Buna göre, sosyal ağ sağlayıcı, içerik

⁵⁴⁶ 5651 sayılı Kanun, Ek Madde 4/4.

⁵⁴⁷ 7418 sayılı Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, RG. 18.10.2022, 31987.

algoritmalarına, reklam ve şeffaflık politikalarına ilişkin bilgilere de raporlarda yer verir. Fıkraya yapılan eklemeye sosyal ağ sağlayıcılara hesap verebilirlik ilkesine uygun hareket etme, kullanıcılara eşit ve tarafsız davranma, içerik algoritmalarında şeffaflık sağlama, kullanıcılara kişisel veri kullanımını sınırlandırma seçeneği sunma ve bir reklam kütüphanesi (*ad library*) oluşturma konusunda gerekli adımları atma yükümlülüğü getirilir.⁵⁴⁸ Bu yükümlülüklerin çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadelede alternatif çıkış yolları arasında saydığımız adımlara ilişkin olması olumludur.⁵⁴⁹

Sosyal ağ sağlayıcıları ayrıca kullanıcı verilerini yerleştirmekle yükümlüdür.⁵⁵⁰ Veri yerleştirme, kişisel verilerin korunması hukukunun önemli tartışma konularından biridir. Artan sayıda devlet teknoloji devlerindeki güç yoğunlaşmasını eritmek ve egemenliğini sayısal alanda da sürdürmek amacıyla veri yerleştirme düzenlemelerine başvurur.⁵⁵¹ Benzer bir yaklaşımın Türkiye tarafından da benimsendiği görülür. Üstelik bu yükümlülüğün yerine getirilmemesinin yaptırımının sosyal ağ sağlayıcının küresel cirosuna endekslenmiş olması da bu yaklaşımın ne kadar güçlü sahiplenildiğinin göstergesidir. Nitekim Türkiye'deki kullanıcı verilerini yerleştirmeyen sosyal ağ sağlayıcıya bir önceki yıla ait küresel cirosunun yüzde üçüne kadar idari para cezası verilebilir.⁵⁵²

Sosyal ağ sağlayıcıların kişisel verilere ilişkin bir başka yükümlülüğü de belirli suçlara konu içerikleri sağlayanları saptamak adına adli makamlarca talep edilen bilgileri vermektir.⁵⁵³ Bu suçlar arasında konumuzla doğrudan ilgili olan halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma suçu da bulunur. Bu kapsamda örneğin bir Facebook kullanıcısı hakkında halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma suçunu işlediği iddiasıyla soruşturma açıldığında Facebook şirketinin kullanıcının tespiti için gerekli olan bilgileri talep

⁵⁴⁸ 5651 sayılı Kanun, Ek Madde 4/4.

⁵⁴⁹ Konumuzla doğrudan ilgisi bulunmamakla birlikte olumlu olarak değerlendirilebilecek bir başka yenilik de 7418 sayılı Kanun'la getirilen Ek Madde 4/7 hükmüdür. Düzenleme uyarınca sosyal ağ sağlayıcılara çocuklar özgülenmiş ayrı hizmet sunma konusunda gerekli adımları atma görevi yüklenir. Çocukların çevrimiçi ortamda korunmasına yönelik bu değişiklik kanımızca isabetlidir.

⁵⁵⁰ 5651 sayılı Kanun, Ek Madde 4/6.

⁵⁵¹ Yanqing Hong, **Data Localisation: Deconstructing Myths and Suggesting a Workable Model for the Future**, Brussels Privacy Hub Working Paper, C. 5, S. 17, 2019.

⁵⁵² 5651 sayılı Kanun, Ek Madde 4/20.

⁵⁵³ Bu suçlar, Türk Ceza Kanunu'nda yer alan çocukların cinsel istismarı (m. 103), halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma (m. 217/A), devletin birliğini ve ülke bütünlüğünü bozmak (m. 302), anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar (m. 309, 311-316), devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluktur (m. 328-331, 333-337). 5651 sayılı Kanun, Ek Madde 4/5.

üzerine cumhuriyet savcılığına vermesi gerekir. Üstelik talebin yerine getirilmemesi durumunda sosyal ağ sağlayıcının bant genişliği yüzde doksan oranında daraltılabilir. Veri paylaşma yükümlülüğünün ilerleyen açıklamalarımızda detaylı değineceğimiz halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma suçu bakımından da getirilmesi, ifade özgürlüğüne ölçüsüz müdahale riski taşır. Zira düzenlemenin siyasal bağlamda araçsallaştırılması halinde İnternet’te (görünürde) anonim olma hakkı zedelenecek yurttaşların otosansüre başvurması olasıdır. Dahası, kullanıcı verilerinin bu suç bağlamında paylaşımı, sosyal ağ sağlayıcıların merkezlerinin bulunduğu ülke hukuku bakımından sorumluluklarını doğurabilir.

3. 5651 Sayılı Kanun’da Öngörülen İçerik Düzenlemeleri

5651 sayılı Kanun uyarınca çevrimiçi ortamdaki içeriğe müdahale edilebilecek haller dört ayrı maddede düzenlenir: “İçeriğin çıkarılması ve erişimin engellenmesi kararları ile yerine getirilmesi” başlıklı 8. madde, “Gecikmesinde sakınca bulunan hallerde içeriğin çıkarılması ve/veya erişimin engellenmesi” başlıklı 8/A maddesi, “İçeriğin yayından çıkarılması ve erişimin engellenmesi” başlıklı 9. madde ve “Özel hayatın gizliliği nedeniyle içeriğe erişimin engellenmesi” başlıklı 9/A maddesi. Benzer biçimde isimlendirilseler de farklı halleri öngören bu dört hüküm Türkiye’de çevrimiçi ortamdaki içeriklere erişimin engellenmesi rejiminin iskeletini oluşturur.

Burada içeriğe müdahale edilebilen hallere geçmeden önce erişimin engellenmesi ile içeriğin yayından çıkarılması arasındaki ayrımı belirtmekte yarar vardır. Kanun, erişimin engellenmesini kullanılan teknik üzerinden tanımlar. Bu teknikler arasında alan adı, IP adresi ve URL engellemesi örneklenir. Bununla birlikte sınırlı sayım yapılmaz. “Ve benzeri yöntemler” ifadesiyle diğer engelleme tekniklerine de açık kapı bırakılır.⁵⁵⁴ Erişimin engellenmesi erişim sağlayıcılar aracılığıyla

⁵⁵⁴ 5651 sayılı Kanun, m. 2/1-o. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi anılan ifadenin iptali talebini, erişimin engellenmesi yöntemlerinin, “özel bir uzmanlık ve teknik bilgi isteyen, hızlı, teknolojik ve bilimsel gelişmeler karşısında çok hızlı değişen ve gelişen teknikler” olması ve bunların neler olduğunun kanun koyucu tarafından önceden tek tek belirlenmesinin mümkün olmaması gerekçesiyle reddetmiştir. AYM, E.2014/87, K.2015/112, 08/12/2015, § 129-137.

uygulanabilir. İçeriğin yayından çıkarılması ise içeriğin, içerik veya yer sağlayıcılar tarafından kaldırılmasıdır.⁵⁵⁵

5651 sayılı Kanun'un 8. maddesi, erişime engellenmesine veya yayından çıkarılmasına karar verilebilecek içeriklere ilişkin bir suç kataloğu içerir. Bu suçlar arasında Türk Ceza Kanunu'nda yer alan intihara yönlendirme, çocukların cinsel istismarı, uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırma, sağlık için tehlikeli madde temini, müstehcenlik, fuhuş, kumar oynanması için yer ve imkân sağlama suçları bulunur.⁵⁵⁶ Ayrıca, Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun⁵⁵⁷, Futbol ve Diğer Spor Müsabakalarında Bahis ve Şans Oyunları Düzenlenmesi Hakkında Kanun⁵⁵⁸ ve Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu'nun 27. maddesinin birinci ve ikinci fıkrasında yer alan suçlar⁵⁵⁹ da bu kapsamdadır. İnternet ortamındaki içeriğin bu suçlardan birini oluşturduğu konusunda yeterli şüphe bulunması halinde içeriğin çıkarılmasına veya erişime engellenmesine karar verilir.⁵⁶⁰

8/A maddesi, gecikmesinde sakınca bulunan durumlar bakımından ayrı bir düzenleme getirir. Böyle bir durumun varlığında, yaşam hakkı ile kişilerin can ve mal güvenliğinin korunması, milli güvenlik ve kamu düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi veya genel sağlığın korunması amaçlarından herhangi birine dayanarak içeriğe müdahale edilebilir.⁵⁶¹

9. madde ile 9/A maddesi, içeriğe görece daha bireysel nedenlerle müdahale edilebilecek durumları düzenler. 9. madde uyarınca kişiler çevrimiçi ortamdaki bir

⁵⁵⁵ 5651 sayılı Kanun, m. 2/1-ö.

⁵⁵⁶ TCK m. 84, 103/1, 190, 194, 226, 227, 228.

⁵⁵⁷ RG. 31.07.1951, 7872.

⁵⁵⁸ RG. 09.05.1959, 10201.

⁵⁵⁹ RG. 03.11.1983, 18210. Bu suçlar şunlardır: “(1) Millî İstihbarat Teşkilatının görev ve faaliyetlerine ilişkin bilgi ve belgeleri, yetkisiz olarak alan, temin eden, çalan, sahte olarak üreten, bunlar üzerinde sahtecilik yapan ve bunları yok eden kişiye dört yıldan on yıla kadar hapis cezası verilir. (2) MİT mensupları ve ailelerinin kimliklerini, makam, görev ve faaliyetlerini herhangi bir yolla ifşa edenler ile MİT mensuplarının kimliklerini sahte olarak düzenleyen veya değiştiren ya da bu sahte belgeleri kullananlara üç yıldan yedi yıla kadar hapis cezası verilir.”

⁵⁶⁰ 5651 sayılı Kanun, m. 8/1.

⁵⁶¹ 5651 sayılı Kanun, m. 8/A/1.

içeriğin kişilik haklarını ihlal etmesi nedeniyle içeriğin çıkarılmasını veya erişime engellenmesini isteyebilir.⁵⁶² 9/A maddesi ise bireylere özel yaşamlarının gizliliğinin ihlal ettiğini ileri sürdükleri içerikler hakkında erişimin engellenmesi tedbirinin uygulanmasını isteme hakkı verir.⁵⁶³

5651 sayılı Kanun'un 8., 8/A, 9. ve 9/A maddeleri kapsamında verilecek içeriğin çıkarılması veya erişime engellenmesi kararları yalnızca ihlalin gerçekleştiği ilgili bölümle sınırlı olarak verilir.⁵⁶⁴ Bu şekilde içeriği sağlayan kullanıcının profiline ya da içeriğin bulunduğu platforma tümüyle müdahale edilmesi yerine doğrudan ihlal oluşturan belirli bir içeriğin çevrimiçi ortamda bulunduğu konuma (ör. URL adresine) ulaşılmasının önüne geçilir. İçeriğin bulunduğu İnternet sitesine erişimin engellenmesi ancak ihlalin tekil müdahaleyle önlenemediği ya da teknik olarak böyle bir müdahalenin yapılamadığı durumlarda söz konusu olabilir. Başvurucunun kendisiyle tamamen alakasız bir süreç sonunda Google Sites'a erişimin tümüyle engellenmesi üzerine bireysel İnternet sitesine ulaşamamasının ifade özgürlüğünü ihlal ettiğine ilişkin *Ahmet Yıldırım* kararını⁵⁶⁵ takiben getirilen bu düzenleme, İnternet içeriğine müdahalelerin ölçülülüğü bakımından olumludur.

Dolayısıyla çarpıtılmış bir içeriğin aynı zamanda 5651 sayılı Kanun'un 8., 8/A, 9. ve 9/A maddelerinin içeriğe müdahale edilebileceğini öngördüğü hallerden birine girmesi halinde anılan içeriğin ihlal oluşturan bölümüyle sınırlı olarak erişime engellenmesi veya yayından çıkarılması olanaklıdır. Ancak bu yönde bir kararı vermeye ya da onaylamaya yetkilendirilmiş makamlar ve 5651 sayılı Kanun'un mevcut uygulamasında görülen sorunlar, özellikle ifade özgürlüğü açısından bazı duraksamalara neden olur.

Öncelikle, 5651 sayılı Kanun kapsamında içeriğin erişime engellenmesine veya yayından çıkarılmasına karar verebilecek ya da bu yönde verilmiş kararı

⁵⁶² 5651 sayılı Kanun, m. 9/1.

⁵⁶³ 5651 sayılı Kanun, m. 9/A/1.

⁵⁶⁴ 5651 sayılı Kanun, m. 8/17, 8/A/3, 9/4, 9/A/4.

⁵⁶⁵ AİHM, *Ahmet Yıldırım v. Türkiye*, B. No: 3111/10, K.T. 18.03.2013. Konu olarak benzer ve aynı yönde bir bireysel başvuru kararı için bkz. AYM, *Youtube Llc Corporation Service Company ve diğerleri* [GK], B. No: 2014/4705, 29/5/2014.

onaylayacak olan, yargısal makamlardır. Bunlar mahkemeler, savcılıklar ve sulh ceza hakimlikleridir.⁵⁶⁶ Bu makamlar arasında uygulamada öne çıkan sulh ceza hakimliklerinin uzmanlaşma durumu, yargısal bağımsızlığı ve kararlarının gerekçeli olmasıyla ilgili endişeler mevcuttur.⁵⁶⁷

5651 sayılı Kanun kapsamında içeriğin erişime engellenmesine veya yayından çıkarılmasına karar verebilecek bir diğer aktör ise Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu'nun başkanıdır. BTK başkanı, 8. maddede sayılan suçları oluşturan içeriklere, cumhurbaşkanlığı veya ilgili bakanlıkların talebi üzerine 8/A kapsamına giren içeriklere ve 9/A kapsamında özel hayatın gizliliğini ihlal ettiği iddia edilen içeriklere erişimin engellenmesine veya bu içeriklerin yayından kaldırılmasına karar verebilir.⁵⁶⁸ 5651 sayılı Kanun'un bu düzenlemeleri, daha önce Anayasa Mahkemesi tarafından da saptandığı üzere, sınırlı bir alanda idareye çok geniş yetkiler tanır.⁵⁶⁹ Herhangi bir içeriğin sayılan maddelerdeki durumları oluşturduğuna ilişkin değerlendirmeyi yapması gereken kural olarak yargı organlarıdır. İfade özgürlüğüne yönelik müdahalelerin istisnai durumlarda idari kurumlarca gerçekleştirilmesi öngörülebilir. Ancak 5651 sayılı Kanun'un uygulaması da BTK başkanına verilen bu yetkilerin kaideyi bozacak şekilde kullanıldığını gösterir. Türkiye'de 2021 yılında gerçekleşen erişim engellemelerinin %91'ine BTK başkanınca 5651 sayılı Kanun'un 8. maddesi kapsamında karar verilmiştir.⁵⁷⁰

Dahası, idareye verilen yetki BTK başkanıyla da sınırlı değildir. 5651 sayılı Kanun, diğer kanunlar ve ikincil düzenlemelerle, kendi görev alanlarıyla ilgili konularda erişimin engellenmesini talep etmeye veya bu yönde karar vermeye yetkilendirilen kurum ve kuruluşlar şunlardır⁵⁷¹: Cumhurbaşkanlığı ve ilgili

⁵⁶⁶ 5651 sayılı Kanun, m. 8/2, 8/A/2, 9/1, 9/A/5.

⁵⁶⁷ Venice Commission (European Commission for Democracy through Law), **Turkey Opinion on Law no. 5651 on Regulation of Publications on the Internet and Combatting Crimes Committed by Means of Such Publication**, Opinion No. 805/2015, 15.06.2016; Venice Commission (European Commission for Democracy through Law), **Turkey Opinion on the Duties, Competences and Functioning of the Criminal Peace Judgeships**, Opinion No. 852/2016, 13.03.2017.

⁵⁶⁸ 5651 sayılı Kanun, m. 8/4, 8/A/2, 9/A/1, 9/A/8.

⁵⁶⁹ AYM, E.2014/149, K.2014/151, 02/10/2014.

⁵⁷⁰ Yaman Akdeniz, Ozan Güven, **a.g.e.**, s. 8.

⁵⁷¹ Mevzuatın listelenmesinde ilkin şu kaynaktan yararlanılmış, sonrasında Lexpera Hukuk Bilgi Sistemi'nde "erişimin engellenmesi" sözcüğü kullanılarak güncel durumun kontrolü sağlanmıştır: Yaman Akdeniz, Ozan Güven, **a.g.e.**, s. 4-8.

bakanlıklar⁵⁷², ESB⁵⁷³, Sağlık Bakanlığı Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu⁵⁷⁴, Sermaye Piyasası Kurulu⁵⁷⁵, Tarım ve Orman Bakanlığı⁵⁷⁶, Tütün ve Alkol Dairesi Başkanlığı⁵⁷⁷, Milli Piyango İdaresi Genel Müdürlüğü Talih Oyunları Daire Başkanlığı⁵⁷⁸, Türkiye Jokey Kulübü⁵⁷⁹, Spor Toto Teşkilat Başkanlığı⁵⁸⁰, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu ve Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu⁵⁸¹, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu⁵⁸², Yüksek Seçim Kurulu⁵⁸³, Ticaret Bakanlığı Tüketicinin Korunması ve Piyasa Gözetimi Genel Müdürlüğü⁵⁸⁴, Hazine ve Maliye Bakanlığı⁵⁸⁵, 7223 sayılı Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu kapsamındaki yetkili kuruluşlar⁵⁸⁶, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına bağlı sanayi ve teknoloji il müdürlükleri⁵⁸⁷, valilikler ve İçişleri Bakanlığı⁵⁸⁸, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu⁵⁸⁹, Türkiye Futbol Federasyonu⁵⁹⁰, 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu kapsamındaki ilgililer⁵⁹¹. Yelpazenin genişliğinden görülebileceği üzere erişimin engellenmesi konusunda talep ve karar yetkisi adeta mevzuatımıza saçılmış durumdadır.

Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru kararları da erişimin engellenmesi kararlarının ifade özgürlüğü bağlamında yarattığı sorunları göstermesi bakımından bahse değerdir. Nitekim bugüne kadar 5651 sayılı Kanun'la ilgili kabul edilebilir bulunan tüm bireysel başvuru kararlarında sonuç ihlaldir.⁵⁹² Anayasa Mahkemesi, bu

⁵⁷² 5651 sayılı Kanun, m. 8/A.

⁵⁷³ 5651 sayılı Kanun, m. 9/9.

⁵⁷⁴ 1262 sayılı İspençiyari ve Tıbbi Müstahzarlar Kanunu, m. 18.

⁵⁷⁵ 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu, m. 99.

⁵⁷⁶ Tarımda Kullanılan Gübrelerin Piyasa Gözetimi ve Denetimi Yönetmeliği, m. 10.

⁵⁷⁷ 4733 Sayılı Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkol Piyasasının Düzenlenmesine Dair Kanun, m. 8.

⁵⁷⁸ Sanal Ortamda Oynatılan Talih Oyunları Hakkında Yönetmelik, m. 7.

⁵⁷⁹ 6132 sayılı At Yarışları Hakkında Kanun.

⁵⁸⁰ 7258 sayılı Futbol ve Diğer Spor Müsabakalarında Bahis ve Şans Oyunları Düzenlenmesi Hakkında Kanun, m. 5.

⁵⁸¹ 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun.

⁵⁸² 6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, m. 29/A.

⁵⁸³ 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, m. 55/B.

⁵⁸⁴ 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, m. 80.

⁵⁸⁵ 7194 Sayılı Dijital Hizmet Vergisi ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, m. 7.

⁵⁸⁶ 7223 sayılı Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu, m. 17.

⁵⁸⁷ Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Piyasa Gözetimi ve Denetimi Yönetmeliği, m. 32.

⁵⁸⁸ 2860 Sayılı Yardım Toplama Kanunu, m. 6.

⁵⁸⁹ 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, m. 150; 6361 sayılı Finansal Kiralama, Faktoring, Finansman ve Tasarruf Finansman Şirketleri Kanunu, m. 46.

⁵⁹⁰ 5894 sayılı Türkiye Futbol Federasyonu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, Ek Madde 1.

⁵⁹¹ 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu, m. 41/G.

⁵⁹² Bilgi, AYM'nin Kararlar Bilgi Bankası'nda 31 Ocak 2023 tarihi itibarıyla yapılan arama sonuçlarını yansıtır.

başvuruların bazılarında Kanun'un genel uygulamasını şekillendirecek saptamalarda bulunur. Bu saptamalardan en önemlisi erişim engellemesinin istisnai nitelikte bir tedbir olduğunu imleyen *prima facie* doktrindir. Mahkeme, başvurucunun bir İnternet haber sitesinde yer alan yazılarına 5651 sayılı Kanun'un 9. maddesine dayanılarak erişimin engellendiği *Ali Kıdık* başvurusunda, bu usulün ancak kişilik haklarının apaçık bir biçimde ihlal edildiğinin daha ilk bakışta anlaşıldığı durumlarda işletilebileceğini belirtir.⁵⁹³ Mahkeme tarafından gösterildiği şekliyle örneğin birinin çıplak görselleri yayınlandığında bu kişinin kişilik haklarının ihlal edildiği detaylı bir incelemeyi gerektirmeyecek derecede açıktır. Bu durumda 5651 sayılı Kanun'un 9. maddesi uyarınca içeriğin yayından çıkarılmasına ve erişime engellenmesine karar verilebilir. Bu yaklaşım, ifade özgürlüğü ile kişilik haklarının hızlı bir biçimde korunması gereksinimi arasında adil dengeyi kurar.⁵⁹⁴

Anayasa Mahkemesi, 8/A maddesindeki usulü ise ilk kez polis tarafından düzenlenen terör operasyonunda polis ile girdiği çatışmada öldürülen H.L.B'nin cenazesinin zırhlı araca bağlanarak sürüklenmesini gösteren içeriklere milli güvenlik ve kamu düzeninin korunması amacıyla erişimin engellendiği *Birgün İletişim ve Yayıncılık Ticaret A.Ş.* başvurusunda ele alır. Mahkeme bu başvuruda ilk bakışta ihlal doktrininin 5651 sayılı Kanun'un 8/A maddesi bakımından da işletilmesi gerektiği sonucuna varır⁵⁹⁵ ve idari veya yargısal makamlar tarafından maddeye dayanılarak verilecek kararlarda yapılması gereken dengelemeyi somutlaştırır.

Buna göre herhangi bir İnternet içeriği hakkında 8/A maddesine dayanarak erişimin engellenmesi kararı verilebilmesi için öncelikle bu makamlar tarafından gecikmesinde sakınca bulunan bir durumun varlığı gösterilmelidir. İçeriğin 8/A maddesinde sayılan sebeplerden hangisi ya da hangileriyle ilişkili olduğu tam olarak

⁵⁹³ AYM, *Ali Kıdık*, B. No: 2014/5552, 26/10/2017, § 62.

⁵⁹⁴ Ayrıca bkz. Kemal Gözler, "Kişilik Haklarını İhlal Eden İnternet Yayınlarının Kaldırılması Usulü ve İfade Hürriyeti: 5651 Sayılı Kanunun 9'uncu Maddesinin İfade Hürriyeti Açısından Değerlendirilmesi", **Rona Aybay'a Armağan (Cilt I)**, İstanbul: Legal, 2014, s.1059-1120.

⁵⁹⁵ AYM, *Birgün İletişim ve Yayıncılık Ticaret A.Ş.* başvurusu, B. No: 2015/18936, 22/5/2019, § 70-72; Benzer yönde ayrıca bkz. AYM, *Baran Tursun Uluslararası, Dünya Ölçeğinde Silahsızlanma, Yaşam Hakkı, Özgürlük, Demokrasi, Barış ve Dayanışma Vakfı (Baransav) ve Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş.* başvurusu, B. No: 2015/18581, 26/9/2019, § 39-41; AYM, *Cahit Yiğit* başvurusu, B. No: 2016/2736, 27/11/2019, § 30-32; AYM, *Tahsin Kandamar* başvurusu, B. No: 2016/213, 28/11/2019, § 30-32; AYM, *Wikimedia Foundation Inc. ve Diğerleri* başvurusu, B. No: 2017/22355, 26/12/2019, § 73-75; AYM, *Ali Ergin Demirhan* başvurusu, B. No: 2015/16368, 11/3/2020, § 29-31.

ortaya konmalıdır. Bu yönde bir değerlendirmenin yapılabilmesi için örneğin içeriğin terör örgütlerinin meşru gösterilmesiyle bir bağlantısı mevcutsa ifade özgürlüğü ile demokratik toplumun kendini terör örgütlerine karşı korumaya ilişkin meşru hakkı arasında denge kurulmalıdır. Bu yönde bir dengeleme, yayının içeriği şu hususlarla birlikte değerlendirildiğinde yapılabilir: Bütünüyle ele alındığında müdahaleye konu yayının özel bir kişiyi, kamu görevlilerini, halkın belirli bir kesimini veya devleti hedef gösterip göstermediği, onlara karşı şiddete teşvik edip etmediği, bireylerin fiziksel şiddet tehlikesine maruz bırakılıp bırakılmadığı, bireylere karşı nefreti alevlendirip alevlendirmedeği, yayında iletilen mesajda şiddete başvurma'nın gerekli ve haklı bir önlem olduğunun ileri sürülüp sürülmediği, şiddetin yüceltilip yüceltilmediği, kişileri nefrete, intikam almaya, silahlı direnişe tahrik edip etmediği, suçlamalara yer vererek veya nefret uyandırarak ülkenin bir kısmında veya tamamında daha fazla şiddete sebebiyet verip vermeyeceği, kişi veya kuruluşları paniğe yöneltecek yalan ve yanlış bilgileri, tehdit ve hakaret oluşturan ifadeleri içerip içermediği, yayın tarihinde ülkenin bir kısmında veya tamamında çatışmaların yoğunluk derecesi ile ülkedeki tansiyonun yükseklik derecesinin yayına erişimin engellenmesi kararına etki edip etmediği, karara konu sınırlayıcı tedbirin demokratik bir toplumda zorlayıcı bir toplumsal ihtiyacın karşılanması amacına yönelik olup olmadığı ve tedbirin başvurulabilecek en son çare niteliğinde bulunup bulunmadığı ve sınırlamanın güdülen kamu yararı amacını gerçekleştirmek için ifade özgürlüğüne en az müdahale eden ölçülü bir sınırlama niteliğinde olup olmadığı.⁵⁹⁶

Anayasa Mahkemesi'nin önce 9. maddeye sonra da 8/A maddesine ilişkin olarak geliştirdiği ilkesel yaklaşımın, başta BTK başkanı ve sulh ceza hakimlikleri olmak üzere erişimin engellenmesi konusunda talep ve karar yetkisi olan makamlarca benimsendiğine ilişkin göstergeler zayıftır.⁵⁹⁷ Nitekim Anayasa Mahkemesi, BTK'nın "5651 sayılı Kanun'un 8/A maddesinin (1) numaralı fıkrasında belirtilen sebeplerle" internet sitesinin tümüne yönelik erişimin engellenmesine karar verdiği; Ankara 1. Sulh Ceza Hakimliği'nin "terörü öven, şiddette ve suça teşvik eden kamu düzenini ve milli güvenliği tehdit eden, yaşam hakkı ile kişilerin can ve mal güvenliğinin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi" sebeplerine dayanarak erişimin

⁵⁹⁶ AYM, *Birgün İletişim ve Yayıncılık Ticaret A.Ş.* başvurusu, B. No: 2015/18936, 22/5/2019, § 74.

⁵⁹⁷ Örneğin bkz. Yaman Akdeniz, Ozan Güven, *a.g.e.*, s. 4-8.

engellenmesini uygun bulduğu, başvuruçular tarafından yapılan itirazın ise “*Türkiye Cumhuriyeti Devletinin, (...) uluslararası platformda ve ülke içerisinde saygınlık ve itibarını zedeleyecek terörü destekleyen bir devlet olduğu izlenimi verecek derecede haksız nitelikte saldırının*” bulunması sebebine dayanarak reddedildiği *Wikimedia Foundation Inc. ve Diğerleri* başvurusunda 8/A maddesinin “*keyfiliğe yol açıldığı izlenimi oluşturacak şekilde genişletici bir yoruma tabi tutulduğu*”nu belirtir.⁵⁹⁸ Bu saptama, bireysel başvuru kararlarında ifade özgürlüğüne müdahalelerin kanuniliğine ve meşru amacına ilişkin nadiren sorun gören Anayasa Mahkemesi’nin takip eden başvurularda bu ölçütler bakımından da tartışma yürütebileceğinin işaretidir. AİHM yargıçlarından Egidijus Kuris’in AİHS’nin 8. maddesinin kapsamının aşırı genişletilmesine karşı çıkarken kullandığı ifadeyi⁵⁹⁹ ödünç alarak söylersek, 8/A maddesi ∞/A maddesi değildir. Anayasa Mahkemesi, maddeye dayanılarak verilen erişimin engellenmesi kararlarının istisnai niteliğini yitirdiği, ilgili ve yeterli gerekçe ihtiva etmediği, maddenin öngörülemez ve belirsiz bir niteliğe kavuştuğu ve keyfi uygulamalara karşı herhangi bir güvence içermediği kanaatine varırsa, kanunilik ve meşru amaç ölçütlerinden ihlal kararlarıyla karşılaşılabılır. Hatta pilot karar usulüne başvurulması söz konusu olabilir.⁶⁰⁰ Nitekim anılan usulün uygulanmasına 5651 sayılı Kanun’un 9. maddesi bakımından karar verilmiştir. Anayasa Mahkemesi, İnternet haber sitelerinde yer alan ve toplumu yakından ilgilendiren birçok habere kişilik haklarının korunması amacıyla erişimin engellenmesini ele aldığı *Keskin Kalem*

⁵⁹⁸ AYM, *Wikimedia Foundation Inc. ve Diğerleri* başvurusu, 2017/22355, 26/12/2019, § 61.

⁵⁹⁹ “*The perspective of examining privacy in terms of the right and value protected by Article 8 must be returned to its natural angles. To present it graphically, 8 should indeed be seen as 8 and not – as increasingly tends to be the case – like the sign of infinity: ∞*” AİHM, *Erményi v. Macaristan*, B. No: 22254/14, 22/11/2016, karşı oy § 14’ten aktaran Tolga Şirin, **Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti) Usul Hukuku**, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi – 7, Avrupa Konseyi, 2018, s. 91.

⁶⁰⁰ Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü’nün “Pilot karar usulü” kenar başlıklı 75. maddesi şöyledir: “(1) Bölümler, bir başvurunun yapısal bir sorundan kaynaklandığını ve bu sorunun başka başvurularda da yol açtığını tespit etmeleri ya da bu durumun yeni başvurularda yol açacağını öngörmeleri hâlinde, pilot karar usulünü uygulayabilirler. Bu usulde, konuya ilişkin Bölüm tarafından pilot bir karar verilir. Benzer nitelikteki başvurular idari mercilerce bu ilkeler çerçevesinde çözülür; çözülmediği takdirde Mahkeme tarafından topluca görülerek karara bağlanır. (2) Bölüm, pilot karar usulünü resen, Adalet Bakanlığının ya da başvuruçunun istemi üzerine başlatabilir. (3) Pilot karar uygulaması için seçilen başvuru, gündemin öncelikli işleri arasında sayılır. (4) Bölüm pilot kararında, tespit ettiği yapısal sorunu ve bunun çözümü için alınması gereken tedbirleri belirtir. (5) Bölüm pilot kararlarla birlikte, bu karara konu yapısal soruna ilişkin benzer başvuruların incelenmesini erteleyebilir. İlgililer erteleme kararı hakkında bilgilendirilirler. Bölüm, gerekli gördüğü takdirde ertelediği başvuruları gündeme alarak karara bağlayabilir.”

Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri başvurusunda, ihlalin doğrudan 5651 sayılı Kanun'un 9. maddesi hükmünden kaynaklandığı sonucuna ulaşmıştır.⁶⁰¹

Tüm bunlar, 5651 sayılı Kanun'un ve mevcut uygulamasının, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesindeki ifade özgürlüğü standartları ve Mahkeme'nin konuya ilişkin içtihadı bakımından ağır noksanlıklar içerdiğini gösterir. Düzenleme, İnternet içeriklerinin baskılanması konusunda bir araç durumundadır.⁶⁰² Bu nedenle, çarpıtılmış bilgi içeren bir içeriğe, içeriğin aynı zamanda 5651 sayılı Kanun kapsamına girmesi halinde müdahale edilmesi mümkünse de böyle bir uygulamanın ifade özgürlüğü açısından var olan sorunları perçinleyeceği kanaatindeyiz.

B. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun Çevrimiçi Bilgi Çarpıtma ile İlişkilendirilebilir Düzenlemeleri

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda çevrimiçi bilgi çarpıtma ile ilişkilendirilebilir bazı düzenlemeler bulunur. Bunlardan en önemlisi yakın zamanda getirilen halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma suçudur (TCK m. 217/A). Fiyatları etkileme suçu (TCK m. 237) ile savaşta yalan haber yayma suçu (TCK m. 323) ise sınırlı bir uygulama alanına sahip olsalar da konumuzla dolaylı olarak ilişkilendirilebilir olmaları nedeniyle bahse değerdir.

⁶⁰¹ AYM, *Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri* [GK], B. No: 2018/14884, 27/10/2021, § 137. Bu konuda bir inceleme için bkz. Alper Işık, "Anayasa Mahkemesi'nin 5651 Sayılı Kanun'un 9. Maddesi Bağlamında İnternete Erişimin Engellenmesine Dair Değişen Yaklaşımın Değerlendirilmesi", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 30, S. 3, 2022, s. 967-998.

⁶⁰² Akdeniz ve Güven'in 5651 sayılı Kanun'un 2020 yılındaki uygulamasına ilişkin hazırladıkları raporun başlığı bu araçsallaştırmayı Ray Bradbury'nin distopik romanına göndermeyle veciz bir biçimde aktarır: "Fahrenheit 5651". Yaman Akdeniz, Ozan Güven, **EngelliWeb 2020: Fahrenheit 5651 – Sansürün Yakıcı Etkisi**, İstanbul: İfade Özgürlüğü Derneği, 2021.

1. Halkı Yanıltıcı Bilgiyi Alenen Yayma Suçu (TCK m. 217/A)

2022 yılının ikinci yarısında kamuoyunda geniş yankı bulan ve “sosyal medya yasası”, “dezenformasyon yasası” gibi isimlerle anılan 7418 sayılı Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun konumuz bakımından doğrudan ilgili bir düzenleme içerir.⁶⁰³ Kanun’un 29. maddesi, Türk Ceza Kanunu’na 217/A maddesini ekler. Halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma başlıklı bu maddenin hükmüne göre, “(1) Sırf halk arasında endişe, korku veya panik yaratmak saikiyle, ülkenin iç ve dış güvenliği, kamu düzeni ve genel sağlığı ile ilgili gerçeğe aykırı bir bilgiyi, kamu barışını bozmaya elverişli şekilde alenen yayan kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır. (2) Fail, suçu gerçek kimliğini gizleyerek veya bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlemesi hâlinde, birinci fıkraya göre verilen ceza yarı oranında artırılır.”⁶⁰⁴ Madde, 7418 sayılı Kanun’un 18 Ekim 2022 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanmasıyla yürürlüğe girmiştir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki suçun düzenlenişiyile ilgili bir kavram karmaşası mevcuttur. Ne 7418 sayılı Kanun’un genel gerekçesinde ne de madde gerekçesinde dezenformasyonun Türkçe karşılığı olan “bilgi çarpıtma” tabirine yer verilir. Genel gerekçede çevrimiçi ortamda artan “yalan”, “yanlış”, “uydurma” ve “manipülatif” içeriklerden söz edilir ancak bunlar açıklanmaz. Aynı yerde geçen “yalan haberi kasıtlı olarak üretme ve yayma (dezenformasyon)” ifadesi bilgi çarpıtmadan ne anlaşıldığına ilişkin bir ipucu sunar.⁶⁰⁵ Lakin madde metninde “yalan haber” ifadesi yoktur. Bunun yerine “gerçeğe aykırı” bilgi nitelendirmesinin tercih edildiği görülür. Buna karşılık madde başlığında da “yanıltıcı bilgi” tabiri kullanılır. Yine madde gerekçesinde bilgi çarpıtmaya (ya da yasa koyucunun tercih ettiği biçimiyle dezenformasyona) konu olan içeriğin “asılsız” bir bilgi olabileceği gibi “tahrif edilmiş” bir bilgi de olabileceği belirtilir. Bu açıklamalar, genel gerekçede sayısal dönüşümde “öncü regülatör” olduğu ifade edilen Avrupa Birliği’nin bilgi çarpıtmadan ne anladığıyla (“ekonomik kazanç

⁶⁰³ 7418 sayılı Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, RG. 18.10.2022, 31987.

⁶⁰⁴ TCK, m. 217/A.

⁶⁰⁵ 7418 sayılı Kanun’un gerekçesine erişmek için bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/Yasama/Kanun/7418>.

sağlamak veya kasıtlı olarak kamuoyunu aldatmak amacıyla oluşturulan, sunulan ve yayılan ve kamuya zarar verebilecek doğrulanabilir biçimde yanlış veya yanıltıcı bilgi”⁶⁰⁶) karşılaştırıldığında oldukça yetersizdir. Aynı zamanda çalışmamızın birinci bölümünde değindiğimiz bilgi çarpıtmayı tanımlamanın ve kapsamını belirlemenin zorluğu hususunu da doğrular. Oysa ki bu saptamaların yapılması – hele de söz konusu olan bir ceza düzenlemesi ise – hukuksal düzenlemenin kanuniliğinin sağlanması açısından yaşamsaldır. Bu, Anayasa’nın 38. maddesi ile Türk Ceza Kanunu’nun 2. maddesinde güvence altına alınan suçta ve cezada kanunilik ilkesinin bir gereğidir.⁶⁰⁷

Madde metninden suçun mağdurunun toplumdaki bireyler, suçla korunan hukuksal yararın ise kamu barışı olduğu anlaşılır. Hükümde geçen “kimse” ifadesi suçun failinin herkes olabileceğini gösterir.⁶⁰⁸ Suçu işleyen, bir siyasetçi, bir gazeteci, bir yurttaş olabilir.⁶⁰⁹ Dolayısıyla bu suç çevrimiçi ortamdaki herhangi bir kullanıcı tarafından işlenebilir.

Suçun işlendiğinden bahsedilebilmesi için gerçekleşmiş olması gereken hareket, ülkenin iç ve dış güvenliği, kamu düzeni ve genel sağlığı ile ilgili gerçeğe aykırı bir bilgiyi kamu barışını bozmaya elverişli şekilde alenen yaymaktır. Peki, ülkenin iç ve dış güvenliği, kamu düzeni ve genel sağlığı ile bir bilginin gerçeğe aykırı olduğunun belirlenmesi nasıl yapılacaktır? Cumhuriyet savcısının soruşturma evresi sonunda kamu davası açılmasına karar verdiği durumda bir bilginin gerçeğe aykırı olduğu saptamasını yargıçlar mı yapacaktır? Bu saptamayı yaparken bilirkişiye mi yoksa Orwell’in romanında olduğu gibi Gerçek Bakanlığı’na mı danışılacaktır? Resmi makamlar dahi bir salgında ölenlerin sayısına, bir maden kazasının sebebine ya da bir bombalı saldırının sorumlusuna ilişkin birbirleriyle çelişen açıklamalar yapabilmektedir. Bilginin gerçeğe aykırılığının saptanmasını gerektiren ve bunun nasıl yapılacağına ilişkin ölçütleri öngörmeyen düzenleme, kanımızca bireylerin kendi

⁶⁰⁶ **Tackling Online Disinformation: A European Approach; On the European Democracy Action Plan.**

⁶⁰⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, m. 38; TCK, m. 2.

⁶⁰⁸ TCK, m. 217/A/1.

⁶⁰⁹ Venice Commission (European Commission for Democracy through Law) and the Directorate General of Human Rights and Rule of Law (DGI) of the Council of Europe, **Urgent Joint Opinion on the Draft Amendments to the Penal Code regarding the Provision on False or Misleading Information**, Opinion No. 1102/2022, 07.10.2017, § 71.

davranışlarını düzenlemesine imkan verecek açıklıkta ve keyfi uygulamalara olanak tanımayacak kesinlikte değildir.

Hareketin tarifinde yer alan bir diğer unsur olan alenen yayma ifadesi gerçeğe aykırı bilginin açıkça duyurulmasına karşılık gelir. Alenen yaymanın kamu barışını bozmaya elverişli bir biçimde gerçekleşmesi gerekir. Bununla birlikte suçun işlenmiş sayılması için kamu barışının bozulması şart değildir. Şu halde suçun somut tehlike suçu olarak ihdas edildiği söylenebilir. Ancak alenen yayma ifadesinin de muğlak olduğu kanaatindeyiz. Örneğin gerçeğe aykırı bilginin tüm kullanıcıların erişimine açık bir sosyal medya hesabından paylaşılması, hesabın takipçi sayısının 250 olmasına karşın gerçeğe aykırı bilgi içeren içeriğin 25000 beğeni alması 217/A maddesi anlamında alenen yayma olarak değerlendirilebilecek midir? İçeriği beğenenler ya da yeniden paylaşanlar bakımından durum ne olacaktır?

Ayrıca maddede sayılan nitelikteki bilgiyi tarif edilen şekilde yayma eyleminde “sırf halk arasında endişe, korku veya panik yaratma” saiki bulunmalıdır. Kişi gerçeğe aykırı bilgi yaydığını bilmeli ve bunu tümüyle halk arasında endişe, korku veya panik yaratma amacıyla yapmalıdır. Dolayısıyla 217/A maddesindeki suç taksirle işlenebilen bir suç değildir.⁶¹⁰ Çalışmanın birinci bölümünde tanımladığımız haliyle bilgi suistimali (*malinformation*) ve bilgi kaydırma (*misinformation*) maddenin kapsamı dışındadır. Bununla birlikte “sırf” ifadesi nedeniyle gerçeğe aykırı bilgilerin gelir elde etme amacıyla yayılması da maddenin kapsamı dışındadır. Oysa daha önce belirttiğimiz üzere, ekonomik kazanç sağlama, aktörleri çevrimiçi bilgi çarpıtma yönünde motive eden önemli bir saiktir.

217/A maddesindeki suçun işlenmesi halinde, fail, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır. Bu ceza, suçun nitelikli halini oluşturan iki durumdan birinin varlığı halinde yarı oranında artırılır. Bunlardan biri suçun gerçek kimlik gizlenerek diğeri bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmesidir.⁶¹¹ Suçun gerçek kimlik gizlenerek işlenmesi, sosyal ağları kimliğinde yazılı isminden farklı bir

⁶¹⁰ TCK, m. 22.

⁶¹¹ TCK, m. 217/A/2.

kullanıcı adıyla – anonim olarak – kullananlar bakımından gündeme gelebilecektir. Böyle bir nitelikli hal yurttaşların otosansüre yönelmesi konusunda belirgin bir risk taşır.

Burada bir parantez açarak belirtmek isteriz ki 217/A maddesi öncesinde de sosyal ağlardaki anonimliği caydırmaya yönelik düzenleme çabaları söz konusudur. Örneğin Milliyetçi Hareket Partisi milletvekili Halil Öztürk’ün ilk imza sahibi olduğu kanun teklifi sosyal ağ sağlayıcılara verdikleri hizmeti kullanmak isteyen kullanıcılardan Türkiye Cumhuriyeti kimlik numarasını talep etme zorunluluğu öngörür.⁶¹² Yalnızca ifade özgürlüğü değil kişisel verilerin korunması bakımından da ciddi riskler taşıyan bu teklif yasalaşmamıştır. Ancak hakim yaklaşımı somutlaştırması açısından önemlidir.

217/A maddesinde öngörülen nitelikli hal bakımından ise sosyal medyayı olağan zamanda anonim olarak kullanan bir kullanıcının bu suçu işlemek için kimliğini gizlediğini ortaya koymak zordur.⁶¹³ Kaldı ki çevrimiçi ortamdaki anonimlik, görünürde bir anonimliktir. Dolayısıyla suçun işlendiği zaman kimliği teknik olarak belirlenebilir durumdaki kişiler bakımından uygulanmamalıdır.

Madde incelemesinden anlaşılaçağı üzere düzenlemenin yasallığı konusunda ciddi endişeler mevcuttur. Yasa koyucunun bilgi çarpıtmayla mücadele etme amacı meşruysa da bunun için bir ceza düzenlemesine gitmesi ifade özgürlüğüne en az müdahale eden seçenek değildir. 5651 sayılı Kanun’un hükümleri ve Türk Ceza Kanunu’nun kamu barışını korumayı amaçlayan mevcut düzenlemeleri, 217/A maddesini ihdas etme yönünde zorlayıcı bir toplumsal ihtiyacın varlığını sorguladır. Fail için üç yıla kadar hapis cezası öngörülmesi yaptırımın orantılılığını tartışmaya açar. Nitekim 7418 sayılı Kanun’un genel gerekçesinde örnek alındığı ima edilen Almanya, Fransa, İngiltere gibi ülkelerin hiçbirinde gerçeğe aykırı bilgiyi yayma eylemine özgülenen bir ceza yaptırımı öngörülmüş değildir.⁶¹⁴ Türk Ceza Kanunu’nun

⁶¹² Kanun teklifine erişmek için bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/Yasama/KanunTeklifi/273003>.

⁶¹³ Ersan Şen, Mehmet Vedat Ervan, Cem Serdar, “Halkı Yanıltıcı Bilgiyi Alenen Yayma Suçu”, 18 Ekim 2022, <https://www.hukukihaber.net/halki-yaniltici-bilgiyi-alenen-yayma-sucu-1>.

⁶¹⁴ Venice Commission, **a.g.e.**, § 32-94.

217/A maddesinin, AİHS'nin 10. maddesindeki ifade özgürlüğü standartlarını karşıladığını söylemek bu nedenlerle güçtür.

2. Fiyatları Etkileme Suçu (TCK m. 237)

Türk Ceza Kanunu'da yer alan “fiyatları etkileme” başlıklı 237. madde, çevrimiçi bilgi çarpıtmayla ilişkilendirilebilir bir suçtur. Düzenleme uyarınca, “(1) İşçi ücretlerinin veya besin veya malların değerlerinin artıp eksilmesi sonucunu doğurabilecek bir şekilde ve bu maksatla yalan haber veya havadis yayan veya sair hileli yollara başvuran kimseye bir yıldan üç yıla kadar hapis ve adli para cezası verilir. (2) Fiil sonucu besin veya malların değerleri veya işçi ücretleri artıp eksildiği takdirde ceza yarısı oranında artırılır. (3) Fail, ruhsatlı simsar veya borsa tellalı ise ceza ayrıca yarısı oranında artırılır.”⁶¹⁵

Fiyatları etkileme suçunun mağduru toplumdaki bireyler, suçla korunan hukuksal yarar ise genel olarak ekonomik düzen, özel olarak ücretlerin ve fiyatların bu düzen içerisinde belirlenmesidir.⁶¹⁶ Madde hükmü aksi yönde bir belirleme yapmadığı için bu suç çevrimiçi ortamdaki herhangi bir kullanıcı tarafından işlenebilir. Fiyatları etkileme suçunun işlendiğinden bahsedilebilmesi için gerçekleşmiş olması gereken seçimlik hareketler yalan haber veya havadis yaymak ve sair hileli yollara başvurmaktır. Bir havadis ya da haberin çevrimiçi ortamda paylaşılarak dağıtımına sokulması (ör. *tweet* atmak) ve diğer kullanıcıların bu içeriği kendi ağlarıyla yeniden paylaşması (ör. *retweet* yapmak), 237. madde anlamında yayma olarak değerlendirilebilir. Maddede yer verilen havadisın haberden farkı içeriğin ilgiyle karşılanabilecek olmasıdır.⁶¹⁷ “Havadis” tabirine yer verilmesi, iki sözcüğün hemen hemen aynı şeye karşılık gelmesi nedeniyle doktrinde eleştiri konusudur.⁶¹⁸

⁶¹⁵ TCK, m. 237.

⁶¹⁶ Vesile Sonay Evik, “Fiyatları Etkileme”, **Özel Ceza Hukuku Cilt VIII: Ekonomi, Sanayi ve Ticarete İlişkin Suçlar – Bilişim Alanında Suçlar (TCK m. 235-246)**, İstanbul: Onikilevha, 2022, s. 94-95. Fiyatları etkileme suçuna ilişkin olarak ayrıca bkz. İlker Tepe, “Fiyatları Etkileme Suçu (TCK m. 237)”, **Ceza Hukuku Dergisi**, C. 5, S. 14, 2010, s. 89-102; Berrin Akbulut, “Fiyatları Etkileme Suçu (TCK m. 237)”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, C. 6, S. 20, 2015, s. 25-57.

⁶¹⁷ Türk Dil Kurumu, **Güncel Türkçe Sözlük**, <https://sozluk.gov.tr/>.

⁶¹⁸ İlker Tepe, **a.g.e.**, s. 89-102.

Fiyatları etkileme suçunun hareket unsurunun gerçekleştiğinden bahsedilebilmesi için yalan haber veya havadis yayma eyleminin işçi ücretlerinin veya besin ya da malların değerlerinde değişiklik yapmaya elverişli olması gereklidir. Değişikliğin artış ya da eksilme şeklinde olması arasında bir ayrım yoktur. Ayrıca yalan haber veya havadis yayan kişinin bu maksatla hareket etmesi şarttır. Bir başka deyişle, kişi, yalan haber veya havadis yaydığını bilmeli ve anılanların parasal değerini etkileme amacıyla eylemde bulunmalıdır. Bununla birlikte suçun işlenmiş sayılması için işçi ücretlerinde veya besin ya da malların değerlerinde somut olarak bir değişiklik olması gerekmez. Ancak böyle bir değişikliğin gerçekleşmesi halinde verilecek ceza yarısı oranında artırılır.⁶¹⁹

Ceza yaptırımını artıran bir diğer durum da failin ruhsatlı simsar veya borsa tellalı olmasıdır. Ruhsatlı simsar, belediye gibi yetkili makamlar tarafından aracılık faaliyetleri yürütmesine izin verilen ve yaptığı bu işten komisyon alarak gelir elde eden ticaret erbabıdır. Borsa tellalı ise benzer faaliyetleri menkul kıymetler borsalarında veya ticaret borsalarında yürüten kişilerdir.⁶²⁰ Fiyatları etkileme suçunu işleyen kişinin bu aktörlerden biri olması halinde verilecek ceza yarısı oranında artırılır.⁶²¹ Ancak belirtmek gerekir ki Sermaye Piyasası Kanunu'nun "Piyasa dolandırıcılığı" başlıklı 107. maddesi menkul kıymetler bakımından özel norm olduğundan, 237. maddenin üçüncü fıkrasındaki nitelikli hal ruhsatlı simsarlar ve ticaret borsalarında faaliyet gösteren borsa tellalları bakımından uygulanır.⁶²²

Çevrimiçi bilgi çarpıtmanın gerçeğe uygun olmayan ve zarara neden olabilecek bilginin kasıtlı yaratımı ve dağıtımı olduğu düşünüldüğünde, işçi ücretlerinde veya besin ya da malların değerlerinde değişiklik yapmaya elverişli çarpıtılmış içeriklerin bu amaçla yayılması 237. madde kapsamına girebilecektir. İçeriklerin yayılması sonucunda değerlerde bir değişiklik olması veya içeriklerin ruhsatlı simsar veya ticaret borsalarında görev yapan borsa tellalı tarafından yayılması halindeyse verilecek

⁶¹⁹ TCK, m. 237/2.

⁶²⁰ Vesile Sonay Evik, **a.g.e.**, s. 107-108.

⁶²¹ TCK, m. 237/3.

⁶²² Vesile Sonay Evik, **a.g.e.**, s. 107-108.

cezalar ağırlaştırılacaktır. Bununla birlikte, düzenlemeyle ilgili herhangi bir yargı kararı bulunmaması, yargısal makamlar tarafından bir içeriğin parasal değerlerde değişiklik yapmaya elverişli olduğunun, aynı içeriğin yalan olduğunun ve kullanıcı tarafından bu maksatla paylaşıldığının somut olarak nasıl gösterileceğini saptamayı zorlaştırır.

Madde, yakın zaman önce, 7413 sayılı Kanun’la yapılması öngörülen değişiklikler kapsamında gündeme gelmiştir. Kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte düzenlemenin önceki halinin birinci fıkrasında yer alan “üç aydan iki yıla” ibaresi “bir yıldan üç yıla”, ikinci fıkrasında yer alan “üçte biri” ibaresi “yarısı” ve üçüncü fıkrasında yer alan “sekizde bir” ibaresi “yarısı” şeklinde değiştirilmiştir.⁶²³ Değişikliğin gerekçesinin fiyatları etkileme suçuyla etkin mücadele edilmesi olduğu belirtilmiştir.⁶²⁴ Uygulandığına ilişkin yargı kararlarında bir belirtiye rastlanmayan düzenlemenin ekonomi politikaları kaynaklı enflasyonun, fiyat artışlarının ve hayat pahalılığının yaşandığı bir dönemde yeniden gündeme gelmesi düşündürücüdür. TCK m. 237’ye ekonomik işleyişe ilişkin eleştirileri susturmaya yönelik olarak başvurulması ifade özgürlüğü ihlalleriyle sonuçlanacaktır.

3. Savaşta Yalan Haber Yayma Suçu (TCK m. 323)

Türk Ceza Kanunu’nun çevrimiçi bilgi çarpıtma bağlamında gündeme gelebilecek bir diğer düzenlemesi, 323. maddede yer verilen savaşta yalan haber yayma suçudur. Savaşta yalan haber yayma suçunun mağduru devlet, suçla korunan hukuksal yarar ise onun bağımsızlığıdır.⁶²⁵ Düzenlemeyle öngörülen hükümler madde başlığından da anlaşılacağı üzere savaş zamanında uygulanır. Suçun bu ön şartının

⁶²³ 7413 sayılı Kanun, m. 19.

⁶²⁴ 28 Haziran 2022 tarihinde 31880 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren 7413 sayılı Kanun’un genel gerekçesine ve madde gerekçelerine erişmek için bkz. TBMM, <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-4484.pdf>.

⁶²⁵ Pınar Memiş Kartal, “Savaşta Yalan Haber Yayma”, *Özel Ceza Hukuku Cilt XI: Devletin Egemenlik Alametlerine ve Organlarının Saygınlığına, Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine, Milli Savunmaya, Devlet Sırlarına, Yabancı Devletlerle Olan İlişkilere Karşı Suçlar (TCK m. 299-343)*, İstanbul: Onikilevha, 2022, s. 489.

sağlanabilmesi için devletin savaşta olduğunun resmi olarak ilan edilmiş olması gerekir. Savaş ve savaş hali ilanına karar verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndedir.⁶²⁶ TBMM tarafından devletin savaşta olduğuna ilişkin bir ilan yapılmadığı sürece maddenin uygulanmasına imkan yoktur. Dolayısıyla suçun olağan dönemde işlenmesi söz konusu değildir.

323. madde, doktrinde siyasi bozgunculuk ve ekonomik bozgunculuk olarak anılan iki ayrı suç düzenler.⁶²⁷ Maddenin siyasi bozgunculuk suçunu düzenleyen birinci fıkrası uyarınca, *“kamunun endişe ve heyecan duymasına neden olacak veya halkın maneviyatını sarsacak veya düşman karşısında ülkenin direncini azaltacak şekilde asılsız veya abartılmış veya özel maksada dayalı havadis veya haber yayan veya nakleden veya temel milli yararları zarar verebilecek herhangi bir faaliyette bulunan kimseye beş yıldan on yıla kadar hapis cezası verilir.”*⁶²⁸ Suçun propagandayla, askerlere yönelik olarak ya da bir yabancıyla anlaşma neticesinde işlenmesi halinde verilecek ceza on yıldan yirmi yıla kadar hapistir.⁶²⁹ Suçun düşmanla anlaşma neticesinde işlenmesinin yaptırımını ise müebbet hapis cezasıdır.⁶³⁰

Maddenin ekonomik bozgunculuk suçunu düzenleyen dördüncü fıkrası uyarınca ise, *“savaş zamanında düşman karşısında milletin direncini tehlikeyle karşı karşıya bırakacak şekilde yabancı paraların değerini düşürmeye veya itibarı amme kağıtlarının değeri üzerinde etki yapmaya yönelik hareketlerde bulunan kimseye beş yıldan on yıla kadar hapis ve üçbin güne kadar adli para cezası verilir.”*⁶³¹ Bu cezaların, suçun bir yabancıyla anlaşma sonucu işlenmesi halinde yarısı oranında, düşmanla anlaşma sonucu işlenmesi halindeyse bir katı oranında artırılacağı düzenlenmiştir.

Madde hükmü aksi yönde bir belirleme yapmadığı için hem siyasi bozgunculuk hem de ekonomik bozgunculuk suçları çevrimiçi ortamda herhangi bir kullanıcı

⁶²⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, m. 87, 92.

⁶²⁷ Pınar Memiş Kartal, **a.g.e.**, s. 484-485.

⁶²⁸ TCK, m. 323/1.

⁶²⁹ TCK, m. 323/2.

⁶³⁰ TCK, m. 323/3.

⁶³¹ TCK, m. 323/4.

tarafından işlenebilir. Siyasi bozgunculuk suçunun işlendiğinden bahsedilebilmesi için gerçekleşmiş olması gereken seçimlik hareketlerden ilki havadis ya da haber yayma veya nakletmedir. Bir havadis ya da haberin çevrimiçi ortamda paylaşılarak dağıtımına sokulması (ör. *tweet* atmak) ve diğer kullanıcıların bu içeriği kendi ağlarıyla yeniden paylaşması (ör. *retweet* yapmak), 323. madde anlamında yayma ve nakletme olarak değerlendirilebilir. Maddede yer verilen havadisın haberden farkı içeriğin ilgiyle karşılanabilecek olmasıdır.⁶³² Bu kapsamda viral haber içeriklerinin havadis sayılması olanaklıdır. Yayılan veya nakledilen haber ya da havadislerin asılsız, abartılmış veya özel maksada dayalı olması şarttır. Ancak “abartılmış” olma özelliğinin gerçeğe uygun içerikler için de uygulanması ve “özel maksada dayalı” tabirinin muğlaklığı, kanımızca ifade özgürlüğü açısından sakıncalıdır. Madde gereğince asılsız, abartılmış veya özel maksada dayalı haber ya da havadislerin maddede sayılan neticeleri oluşturmaya elverişli biçimde yayılması veya nakledilmesi gerekir. Bu neticeler, kamunun endişe ve heyecan duyması, halkın maneviyatının sarsılması ya da düşman karşısında ülkenin direncinin azaltılmasıdır.

Siyasi bozgunculuk suçunun işlendiğinden bahsedilebilmesi için gerçekleşmiş olması gereken seçimlik hareketlerden bir diğeri temel milli yararlar zarar verebilecek herhangi bir faaliyette bulunmadır. Tıpkı “özel maksada dayalı” gibi “temel milli yarar” kavramı da düzenlemenin belirliliğini etkileyecek derecede muğlaktır.⁶³³

Ekonomik bozgunculuk suçunun işlendiğinden bahsedilebilmesi için gerçekleşmiş olması gereken seçimlik hareketler ise yabancı paraların ya da itibarı amme kağıtlarının değeri üzerinde etki yaratmaya yönelik hareketlerde bulunmaktır. Bu hareketlerin, düşman karşısında milletin direncini tehlikeyle karşı karşıya bırakacak biçimde gerçekleştirilmesi gereklidir.⁶³⁴

Hem siyasal bozgunculuk hem de ekonomik bozgunculuk kasten işlenebilen suçlardır.⁶³⁵ Çevrimiçi bilgi çarpıtmanın gerçeğe uygun olmayan ve zarara neden

⁶³² Türk Dil Kurumu, **Güncel Türkçe Sözlük**, <https://sozluk.gov.tr/>.

⁶³³ Pınar Memiş Kartal, **a.g.e.**, s. 494.

⁶³⁴ TCK, m. 323/4.

⁶³⁵ Pınar Memiş Kartal, **a.g.e.**, s. 492-496.

olabilecek bilginin kasıtlı yaratımı ve dağıtımı olduğu düşünöldüğünde, 323. maddenin birinci fıkrasında sayılan neticeleri doğurmaya ve dördüncü fıkrasında sayılan etkileri oluşturmaya elverişli bilgi çarpıtma etkinliklerinin madde kapsamında cezalandırılacaklarını söylemek mümkündür. Bu etkinliklerin yabancı aktörlerle işbirliğiyle yapılarak yürütölmesi halindeyse verilecek cezalar ağırlaştırılacaktır.

SONUÇ

Çevrimiçi bilgi çarpıtma, günümüz bilgi ekosisteminin en önemli açmazlarından biridir. Zorluk, daha en başta, bilgi çarpıtmanın tanımlanmasında başlar. Kavramın üzerinde uzlaşmış bir tanım yoksa da diğer bilgi düzensizliği türleri olan bilgi suistimalinden ve bilgi kaydırmadan ayrıldığı; uydurma haber, propaganda ve hakikat-sonrası ifadeleriyle de kapsam bakımından tümüyle örtüşmediği söylenebilir. Avrupa Komisyonu’nun bilgi çarpıtmayı, *“ekonomik kazanç sağlamak veya kasıtlı olarak kamuoyunu aldatmak amacıyla oluşturulan, sunulan ve yayılan ve kamuya zarar verebilecek doğrulanabilir biçimde yanlış veya yanıltıcı bilgi”* olarak kavrayan yaklaşımı bir tanım olarak benimsenebilecekse de bu tanımlamanın hukuksal bir düzenleme için tek başına yeterli belirlilikte olduğunu söylemek güçtür.

Bilgi çarpıtmanın güncel ortamı İnternet ve sosyal medyadır. İnternet ve sosyal medya, bilgiye ilişkin süreçleri hızlandırarak, ucuzlaştırarak ve kamusallaştırarak dönüştürür. Merkezine kullanıcıyı koyan Web 2.0 uygulamaları, içerik yaratımını aracısızlaştırır ve demokratikleştirir. Ancak İnternet ve sosyal medyanın bilginin üretimi ve yayılımı konusunda sağladığı bu imkanlar onu aynı zamanda bilgi çarpıtma için elverişli bir ortam haline getiren hususlardır. Nitekim bilgi çarpıtmanın bu denli etkili olmasını sağlayan, çevrimiçi ortamın, çarpıtılmış bir içeriğin oluşturulmasında ve görünürlüğünün artırılmasında belirleyici olan çeşitli teknik, taktik ve yöntemlerle kötüye kullanımıdır.

Bu kötüye kullanım, devletler, hükümetler, popülist siyasetçiler, siyasal partiler, ideolojik gruplar ve terör örgütleri gibi birbirinden farklı aktörler tarafından gerçekleştirilir. Onları bu yönde harekete geçiren neden, siyasal, ideolojik veya finansal çıkarlar olabilir. Bu bilgiye maruz kalan ve onu bilerek ya da farkında olmadan başkalarına taşıyanlar ise bireylerdir. Bunda özellikle doğrulama yanlışlığı, güdülenmiş muhakeme, yanıltıcı hakikat etkisi ve geri tepme etkisi gibi insan zihninin ve psikolojisinin bilişsel tuzakları belirleyicidir.

Çevrimiçi bilgi çarpıtmanın yarattığı etki, özellikle demokrasi ile temel hak ve özgürlükler üzerinde hissedilir. Bilgi çarpıtma etkinlikleri, filtre balonları ve yankı odalarının da yardımıyla, siyasal katılım, çoğulculuk ve hukukun üstünlüğü gibi modern demokrasinin üzerinde yükseldiği değerlerin altını oyar. Aralarında özel yaşamın gizliliği kapsamında güvence altına alınan kişisel verilerin korunması hakkı, kamu yönetimine katılma ve oy hakkı, ayrımcılık yasağı ve sağlık hakkının başını çektiği birçok insan hakkı çevrimiçi bilgi çarpıtmadan doğrudan etkilenir. Dolayısıyla çevrimiçi bilgi çarpıtma mücadele edilmesi gereken bir sorundur.

Bununla birlikte çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadelede verilecek düzenleyici yanıtların ifade özgürlüğüne hukuka aykırı müdahalelerle sonuçlanması hayli olasıdır. İfade özgürlüğünü hakikatin keşfi üzerinden gerekçelendiren kuram, bilgilerin uydurma, yanlış veya asılsız olmaları nedeniyle baskılanmasına karşı çıkar. Hakikatin bu bilgilerle karşılaşmasına izin verilmelidir. Nasılsa sonunda kazanan o olacaktır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ifade özgürlüğünü güvence altına alan 10. maddesi de kural olarak her türlü ifadeyi korur. İçerik bakımından ifadenin gerçeğe uygunluğu veya güttüğü zarar gibi etmenler onu kategorik olarak bu geniş korumanın dışına itmez. Bununla birlikte Sözleşme'ye göre ifade özgürlüğü sınırlandırılmaz değildir. Hukuken öngörülmüş olan, meşru amaç izleyen ve demokratik bir toplumda gerekli olan müdahaleler ifade özgürlüğünü ihlal etmez. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin henüz doğrudan çevrimiçi bilgi çarpıtmaya ilişkin verilmiş bir kararı bulunmasa da mevcut ifade özgürlüğü içtihadı asılsız bilgi paylaşımlarının 10. madde kapsamında olduğunu gösterir. Neyin çarpıtılmış bilgi olduğu konusunda belirsiz, öznel ve keyfi değerlendirmelere açık kapı bırakan veya çevrimiçi bilgi çarpıtmayı herhangi bir meşru amaç izlemeden yalnızca asılsızlığına dayanarak sınırlandıran düzenlemeler 10. maddeyi ihlal edecektir. Bununla birlikte Mahkeme'nin önüne gelecek başvurularda hukukun öngörülme ve meşru amaç ölçütlerinden ihlal vermesi daha az olasıdır.

Öte yandan Mahkeme çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadele kapsamındaki müdahalenin demokratik bir toplumda gerekli olup olmadığını incelerken çarpıtılan bilginin niteliği (ör. olgusal açıklama, değer yargısı, siyasal ifade), kamusal tartışmayla ilgisi, alıcı kitlesi, başvurucunun doğru, güvenilir ve kesin bilgi sağlama konusunda görev ve sorumluluğu bulunup bulunmadığı, başvurucunun aldatma niyetinin ortaya konup konmadığı, uygulanan yaptırımın ağırlığı gibi bazı etkimenlerin somut olaydaki durumunu değerlendirecektir. Özellikle muhalif sesleri bastırarak çoğulcu tartışma ortamını yıpratan, ifade özgürlüğünün kullanımını suç haline getiren müdahaleler 10. maddeyi ihlal edecektir.

Çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadeleye yönelik mevcut düzenleyici yanıtlar incelendiğinde bunların bir kısmının uluslararası örgütler tarafından verildiği görülmüştür. Uluslararası örgütler, bazıları bağlayıcı bazıları tavsiye niteliğindeki metinlerle çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadeleye yön verir. Bunlar arasında Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi'nin çabaları öne çıkar. Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler bünyesindeki çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadeleye yönelik girişimlerde sorunun çözümünde çok paydaşlılığa ve insan haklarına bağlılığa vurgu yapılır. Avrupa Birliği ise bilişim teknolojileriyle bağlantılı pek çok zorlukta olduğu gibi çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadele edilmesi konusunda da politika üreten öncü aktör durumundadır. Uydurma Haber ve Çevrimiçi Bilgi Çarpıtma Hakkında Üst Düzey Grup tarafından hazırlanan rapor, Bilgi Çarpıtmaya Karşı Eylem Planı, Bilgi Çarpıtmaya Karşı Uygulama Esasları, Sayısal Hizmetler Yasası, Sayısal Piyasalar Yasası, 2022 tarihli Çevrimiçi Bilgi Çarpıtmaya Karşı Güçlendirilmiş Uygulama Esasları ve Avrupa Sayısal Haklar ve İlkeler Bildirgesi, Avrupa Birliği'nin çevrimiçi bilgi çarpıtmayla ifade özgürlüğünü sınırlamadan mücadele etme yönündeki kararlılığını gösterir. Avrupa Birliği yaklaşımına göre çevrimiçi platformlar, çevrimiçi ortamda özgür demokratik tartışmayı desteklemelidir. Bu platformlar, çevrimiçi ortamın kamuoyu ve söylemi şekillendirmedeki rolü göz önüne alındığında, çevrimiçi bilgi çarpıtma gibi sundukları hizmetlerin işleyişinden ve kullanımından kaynaklanan riskleri azaltmalı ve ifade özgürlüğünü korumalıdır.

Çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadeleye yönelik mevcut diğer düzenleyici yanıtların, devletler ve sosyal medya platformları tarafından verildiği görülmüştür.

Devletler ulusal düzenlemelerinde ortak bazı yaklaşımlar benimser. Bunlar, içeriğe erişimin engellemesi, içerik düzenlemeleri kapsamında servis sağlayıcılara bazı yükümlülükler getirilmesi ve bilgi çarpıtmanın suç olarak düzenlenmesidir. Bu yaklaşımların işlevsellikleri tartışmalıdır. Ayrıca çatışan değerler arasında adil bir denge gözetilmediğinde her biri yeni insan hakları sorunlarını beraberinde getirme riski taşır. Geline durumda sosyal medya platformlarının yer almadığı bir bilgi çarpıtmayla mücadele tasarlamak da gerçekçi değildir. Fakat bu aktörlerin içerik denetim kapsamında ifade özgürlüğüne müdahale edebileceği çerçevenin dikkatle belirlenmesi gerekir.

Türkiye’de devletlerin çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadeleye ilişkin ulusal düzenlemelerinde ortaklaşan yaklaşımların üçünden de izler bulunduğu söylenebilir. 5651 sayılı Kanun’un çevrimiçi içeriğe erişimin engellenmesini düzenleyen ve İnternet aktörlerine yükümlülükler getiren düzenlemeleri ile 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun bazı hükümleri (m. 217/A, 237, 323) çevrimiçi bilgi çarpıtmayla ilişkilendirilebilir.

5651 sayılı Kanun, doğrudan çevrimiçi bilgi çarpıtmaya ilişkin bir hüküm içermez. Ancak çarpıtılmış bir içeriğin aynı zamanda 5651 sayılı Kanun uyarınca içeriğin çıkarılabileceği veya erişime engellenebileceği durumlardan birini oluşturması halinde, çarpıtılmış içeriğe müdahale edilmesi söz konusu olabilir. Bununla birlikte, çalışmamızda gösterildiği üzere 5651 sayılı Kanun ve mevcut uygulaması, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 10. maddesindeki ifade özgürlüğü standartları ve Mahkeme’nin konuya ilişkin içtihadı bakımından ağır noksanlıklar içerir. Dolayısıyla çarpıtılmış bilgi içeren bir içeriğe, içeriğin aynı zamanda 5651 sayılı Kanun kapsamına girmesi halinde müdahale edilmesi mümkünse de böyle bir uygulamanın ifade özgürlüğü açısından var olan sorunları perçinleyeceği kanaatindeyiz.

7418 sayılı Kanun’la Türk Ceza Kanunu’na eklenen halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma suçu başlıklı 217/A maddesinin yasallığı konusunda da ciddi endişeler mevcuttur. Yasa koyucunun bilgi çarpıtmayla mücadele etme amacı meşruysa da

bunun için bir ceza düzenlemesine gitmesi ifade özgürlüğüne en az müdahale eden seçenek değildir. 5651 sayılı Kanun'un hükümleri ve Türk Ceza Kanunu'nun kamu barışını korumayı amaçlayan mevcut düzenlemeleri, 217/A maddesini ihdas etme yönünde zorlayıcı bir toplumsal ihtiyacın varlığını sorguladır. Fail için üç yıla kadar hapis cezası öngörülmesi yaptırımın orantılılığını tartışmaya açar. Nitekim 7418 sayılı Kanun'un genel gerekçesinde örnek alındığı ima edilen Almanya, Fransa, İngiltere gibi ülkelerin hiçbirinde gerçeğe aykırı bilgiyi yayma eylemine özgülenen bir ceza yaptırımı öngörülmuş değildir. Anılan düzenlemenin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesindeki ifade özgürlüğü standartlarını karşıladığı söylemek bu nedenlerle güçtür.

Bağımsız doğrulama uygulamalarının etkinliği, tüm yurttaşların sayısal medya ve bilgi okuryazarlığının artırılması, içerik temelli yasaklamalar yerine kişisel veri işleme etkinlikleri, siyasal reklamcılık ve algoritmik sistemlerin tasarım ve yönetim süreçlerinde şeffaflığı ve hesap verebilirliği temin eden düzenlemeler yapılması ve bunların sıkı bir biçimde uygulanması çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadelede alternatif çıkış yolları sunar. Çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadele, bilgi ekosisteminin yapısal sorunlarının giderilmesini ve güvenli bir bilgi ekosisteminin inşasını öncelemelidir. İfade özgürlüğünü sınırlayan hukuksal düzenlemelere gidilmesi durumunda ise bu düzenlemelerin hukukla öngörülmesi, meşru amaç izlemesi ve demokratik bir toplumda gerekli olması şarttır.

Giriş bölümünde bahsini geçirdiğimiz *Truth or Consequences*'ı anımsayarak bitirirsek, yaşam ve onu bir arada nasıl yaşayacağımızı belirleyen hukuk, bir eğlence programı değildir. Çevrimiçi bilgi çarpıtmayla mücadele, hiçbir biçimde tek doğruyu dayatma ve farklı görüşleri baskılama heveslerinin ambalajı olmamalıdır. Anayasa Mahkemesi yargıçlarından Engin Yıldırım'ın bir karşı oy yazısında George Orwell ve Noam Chomsky'den sırasıyla alıntıladığı gibi, “Özgürlük, insanlara duymak istemedikleri şeyleri söyleyebilmektir.” “Eğer nefret ettiklerimizin düşünce özgürlüğüne inanmıyorsak, düşünce özgürlüğüne hiç inanmıyoruz demektir.” İfade özgürlüğünü ya hakikat ya da neticeler ikilemine sıkıştırmak ne kuramsal ne de normatif olarak haklılaştırılabilecek bir yaklaşımdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar, Makaleler, Raporlar ve Diğer Çalışmalar

ACKOFF Russell L., “From Data to Wisdom”, **Journal of Applied Systems Analysis**, S. 16, 1989, s. 3-9.

ADJUKIEWICZ Kazimierz, **Felsefeye Giriş**, çev. Ahmet Cevizci, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1994.

ADRIAANS Pieter, “Information”, **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**, ed. Edward N. Zalta, <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/information/>.

AKBULUT Berrin, “Fiyatları Etkileme Suçu (TCK m. 237)”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, C. 6, S. 20, 2015, s. 25-57.

AKDENİZ Yaman, ALTIPARMAK Kerem, **İnternet: Girilmesi Tehlikeli ve Yasaktır Türkiye’de İnternet İçerik Düzenlemesi ve Sansüre İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme**, Ankara: İmaj, 2008.

AKDENİZ Yaman, GÜVEN Ozan, **EngelliWeb 2020: Fahrenheit 5651 – Sansürün Yakıcı Etkisi**, İstanbul: İfade Özgürlüğü Derneği, 2021.

AKDENİZ Yaman, GÜVEN Ozan, **EngelliWeb 2021: Üst Düzey Kamu Şahsiyetlerinin İncinen İtibar, Onur ve Haysiyet Yılı**, İstanbul: İfade Özgürlüğü Derneği, 2022.

AKSOY RETORNAZ Eylem, “5651 Sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi Ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkındaki Kanun Kapsamında İçerik Sağlayıcının Yükümlülükleri ve Ceza Sorumluluğu”, **Ceza Hukuku Dergisi**, C. 16, S. 45, 2021, s. 9-32.

AKSOY RETORNAZ Eylem, **Bir Siber Taciz Biçimi: Cinsel İçerikli Görüntüleri Rızaya Aykırı Olarak İfşa Etme, Yayma, Erişilebilir Kılma veya Üretme Suçu (Revenge Porn ve Deep Fake)**, İstanbul: Onikilevha, 2021.

ALLCOTT Hunt, GENTZKOW Matthew, “Social Media and Fake News in the 2016 Election”, **Journal of Economic Perspectives**, C. 31, S. 2, 2017, 211-236.

ALPAY Yalın, **Yalanın Siyaseti**, İstanbul: Destek, 2021.

ANDERS CHYDENIUS FOUNDATION, **The World’s First Freedom of Information Act**, Kokkola: Art-Print, 2006.

ANDREJEVIC Mark, **Infoglut: How Too Much Information Is Changing the Way We Think and Know**, New York: Routledge, 2013.

ARAL Sinan, **Furya Makinesi: Sosyal Medya Seçimlerimizi, Ekonomimizi ve Sağlığımızı Nasıl Bozuyor?**, çev. Sevgi Halime Çelik, İstanbul: Tellekt, 2022.

ASEAN, **Framework and Joint Declaration to Minimise the Harmful Effects of Fake News**, 2018.

AUERBACH Jonathan, CASTRONOVO Russ, "Introduction: Thirteen Propositions about Propaganda", **The Oxford Handbook of Propaganda Studies**, Jonathan Auerbach, Russ Castronovo (der.), New York: OUP, 2013, s. 1-16.

BAADE Björnstjern, "Fake News and International Law", **European Journal of International Law**, C. 29, S. 4, 2018, s. 1357–1376.

BACON Francis, **Novum Organum**, 1620.

BALKIN Jack M., **Free Speech is a Triangle**, Columbia Law Journal, C. 118, 2011, s. 2011-2056.

BALLE Francis, **Dictionnaire des Médias**, Paris: Larousse-Bordas, 1998.

BARENDT Eric, **Freedom of Speech**, Oxford: OUP, 2005.

BARLOW John Perry, A Declaration of the Independence of Cyberspace, <https://www.eff.org/cyberspace-independence>.

BATUM Süheyl, YILMAZ Didem, KÖYBAŞI Serkan, **Anayasa Hukuku**, İstanbul: Onikilevha, 2021.

BAYER Judit, "Double Harm to Voters: Data-Driven Micro Targeting and Democratic Public Discourse", **Internet Policy Review**, C.9, S.1, 2020, <https://doi.org/10.14763/2020.1.1460>.

BAYER Judit, BITIUKOVA Natalija, BARD Petra, SZAKÁCS Judit, USZKIEWICZ Erik, **Disinformation and Propaganda: Impact on the Functioning of the Rule of Law in the EU and its Member States**, European Parliament LIBE Committee Policy Department for Citizen's Rights and Constitutional Affairs, 2019.

BAYER Judit, HOLZNAGEL Bernd, LUBIANIEC Katarzyna, PINTEA Adela, SCHMITT Josephine B., SZAKÁCS Judit, USZKIEWICZ Erik, **Disinformation and Propaganda: Impact on the Functioning of the Rule of Law and Democratic Processes in the EU and its Member States: 2021 Update**, European Parliament, Policy Department, Directorate-General for External Policies of the Union, 2021.

BAYER Judit, KATSIREA Irini, BATURA Olga, HOLZNAGEL Bernd, HARTMANN Sarah, LUBIANIEC Katarzyna, **The Fight Against Disinformation and the Right to Freedom of Expression**, European Parliament LIBE Committee Policy Department for Citizen's Rights and Constitutional Affairs, 2021.

BBC, "AP Twitter Account Hacked in Fake 'White House Blasts' Post", 24 Nisan 2013, <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-21508660>.

BBC, "Facebook admits it was used to incite offline violence in Myanmar", 6 Kasım 2018, <https://www.bbc.com/news/world-asia-46105934>.

BBC, "Vote Leave's targeted Brexit ads released by Facebook", 26 Temmuz 2018, <https://www.bbc.com/news/uk-politics-44966969>.

BBC News, "Fake Obama Created Using AI Video Tool", <https://www.youtube.com/watch?v=AmUC4m6w1wo>, 19 Temmuz 2017.

BELL Emily, "Facebook Drains the Fake News Swamp with New, Experimental Partnerships", **Columbia Journalism Review**, 2016.

BENEDICTUS Leo, “Invasion of the Troll Armies: From Russian Trump Supporters to Turkish State Stooges”, *Guardian*, 6 Kasım 2016, <https://www.theguardian.com/media/2016/nov/06/troll-armies-social-media-trump-russian>.

BERGER Peter L., LUCKMANN Thomas, **Gerçekliğin Sosyal İnşası**, çev. Vefa Saygın Öğütle, Ankara: Atıf Yayınları, 2018.

BING Jon, “Building Cyberspace: A Brief History of Internet”, **Internet Governance: Infrastructure and Institutions**, Lee A. Bygrave, Jon Bing (der.), Oxford: OUP, 2009, s. 8-47.

BM Genel Kurulu, A/RES/76/227, 2022

BM İnsan Hakları Komitesi, *Paraga v. Hırvatistan*, 727/1996

BM İnsan Hakları Konseyi, A/HRC/RES/44/12, 2020

BOGERTS Lisa, FIELITZ Maik, “Do You Want Meme War? Understanding the Visual Memes of the German Far Right”, **Post-Digital Cultures of the Far Right: Online Actions and Offline Consequences in Europe and the US**, Maik Fielitz, Nick Thurston (der.), Bielefeld: Transcript, 2019, s. 137-153.

BOGHARDT Thomas, “Operation INFEKTION: Soviet Bloc Intelligence and Its AIDS Disinformation Campaign”, **Studies in Intelligence**, C. 53, S. 4, 2009, s. 1-24.

BOYD Danah, “Google and Facebook Can’t Just Make Fake News Disappear”, **Wired**, <https://www.wired.com/2017/03/google-and-facebook-cant-just-make-fake-news-disappear/>.

BRADFORD Anu, **The Brussels Effect: How the European Union Rules the World**, New York: OUP, 2020.

BRADSHAW Samantha, BAILEY Hannah, HOWARD Philip N., “Industrialized Disinformation: 2020 Global Inventory of Organised Social Media Manipulation”, **Computational Propaganda Research Project Working Paper 2021.1**, Oxford Internet Institute, 2021.

BRADSHAW Samantha, HOWARD Philip N., “Troops, Trolls and Troublemakers: A Global Inventory of Organized Social Media Manipulation”, **Computational Propaganda Research Project Working Paper No. 2017.12**, Oxford Internet Institute, 2017.

BROADBAND COMMISSION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT, **Balancing Act: Countering Digital Disinformation While Respecting Freedom of Expression**, 2020.

BRUNS Axel, “Filter Bubble”, **Internet Policy Review**, C. 8, S. 4, 2019, <https://doi.org/10.14763/2019.4.1426>.

BURBULES Nicolas C., “Questions of Content and Questions of Access to the Internet”, **Access**, 1998, C. 17, S. 1, s. 68-77.

BURKE Peter, **Bilginin Toplumsal Tarihi**, çev. Mete Tunçay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008.

BUZZFEEDVIDEO, “You Won’t Believe What Obama Says In This Video”, <https://www.youtube.com/watch?v=cQ54GDm1eL0>, 17 Nisan 2018.

CADWALLADR Carole, “Google, Democracy, and the Truth about Internet Search”, **The Guardian**, 4 Aralık 2016, <https://www.theguardian.com/technology/2016/dec/04/google-democracy-truth-internet-search-facebook>.

CADWALLADR Carole, “I Made Steve Bannon’s Psychological Warfare Tool: Meet the Data War Whistleblower”, **The Guardian**, 17 Mart 2018, <https://www.theguardian.com/news/2018/mar/17/data-war-whistleblower-christopher-wylie-facebook-nix-bannon-trump>.

CANNIE Hannes, VOORHOOF Dirk, “The Abuse Clause and Freedom of Expression in the European Human Rights Convention: An Added Value for Democracy and Human Rights Protection?”, **Netherlands Quarterly of Human Rights**, C. 29, S. 1, 2011, <https://doi.org/10.1177/016934411102900105>.

CANTÜRK Ezgi, “İnfodemi”, **İnternet Hukukunda Dezenformasyonla Mücadele**, Bülent Kent, Yasin Söyler, Merve Ayşegül Kulular İbrahim (der.), İstanbul: Onikilevha, 2022, s. 143-159.

CAREY James, **Communication as Culture: Essays on Media and Society**, New York: Routledge, 2009, s. 15.

CASTELLS Manuel, **Ağ Toplumunun Yükselişi (Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Birinci Cilt)**, çev. Ebru Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.

CELESTE Edoardo, **Digital Constitutionalism: The Role of Internet Bills of Rights**, Londra: Routledge, 2022.

CEVİZCİ Ahmet, **Büyük Felsefe Sözlüğü**, İstanbul: Say, 2017.

CHAN Byung-Chul, **Enfokrasi: Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi**, çev. Mustafa Özdemir, İstanbul: Ketebe, 2022.

CHAN Man-pui Sally, JONES Christopher R., JAMIESON Kathleen Hall, ALBARRACÍN Dolores, “Debunking: A Meta-Analysis of the Psychological Efficacy of Messages Countering Misinformation”, **Psychological Science**, C. 28, S. 11, 2017, s. 1531-1546.

CHAPMAN Martina, OERMANN Markus, **Supporting Quality Journalism through Media and Information Literacy**, Strasbourg: Council of Europe, 2020.

CHEN Min, FLORIDI Luciano, “An Analysis of Information in Visualisation”, **Synthese**, S. 190, 2013, s. 3421-3438.

CHESNEY Bobby, CITRON Danielle, “Deep Fakes: A Looming Challenge for Privacy, Democracy, and National Security”, *California Law Review*, C. 107, S. 6, 2019, s. 1753-1820.

CHESNEY Robert, CITRON Danielle, “Deepfakes and the New Disinformation War: The Coming Age of Post-Truth Geopolitics”, **Foreign Affairs**, S. 98, s. 147–155.

COLEMAN Alistair, “Hundreds dead because of Covid-19 misinformation”, **BBC**, 12 Ağustos 2020, <https://www.bbc.com/news/world-53755067>.

COLOMINA Carne, Héctor MARGALEF Sánchez, YOUNGS Richard, **The Impact of Disinformation on Democratic Processes and Human Rights in the World**,

European Parliament, Policy Department, Directorate-General for External Policies of the Union, 2021.

COSENTINO Gabriele (der.), **Social Media and the Post-Truth World Order: The Global Dynamics of Disinformation**, Cham: Palgrave Macmillan, 2020.

COUNCIL OF EUROPE, **Algorithms and Human Rights: Study on the Human Rights Dimensions of Automated Data Processing Techniques and Possible Regulatory Implications**, Prepared by the Committee of Experts on Internet Intermediaries, 2017.

COUNCIL OF EUROPE, **Content Moderation: Best Practices Towards Effective Legal and Procedural Frameworks for Self-Regulatory and Co-Regulatory Mechanisms of Content Moderation**, Guidance Note Adopted by the Steering Committee for Media and Information Society, 2021.

COUNCIL OF EUROPE, Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data, **Council of Europe Treaty Series 108**, 1981.

COUNCIL OF EUROPE, **Declaration by the Committee of Ministers on the Manipulative Capabilities of Algorithmic Processes**, 13.02.2019.

COUNCIL OF EUROPE, **Recommendation CM/Rec(2016)3 of the Committee of Ministers to Member States on Human Rights and Business**, 02.03.2016.

COUNCIL OF EUROPE, **Recommendation CM/Rec(2018)2 of the Committee of Ministers to Member States on the Roles and Responsibilities of Internet Intermediaries**, 07.03.2018.

COUNCIL OF EUROPE, **Recommendation CM/Rec(2020)1 of the Committee of Ministers to Member States on the Human Rights Impacts of Algorithmic Systems**, 08.04.2020.

COUNCIL OF EUROPE, **Recommendation CM/Rec(2022)4 of the Committee of Ministers to Member States on Promoting a Favourable Environment for Quality Journalism in the Digital Age**, 17.03.2022.

COUNCIL OF EUROPE, **Recommendation CM/Rec(2022)11 of the Committee of Ministers to Member States on Principles for Media and Communication Governance**, 06.04.2022.

COUNCIL OF EUROPE, **Recommendation CM/Rec(2022)12 of the Committee of Ministers to Member States on Electoral Communication and Media Coverage of Election Campaigns**, 06.04.2022

COUNCIL OF EUROPE, **Recommendation CM/Rec(2022)13 of the Committee of Ministers to Member States on the Impacts of Digital Technologies on Freedom of Expression**, 06.04.2022.

ÇANKAYA Özden, YAMANER Melike Batur, **Kitle İletişim Özgürlüğü**, Ankara: Turhan, 2006.

ÇUBUKÇU Faruk, **Bilgisayar Terimleri Sözlüğü**, Ankara: V Yayınları, 1987, s. 24.

DARCZEWSKA Jolanta, **The Devil is in the Details: Information Warfare in the Light of Russia's Military Doctrine**, Point of View, S. 50, Centre for Eastern Studies, 2015.

DAVID Marian, “The Correspondance Theory of Truth”, **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**, ed. Edward N. Zalta, <https://plato.stanford.edu/entries/truth-correspondence/>.

DAWSON Andrew, INNES Martin, “How Russia’s Internet Research Agency Built Its Disinformation Campaign”, **The Political Quarterly**, C. 90, S. 2, 2019, s. 245-256.

DE GREGORIO Giovanni, “Disinformation”, **Glossary of Platform Law and Policy Terms**, Luca Belli, Nicolo Zingales, Yasmin Curzi (der.), Rio de Janeiro: FGV Direito Rio, 2021, s. 119-122.

DE GREGORIO Giovanni, **Digital Constitutionalism in Europe: Reframing Rights and Powers in the Algorithmic Society**, Cambridge: Cambridge University Press, 2022

DENKEL Arda, **Bilginin Temelleri**, İstanbul: Metis, 1998.

DESCARTES René, **Aklını İyi Yönetmek ve Bilimlerde Hakikati Aramak İçin Yöntem Üzerine Konuşma**, çev. Murat Erşen, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

DI MECO Lucina, WILFORE Kristina, “Gendered Disinformation Is A National Security Problem”, **Brookings Tech Stream**, 8 Mart 2021, <https://www.brookings.edu/techstream/gendered-disinformation-is-a-national-security-problem/>.

DRETSKE Fred, **Knowledge and the Flow of Information**, Massachusetts: MIT Press, 1981.

DRETSKE Fred, “Précis of Knowledge and the Flow of Information”, **Behavioral and Brain Sciences**, S. 6, 1983, s. 55-90.

ERTEM Yusuf Erhan, **Sosyal Medyada Dezenformasyon**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

EUROPEAN AUDIOVISUAL OBSERVATORY, **Mapping of Media Literacy Practices and Actions in EU-28**, Strasbourg, 2016.

EUROPEAN COMMISSION, **2022 Strengthened Code of Practice on Disinformation**, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/2022-strengthened-code-practice-disinformation>.

EUROPEAN COMMISSION, **A Multi-Dimensional Approach to Disinformation: Report of the High Level Group on Fake News and Online Disinformation**, 2018.

EUROPEAN COMMISSION, **Assessment of the Code of Practice on Disinformation – Achievements and Areas for Further Development**, Commission Staff Working Document, 2020.

EUROPEAN COMMISSION, **European Commission Guidance on Strengthening the Code of Practice on Disinformation**, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, 2021.

EUROPEAN COMMISSION, **On the European Democracy Action Plan**, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, 2020.

EUROPEAN COMMISSION, **Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts**, 2021.

EUROPEAN COMMISSION, **Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the Transparency and Targeting of Political Advertising**, 2021.

EUROPEAN COMMISSION, **Tackling Online Disinformation: A European Approach**, COM (2018) 236.

EUROPEAN COMMISSION, **Turkey 2021 Report**.

EUROPEAN COMMISSION DIRECTORATE-GENERAL FOR COMMUNICATION, Flash Eurobarometer 464: Fake News and Disinformation Online, 2018, <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2183>.

EUROPEAN PARLIAMENT, **Understanding Propaganda and Disinformation**, 2015.

EUROPEAN REGULATORS GROUP FOR AUDIOVISUAL MEDIA SERVICES, **Notions of Disinformation and Related Concepts**, 2020.

EUROPEAN UNION, **Action Plan against Disinformation**, Joint Communication to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, 2018.

EUROPEAN UNION, **European Declaration on Digital Rights and Principles for the Digital Decade**, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/european-declaration-digital-rights-and-principles>.

EUROPEAN UNION, **Regulation 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation)**.

EUROPEAN UNION, **Regulation (EU) 2022/1925 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2022 on contestable and fair markets in the digital sector and amending Directives (EU) 2019/1937 and (EU) 2020/1828 (Digital Markets Act)**, Official Journal of the European Union, L 265/1, 12.10.2022.

EUROPEAN UNION, **Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market for Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act)**, Official Journal of the European Union, L 277/1, 27.10.2022.

EUROPEAN UNION, **Tackling COVID-19 Disinformation – Getting the Facts Rights**, Joint Communication to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, 2020.

EVİK Vesile Sonay, “Fiyatları Etkileme”, **Özel Ceza Hukuku Cilt VIII: Ekonomi, Sanayi ve Ticarete İlişkin Suçlar – Bilişim Alanında Suçlar (TCK m. 235-246)**, İstanbul: Onikilevha, 2022, s. 91-110.

FAHEY Elaine, **The EU as a Global Digital Actor: Institutionalising Global Data Protection, Trade, and Cybersecurity**, Londra: Hart, 2022.

FALLIS Don, "Mis- and Dis- Information", **The Routledge Handbook of Philosophy of Information**, Luciano Floridi (der.), New York: Routledge, s. 332-346.

FALLIS Don, "The Epistemic Threat of Deepfakes", **Philosophy & Technology**, S. 34, 2021, s. 623-643.

FALLIS Don, "What is Disinformation?", **Library Trends**, C. 63, S. 3, 2015, s. 401-426.

FALLIS Don, MATHIESEN Kay, "Fake News Is Counterfeit News", **Inquiry**, 2019, s. 1-20, <https://doi.org/10.1080/0020174X.2019.1688179>.

FARKAS Johan, SCHOU Jannick, "Fake News as a Floating Signifier: Hegemony, Antagonism and the Politics of Falsehood", **Javnost: The Public**, C. 25, S. 3, 2018, s. 298-314.

FATHAIGH Rónan Ó., "Brzeziński v. Poland: Fine Over 'False' Information During Election Campaign Violated Article 10", **Strasbourg Observers**, <https://strasbourgobservers.com/2019/08/08/brzezinski-v-poland-fine-over-false-information-during-election-campaign-violated-article-10/>.

FATHAIGH Rónan Ó., HELBERGER Natali, APPELMAN Naomi, "The Perils of Legally Defining Disinformation", **Internet Policy Review**, C. 10, S. 4, 2021, <https://doi.org/10.14763/2021.4.1584>.

FEINGOLD Russell, HERMAN Luciana, FINKEL Jacob, JIANG Steven, MEARS Rebecca, METAXA-KAKAVOULI Danaë, PEEPLES Camille, SASSO Brendan, SHENOY Arjun, SHEU Vincent, TORRES-ECHEVERRY Nicolás, **Fake News and Misinformation: The Roles of the Nation's Digital Newsstands, Facebook, Google, Twitter and Reddit**, Fake News/Misinformation: The Challenge and Most Effective Solutions, 2017.

FERGUS Luã, LORENZON Laila, "Bot", **Glossary of Platform Law and Policy Terms**, Luca Belli, Nicolo Zingales, Yasmin Curzi (der.), Rio de Janeiro: FGV Direito Rio, 2021, s. 59-61.

FERRERA Emilio, "Disinformation and Social Bot Operations in the Run Up to the 2017 French Presidential Election", **First Monday**, C. 22, S. 8, 2017, <https://doi.org/10.5210/fm.v22i8.8005>.

FERRERA Emilio, VAROL Onur, DAVIS Clayton, MENCZER Filippo, FLAMMINI Alessandro, "The Rise of Social Bots", **Communications of the ACM**, C. 59, S. 7, 2016, s. 96-104.

FEYERABEND Paul, **Bilgi Üzerine Üç Söyleşi**, çev. Cemal Güzel, Levent Kavas, İstanbul: Metis, 1995.

FIDLER David P., "Disinformation and Disease: Social Media and the Ebola Epidemic in the Democratic Republic of the Congo", **Council on Foreign Relations**, 20 Ağustos 2019, <https://www.cfr.org/blog/disinformation-and-disease-social-media-and-ebola-epidemic-democratic-republic-congo>.

FLETCHER Richard, "Misinformation and Disinformation Unpacked", Reuters Institute for the Study of Journalism, **Digital News Report**, 2018,

<https://www.digitalnewsreport.org/survey/2018/misinformation-and-disinformation-unpacked/>.

FLORIDI Luciano, “Brave.Net.World: the Internet as a Disinformation Superhighway?”, **The Electronic Library**, C. 14, S. 6, 1996, s. 509-514.

FLORIDI Luciano, “Information”, **The Blackwell Guide to the Philosophy of Computing and Information**, Luciano Floridi (ed.), Oxford: Blackwell, 2003, s. 40-62.

FLORIDI Luciano, “Is Semantic Information Meaningful Data?”, **Philosophy and Phenomenological Research**, C. 70, S. 2, 2007, s. 351-370.

FLORIDI Luciano, “What Is the Philosophy of Information”, **Metaphilosophy**, C. 33, 2002, s. 123-145.

FLORIDI Luciano, **Philosophy of Information**, New York: Oxford University Press, 2011.

FLYNN D. J., NYHAN Brendan, REIFLER Jason, “The Nature and Origins of Misperceptions: Understanding False and Unsupported Beliefs About Politics”, **Political Psychology**, S. 38, 2017, s. 127-150.

FOUCAULT Michel, **Hakikat Cesareti**, çev. Adem Beyaz, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.

FOUCAULT Michel, **Öznenin Yorumbilgisi**, çev. Ferda Keskin, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019.

FOUCAULT Michel, **Söylem ve Hakikat**, çev. Murat Erşen, Kerem Eksen, İstanbul: Ayrıntı, 2021.

FOX Christopher, **Information and Misinformation: An Investigation of the Notions of Information, Misinformation, Informing, and Misinforming**, Connecticut: Greenwood Press, 1983.

FROW John, “Yeniden Üretilenler, Yönergeler ve İhtiyacınız Olan Her Şey: Tür Teorisinin Bugünü”, **Tür Kuramı**, çev. Oğuzhan Yeşiltuna, ed. Jale Özata Dirlikyapan, Ankara: Doğu Batı, 2018, s. 51-67.

FUCHS Christian, **Sosyal Medya: Eleştirel Bir Giriş**, çev. Diyar Saraçoğlu, İlker Kalaycı, İstanbul: Notabene, 2020, s. 74.

FUNKE Daniel, “Should We Stop Saying ‘Fake News’?”, **Poynter**, 14 Aralık 2017, <https://www.poynter.org/fact-checking/2017/should-we-stop-saying-fake-news/>.

GEDİKLİ Ahmet Taha, “Karşılaştırmalı Hukukta İnternet Ortamındaki Asılsız Bilgi Paylaşımlarının Önlenmesi”, **Bilişim Hukuku Dergisi**, 2020, s. 221-257.

GELFERT Axel, “Fake News: A Definition”, **Informal Logic**, C. 38, S. 1, 2018, s. 84-117.

GERASIMOV Valery, “The Value of Science Is in the Foresight”, (Rusçadan çeviren: Robert Coalson), **Military Review**, 2016, s. 23-29.

GETTIER Edmund L., “Is Justified True Belief Knowledge?”, **Analysis**, C. 23, S. 6, 1963, s. 121-123.

GILES Keir, **Handbook of Russian Information Warfare**, NATO Defense College Research Division, 2016.

GOLDMAN Alvin, O'CONNOR Cailin, "Social Epistemology", **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**, ed. Edward N. Zalta, <https://plato.stanford.edu/entries/epistemology-social/>.

GONZÁLEZ-FUSTER Gloria, **The Emergence of Personal Data Protection as a Fundamental Right of the EU**, Springer, 2014.

GORE Al, "Bringing Information to the World: The Global Information Infrastructure", **Harvard Journal of Law and Technology**, C. 9, S. 1, 1996, s. 1-10.

GÖZLER Kemal, "Kişilik Haklarını İhlal Eden İnternet Yayınlarının Kaldırılması Usulü ve İfade Hürriyeti: 5651 Sayılı Kanunun 9'uncu Maddesinin İfade Hürriyeti Açısından Değerlendirilmesi", **Rona Aybay'a Armağan (Cilt I)**, İstanbul: Legal, 2014, s.1059-1120.

GURVITCH Georges, **The Social Frameworks of Knowledge**, New York: Harper & Row, 1971.

HABERMAS Jürgen, "Kamusal Alan", çev. Meral Özbek, **Kamusal Alan**, Meral Özbek (der.), İstanbul: Hil Yayın, 2004.

HABERMAS Jürgen, **İletişimsel Eylem Kuramı**, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Kabalcı, 2001.

HAFNER Katie, IYON Matthew, **İnternet Tarihi: Sihirbazların Gecelediği Yer**, İstanbul: Güncel, 2000.

HAN Rongbin, "Manufacturing Consent in Cyberspace: China's 'Fifty-Cent Army'", **Journal of Current Chinese Affairs**, C. 44, S. 2, 2015, s. 105-134.

HANYCH Monika, PIVODA Marek, "Disinformation and Fake News in Current Jurisprudence of the Strasbourg Court: An Unsolved Problem", **Disinformation and Digital Media as a Challenge for Democracy** (der. Georgios Terzis, Dariusz Kloza, Elżbieta Kuźelewska, Daniel Trotter), European Integration and Democracy Series, C. 6, Cambridge: Intersentia, 2021, s. 247-268.

HAO Karen, "How Facebook and Google Fund Global Misinformation", **MIT Technology Review**, 20 Kasım 2021, <https://www.technologyreview.com/2021/11/20/1039076/facebook-google-disinformation-clickbait/>.

HARI Johann, **Çalınan Dikkat: Neden Odaklanamıyoruz?**, çev. Barış Engin Aksoy, İstanbul: Metis, 2022.

HARRIS David, O'BOYLE Michael, BATES Ed, BUCKLEY Carla, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku: Harris, O'Boyle & Warbrick**, çev. Mehveş Bingöllü Kılıcı, Ulaş Karan, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2021.

HASSON Erez, **Evasive Bots Drive Online Fraud – 2022 Imperva Bad Bot Report**, 18 Mayıs 2022, <https://www.imperva.com/blog/evasive-bots-drive-online-fraud-2022-imperva-bad-bot-report/>.

HASTORF Albert H., CANTRIL Hadley, "They Saw A Game: A Case Study", **The Journal of Abnormal and Social Psychology**, C. 49, S. 1, 1954, s. 129-134.

HELBING Dirk (der.), **Towards Digital Enlightenment: Essays on the Dark and Light Sides of the Digital Revolution**, Zürich: Springer, 2019.

HELM Rebecca K., NASU Hitoshu, "Regulatory Responses to 'Fake News' and Freedom of Expression: Normative and Empirical Evaluation", **Human Rights Law Review**, S. 21, 2021, s. 302-328.

HENDRICKS Vincent F., HANSEN Pelle Guldberg , **Infostorms: How to Take Information Punches and Save Democracy**, New York: Springer, 2014.

HERF Jeffrey, "Narrative and Mendacity: Anti Semitic Propaganda in Nazi Germany", **The Oxford Handbook of Propaganda Studies**, Jonathan Auerbach, Russ Castronovo (der.), New York: OUP, 2013, s. 91-108.

HERMAN Edward S., CHOMSKY Noam, **Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politikası**, çev. Ender Abadoğlu, İstanbul: Aram, 2006.

HERMANS An, **The Digital Era? Also My Era! Media and Information Literacy: A Key to Ensure Seniors' Rights to Participate in the Digital Era**, The Directorate General of Human Rights and Rule of Law (DGI) of the Council of Europe, 2022.

HEYES Adam, "YouTube Stats: Everything You Need to Know In 2023!", **Wyzowl**, <https://www.wyzowl.com/youtube-stats/>.

HINDMAN Matthew, **The Myth of Digital Democracy**, Princeton: Princeton University Press, 2019.

HIRSCH Ernst, **Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Dersleri**, Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 2001.

HONG Yanqing, **Data Localisation: Deconstructing Myths and Suggesting a Workable Model for the Future**, Brussels Privacy Hub Working Paper, C. 5, S. 17, 2019.

HOXBY Blair, "Areopagitica and Liberty", **The Oxford Handbook of Milton**, Nicholas McDowell, Nigel Smith (der.), Oxford: OUP, 2009, s. 218-237.

HUME David, **İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma**, çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

HYATT Wesley, **The Encyclopedia of Daytime Television**, New York: Watson-Guptill Publications, 1997.

INGRAM Mathew, "In Some Countries, Fake News on Facebook Is a Matter of Life and Death", **Columbia Journalism Review**, 21 Kasım 2017, <https://www.cjr.org/analysis/facebook-rohingya-myanmar-fake-news.php>.

İŞİK Alper, "Anayasa Mahkemesi'nin 5651 Sayılı Kanun'un 9. Maddesi Bağlamında İnternete Erişimin Engellenmesine Dair Değişen Yaklaşımın Değerlendirilmesi", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 30, S. 3, 2022, s. 967-998.

JACK Caroline, **Lexicon of Lies: Terms for Problematic Information**, Data & Society Research Institute, 2017.

JAMIESON Kathleen Hall, CAPPELLA Joseph N., **Echo Chamber: Rush Limbaugh and the Conservative Media Establishment**, Oxford: OUP, 2008.

JOINT DECLARATION on Freedom of Expression and “Fake News”, Disinformation and Propaganda, <https://www.osce.org/files/f/documents/6/8/302796.pdf>, 2017.

JONES Kate, **Online Disinformation and Political Discourse: Applying a Human Rights Framework**, Royal Institute of International Affairs [Chatham House] Research Paper, 2019.

JOWETT Garth S., O'DONNELL Victoria, **Propaganda and Persuasion**, California: SAGE, 2012.

KAKUTANI Michiko, **Hakikatin Ölümlü: Trump Çağında Yalancılık Sanatı**, çev. Cesi Mizrahi, İstanbul: Doğan Kitap, 2018.

KANT Immanuel, **Pratik Aklın Eleştirisi**, çev. İoanna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Füsün Akatlı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1999.

KAPLAN Andreas M., HAENLEIN Michael, “Users of the World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media”, **Business Horizons**, S. 53, 2010, s. 59-68.

KARADUT İsmail Cem, “Hakikat-Ötesi Çağda Hakikati Söylemek: İki Parrhesia Vakası”, **Post-Truth Çağı Pasajlar Sosyal Bilimler Dergisi**, Yalın Alpay (der.), S. 4, Ankara: Enormis, 2020, s. 125-140.

KARLOVA Natascha A., FISHER Karen E., “A Social Diffusion Model of Misinformation and Disinformation for Understanding Human Information Behaviour”, **Information Research**, 2013, C. 18, S. 1, <http://informationr.net/ir/18-1/paper573.html#.YI7FNbUzY2w>.

KARLOVA Natascha A., LEE Jin Ha, “Notes from the Underground City of Disinformation: A Conceptual Investigation”, **Proceedings of the American Society for Information Science and Technology**, 2012, S. 48, s. 1-9.

KAYA Mehmet Bedii, **İnternet Hukuku**, İstanbul: Onikilevha, 2021.

KEANE David, “Attacking Hate Speech Under Article 17 of the European Convention on Human Rights”, **Netherlands Quarterly of Human Rights**, C. 25, S. 4, 2007, s. 641-663.

KELLERBAUER Manuel, KLAMERT Marcus, TOMKIN Jonathan (der.), **Commentary on the EU Treaties and the Charter of Fundamental Rights**, Oxford: OUP, 2019.

KENT Bülent, “Alman Hukukunda Sosyal Ağların Düzenlenmesi ve Alman Sosyal Ağ Kanunu”, **Bilişim Hukuku Dergisi**, C. 2, S. 1, 2020, s. 1-46.

KESHAVARZ Hamid, “How Credible is Information on the Web: Reflections on Misinformation and Disinformation”, **Infopreneurship Journal**, C. 1, S. 2, 2014, s. 1-17.

KEYES Ralph, **Hakikat Sonrası Çağ: Günümüz Dünyasında Yalancılık ve Aldatma**, çev. Deniz Özçetin, Ankara: Deli Dolu, 2019.

KHAN Irene, **Disinformation and Freedom of Opinion and Expression**, United Nations Report of the Special Rapporteur on the Promotion and Protection of the Right to Freedom of Opinion and Expression, A/HRC/47/25, 2021.

KHAN Irene, **Reinforcing Media Freedom and the Safety of Journalists in the Digital Age**, United Nations Report of the Special Rapporteur on the Promotion and Protection of the Right to Freedom of Opinion and Expression, A/HRC/50/29, 2022.

KHRAMOVA Tatiana, "Russia: Legal Response to COVID-19", **The Oxford Compendium of National Legal Responses to Covid-19**, ed. Jeff King, Octávio LM Ferraz vd., OUP, 2021, doi: 10.1093/law-occ19/e27.013.27.

KIRDEMİR Barış, **Türkiye'nin Dezenformasyon Ekosistemi: Genel Bakış**, İstanbul: Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi, 2020.

KING Gary, PAN Jennifer, ROBERTS Margaret E., "How the Chinese Government Fabricates Social Media Posts for Strategic Distraction, Not Engaged Argument", **American Political Science Review**, C. 111, S. 3, 2017, s. 484-501.

KIRKHAM Richard L., "Does the Gettier Problem Rest on a Mistake?", **Mind**, S. 93, 1984, s. 501-513.

KLONICK Kate, The Facebook Oversight Board: Creating and Independent Institution to Adjudicate Online Free Expression, **Yale Law Journal**, C. 129, S. 2418, 2020, s. 2418-2499.

KONTOĞLU Sena, "Alman Sosyal Ağ Kanunu", **Küresel Bakış Çeviri Hukuk Dergisi**, C. 8, S. 24, 2018, s. 143-150.

KOSSEFF Jeff, **The Twenty-Six Words That Created the Internet**, New York: Cornell University Press, 2019.

KOVACH Bill, ROSENSTIEL Tom, **Blur: How to Know What's True in the Age of Information Overload**, New York: Bloomsbury, 2011.

KUCZERAWY Aleksandra, "Fighting Online Disinformation: Did the EU Code of Practice Forget About Freedom of Expression", **Disinformation and Digital Media as a Challenge for Democracy** (der. Georgios Terzis, Dariusz Kloza, Elżbieta Kuzelewska, Daniel Trottier), European Integration and Democracy Series, C. 6, Cambridge: Intersentia, 2021, s. 291-308.

KUNDA Ziva, "The Case for Motivated Reasoning", **Psychological Bulletin**, C. 108, S. 3, 1990, s. 480-498.

KÜZECİ Elif, "AİHS'nin 10. Maddesi Işığında Nefret İçerikli ve Irkçı Nitelikli Düşünce Açıklamaları", **TBB Dergisi**, S. 71, 2007, s. 174-199.

KÜZECİ Elif, **Kişisel Verilerin Korunması**, İstanbul: Onikilevha, 2020.

KÜZECİ Elif, **Sayısal Fil: Bilişim Teknolojileri, Devlet ve Hukuk Kesişiminde Bir İnceleme**, İstanbul: İnkılap, 2021.

LAZER David M. J., BAUM Matthew A., BENKLER Yochai, BERINSKY Adam J., GREENHILL Kelly M., MENCZER Filippo, METZGER Miriam J., NYHAN Brendan, PENNYCOOK Gordon, ROTHSCILD David, SCHUDSON Michael, SLOMAN Steven A., SUNSTEIN Cass R., THORSON Emily A., WATTS Duncan J., ZITTRAIN Jonathan L., "The Science of Fake News", **Science**, C. 359, S. 6380, 2018, s. 1094-1096.

LENSKI Wolfgang, "Information: A Conceptual Investigation", **Information**, 2010, S. 1, s. 74-118.

LESSIG Lawrence, **Code Version 2.0**, New York: Basic Books, 2006.

LEWANDOWSKY Stephan, ECKER Ullrich K. H., SEIFERT Colleen M., SCHWARZ Norbert, COOK John, "Misinformation and Its Correction: Continued Influence and Successful Debiasing", **Psychological Science in the Public Interest**, C. 13, S. 3, 2012, s. 106-131.

LEXIS LAROUSSE FRANSIZCA-TÜRKÇE SÖZLÜK, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2017.

LIANG Christina Schori, **Cyber Jihad: Understanding and Countering Islamic State Propaganda**, The Geneva Centre for Security Policy, Policy Paper 2015/2, 2015.

LOCKE John, **İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme**, çev. Vehbi Hacıkadıroğlu, İstanbul: Ara, 1992.

MACLEOD Christopher, "John Stuart Mill", **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**, Edward N. Zalta (der.), <https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/entries/mill/>.

MAI Jens-Erik, "The Quality and Qualities of Information", **Journal of the American Society for Information Science and Technology**, C. 64, S. 4, 2013, s. 675-688.

MARSHALL William P., "The Truth Justification for Freedom of Speech", **The Oxford Handbook of Freedom of Speech**, Adrienne Stone, Frederick Schauer (der.), Oxford: OUP, 2021, s. 44-60.

MAZZOLI Eleonora Maria, TAMBINI Damian, **Prioritisation Uncovered: The Discoverability of Public Interest Online**, Strasbourg: Council of Europe, 2019.

MCGONAGLE Tarlach, "Fake News: False Fears or Real Concerns?", **Netherlands Quarterly of Human Rights**, C. 35, S. 4, 2017, s. 203-209.

MCGONAGLE Tarlach, DONDERS Yvonne, **The United Nations and Freedom of Expression and Information: Critical Perspectives**, Cambridge: CUP, 2015.

MCINTYRE Lee, **Hakikat Sonrası**, çev. Mehmet Fahrettin Biçici, İstanbul: Tellekt, 2019.

MEMİŞ KARTAL Pınar, "Savaşta Yalan Haber Yayma", **Özel Ceza Hukuku Cilt XI: Devletin Egemenlik Alametlerine ve Organlarının Saygınlığına, Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine, Milli Savunmaya, Devlet Sırlarına, Yabancı Devletlerle Olan İlişkilere Karşı Suçlar (TCK m. 299-343)**, İstanbul: Onikilevha, 2022, s. 483-498.

MENGÜŞOĞLU Takiyettin, **İnsan Felsefesi**, Ankara: Doğu Batı, 2015.

METZGER Miriam J., FLANAGIN Andrew J., "Credibility and Trust of Information in Online Environments: The Use of Cognitive Heuristics", **Journal of Pragmatics**, S. 59, 2013, s. 210-220.

MILL John Stuart, **Düşünce ve Tartışma Özgürlüğü Üzerine**, çev. Cem Akaş, İstanbul: Can, 2019.

MILL John Stuart, **Özgürlük Üzerine**, çev. Berkay Tartıcı, İstanbul: Kutu, 2019.

MILTON John, **Areopagitica**, çev. Derman Kızılay, İstanbul: Pinhan, 2018.

MITCHELL Julian, “Are Deep Fakes the Future of A-List Casting?”, **Premium Beat**, 2 Ağustos 2022, <https://www.premiumbeat.com/blog/deep-fakes-the-future-of-acting/>.

MOROZOV Evgeny, **The Net Delusion: How Not to Liberate World**, Londra: Allen Lane, 2011.

MUMCU Şinasi Özgür, “Barış Zamanı Siber Operasyonların Egemenlik İlkesi Bakımından Hukuki Rejimi”, **Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 16, S. 201-202, 2021, s. 995-1012.

MURPHY Thérèse, CUINN Gearóid Ó., “Works in Progress: New Technologies and the European Court of Human Rights”, **Human Rights Law Review**, C. 10, S. 4, 2010, s. 601-638.

NETFLIX, **The Great Hack**, 2019.

NEUDERT Lisa Maria, KOLLANYI Bence, HOWARD Philip N., “Junk News and Bots During the German Parliamentary Election: What Are German Voters Sharing Over Twitter?”, **Computational Propaganda Project**, Oxford Internet Institute, 2017.

NEUDERT Lisa Maria, MARCHAL Nahema, **Polarisation and the Use of Technology in Political Campaigns and Communication**, European Parliament Panel for the Future of Science and Technology, 2019.

NIEMINEN Sakari, RAPELI Lauri, “Fighting Misperceptions and Doubting Journalists’ Objectivity: A Review of Fact-Checking Literature”, **Political Studies Review**, C. 17, S. 3, 2018, s. 1-14.

NYHAN Brendan, REIFLER Jason, “The Effect of Fact Checking on Elites: A Field Experiment on U.S. State Legislators”, **American Journal of Political Science**, C. 59, S. 3, 2015, s. 628-640.

NYHAN Brendan, REIFLER Jason, “When Corrections Fail: The Persistence of Political Misperceptions”, **Political Behavior**, C. 32, S. 2, 2010, s. 303-330.

O'REILLY Tim, **What Is Web 2.0: Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software**, **Communications & Strategies**, S. 65, 2007, s. 17-37.

OKAY TEKİNSOY Özge, “Dezenformasyonla Hukuki Mücadelede Fransa Örneği”, **İnternet Hukukunda Dezenformasyonla Mücadele**, Bülent Kent, Yasin Söyler, Merve Ayşegül Kulular İbrahim (der.), İstanbul: Onikilevha, 2022, s. 218-219.

OYEYEMI Sunday Oluwafemi, GABARRON Elia, WYNN Rolf, “Ebola, Twitter, and Misinformation: A Dangerous Combination?”, **British Medical Journal**, 2014, doi:10.1136/bmj.g6178.

ÖZÇELİK Bülent (der.), **Hakikat Sonrası**, Ankara: Nika, 2021.

ÖZENÇ UÇAK Nazan, “Bilgi: Çok Yüzlü Bir Kavram”, **Türk Kütüphaneciliği**, C. 24, S. 4, 2010, s. 705-722.

PARISER Eli, **The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding From You**, New York: Penguin, 2011.

PARKER Geoffrey G., VAN ALSTYNE Marshall W., CHOUDARY Sangeet Paul, **Platform Revolution: How Networked Markets Are Transforming the Economy**

and How to Make Them Work for You, New York: W.W. Norton & Company, 2017.

PASCAL Blaise, **Pensées**, no. 60.

PAUL Christopher, MATTHEWS Miriam, **The Russian “Firehose of Falsehood” Propaganda Model**, Santa Monica: Rand Corporation, 2016.

PEARS David, **Bilgi Nedir?**, çev. Abdülbaki Güçlü, Ankara: Bilim ve Sanat, 2004.

PENNYCOOK Gordon, BEAR Adam, COLLINS Evan T., RAND David G., “The Implied Truth Effect: Attaching Warnings to a Subset of Fake News Increases Perceived Accuracy of Headlines Without Warnings”, **Management Science**, C. 66, S. 11, 2020, s. 4944-4957.

PENNYCOOK Gordon, CANNON Tyrone D., RAND David G., “Prior Exposure Increases Perceived Accuracy of Fake News”, **Journal of Experimental Psychology: General**, C. 147, S. 12, 2018, s. 1865-1880.

PERARNAUD Clément, ROSSI Julien, MUSIANI Francesca, CASTEX Lucien, **‘Splinternets’: Addressing the Renewed Debate on Internet Fragmentation**, European Parliament Panel for the Future of Science and Technology, 2022.

PIERRAT Emmanuel, BINELLO Ludovic, **Lutte contre les Fake News: Genèse, Objet, Critiques et Droit Comparé**, <https://www.revuedesjuristesdesciencespo.com/index.php/2019/12/26/lutte-contre-les-fake-news-genese-objet-critiques-et-droit-compare/>.

POLLICINO Oreste, BIETTI Elettra, “Truth and Deception Across the Atlantic: A Roadmap of Disinformation in the US and Europe”, **Italian Public Law Journal**, C. 11, S. 1, 2019, s. 43-85.

POST-TRUTH ÇAĞI PASAJLAR SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ, Yalın Alpay (der.), S. 4, Ankara: Enormis, 2020.

PRENSKY Marc, “Digital Natives, Digital Immigrants: Part 1”, **On the Horizon**, C. 9, S. 5, 2001, s. 1-6.

PRICE Rob, “Tim Berners-Lee, the inventor of the web, has 3 big fears for its future”, **Insider**, 13 Mart 2017, <https://www.insider.com/web-inventor-tim-berners-lee-risks-fake-news-political-advertising-2017-3>.

PRIMORAC Anamarija, **Fake News Legislation: A Human Rights Problem?: Assessing the Compatibility of Fake News Legislation with Article 10 of the European Convention on Human Rights**, University of Amsterdam Faculty of Law Master’s Thesis LL.M. International and European Law, 2019.

QIU Xiaoyan, OLIVEIRA Diego F. M., SHIRAZI Alireza Sahami, FLAMMINI Alessandro, MENCZER Filippo, “Limited Individual Attention and Online Virality of Low-Quality Information”, **Nature Human Behaviour**, C. 1, S. 7, 2017, s. 1-7.

RAMBAUD Romain, “Lutter contre la manipulation de l’information”, **Actualité Juridique Droit Administratif**, S. 8, 2019, s. 453-461.

RAWLS John, “The Idea of Public Reason Revisited”, **The University of Chicago Law Review**, C. 64, S. 3, 1997, s. 765-807.

RESNICK Brian, “7 Psychological Concepts That Explain the Trump Era of Politics”, **Vox**, 6 Mayıs 2017, <https://www.vox.com/science-and-health/2017/3/20/14915076/7-psychological-concepts-explain-trump-politics>.

ROWLEY Jennifer, “The Wisdom Hierarchy: Representations of the DIKW (Data-Information-Knowledge-Wisdom) Hierarchy”, **Journal of Information Science**, C. 33, S. 2, 2007, s. 163-180.

RUSS Michael, **Evaluating the European Union’s Response to Online Misinformation and Disinformation: How to Address Harm While Maximising Freedom of Expression**, Thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy, The University of Edinburgh School of Law, 2021.

SADEK George, “Egypt”, **Government Responses to Disinformation on Social Media Platforms Report for Congress**, 2019.

SADURSKI Wojciech, **İfade Özgürlüğü ve Sınırları**, çev. M. Bahattin Seçilmişoğlu, Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu, 2002.

SARDO Alessio, “Categories, Balancing, and Fake News: The Jurisprudence of the European Court of Human Rights”, **Canadian Journal of Law & Jurisprudence**, C. 33, S. 2, 2020, s. 435-460.

SAVINO Emma M., “Fake News: No One Is Liable, and That is a Problem”, **Buffalo Law Review**, C. 65, S. 5, 2017, s. 1101-1168.

SCHABAS William A., **The European Convention on Human Rights: A Commentary**, Oxford: OUP, 2015.

SCHMITT Michael N., **Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations**, Cambridge: Cambridge University Press, 2017.

SHANNON Claude, “A Mathematical Theory of Communication”, **The Bell System Technical Journal**, S. 27, 1948, s. 379-423, 623-656.

SHAO Chengcheng, CIAMPAGLIA Giovanni Luca, VAROL Onur, YANG Kai-Cheng, FLAMMINI Alessandro, MENCZER Filippo, “The Spread of Low-Credibility Content by Social Bots”, **Nature Communications**, 2018, <https://doi.org/10.1038/s41467-018-06930-7>.

SHAPIRO Jacob N., WANLESS Alicia, **Why Are Authoritarians Framing International Approaches to Disinformation?**, <https://www.lawfareblog.com/why-are-authoritarians-framing-international-approaches-disinformation>.

SHATTOCK Ethan, “Should the ECtHR Invoke Article 17 for Disinformation Cases?”, **EJIL: Talk! (Blog of the European Journal of International Law)**, <https://www.ejiltalk.org/should-the-ecthr-invoke-article-17-for-disinformation-cases/>.

SIDDIQUEE Md. Ali, “The Portrayal of the Rohingya Genocide and Refugee Crisis in the Age of Post-Truth Politics”, **Asian Journal of Comparative Politics**, C. 5, S. 2, 2020, s. 89-103.

SILVERMAN Craig, “This Analysis Shows How Viral Fake Election News Stories Outperformed Real News On Facebook”, **Buzzfeed News**, <https://www.buzzfeednews.com/article/craigsilverman/viral-fake-election-news-outperformed-real-news-on-facebook>.

SILVERMAN Craig, LYTVYNENKO Jane, KUNG William, “Disinformation For Hire: How A New Breed Of PR Firms Is Selling Lies Online”, **BuzzFeed News**, <https://www.buzzfeednews.com/article/craigsilverman/disinformation-for-hire-black-pr-firms>.

SMITH Laura C., LUCAS Kenya J., LATKIN Carl, “Rumor and Gossip: Social Discourse on HIV and AIDS”, **Anthropology & Medicine**, C. 6, S. 1, 1999, s. 121-131

SNYDER Timothy, **Tiranlık Üzerine: Yirminci Yüzyıldan Yirmi Ders**, çev. Zeynep Enez, İstanbul: Olvido, 2020.

SPINNEY Laura, “Fighting Ebola Is Hard. In Congo, Fake News Makes It Harder”, **Science**, 14 Ocak 2019, <https://www.science.org/content/article/fighting-ebola-hard-congo-fake-news-makes-it-harder>.

STRAND Cecilia, SVENSSON Jakob, **Disinformation Campaigns About LGBTI+ People in the EU and Foreign Influence**, European Parliament, Policy Department, Directorate-General for External Policies of the Union, 2021.

SUBRAMANIAN Samanth, “Inside the Macedonian Fake-News Complex”, **Wired**, 15 Şubat 2017. <https://www.wired.com/2017/02/veles-macedonia-fake-news/>.

SULLIVAN Margaret, “It’s Time to Retire the Tainted Term Fake News”, **The Washington Post**, https://www.washingtonpost.com/lifestyle/style/its-time-to-retire-the-tainted-term-fake-news/2017/01/06/a5a7516c-d375-11e6-945a-76f69a399dd5_story.html.

SUNSTEIN Cass R., **#republic: Divided Democracy in the Age of Social Media**, Princeton ve Oxford: Princeton University Press, 2017.

SUWAJANAKORN Supasorn, SEITZ Steven M., KEMELMACHER-SHLIZERMAN Ira, “Synthesizing Obama: Learning Lip Sync from Audio”, **ACM Transactions on Graphics**, C. 36, S. 4, 2017, s. 1-13.

ŞEN Ersan, ERVAN Mehmet Vedat, SERDAR Cem, “Halkı Yanıltıcı Bilgiyi Alenen Yayma Suçu”, 18 Ekim 2022, <https://www.hukukihaber.net/halki-yaniltici-bilgiyi-alenen-yayma-sucu-1>.

ŞİRİN Tolga, “İnsan Haklarının ve Temel Hakların Korunması İçin Sözleşme’nin Türkçe Çevirisi Sorunu”, **Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi**, 2021, C. 9, S. 1, s. 1-64.

ŞİRİN Tolga, **Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti) Usul Hukuku**, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi – 7, Avrupa Konseyi, 2018.

ŞİRİN Tolga, **Türkiye’de Düşüncenin Tutsaklığı – 1: İfade Özgürlüğünün Grisi**, İstanbul: Tekin, 2020.

ŞİRİN Tolga, **Türkiye’de Düşüncenin Tutsaklığı – 2: İfade Özgürlüğünün Yeşili**, İstanbul: Tekin, 2021.

TANDOC JR. Edson C., LIM Zheng Wei, LING Richard, “Defining ‘Fake News’: A Typology of Scholarly Definitions”, **Digital Journalism**, C. 6, S. 2, 2018, 137-153.

TANI Tommaso, “Legal Responsibility for False News”, **Journal of International Media & Entertainment Law**, C. 8, S. 2, 2020, s. 229-275.

TEPE İlker, “Fiyatları Etkileme Suçu (TCK m. 237)”, **Ceza Hukuku Dergisi**, C. 5, S. 14, 2010, s. 89-102.

TERZİ Adem, “Echo Chamber Kavramı ve Türkçe Karşılıkları Üzerine”, **Türk Dili**, S. 845, 2022, s. 12-16.

TESICH Steve, “Yalanlar Rejimi”, çev. Eren Ekin Ercan, **Cogito: Hakikat Sonrası**, S. 104, 2021, s. 23-28.

THALER Richard H., SUNSTEIN Cass R., **Dürtme: Sağlık, Zenginlik ve Mutlulukla İlgili Kararları Uygulamak**, çev. Enver Günsel, İstanbul: Pegasus, 2013.

TRAVIS Trysh, “Books in the Cold War: Beyond ‘Culture’ and ‘Information’”, **The Oxford Handbook of Propaganda Studies**, Jonathan Auerbach, Russ Castronovo (der.), New York: OUP, 2013, s. 180-200.

TÜRKÇE SÖZLÜK, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.

TYNAN Dan, “How Facebook Powers Money Machines for Obscure Political ‘News’ Sites”, **Guardian**, 24 Ağustos 2016.

UK HOUSE OF COMMONS DIGITAL, CULTURE, MEDIA AND SPORT COMMITTEE, **Disinformation and Fake News: Final Report**, 2019.

UNITED NATIONS, **Countering Disinformation for the Promotion and Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms**, Report of the Secretary-General, A/77/287, 2022.

UNITED NATIONS, **Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework**, HR/PUB/11/04, 2011, https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf.

UNITED NATIONS COMMITTEE ON HUMAN RIGHTS, General Comment 25, **The Right to Participate in Public Affairs, Voting Rights and the Right to Equal Access to Public Service**, 12 July 1996.

UNITED NATIONS HUMAN RIGHTS COUNCIL, **Role of States in Countering the Negative Impact of Disinformation on the Enjoyment and Realization of Human Rights**, A/HRC/RES/49/21, 2022.

ÜNVER H. Akın, **Türkiye’de Doğruluk Kontrolü ve Doğrulama Kuruluşları**, Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi, 2020.

ÜNVER H. Akın, **Türkiye’deki Rus Dijital Medya ve Bilgi Ekosistemi**, İstanbul: Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi, 2019.

VAN DER SLOOT Bart, WAGENSVELD Yvette, “Deepfakes: Regulatory Challenges for the Synthetic Society”, **Computer Law & Security Review**, S. 46, 2022, s. 1-15.

VAN DIJK Jan, **Ağ Toplumu**, çev. Özlem Sakin, İstanbul: Kafka Kitap, 2018.

VAN DIJK Jan, **The Digital Divide**, Cambridge: Polity Press, 2020.

VENICE COMMISSION (European Commission for Democracy through Law), **Turkey Opinion on Law no. 5651 on Regulation of Publications on the Internet**

and Combatting Crimes Committed by Means of Such Publication, Opinion No. 805/2015, 15.06.2016.

VENICE COMMISSION (European Commission for Democracy through Law), **Turkey Opinion on the Duties, Competences and Functioning of the Criminal Peace Judgeships**, Opinion No. 852/2016, 13.03.2017.

VENICE COMMISSION (European Commission for Democracy through Law) and the Directorate General of Human Rights and Rule of Law (DGI) of the Council of Europe, **Urgent Joint Opinion on the Draft Amendments to the Penal Code regarding the Provision on False or Misleading Information**, Opinion No. 1102/2022, 07.10.2017.

VENKATRAMAN Anand, MUKHIJA Dhruvika, KUMAR Nilay, NAGPAL Sajan Jiv Singh, “Zika Virus Misinformation on the Internet”, **Travel Medicine and Infectious Disease**, C. 14, S. 4, 2016, s. 421-422.

VILMER Jean-Baptiste Jeangène, ESCORCIA Alexandre, GUILLAUME Marine, HERRERA Janaina, **Les Manipulations de l'information: un défi pour nos démocraties**, rapport du Centre d'analyse, de prévision et de stratégie (CAPS) du ministère de l'Europe et des Affaires étrangères et de l'Institut de recherche stratégique de l'École militaire (IRSEM) du ministère des Armées, Paris, 2018.

VIRILIO Paul, **Enformasyon Bombası**, çev. Kaya Şahin, İstanbul: Metis, 2003.

VOSOUGHI Soroush, ROY Deb, ARAL Sinan, “The Spread of True and False News Online”, **Science**, C. 359, S. 6380, 2018, s. 1146-1151.

WADDELL Kaveh, “Facebook Approved Ads with Coronavirus Misinformation”, **Consumer Reports**, 7 Aralık 2020, <https://www.consumerreports.org/social-media/facebook-approved-ads-with-coronavirus-misinformation-a1864110559/>.

WANG Yuxi, MCKEE Martin, TORBICA Aleksandra, STUCKLER David, “Systematic Literature Review on the Spread of Health-Related Misinformation on Social Media”, **Social Science and Medicine**, C. 240, 2019, 112552.

WARDLE Claire, “Fake News. It’s Complicated.”, **First Draft News**, 16 Şubat 2017 <https://firstdraftnews.org/latest/fake-news-complicated/>.

WARDLE Claire, DERAKHSHAN Hossein, **Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making**, Strasbourg: Council of Europe, 2017.

WASON Peter Cathcart, “On the Failure to Eliminate Hypotheses in a Conceptual Task”, **Quarterly Journal of Experimental Psychology**, C. 12, S. 3, 1960, s. 129-140.

WILLIAMS Sean, “Rodrigo Duterte’s Army of Online Trolls”, **The New Republic**, 4 Ocak 2017, <https://newrepublic.com/article/138952/rodrigo-dutertes-army-online-trolls>.

WOODWARD Alex, “Fake News: A Guide to Trump’s Favourite Phrase – and the dangers it obscures”, **Independent**, <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-election/trump-fake-news-counter-history-b732873.html>.

WOOLLEY Samuel C., HOWARD Philip N., “Computational Propaganda Worldwide: Executive Summary”, **Computational Propaganda Research Project Working Paper No. 2017.11**, Oxford Internet Institute, 2017.

WORLD ECONOMIC FORUM, **Outlook on the Global Agenda 2014**, 2013, s. 28-29. https://www3.weforum.org/docs/WEF_GAC_GlobalAgendaOutlook_2014.pdf.

WU Tim, **Dikkat Tacirleri**, çev. Başak Karal, İstanbul: The Kitap, 2020.

YAMANER Melike Batur, GÜNGÖREN Birden, “Spinoza’dan Mill’e, Mill’den AİHM’ne İfade Özgürlüğü”, **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S. 2007/2, s. 25-46.

YAZICI Sedat, **Felsefeye Giriş**, İstanbul: Alfa, 1996.

YENİSEY Feridun, PLAGEMANN Gottfried, **Alman Ceza Kanunu Strafgesetzbuch (StGB)**, İstanbul: Beta, 2015.

YEŞİL Bilge, “Social Media Manipulation in Turkey: Actors, Tactics, Targets”, **The Routledge Companion to Media Disinformation and Populism**, New York: Routledge, 2021, s. 386-396.

YILMAZ Ejder, **Hukuk Sözlüğü**, Ankara: Yetkin, 2011.

YOUNG Dannagal G., JAMIESON Kathleen Hall, POULSEN Shannon, GOLDRING Abigail, “Fact-Checking Effectiveness as a Function of Format and Tone: Evaluating FactCheck.org and FlackCheck.org”, **Journalism & Mass Communication Quarterly**, C. 95, S. 1, 2017, s. 49-75.

YÜCEL DERİCİLER Özge, “Şirketlerin İnsan Haklarına İlişkin Yükümlülüklerinin Niteliği ve Temellendirilmesi Sorunu: Saygı Gösterme Sorumluluğu Ne Yükler?”, **Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2018, C. 6, S. 11, s. 59-82.

ZNAIECKI Florian, **Social Role of the Man of Knowledge**, Londra: Routledge, 1986.

ZUBOFF Shoshana, **The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power**, New York: Public Affairs, 2019.

ZUCKERMANN Ethan, “Stop Saying Fake News. It’s Not Helping.”, <https://ethanzuckerman.com/2017/01/30/stop-saying-fake-news-its-not-helping/>.

İnternet Kaynakları

<https://about.google/community-guidelines/>

<https://blog.collinsdictionary.com/language-lovers/collins-2017-word-of-the-year-shortlist/>

<https://capitol.texas.gov/>

<https://cogsec-collab.org/>

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/fake-news>

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/troll>

<https://dserver.bundestag.de/btd/18/123/1812356.pdf>

<https://edmo.eu/fact-checking-activities/>

<https://en.unesco.org/fightfakenews>

https://en.wikipedia.org/wiki/Tommaso_Debenedetti

https://en.wikisource.org/wiki/Zuckerberg_Senate_Transcript_2018

https://help.instagram.com/477434105621119/?helpref=uf_share

<https://help.twitter.com/en>

<https://help.twitter.com/en/using-twitter/how-to-retweet>

<https://factcheckingday.com/>

<https://iate.europa.eu/home>

<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EkonomikSosyalKulturelHaklarSozlesmesi.pdf>

<https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/>

<https://newsroom.tiktok.com/en-gb/taking-action-against-covid-19-vaccine-misinformation>

<https://reporterslab.org/fact-checking/>

<https://rsf.org/en/russian-bill-copy-and-paste-germany-s-hate-speech-law>

<https://santaclaraprinciples.org/>

<https://sozluk.gov.tr/>

<https://sputniknews.com/europe/201606271042050232-nato-nazi-ss-brussels-hitler/>

<https://support.google.com/youtube/answer/9229632?hl=en>

<https://teyit.org/arakandaki-musulman-katliamindan-oldugu-iddiasıyla-paylasilan-18-yanlis-goruntu>

<https://teyit.org/lisanimiz-dondugunce-haber-odalarinin-tercumeyle-imtihani>

<https://transparency.fb.com/policies/community-standards/>

<https://trends.google.com/trends/explore?date=all&q=%2Fg%2F1210rwxh>

<http://zaytung.com/sondakikadetay.asp?newsid=297989>

<https://www.atilf.fr/>

<https://www.avrupa.info.tr/tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi-708>

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-56188115>

<https://www.birgun.net/haber/bilim-kurulu-uyelerinden-adlarina-acilan-sahte-hesaplara-tepki-296621>

<https://www.buzzfeednews.com/article/janelytvynenko/fake-putin-g20-photo>

<https://www.c-span.org/video/?446000-1/facebook-ceo-mark-zuckerberg-testifies-eu-lawmakers>

<https://www.cirt.gov.bd/wp-content/uploads/2020/02/Digital-Security-Act-2020.pdf>

<https://www.coe.int/en/web/data-protection/convention108-and-protocol>

<https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/msi-inf>

<https://www.collinsdictionary.com/us/dictionary/english/information>

<https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2018/2018773DC.htm>

<https://constitution.congress.gov/constitution/amendment-1/>

<https://www.cnbc.com/2016/12/30/read-all-about-it-the-biggest-fake-news-stories-of-2016.html>

<https://www.cnbc.com/2019/06/25/scientists-claim-online-game-vaccinates-players-against-fake-news.html>

<https://www.diken.com.tr/bombali-saldirida-bant-daraltma-keyfi-turkiye-haric-butun-dunya-konusuyor/>

https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf

https://www.eeas.europa.eu/eeas/questions-and-answers-about-east-stratcom-task-force_en

<https://www.eff.org/deeplinks/2020/07/turkeys-new-internet-law-worst-version-germanys-netzdg-yet>

<https://www.etymonline.com/>

<https://www.facebook.com/formedia/blog/third-party-fact-checking-publisher-faqs>

<https://www.facebook.com/journalismproject/programs/third-party-fact-checking/selecting-partners>

https://www.francetvinfo.fr/politique/emmanuel-macron/macronleaks-quatre-questions-sur-le-piratage-de-documents-de-l-equipe-d-en-marche_2179747.html

https://www.francetvinfo.fr/politique/emmanuel-macron/macronleaks-quatre-questions-sur-le-piratage-de-documents-de-l-equipe-d-en-marche_2179747.html

<https://www.getbadnews.com/en#intro>

<https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/cumurbaskani-abdullah-gulden-yasaga-ragmen-tweet-26053467>

<https://www.ifcncodeofprinciples.poynter.org/know-more/the-commitments-of-the-code-of-principles>.

<https://www.ifcncodeofprinciples.poynter.org/signatories>

<https://www.iletisim.gov.tr/turkce/dezenformasyon-bulteni>

<https://www.iletisim.gov.tr/uploads/docs/SosyalMedyaKullanimKilavuzu.pdf>

<https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000037847559/2020-12-15/>

https://www.liberation.fr/politiques/2017/05/06/macronleaks-tentative-de-destabilisation-a-la-derniere-minute_1567718/

<https://www.merriam-webster.com/dictionary/parrhesia>

<https://www.nytimes.com/2016/11/20/business/media/how-fake-news-spreads.html>

<https://www.ohchr.org/en/human-rights/universal-declaration/translations/turkish-turkce>

<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/us/definition/english/information?q=information>

<https://www.tbmm.gov.tr/Yasama/Kanun/7418>

<https://www.tbmm.gov.tr/Yasama/KanunTeklifi/273003>

<https://www.theonion.com/>

<https://www.turkiyeraporu.com/hangi-komple-teorilerine-inaniyoruz>

<https://www.whatsapp.com/legal/terms-of-service?lang=en>

<https://www.who.int/director-general/speeches/detail/munich-security-conference>

<https://www.who.int/westernpacific/emergencies/covid-19/information/mythbusters>

<https://www.youtube.com/howyoutubeworks/policies/community-guidelines/#community-guidelines>

<https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf>

<https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-4484.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c016/tbmm22016089ss0150.pdf>

Mahkeme Kararları

- AİHM, Ahmet Yıldırım v. Türkiye, B. No: 3111/10, K.T. 18.03.2013
- AİHM, Alman Komünist Partisi (KPD) v. Almanya, B. No: 250/57, K.T. 20.07.1957
- AİHM, Animal Defenders International v. Birleşik Krallık, B. No: 48876/08, K.T. 22.04.2013
- AİHM, Avagyan v. Rusya, B. No: 36911/20
- AİHM, Ayoub ve Diğerleri v. Fransa, B. No: 77400/14, K.T. 08.01.2021
- AİHM, Bladet Tromsø ve Stensaas v. Norveç, B. No: 21980/93, K.T. 20.05.1999
- AİHM, Bowman v. Birleşik Krallık, B. No: 141/1996/760/961, K.T. 19.02.1998
- AİHM, Brzeziński v. Polonya, B. No: 47542/07, K.T. 25.07.2019
- AİHM, Dareskizb Ltd v. Ermenistan, B. No: 61737/08, K.T. 21.09.2021
- AİHM, Delfi AS v. Estonya, B. No: 64569/09, K.T. 16.06.2015
- AİHM, Długolecki v. Polonya, B. No: 23806/03, K.T. 24.05.2009
- AİHM, Cengiz ve diğerleri v. Türkiye, B. No: 48226/10 ve 14027/11, K.T. 01.03.2016
- AİHM, Fressoz ve Roire v. Fransa, B. No: 29183/95, K.T. 21.01.1999
- AİHM, Garaudy v. Fransa, B. No: 65831/01, K.T. 24.06.2003
- AİHM, Glimmerveen ve Hagenbeek v. Hollanda, B. No: 8348/78-8406/78, K.T. 11.10.1979
- AİHM, Goodwin v. Birleşik Krallık, B. No: 17488/90, K.T. 27.03.1996
- AİHM, Handyside v. Birleşik Krallık, B. No: 5493/72, K.T. 07.12.1976
- AİHM, Hizb ut-Tahrir ve Diğerleri v. Almanya, B. No: 31098/08, K.T. 12.06.2012
- AİHM, Jerusalem v. Avusturya, B. No: 26958/95, K.T. 27.02.2001
- AİHM, Karataş v. Türkiye, B. No: 23168/94, K.T. 08.07.1999
- AİHM, Kenedi v. Macaristan, B. No: 31475/05, K.T. 26.05.2009
- AİHM, Kühnen v. Almanya, B. No: 12194/86, K.T. 12.05.1988
- AİHM, Lehideux ve Isorni v. Fransa, B. No: 55/1997/839/1045, K.T. 23.09.1998
- AİHM, Lingens v. Avusturya, B. No: 9815/82, K.T. 08.07.1986
- AİHM, Magyar Helsinki Bizottság v. Macaristan, B. No: 18030/11, K.T. 08.11.2016
- AİHM, Magyar Jeti Zrt v. Macaristan, B. No: 11257/16, K.T. 04.12.2018
- AİHM, Magyar Kétfarkú Kutya Párt v. Macaristan, B. No: 201/17, K.T. 20.01.2020
- AİHM, Magyar T.E. ve Index.hu Zrt v. Macaristan, B. No: 22947/13, K.T. 02.02.2016
- AİHM, Medžlis Islamske Zajednice Brčko ve Diğerleri v. Bosna Hersek, B. No: 17224/11, K.T. 27.06.2017

- AİHM, *Mouvement Raëlien Suisse v. İsviçre*, B. No: 16354/06, K.T. 13.07.2012
- AİHM, *Orlovskaya Iskra v. Rusya*, B. No: 42911/08, K.T. 21.02.2017
- AİHM, *Perinçek v. İsviçre*, B. No: 27510/08, K.T. 15.10.2015
- AİHM, *Pravoye Delo Yayın Kurulu ve Shtekel v. Ukrayna*, B. No: 33014/05, K.T. 05.08.2011
- AİHM, *Rebechenko v. Rusya*, B. No: 31475/05, K.T. 16.04.2019
- AİHM, *Roj TV A/S v. Danimarka*, B. No: 24683/14, K.T. 17.04.2018
- AİHM, *Salov v. Ukrayna*, B. No: 65518/01, K.T. 06.09.2005
- AİHM, *Times Newspapers Ltd (No 1 ve 2) v. Birleşik Krallık*, B. No: 3002/03 ve 23676/03, K.T. 10.03.2009
- AİHM, *Tyrer v. Birleşik Krallık*, B. No: 5856/72, K.T. 25.04.1978
- AYM, *Ali Ergin Demirhan*, B. No: 2015/16368, 11/3/2020
- AYM, *Ali Kıdık*, B. No: 2014/5552, 26/10/2017
- AYM, *Baran Tursun Uluslararası, Dünya Ölçeğinde Silahsızlanma, Yaşam Hakkı, Özgürlük, Demokrasi, Barış ve Dayanışma Vakfı (Baransav) ve Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş.*, B. No: 2015/18581, 26/9/2019
- AYM, *Birgün İletişim ve Yayıncılık Ticaret A.Ş.*, B. No: 2015/18936, 22/5/2019
- AYM, *Cahit Yiğit*, B. No: 2016/2736, 27/11/2019
- AYM, E.2014/87, K.2015/112, 08/12/2015
- AYM, E.2014/149, K.2014/151, 02/10/2014
- AYM, *Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve diğerleri [GK]*, B. No: 2018/14884, 27/10/2021
- AYM, *Medya Gündem Dijital Yayıncılık Ticaret A.Ş. [GK]*, B. No: 2013/2623, 11/11/2015
- AYM, *Tahsin Kandamar*, B. No: 2016/213, 28/11/2019
- AYM, *Wikimedia Foundation Inc. ve Diğerleri*, 2017/22355, 26/12/2019
- AYM, *Youtube Llc Corporation Service Company ve diğerleri [GK]*, B. No: 2014/4705, 29/5/2014
- International Court of Justice, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, 1986

TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : T.C. GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Hazırlayanın Adı Soyadı : Oğuzhan YEŞİLTUNA
Tez Başlığı : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. Maddesi
Işığında Çevrimiçi Bilgi Çarpıtma
Savunma Tarihi : 14/02/2023
Danışman : Doç. Dr. Özen ÜLGEN ADADAĞ

JÜRI ÜYELERİ:

Doç. Dr. Didem YILMAZ

Doç. Dr. Elif KÜZECİ EROL

Doç. Dr. Özen ÜLGEN ADADAĞ

Prof. Dr. M. Yaman ÖZTEK

Enstitü Müdürü